

บทบาทของ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
ในการต่างประเทศของไทยระหว่างปี พ.ศ.2460-2501

นายฉลองรัฐ เจริญศรี

สถาบันวิทยบริการ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

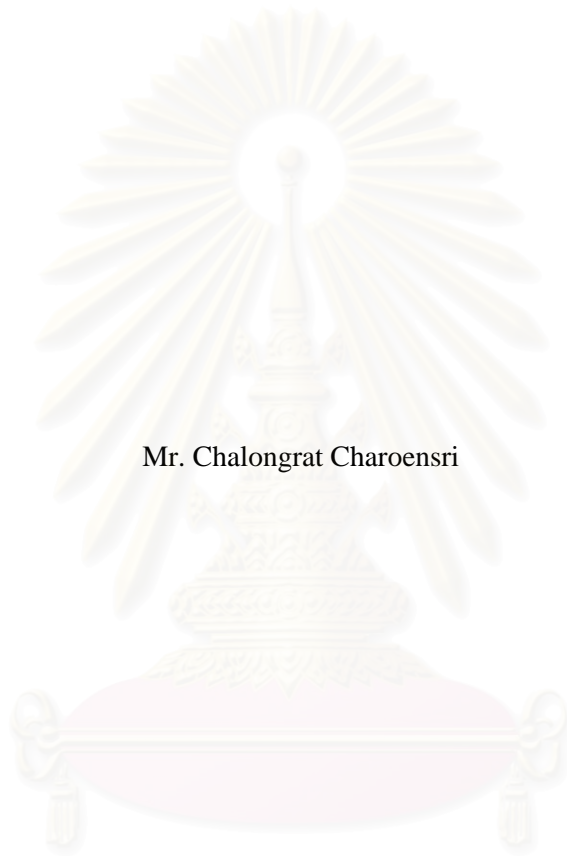
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2546

ISBN 974-17-4944-9

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

THE ROLE OF H.R.H. PRINCE WAN WAITHAYAKON KROMMUN
NARADHIPBONGSPRABANDH IN THAI FOREIGN AFFAIRS
BETWEEN 1917-1958

Mr. Chalongrat Charoensri

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts in International Relations
Department of International Relations
Faculty of Political Science
Chulalongkorn University
Academic Year 2003
ISBN 974-17-4944-9

หัวข้อวิทยานิพนธ์ บทบาทของ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
ในการต่างประเทศของไทยระหว่างปี พ.ศ.2460-2501
โดย นายฉลองรัฐ เจริญศรี
สาขาวิชา ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ
อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.อภิญา รัตนมงคลมาศ

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโท

..... คณบดีคณะรัฐศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.อมรา พงศาพิชญ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรชาติ บำรุงสุข)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ ดร.อภิญา รัตนมงคลมาศ)

..... กรรมการ
(อาจารย์ศุภมิตร ปิติพัฒน์)

ฉลองรัฐ เจริญศรี : บทบาทของ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์
 ประพันธ์ในการต่างประเทศของไทยระหว่างปี พ.ศ.2460-2501 (THE ROLE OF
 H.R.H. PRINCE WAN WAITHAYAKON KROMMUN NARADHIP
 BONGSPRABANDH IN THAI FOREIGN AFFAIRS BETWEEN 1917-1958)
 อ.ที่ปรึกษา: รองศาสตราจารย์ ดร.อภิญา รัตนมงคลมาศ จำนวนหน้า 150 หน้า.
 ISBN 974-17-4944-9

วัตถุประสงค์ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ คือ การศึกษาถึงบทบาทของพระองค์เจ้าวรรณ-
 ไทยากร กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ที่มีต่อกิจการต่างประเทศของไทย ระหว่างต้น
 สงครามโลกครั้งที่ 1 จนกระทั่งถึงช่วงต้นของสงครามเย็น โดยศึกษาบทบาททางการทูตและ
 การดำเนินนโยบายต่างประเทศด้วยการวิเคราะห์ปัจจัยด้านคุณลักษณะเฉพาะพระองค์ เช่น ภูมิ
 หลัง บุคลิกภาพ และโลกทัศน์ที่มีต่อการกำหนดการรับรู้ของพระองค์ และปฏิกิริยาที่ทรงมี
 ตอบสนองต่อพลวัตทางสถานะแวดล้อมทั้งของไทยและของต่างประเทศ

ผลการศึกษาพบว่า ตลอดระยะเวลาสี่ทศวรรษของการทรงงานในทางการทูตและทาง
 การเมืองนั้น พระองค์เจ้าวรรณไวทยากรต้องทรงเผชิญกับความยุ่งยากและปัญหามากมาย แต่
 ทรงผ่านพ้นมาด้วยดี ผลสำเร็จของการดำรงพระองค์อยู่ได้ท่ามกลางความผันผวนของสถานะ
 แวดล้อมทางการเมืองไทยนั้นมาจากความเป็นผู้ยึดผลสำเร็จเป็นที่ตั้งของพระองค์ ความเข้า
 พระทัยถึงธรรมชาติที่เป็นจริงของอำนาจทางการเมือง และส่วนที่พระองค์ต้องสังคมนา
 ฐานะชนชั้นนำ

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาควิชา ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ
 สาขาวิชา ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ
 ปีการศึกษา 2546

ลายมือชื่อนิติ.....
 ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
 ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม..... -.....

4381113024 MAJOR: INTERNATIONAL RELATIONS
KEYWORDS: PRINCE WAN / THAI FOREIGN AFFAIRS

CHALONGRAT CHAROENSRI: THE ROLE OF H.R.H. PRINCE WAN
WAITHAYAKON KROMMUN NARADHIPBONGSPRABANDH IN THAI FOREIGN
AFFAIRS BETWEEN 1917-1958, THESIS ADVISER: ASSOCIATED PROFESSOR
ABHINYA RATHANAMONGKOLMAS, Ph.D., 150 pp. ISBN 974-17-4944-9

The objective of this thesis is to study the role of H.R.H. Prince Wan Waithayakon Krommun Naradhipbongsprabandh in Thai foreign affairs from the beginning of World War I to the early Cold War period. This thesis examines his role in Thai diplomacy and foreign policy by analyzing how idiosyncratic factors such as his personal background, his personality, and his world view shaped the way he perceived and reacted to dynamic circumstances of Thailand both internal and external.

The main finding of this thesis is that during the four decades of his long diplomatic and political career, Prince wan confronted many difficulties and setbacks. However, his successful performance in ever changing environment of Thai politics was due to his pragmatism, his realistic view about the nature of political power and his nobless oblige.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Department International Relations Student's signature.....
Field of Study International Relations Adviser's signature.....
Academic year 2003

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ท่านรองศาสตราจารย์ ดร.อภิญา รัตนมงคลมาศ อาจารย์ที่ปรึกษาผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่ท่านได้กรุณาเอาใจใส่ดูแล ทั้งยังได้ให้คำชี้แนะให้ผู้วิจัยสามารถเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนสำเร็จเป็นรูปร่างขึ้นมาได้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณท่านรองศาสตราจารย์ ดร.สุรชาติ บำรุงสุข ที่ท่านได้กรุณารับเป็นประธานคณะกรรมการสอบหัวข้อวิทยานิพนธ์และรูปเล่มวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ รวมทั้งได้ให้คำแนะนำเพื่อแก้ไขปรับปรุงให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีความสมบูรณ์มากขึ้น และขอกราบขอบพระคุณ ท่านอาจารย์สุกมิตร์ ปิติพัฒน์ ที่ท่านได้กรุณารับเป็นกรรมการสอบหัวข้อ และรูปเล่มวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ รวมทั้งที่ท่านได้ให้คำแนะนำในการแก้ไขปรับปรุงวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ด้วย

บุคคลสองคนที่ผู้วิจัยไม่อาจลืมพระคุณของท่านได้เลย คือ ค.ต.วินัย เจริญศรี และอาจารย์รัตนา เจริญศรี บิดาและมารดาผู้สนับสนุนและเอาใจใส่การศึกษาของผู้วิจัยมาโดยตลอด และท่านทั้งสองนั้นก็เป็นกำลังใจให้ผู้วิจัยสามารถผ่านพ้นวันเวลาที่ยากลำบากมาได้ด้วยดี จึงขอกราบขอบพระคุณด้วยความรักและความเคารพอย่างที่สุดมา ณ โอกาสนี้

อนึ่ง ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ดร.วิวัฒน์ มุ่งการดี ท่านอาจารย์ผู้ใหญ่ที่ได้เปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้ช่วยงานท่านระยะหนึ่ง ซึ่งท่านได้กรุณาให้ข้อคิดและคำแนะนำเกี่ยวกับการทำวิทยานิพนธ์ และสอบถามความด้วยความห่วงใยเสมอ และขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทุกท่าน ที่ท่านได้กรุณาประสิทธิ์ประสาทความรู้ ทั้งยังช่วยเพิ่มพูนความเข้าใจของผู้วิจัยที่มีต่อองค์ความรู้ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศให้กว้างขวางมากขึ้น

ในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จขึ้นได้โดยอาศัยข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ผู้วิจัยขอขอบคุณบรรณารักษ์ และเจ้าหน้าที่ทุกท่านของทั้งห้องสมุดคณะรัฐศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ และหอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ห้องสมุดศาสตราจารย์เรก ชัยนาม และหอสมุดปริดี พนมยงค์ แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตลอดจนบรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่ของหอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ห้องสมุดกระทรวงการต่างประเทศ และศูนย์ราชบัณฑิตยสถานเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และฝ่ายทะเบียน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทุกท่านที่ได้อำนวยความสะดวกแก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด

ในที่สุดนี้ ขอขอบคุณ นายเจษฎา เจริญศรี น้องชายของผู้วิจัย เพื่อนๆ รัฐศาสตร์ เชียงใหม่ และเพื่อนนิสิตปริญญาโท ที่ช่วยให้คำแนะนำในเรื่องต่างๆ ทั้งยังหมั่นเอาใจใส่สอบถามและเป็นกำลังใจให้ผู้วิจัยเสมอ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทที่	
1. บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
งานเขียนที่เกี่ยวกับตัวบุคคลที่ดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทย.....	5
งานเขียนที่กล่าวถึงกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์.....	6
งานเขียนที่กล่าวถึงการเมือง และนโยบายต่างประเทศของไทย ในระยะที่ทรงมีบทบาท.....	8
กรอบความคิดในการวิจัย.....	12
ขอบเขตของการศึกษา.....	16
สมมติฐานของการศึกษา.....	16
วัตถุประสงค์ในการศึกษา.....	16
วิธีการศึกษา.....	17
การนำเสนอเนื้อหา.....	17
ผลที่คาดว่าจะได้รับ.....	18
ข้อตกลงเบื้องต้น.....	18
2. พระประวัติ ผลงานและคุณลักษณะเฉพาะองค์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์	
2.1 พระประวัติช่วงต้นของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์.....	20
2.2 การทรงงานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ด้านการต่างประเทศของไทย สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์.....	21
2.3 การทรงงานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์สมัยรัฐบาลคณะราษฎร หลัง พ.ศ.2475.....	29
2.3.1 การสานต่อการเจรจาเพื่อแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค.....	31

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
2.3.2 การเป็นที่ปรึกษารัฐบาล.....	33
2.4 บทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในการต่างประเทศของไทย ยุครัฐบาลทหาร.....	34
2.4.1 การทรงงานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง.....	34
2.4.2 กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์กับองค์การสนธิสัญญาป้องกัน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEATO).....	38
2.5 คุณลักษณะเฉพาะพระองค์ด้านพระอริยาศัย.....	40
2.5.1 ความเป็นนักประณีประนอมและยืดหยุ่น.....	41
2.5.2 ความเป็นกันเอง ไม่ถือพระองค์.....	43
2.5.3 การปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความละเอียดรอบคอบ.....	44
2.5.4 การเคารพต่อกฎระเบียบ.....	44
2.5.5 ความอ่อนน้อมถ่อมพระองค์อยู่เสมอ.....	45
2.5.6 พระอารมณ์ขัน.....	46
2.6 คุณลักษณะเฉพาะพระองค์ด้านการตัดสินพระทัย.....	46
2.6.1 การตัดสินพระทัยเรื่องส่วนพระองค์.....	47
2.6.2 การตัดสินพระทัยที่เกี่ยวกับราชการแผ่นดิน.....	48
2.7 คุณลักษณะเฉพาะพระองค์ของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ด้านมุมมองที่ทรงมีต่อเรื่องต่างๆ.....	49
2.7.1 การมองปัญหาอย่างนักสังคมนิยม.....	49
2.7.2 การแสวงหาทางออกของปัญหาอย่างนักอุดมคตินิยม.....	50
2.7.3 พระดำริที่แสดงถึงจุดยืนทางการเมืองของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์.....	51
2.7.4 พระดำริด้านการต่างประเทศของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์.....	54
2.7.4.1 พระดำริต่อการเมืองระหว่างประเทศโดยภาพรวม.....	54
2.7.4.2 พระดำริที่ว่าด้วยนโยบายต่างประเทศที่พึงปรารถนา.....	57
2.8 สรุป.....	59

สารบัญ (ต่อ)

3. กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในบริบทการเมืองไทย

3.1 กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในบริบทการเมืองสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์..... 62

3.2 กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในบริบทการเมืองสมัย
 หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงก่อนการรัฐประหาร พ.ศ.2490..... 70

3.2.1 กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
 พ.ศ.2475จนถึงก่อนสงครามมหาเอเชียบูรพา..... 70

3.2.2 กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง
 จนถึงยุครัฐประหาร พ.ศ.2490..... 75

3.3 กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในบริบทการเมืองไทย
 สมัยหลังการรัฐประหาร พ.ศ.2490..... 78

4. พันธกิจในการต่างประเทศของไทยระหว่าง พ.ศ.2460-2501

4.1 พันธกิจด้านการปลดปล่อยตนเองจากสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค
 ที่ไทยได้ทำไว้กับนานาประเทศ (ตั้งแต่ พ.ศ. 2460-2480)..... 83

4.1.1 ความเป็นมาและปัญหาที่เกิดขึ้นจากสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค..... 83

4.1.2 การดำเนินนโยบายในรัฐบาลต่างๆเพื่อพยายามแก้ไขปัญห
 อันเนื่องมาจากสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค..... 87

4.1.2.1 การปรับปรุงระเบียบการบริหารราชการแผ่นดิน
 ให้มีความรัดกุมยิ่งขึ้น..... 88

4.1.2.2 การพัฒนาประเทศให้ทันสมัย..... 88

4.1.2.3 การเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศต่างๆในทวีปยุโรปของ
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว..... 89

4.1.2.4 การพยายามเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค..... 90

4.2 พันธกิจด้านการพยายามดำเนินนโยบายต่างประเทศที่เป็นอิสระ..... 92

4.2.1 ความพยายามดำเนินนโยบายต่างประเทศที่เป็นอิสระ
 ของรัฐบาลหลวงพิบูลสงคราม ระหว่าง พ.ศ.2481-2484..... 93

4.2.2 ความพยายามในการดำเนินนโยบายต่างประเทศที่เป็นอิสระ
 ของนายปรีดี พนมยงค์ หลังสงครามโลกครั้งที่สอง..... 95

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.3 พันธกิจด้านการป้องกันภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์โดยการดำเนินนโยบาย โน้มน้าวไปยังทางสหรัฐอเมริกา ระหว่าง พ.ศ.2490-2501.....	99
4.4 สรุป.....	101
5. บทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในการต่างประเทศของไทย	
5.1 บทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในช่วงพันธกิจ การแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค(ระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ.2460 – 2480).....	103
5.1.1 บทบาทในฐานะข้าราชการประจำที่ต้องขึ้นต่อรัฐบาล.....	103
5.1.2 บทบาทในฐานะข้าราชการการเมือง.....	104
5.1.3 บทบาทในฐานะปัญญาชนผู้นำความคิด.....	105
5.2 บทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในช่วงพันธกิจของความพยายามดำเนิน นโยบายต่างประเทศที่เป็นอิสระ (ระหว่าง พ.ศ.2481 – 2489).....	107
5.2.1 บทบาทในฐานะข้าราชการการเมือง.....	107
5.2.2 บทบาทในฐานะปัญญาชนผู้นำความคิด.....	113
5.3 บทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในช่วงพันธกิจการสกัดกั้นภัยคุกคาม ของคอมมิวนิสต์โดยการดำเนินนโยบายโน้มน้าวไปยังสหรัฐอเมริกา.....	115
5.3.1 บทบาทในฐานะข้าราชการระดับระดับสูง ที่ตอบสนองความต้องการของรัฐบาลอย่างเคร่งครัด.....	115
5.3.1.1 การเป็นผู้เชื่อมประเทศไทยเข้ากับสังคมโลกผ่านองค์การ สหประชาชาติ.....	115
5.3.1.2 การเป็นสื่อกลางระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลมหาอำนาจ.....	116
5.3.2 บทบาทในฐานะผู้ริเริ่มองค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ องค์การ สปอ. (The Southeast Asia Treaty Organization – SEATO)	120
5.3.3 บทบาทในฐานะผู้ดำเนินนโยบายผ่อนคลายความตึงเครียดกับจีนในการ ประชุมเอเชีย-แอฟริกา ที่นครบันดุง พ.ศ.2498.....	125
5.4 สรุป.....	131
6. บทสรุป.....	133
รายการอ้างอิง	136
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	150

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้นอาจแบ่งระดับของการวิเคราะห์ได้เป็นสามระดับ ได้แก่ ระดับบุคคล ระดับรัฐ และระดับระหว่างประเทศ¹ แต่ก็ยังมีนักวิชาการบางท่านได้แบ่งแยกย่อยลงไปอีกเป็นห้าระดับ นั่นคือ ระดับบุคคล ระดับสังคมภายในรัฐ ระดับรัฐ ระดับภูมิภาคที่ประกอบด้วยรัฐต่าง ๆ ที่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน และระดับระบบระหว่างประเทศ² แม้ว่าการวิเคราะห์พฤติกรรมการแสดงออกของรัฐในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้น จะเน้นที่การศึกษาจากนโยบายต่างประเทศของรัฐเป็นหลัก แต่นโยบายนั้นเป็นผลมาจากการตัดสินใจของปัจเจกบุคคล นั่นคือ ผู้นำ หรือ ผู้กำหนดนโยบายโดยเฉพาะในบางระบบการปกครอง เช่น ในระบอบการปกครองแบบเผด็จการทั้งแบบอำนาจนิยม และแบบเบ็ดเสร็จ หรือในบางช่วงเวลา เช่น ในสมัยราชาธิปไตย ที่การต่างประเทศนั้นอยู่ในดุลพินิจของบุคคลจำนวนน้อย ซึ่งประเทศไทยก็ได้เคยผ่านช่วงเวลานั้นมาแล้ว

ในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา การต่างประเทศของไทยนั้นตกอยู่ในอำนาจการตัดสินใจของบุคคลจำนวนน้อยที่รับผิดชอบหน้าที่นั้นอยู่ ทั้งการกำหนดนโยบาย และการปฏิบัติงาน ทั้งนี้ เนื่องจากเหตุดังต่อไปนี้

(1) ประเทศไทยมีการปกครองในระบอบราชาธิปไตย ที่อำนาจการปกครองและการตัดสินใจนั้นกระจุกตัวอยู่กับพระมหากษัตริย์และผู้ใกล้ชิด ทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ และกลุ่มขุนนาง

(2) งานด้านการต่างประเทศนั้นเป็นงานที่ต้องอาศัยความสามารถพิเศษเฉพาะตัวของแต่ละบุคคล โดยเฉพาะในเรื่องของไหวพริบ ภาษา วิสัยทัศน์ และความกว้างขวาง

¹Mark R Amstutz. International Conflict and Cooperation: An Introduction to world Politics, Dubuque, IA: Quebec or Printing Book Group, 2nd edition, 1999. pp.11 - 12.

² อังโน ปรัชญา เวสารัชช์. “การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับต่างประเทศ” ใน ร่างเอกสารการสอน ชุดวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (มปป.). หน้า 36 – 38.

ในการสมาคมกับผู้อื่น ดังที่เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) เมื่อครั้งยังเป็นพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ราชทูตไทยในอังกฤษได้กล่าวไว้ในหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ในส่วนที่เกี่ยวกับคุณสมบัติของทูตว่า

“...ทูตควรตั้งใจเรียนรู้ภาษาสืบสวนเล่าเรียนความเป็นมาและเป็นไปของประเทศที่ตนไปรับราชการอยู่ ทั้งคำริตติรองคิดคาดคะเนการที่จะเป็นไปภายหน้าเพื่อประโยชน์เอาความรู้นั้น ๆ มาใช้บำรุงราชการที่จะกระทำในหน้าที่ ยังตัวทูตจะต้องมีความกว้างขวางเที่ยวผูกไมตรีคบค้าสมาคมกับคนในประเทศที่ตนรับราชการอยู่ และเพื่อนต่างประเทศด้วยกันสืบสื่อความสามัคคีไว้สำหรับเป็นทางหรือราชการ...”³

(3) ผู้ที่จะมาทำงานด้านการต่างประเทศต้องมีความเข้าใจในผลประโยชน์แห่งชาติและนโยบายของรัฐ ดังที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชกระแสแสดงความกังวลพระราชหฤทัยไว้ในพระราชหัตถเลขาตอบพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์มีความตอนหนึ่งว่า

“...ยังมีกรที่เห็นได้ว่าเป็นที่เสื่อมเสียอยู่อีกอย่างหนึ่ง ในข้อซึ่งทูตของเราที่อยู่ภายนอก ไม่ใคร่จะรู้ราชการ ฤทธาโง่เขลา คือ ปอลิซี ในคอเวอนแนนต์ของตัวเองเลย ข้อนี้ เป็นการที่ฝ่ายในเรา(ผู้กำหนดนโยบายทางกรุงเทพฯ-ผู้วิจัย) จะต้องบอกให้ชนฝ่ายนอก (ทูตที่รับราชการอยู่ภายนอกประเทศ-ผู้วิจัย) รู้ แต่ช่างเป็นการยากชวนที่ถอยเสียจริงๆ... คนภายนอกก็เห็นว่าคนภายในไม่เอื้อเพื่อ คิดอ่านประการใด มัวแต่เพลิดเพลินเสวยอารมณ์ที่เป็นสุข คนภายในก็คิดเห็นคนภายนอกว่าเป็นแต่ผู้ที่ทำขนมเบื้องละเลงเสะ...”⁴

(4) ผู้ที่จะมาทำงานด้านการต่างประเทศต้องได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระมหากษัตริย์อย่างมาก เพราะการต่างประเทศเป็นกิจการที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์และภาพลักษณ์ของประเทศชาติอย่างใกล้ชิด

(5) การต่างประเทศเป็นเรื่องที่อยู่ห่างไกลจากความสนใจของประชาชน ด้วยเห็นว่าเป็นเรื่องที่ไกลตัว มีอุปสรรคสำคัญ คือ เรื่องของภาษา ความรู้เรื่องกฎหมายระหว่างประเทศ

³พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ “คำกราบบังคมทูล ลงวันที่ 30 ธันวาคม รัตนโกสินทรศก116” ใน พระราชหัตถเลขา และหนังสือกราบบังคมทูล เล่ม2. กรุงเทพฯ: องค์การคำครุสภา, 2506 . หน้า 22 – 23.

⁴พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว “พระราชหัตถเลขา ลงวันที่ 4 มกราคม รัตนโกสินทรศก 116”. เรื่องเดียวกัน . หน้า 27.

ซึ่งถือว่าเป็นความรู้ในระดับสูงที่น้อยคนจะมีโอกาสได้เรียน และไม่ได้มีการเชื่อมโยงให้ประชาชนเห็นอย่างชัดเจนว่า การต่างประเทศนั้นมีผลกระทบอย่างไรต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน

แม้ว่าได้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ.2475 ก็ตาม แต่เงื่อนไขเหล่านี้ก็แทบจะไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปเลย การต่างประเทศยังคงเป็นพื้นที่ที่ประชาชนทั่วไปไม่สามารถก้าวล่วงไปถึงได้ เนื่องจากระบบการเมืองที่ยังไม่เป็นประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์ เกิดการรัฐประหารบ่อยและมีผู้นำที่กุมอำนาจการเมืองสูงสุดไว้หลายครั้ง การกำหนดนโยบาย และดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจึงยังคงอยู่ภายใต้อำนาจการตัดสินใจของคนบางคน หรือ บางกลุ่มเท่านั้น และด้วยเหตุที่ปัจเจกบุคคลยังคงมีบทบาทมากในการต่างประเทศนี้เอง ปัจเจกบุคคลจึงเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่สามารถบ่งบอกได้ว่า ทิศทางของนโยบายการต่างประเทศจะเป็นอย่างไร ซึ่งประเด็นการวิเคราะห์ที่สำคัญ คือ การวิเคราะห์พื้นฐานและประสบการณ์ส่วนบุคคล การวิเคราะห์ทัศนคติของผู้นำที่มีต่อกิจกรรมระหว่างประเทศ และการวิเคราะห์พฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลนั้น ๆ⁵

ในประวัติศาสตร์การทูตของไทยนั้น ปรากฏว่า มีบุคคลสำคัญมากมายหลายท่านมีบทบาทในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แต่มีบุคคลท่านหนึ่งที่มีความสำคัญและมีคุณสมบัติที่โดดเด่นก็คือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราชูปงศ์ประพันธ์ ซึ่งความโดดเด่นนั้น นอกจากจะอยู่ที่คุณสมบัติส่วนตัวพระองค์แล้ว ยังอยู่ที่การทำงาน และคุณสมบัติที่ทรงมีบทบาทอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยอีกด้วย

พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราชูปงศ์ประพันธ์ (พระอิสริยยศเดิม หม่อมเจ้าวรวงศ์เธอ วรวงศ์ กรมหมื่นนคราชูปงศ์ประพันธ์) ทรงเป็นบุคคลที่มีบทบาทด้านการต่างประเทศที่ชัดเจนพระองค์หนึ่งของประเทศไทย โดยเฉพาะในช่วงที่ประเทศไทยตกอยู่ในกระแสความเปลี่ยนแปลงอันสำคัญทั้งทางด้านการเมืองภายในประเทศและในทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ได้แก่ บริบทของสงครามเย็นที่มีการแข่งขันกันสร้างอำนาจระหว่างค่ายโลกเสรีกับค่ายคอมมิวนิสต์ ความเปลี่ยนแปลง หรือ เหตุการณ์ที่สำคัญที่เกิดขึ้นในระยะที่ทรงดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ได้แก่ การจัดตั้งองค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ สปอ. อันถือได้ว่าเป็นการเลือกฝักฝ่ายที่ชัดเจนในการต่อต้านค่ายคอมมิวนิสต์ และการเสด็จ

⁵ปรัชญา เวสารัชช อ่างแล้ว.

เป็นผู้แทนไทยในการประชุมเอเชีย – แอฟริกา ที่นครบันดุง ประเทศอินโดนีเซีย พ.ศ.2498 อันเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญในการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนในเวลาต่อมา⁶

นอกจากการที่ทรงดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในช่วงเวลาสำคัญดังกล่าวแล้ว กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ยังได้ทรงปฏิบัติราชการด้านการต่างประเทศมายาวนาน คิดเป็นระยะเวลายาวนานกว่า 40 ปี นับตั้งแต่ตำแหน่งแรกสุด คือ เลขานุการตรีสถานทูตไทย ณ กรุงปารีส ในปี พ.ศ.2460 จนกระทั่งถึงพระภารกิจด้านการต่างประเทศครั้งสุดท้าย คือ การประชุมเพื่อจัดทำกฎหมายทะเล พ.ศ.2503 ที่นครเจนีวา ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ประเทศไทยต้องตกอยู่ในสภาวะความขัดแย้ง และความร่วมมือทั้งในการเมืองภายในประเทศ นับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 เป็นต้นมา และการเมืองระหว่างประเทศที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่หนึ่ง จนกระทั่งถึงสงครามเย็น ที่เป็นการแข่งขันการสร้างอาณาบริเวณของอำนาจระหว่างมหาอำนาจสองค่าย นำมาซึ่งความกดดันจากภายนอกประเทศอย่างมาก และภายใต้สภาวะกดดันเช่นนี้ การดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของประเทศเล็กอย่างประเทศไทยนั้นต้องการนักการทูตที่มีคุณสมบัติที่นานาชาติยอมรับ มีปฏิภาณไหวพริบ มีความเชี่ยวชาญในกิจการต่างประเทศ ซึ่งสิ่งเหล่านี้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงมีอยู่อย่างครบถ้วน แม้ว่าในระยะหนึ่งจะไม่ได้ทรงงานด้านการต่างประเทศโดยตรง แต่ก็ยังทรงได้รับความไว้วางใจจากหลายรัฐบาลให้ทรงดำรงอยู่ในฐานะที่ปรึกษาด้านการต่างประเทศของรัฐบาล และได้ทรงปฏิบัติราชการพิเศษหลายวาระ เช่น ทรงเป็นผู้แทนไทยในการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคกับต่างประเทศ พ.ศ.2480 ทรงเป็นหนึ่งในคณะผู้แทนในการเจรจาระงับข้อพิพาทอินโดจีนกับฝรั่งเศส พ.ศ.2484 ทรงเป็นผู้แทนไทยในการเจรจาเพื่อให้ไทยสามารถเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ พ.ศ.2489 เป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตัน และประธานสมัชชาใหญ่องค์การสหประชาชาติ เป็นต้น

นอกเหนือไปจากการทรงงานด้านการต่างประเทศซึ่งเป็นสายงานโดยตรงแล้ว กรมหมื่นนราธิปฯ ยังทรงงานในฐานะนักวิชาการด้านกฎหมายระหว่างประเทศ โดยได้ทรงรับราชการเป็นอาจารย์สอนวิชาภาษาไทย ภาษาอังกฤษและวิชากฎหมายระหว่างประเทศ ทั้งที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสื่อมวลชน

⁶จุลชีพ ชินวรรณ “นโยบายต่างประเทศของไทยในช่วงสงครามเย็น” ใน 5 ทศวรรษการต่างประเทศของไทย : จากความขัดแย้งสู่ความร่วมมือ. กรุงเทพฯ:~ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534. หน้า 124 – 125.

ที่ติดตามเหตุการณ์ทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอีกด้วย กล่าวคือ ทรงเป็นเจ้าของบทความในชุด “ไขข่าว” โดย “ไวยรรณ” ซึ่งเป็นบทความที่เล่าเรื่องข่าวสารด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทางหนังสือพิมพ์ “ประชาชาติ” ที่ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์อยู่⁷ ดังนั้น กรมหมื่นนราธิปฯ จึงทรงมีบทบาทหลายบทบาทในขอบเขตเดียวกัน นั่นคือ ทรงเป็นทั้งผู้กำหนดนโยบายต่างประเทศ ผู้นำนโยบายไปปฏิบัติให้บรรลุวัตถุประสงค์โดยหน้าที่ของการเป็นนักการทูต ผู้ชำนาญการที่ทรงภูมิความรู้และถ่ายทอดความรู้ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศให้กับนิสิตนักศึกษา และทรงเป็นทั้งผู้สังเกตการณ์ในฐานะสื่อมวลชนที่ให้ความรู้แก่บุคคลทั่วไป

แม้ว่าจะทรงเป็นบุคคลสำคัญด้านการต่างประเทศของไทยท่านหนึ่ง แต่ก็ยังไม่พบว่ามีการศึกษาวิจัยในเชิงวิชาการเกี่ยวกับพระดำริด้านการต่างประเทศ และบทบาทของพระองค์โดยตรง นำมาซึ่งความสนใจในการศึกษาว่า พระองค์ท่านทรงมีพระดำริเกี่ยวกับการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอย่างไร และการทรงงานด้านการต่างประเทศของพระองค์ มีปัจจัยส่งเสริมให้ประสบความสำเร็จ และอุปสรรคปัญหาอย่างไรบ้าง โดยผู้วิจัยจะได้ศึกษาพระดำริด้านการต่างประเทศในประเด็นพื้นฐานต่าง ๆ โลกทัศน์ที่มีต่อประเทศไทย และระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ รวมทั้งนโยบายต่างประเทศที่พึงปรารถนา ซึ่งจะพิจารณาจากเอกสารหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ในการทรงงานเป็นระยะเวลาต่อเนื่องยาวนาน

งานเขียนที่เกี่ยวกับตัวบุคคลที่ทำหน้าที่ดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทย

จากการค้นคว้าที่ผ่านมานั้น แม้ว่าจะมีวรรณกรรมหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการศึกษาตามหัวข้อนี้ แต่ยังไม่พบว่ามีการศึกษาวิจัยเรื่องแนวคิดของบุคคลที่ทำหน้าที่ในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศโดยตรง ซึ่งจะขอจำแนกออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ ดังนี้

วิทยานิพนธ์ของ พอใจ ถมยา เรื่อง **“บทบาทของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์: ศึกษากรณีการเจรจาตกลงในหนังสือสัญญาเกี่ยวกับสุรากับนานาชาติ”**⁸ และงานวิจัย เรื่อง

⁷ละ ลิขิตกุล. “ท่านวรรณในฐานะนักหนังสือพิมพ์” ใน 100 ปี พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ หน้า 71 – 75.

⁸ติดตามรายละเอียดได้ใน พอใจ ถมยา. บทบาทของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ : ศึกษากรณีการเจรจาตกลงในหนังสือสัญญาเกี่ยวกับสุรากับนานาชาติ. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2529.

“พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิวัฒนไชยกับการต่างประเทศ”⁹ ซึ่งนำเสนอบทบาทของพระองค์เจ้าวิวัฒนไชย ที่ทรงได้รับมอบหมายให้เป็นหนึ่งในคณะผู้แทนไทยในการพยายามแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคระหว่างไทยกับนานาประเทศที่ศึกษาบุคลากรด้านการต่างประเทศของไทยโดยตรง แต่ก็เน้นหนักไปในเรื่องของบทบาทเป็นสำคัญ ไม่ได้ศึกษาในส่วนของความคิดด้านการต่างประเทศของบุคคลมากนัก

งานเขียนที่กล่าวถึงกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

เพื่อประโยชน์ในการศึกษาวิจัยตามหัวข้อนี้ จึงได้มีการสำรวจวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง แม้ในเบื้องต้นนี้จะไม่พบงานวิจัยที่ศึกษาพระดำริและบทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ โดยตรง แต่ก็ปรากฏว่ามีบทความเฉลิมพระเกียรติในวาระต่าง ๆ หลายเรื่อง เช่น หนังสือชุด “ชุมนุมนิพนธ์เพื่อถวายเป็นพระเกียรติแด่พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์” ซึ่งรวบรวมโดย พระยามานวราชเสวี ในโอกาสบำเพ็ญพระกุศลฉลองพระชนมายุครบ 6 รอบ พ.ศ.2506 ซึ่งรวบรวมบทความบอกเล่าถึงพระปรีชาสามารถในด้านต่าง ๆ จากบุคคลที่ได้ถวายงานใกล้ชิดในหน่วยงานต่าง ๆ¹⁰

ในโอกาสที่ทรงเจริญพระชนมายุครบ 80 พรรษา ในปี พ.ศ.2514 สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทยได้จัดพิมพ์รวมบทความเฉลิมพระเกียรติ ชุด “วรรณไวทยากร” กล่าวถึงพระประวัติและผลงาน รวมทั้งบทความในสาขาวิชาต่าง ๆ ที่ทรงสนพระทัย เช่น การต่างประเทศและภาษาศาสตร์

งานเขียนเฉลิมพระเกียรติอีกชิ้นหนึ่ง ได้แก่ งานของ สิริ เปรมจิตต์ (2516) เรื่อง “ชีวิตและผลงานของปรีณชัวรรษ” ในการพิมพ์ครั้งแรก หรือ “ผลงานของปรีณชัวรรษ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์” ซึ่งเป็นชื่อที่เปลี่ยนใหม่ในการพิมพ์

⁹ ติดตามรายละเอียดได้ใน อิศร ปกมนตรี. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิวัฒนไชยกับการต่างประเทศ. ปทุมธานี: พี พรินติ้ง กรุ๊ป, 2542.

¹⁰ ติดตามรายละเอียดได้ใน พระยามานวราชเสวี (รวบรวม). ชุด ชุมนุมนิพนธ์เพื่อถวายเป็นพระเกียรติแด่ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคุรุสภา, 2513

ครั้งที่สอง เป็นงานที่แสดงพระประวัติและผลงานของพระองค์ท่าน งานชิ้นนี้ก็ยังเป็นลักษณะของการบอกเล่าจากประสบการณ์ของผู้เขียนที่ได้ดูงานมาในระยะหนึ่งเช่นกัน¹¹

ในโอกาสฉลอง 100 ปี พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกประพันธ์ เมื่อ พ.ศ.2534 คณะกรรมการอำนวยการจัดงานดังกล่าวได้รวบรวมบทความเฉลิมพระเกียรติไว้หลายเรื่อง เช่น บทความเรื่อง “พระอัจฉริยภาพของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกประพันธ์ ในด้านการทูตและการระหว่างประเทศ” โดยศูนย์ศึกษาการต่างประเทศ สำนักงานปลัดกระทรวงการต่างประเทศ ได้นำเสนอพระประวัติ และบทบาทของกรมหมื่นนคราธิปกฯ ในด้านที่เกี่ยวข้องกับกระทรวงการต่างประเทศ พระคุณลักษณะสำคัญในการทรงงานตั้งแต่เมื่อครั้งทรงเป็นนักการทูตจนถึงการทรงงานในฐานะผู้กำหนดนโยบายต่างประเทศ เน้นที่การยึดถือหลักผลประโยชน์ของชาติที่ชัดเจน ขณะเดียวกันก็ทรงนำการประนีประนอม และไหวพริบ เขวามันปัญญามาปรับใช้ในการทรงงานเพื่อให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ คือ ผลประโยชน์ของชาติได้เป็นอย่างดี และบทความเรื่อง “เสด็จในกรมฯ กับองค์การสหประชาชาติ” โดยสมาคมสหประชาชาติแห่งประเทศไทย เป็นบทความเฉลิมพระเกียรติในส่วนที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของกรมหมื่นนคราธิปกฯ ในองค์การสหประชาชาติ ในฐานะที่ทรงเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติ นำมาซึ่งชื่อเสียง และเกียรติภูมิของประเทศไทย นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงพระคุณูปการของกรมหมื่นนคราธิปกฯ ที่ทรงมีต่อสมาคมทั้งในการจัดตั้งและกิจกรรมต่าง ๆ ของสมาคม¹²

งานที่กล่าวมาในหมวดนี้มักเป็นงานเขียนที่เกิดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการเฉลิมพระเกียรติเป็นหลัก จึงไม่ได้มีการกล่าวถึงข้อจำกัดในการแสดงบทบาทของพระองค์ท่านมากนัก ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะได้วิเคราะห์ถึงข้อจำกัดที่ทรงประสบในการทรงงาน และมีการประมวลพระดำริที่ทรงมีต่อเรื่องต่าง ๆ โดยแยกเป็นเรื่อง ๆ ไปด้วย

¹¹ ดัดตามรายละเอียดได้ใน สิริ เปรมจิตต์ ผลงานของปรีณัฐวรรณ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกประพันธ์. กรุงเทพฯ: ม.ท., 2516.

¹² ดัดตามรายละเอียดได้ใน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 100ปี พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกประพันธ์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2534.

งานเขียนที่กล่าวถึงการเมือง และนโยบายต่างประเทศของไทยในระบอบที่ทรงมีบทบาท

มีงานวิจัยและงานเขียนอีกหลายเรื่องที่กล่าวถึงนโยบายต่างประเทศของไทย ในช่วงเวลาที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงมีบทบาทอยู่ในการเมือง และการต่างประเทศของไทยอีกหลายเรื่อง ได้แก่

งานวิจัยเรื่อง “การปฏิวัติสยาม พ.ศ.2475” โดยนครินทร์ เมฆไตรรัตน์(2543) กล่าวถึงบทบาทของกรมหมื่นนราธิปฯ ไว้ในเรื่องของการปรับตัวของเจ้านายในช่วงเปลี่ยนผ่านระหว่างยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับยุคประชาธิปไตย ซึ่งในเวลานั้นทรงเป็นเจ้านายระดับล่างที่มีบทบาทในวงราชการพอสมควรขณะที่บทบาทของเจ้านายระดับสูงนั้น ได้ลดน้อยลงเรื่อย ๆ และกลุ่มขุนนางเดิมได้ทยอยเข้ามามีบทบาทในการบริหารราชการแผ่นดินแทน กรมหมื่นนราธิปฯ ในขณะนั้นก็เป็นเจ้านายอีกพระองค์หนึ่งที่นิยมแนวคิดประชาธิปไตย และเข้าพระทัยในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างดี แม้ว่าจะทรงแสดงทัศนคติแย้งในเรื่องการกีดกันเจ้านายตั้งแต่ระดับหม่อมเจ้าขึ้นไป ออกจากการเมืองของรัฐบาลใหม่ ว่าไม่เป็นการยุติธรรมต่อเจ้านายโดยรวม เนื่องจากกลุ่มเจ้านายนั้นได้รับการปลูกฝังให้มีพันธะต่อราชการแผ่นดินมานานแล้ว อย่างไรก็ตาม กรมหมื่นนราธิปฯ ก็ยังทรงช่วยเหลือราชการแผ่นดินอย่างแข็งขัน เช่นเดียวกับเจ้านายระดับเดียวกันอีกหลายพระองค์ และหลายองค์ ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง¹³

ของ Judith A. Stowe (1991) เรื่อง “Siam becomes Thailand. A Story of Intrigue” กล่าวถึง การเมืองของประเทศไทยตั้งแต่ปลายรัชกาลที่เจ็ด ที่เน้นการต่อสู้ทางการเมืองของผู้นำคนสำคัญจากคณะราษฎร โดยเฉพาะจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่มีบทบาทมากในช่วงเวลาดังกล่าว รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง และการดำเนินนโยบายชาตินิยมของท่านจอมพลผู้นี้¹⁴ และงานของ กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพ็ชร (2532) เรื่อง “นโยบายต่างประเทศของรัฐบาลพิบูลสงคราม พ.ศ.2481-2487” ที่ประเมินนโยบายต่างประเทศในสมัยที่จอมพล ป.ฯ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและนำประเทศไทยเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น ว่าสามารถดำเนินนโยบายได้เหมาะสมกับความต้องการของชาติในขณะนั้น ซึ่งการดำเนินนโยบายเป็นกลางนั้นประสบความสำเร็จเป็นอย่างดีในช่วง พ.ศ.2481-2484 และภายหลังประกาศ

¹³ ติดตามรายละเอียดได้ใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. การปฏิวัติสยาม พ.ศ.2475. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, พิมพ์ครั้งที่สาม, 2543.

¹⁴ ติดตามรายละเอียดได้ใน Judith A. Stowe. Siam becomes Thailand. A Story of Intrigue, Honolulu: University of Hawaii Press 1991.

สงครามซึ่งทำให้คุณลักษณะความเป็นชาตินิยมชัดเจนมากขึ้น แม้จะดูว่าเป็นการละทิ้งหลักการเดิม แต่ก็สามารถตอบสนองความต้องการภายในชาติได้ โดยสรุป คือ นโยบายของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม สามารถรักษาภาพพจน์ของผู้พิทักษ์ผลประโยชน์ที่สำคัญที่สุดของชาติไว้ได้ นั่นคือเอกราชและอธิปไตยของชาติ¹⁵

งานวิจัยของ Richard J. Aldrich (1993) เรื่อง **“The Key to the South: Britain, the United States and Thailand during the Approach to the Pacific War, 1929-1942.”** กล่าวถึงการช่วงชิงอิทธิพลต่อประเทศไทย และบทบาทนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ระหว่างมหาอำนาจที่กำลังเสื่อมถอยในช่วงต้นของสงครามโลกอย่างอังกฤษ และมหาอำนาจที่กำลังรุ่งเรืองอย่างสหรัฐฯ รวมทั้งญี่ปุ่นที่พยายามแผ่ขยายอำนาจของตนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ งานชิ้นนี้ได้นำเสนอภาพของการดำเนินการของประเทศมหาอำนาจทั้งหลาย และปฏิกิริยาตอบสนองของผู้นำไทย¹⁶

งานวิจัยเรื่อง **“Thai Foreign Policy (1932-1946)”** ของ Charivat Santaputra (1985)¹⁷ กล่าวถึง การกำหนดนโยบายต่างประเทศของไทยในช่วงหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง มาจนถึงช่วงสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่สอง พิจารณาถึงการแข่งขันกันระหว่างผู้นำสองฝ่าย ได้แก่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม และนายปรีดี พนมยงค์ และผลกระทบจากสภาพแวดล้อมในการตัดสินใจของผู้นำที่มีต่อการตัดสินใจ โดยการตัดสินใจของฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม นำไปสู่การผูกมัดตนเองเข้ากับญี่ปุ่น ขณะที่การตัดสินใจของนายปรีดี พนมยงค์นำไปสู่การต่อต้านญี่ปุ่นผ่านขบวนการเสรีไทย จนสามารถทำให้ไทยรอดพ้นจากการเป็นผู้แพ้สงครามได้ในที่สุด และเห็นด้วยกับการที่ไทยมีนโยบายเป็นกลางเช่นเดียวกับงานเขียน กนดร์ธีร์ ศุภมงคล (2527) เรื่อง **“การวิเทศนโยบายของไทย ระหว่างปี พ.ศ.2483 ถึง 2495”** ที่กล่าวถึง การดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทยในระยะเวลาที่ไทยต้องเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่สอง โดยเขียนขึ้นจากประสบการณ์ในการทำงานในกระทรวงการต่างประเทศ และเอกสารหลักฐานของต่างประเทศ

¹⁵ ดัดตามรายละเอียดได้ใน กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพ็ชร. นโยบายต่างประเทศของรัฐบาลพิบูลสงคราม พ.ศ.2481-2487 กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา, 2532.

¹⁶ ดัดตามรายละเอียดได้ใน Richard J. Aldrich. The Key to the South: Britain, the United States and Thailand during the Approach to the Pacific War, 1929-1942., Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1993.

¹⁷ ดัดตามรายละเอียดได้ใน Charivat Santaputra. Thai Foreign policy (1932-1946). Bangkok : Institute of Thai Khadi Studies 1985.

ที่เกี่ยวข้อง นำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับการเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นและการดำเนินงานของ ขบวนการเสรีไทย รวมถึงสิ่งที่เกิดขึ้นภายหลังสงครามสิ้นสุด ทั้งความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และการเมืองภายใน¹⁸

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยของ Daniel Fineman (1997) เรื่อง **“A Special Relationship: The United States and Military Government in Thailand, 1947-1958”** กล่าวถึงการกลับมา มีอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ภายหลังจากการทำรัฐประหาร พ.ศ.2490 ของกลุ่มทหาร ที่ไม่พึงพอใจสภาพการเมืองในขณะนั้น ซึ่งการกลับมาของจอมพล ป. ในครั้งนี้มีเรื่องของ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐฯ และผลประโยชน์ของกลุ่มทหารบกที่มีอำนาจมาก เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย¹⁹ ในระยะนี้เองที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ได้ทรงเข้ามามีบทบาท ในการกำหนดและดำเนินนโยบายต่างประเทศในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ

การสำรวจวรรณกรรมที่กล่าวมานี้ ได้ให้ภาพส่วนหนึ่งของการเมือง และความสัมพันธ์ ระหว่างประเทศของไทยในช่วงที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงมีบทบาทในการต่างประเทศ ของไทย ซึ่งเป็นระยะที่สภาวะทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศยังคงเอื้อให้ปัจเจก บุคคลมีบทบาทอย่างมากในการกำหนดนโยบายต่างประเทศ และดำเนินความสัมพันธ์ระหว่าง ประเทศ กล่าวคือ สภาวะการเมืองภายในมีความผันผวนทางการเมืองภายในอยู่ตลอดเวลา นับตั้งแต่เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป้าหมายของการต่อสู้ทางการเมืองจึงเน้นไปที่อำนาจ การปกครอง การบริหารราชการ มีการนำประเด็นทางเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ของประชาชน มาเป็น ปัญหาหลักในการต่อสู้ทางการเมือง ขณะที่เรื่องของการต่างประเทศนั้นเป็นเรื่องที่มีขอบเขตแยก ออกมาต่างหาก อยู่นอกเหนือความสนใจของประชาชนทั่วไป และมีผู้เชี่ยวชาญทางด้านนี้อยู่ จำนวนไม่มากนัก แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงในรัฐบาลอยู่บ่อยครั้ง แต่ผู้ที่มีส่วนในการกำหนด นโยบายต่างประเทศยังคงเป็นบุคคลในแวดวงเดิมที่เคยทำงานนี้ร่วมกับรัฐบาลก่อน ๆ มาแล้ว เช่น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ นายดิเรก ชัยนาม หรือ หลวงวิจิตรวาทการ เป็นต้น ซึ่งล้วนแล้วแต่ เป็นบุคคลที่เป็นนักการทูต มืออาชีพที่มีความเชี่ยวชาญทั้งสิ้น เพราะบุคคลากรที่จะมาทำหน้าที่ ระดับนโยบายในด้านการต่างประเทศที่ถือว่าเป็นมืออาชีพโดยตรงนั้นมิอยู่น้อยมาก

¹⁸ ติดตามรายละเอียดได้ใน กนงค์ธีร์ สุขมงคล. การวิเทศนโยบายของไทย ระหว่างปี พ.ศ.2483 ถึง 2495. กรุงเทพฯ: โปสต์ พับลิชชิ่ง, พิมพ์แก้ไขครั้งที่สอง, 2537.

¹⁹ ติดตามรายละเอียดได้ใน Daniel Fineman. A Special Relationship: the United States and Military Government in Thailand, 1947-1958. Honolulu: University of Hawaii Press, 1997.

ส่วนสภาวะทางการเมืองระหว่างประเทศนั้น ก็ยังเป็นช่วงที่อิทธิพลของเจ้าอาณานิคม กำลังเสื่อมถอย เนื่องจากความเสียหายจากสงครามโลกทั้งสองครั้ง กระแสของการพยายาม เรียกร้องอิสรภาพในการกำหนดและดำเนินนโยบายได้แพร่กระจายไปทั่วโลก ปรากฏในรูปของ การเรียกร้องเอกราชในกลุ่มประเทศอาณานิคม และในส่วนของประเทศไทยเองนั้นเป็นเรื่องของ การเรียกร้องขอให้มีการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคกับนานาประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่ เป็นประเทศมหาอำนาจ ประเทศขนาดเล็กตกอยู่ในสถานการณ์ที่จะต้องเจรจาต่อรองกับประเทศ ขนาดใหญ่ที่มีศักยภาพสูงกว่า และเป็นช่วงเวลาที่ไม่สามารถปฏิเสธได้เลยว่าอำนาจของ ประเทศขนาดใหญ่มีผลต่อการกำหนดและดำเนินนโยบายต่างประเทศของประเทศขนาดเล็ก โดยเฉพาะเวลาต่อมาที่เกิดภาวะการณ์ทางการเมืองระบบสองขั้วอำนาจ (bipolarity) ประเทศมหาอำนาจได้ก้าวล่วงเข้ามามีอิทธิพลต่อนโยบายของประเทศเล็กมากขึ้น โดยเฉพาะ ประเทศบริวาร การที่จะสามารถดำเนินความสัมพันธ์กับประเทศใหญ่ ๆ อย่างรู้เท่าทัน และสามารถพิทักษ์รักษาผลประโยชน์ของชาติได้นั้นก็ต้องอาศัยผู้ที่มีความเชี่ยวชาญทางการทูต และทางกฎหมายระหว่างประเทศ ทั้งในระดับนโยบาย และในระดับปฏิบัติ

จากการสำรวจวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ดังที่ได้กล่าว มาแล้วทั้งหมดจะเป็นแนวทางในเบื้องต้นที่จะนำไปสู่การศึกษาตามวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ซึ่งกล่าวถึง เนื้อหาของพระดำริที่ท่านทรงมีต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ทั้งทางการเมือง และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในด้านการต่างประเทศ อุดมคติ ความคิด (concept) พื้นฐานในทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ นโยบายต่างประเทศที่พึงปรารถนา และบทบาทของพระองค์ท่านในกระบวนการกำหนดนโยบาย และการดำเนินความสัมพันธ์กับต่างประเทศในช่วงรัฐบาลต่าง ๆ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กรอบความคิดในการวิจัย

การศึกษาบทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในวิทยานิพนธ์ ได้ดำเนินวิธีการศึกษาตามแนวทางประวัติศาสตร์ (historical approach) โดยอาศัยแนวความคิด เรื่อง บทบาท (role) และแนวความคิดเรื่อง คุณลักษณะเฉพาะในการแสดงออกของผู้ตัดสินใจ (idiosyncratic variables) เพื่อประกอบเป็นกรอบความคิดสำหรับการวิจัยในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

เหตุที่นำแนวคิดทั้งสองมาเป็นกรอบความคิดในการวิเคราะห์บทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์นั้น เนื่องจากการศึกษาในระดับปัจเจกบุคคลที่มีความสัมพันธ์ต่อระบบการเมืองกับกระบวนการกำหนด และดำเนินนโยบายต่างประเทศ

แนวคิดด้านบทบาทที่ได้นำมาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ การแสดงบทบาทในกระบวนการกำหนดและดำเนินนโยบายต่างประเทศของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ขณะที่แนวคิดด้านคุณลักษณะเฉพาะในการแสดงออกของผู้ตัดสินใจนั้น ได้นำมาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์คุณลักษณะส่วนพระองค์ของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ซึ่งได้กล่าวถึงแนวความคิดทั้งสองในรายละเอียดต่อไปนี้

แนวความคิดเรื่องคุณลักษณะเฉพาะในการแสดงออกของผู้ตัดสินใจ

การศึกษาวิเคราะห์คุณลักษณะเฉพาะในการแสดงออก (idiosyncrasy) ของ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้นำแนวความคิดเรื่อง ตัวแปรด้านคุณลักษณะเฉพาะในการแสดงออกของผู้ตัดสินใจ (idiosyncratic variables) ของ เจมส์ โรสเนา (James N. Rosenau) มาใช้เป็นกรอบความคิดในส่วนนี้

ตัวแปรด้านคุณลักษณะเฉพาะในการแสดงออกของผู้ตัดสินใจ (idiosyncratic variables) นั้น ในบางครั้งก็เรียกว่า ตัวแปรด้านปัจเจกบุคคล (individual variables) ซึ่งเป็นสิ่งที่กำหนดบุคลิกลักษณะของตัวแสดงหนึ่งก่อนการรับตำแหน่ง หรือ มีหน้าที่รับผิดชอบในกระบวนการกำหนดนโยบายซึ่งตัวแสดงอื่น ๆ ไม่มี²⁰

²⁰James N. Rosenau. *The Scientific Study of Foreign Policy*. New York : The Free, 1971, p.161.

องค์ประกอบที่นับว่าเป็นตัวแปรดังกล่าวนี้ ได้แก่ ค่านิยม (values) ความสามารถพิเศษ (talents) ประสบการณ์ (experiences) และบุคลิกภาพของผู้นำ (personalities) หากพิจารณาในแง่ของระบบการตัดสินใจกำหนดนโยบายต่างประเทศแล้ว ตัวแปรด้านคุณลักษณะเฉพาะ หรือตัวแปรด้านปัจเจกบุคคลนี้ถือเป็นปัจจัยนำเข้าอย่างหนึ่ง²¹ ซึ่งมาจากตัวบุคคลที่อยู่ในกระบวนการนั้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะสามารถนับเนื่องปัจจัยด้านตัวบุคคลเป็นปัจจัยนำเข้าในการกำหนดนโยบายต่างประเทศได้ก็ตาม แต่ก็ยังต้องพิจารณาปัจจัยอื่น ๆ ประกอบด้วย เช่น เรื่องของบทบาทที่บุคคล หรือ ตัวแสดงได้รับเมื่อต้องมารับผิดชอบในกระบวนการตัดสินใจ การพิจารณาปัจจัยด้านตัวบุคคลนี้จะมีผลอย่างมากในประเทศที่มีระบบการปกครองที่เอื้ออำนวยต่อการใช้บารมีธรรม (charisma) ที่ผู้นำมีโอกาสนำไปใช้ในการครอบงำระบบการเมืองให้ดำเนินไปตามทิศทางที่ตัวผู้นำต้องการได้ โรสเนา ได้กล่าวถึงประเทศที่ปัจจัยด้านตัวบุคคลจะมีผลมากกว่าเป็นประเทศด้อยพัฒนาในโลกที่สาม ขณะที่ประเทศที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมแล้ว จะมีปัจจัยด้านอื่น ๆ เข้ามาร่วมสร้างข้อจำกัดให้กับผู้นำจนทำให้ปัจจัยด้านตัวบุคคลมีผลได้น้อยลง²² ซึ่งสิ่งที่เป็นข้อจำกัดอย่างหนึ่งของปัจจัยด้านตัวบุคคล ก็คือ บทบาทที่ตัวบุคคลนั้นได้รับ แต่ถึงกระนั้น ปัจจัยด้านตัวบุคคลก็อาจเป็นสิ่งที่สามารถกำหนดวิถีทางการปฏิบัติตามบทบาทของบุคคลที่ได้รับบทบาทนั้นด้วยเช่นกัน²³

แนวความคิดเรื่องบทบาท

ตามความหมายทางสังคมวิทยาแล้ว บทบาท คือ การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ตามสถานภาพ หรือ ตำแหน่ง ซึ่งแต่ละสถานภาพ หรือ ตำแหน่งมีความแตกต่างกันไป ยิ่งสังคมมีความซับซ้อนมาก บทบาทก็ยิ่งแตกต่างกันมาก เพราะบางบทบาทคนธรรมดาสามัญสามารถปฏิบัติได้ ในขณะที่เดียวกันบางบทบาทเหมาะสมสำหรับผู้ที่มีความชำนาญพิเศษเพียงไม่กี่คนเท่านั้นที่ปฏิบัติได้ เมื่อบทบาทแปรผันไปตามตำแหน่งที่บุคคลมีอยู่ บทบาทจึงเป็นเรื่องของความคาดหวังของบุคคลต่อตำแหน่ง โดยความคาดหวังนั้นเกิดจากตำแหน่งที่บุคคลนั้นครอบครองซึ่งตัวบทกฎหมาย รายละเอียดของ ภาระงานในตำแหน่งบนแผนผังขององค์กรที่ระบุว่าตำแหน่งนั้น ๆ อยู่ตรงส่วนใดขององค์กร ซึ่งกลุ่มคนที่ตำแหน่ง

²¹James N. Rosenau. *World Politics*. New York : The Free Press, 1976. pp. 28 – 29.

²²Ibid, p. 29.

²³Ibid

นั้นต้องร่วมงานด้วย²⁴ บทบาทจึงมีลักษณะเป็นโครงสร้างถาวรที่สามารถเปลี่ยนแปลงผู้แสดง บทบาทนั้นได้ ความต่อเนื่อง หรือ ความคงที่ของบทบาทนั้นมี 2 ลักษณะ²⁵ ได้แก่

(1) เมื่อผู้แสดงบทบาทถูกแทนที่ด้วยบุคคลอื่น บทบาทนั้นจะถูกถ่ายทอด หรือ มอบหมายแก่ผู้ที่มารับบทบาทนั้นแทน

(2) หากผู้แสดงบทบาทนั้นต้องเปลี่ยนแปลงบทบาทที่ตนได้รับไป ผู้แสดงบทบาท คนอื่นก็ต้องเปลี่ยนบทบาทมาแทนเพื่อรักษาโครงสร้างบทบาทนั้นต่อไป

สไตรค์เกอร์ (Stryker) กล่าวถึงบทบาทในสองลักษณะ คือ บทบาทที่ถูกผู้อื่นกำหนดให้ ซึ่งเป็นการกำหนดและจัดสรรบทบาทให้กับปัจเจกบุคคลที่เป็นสมาชิกของสังคม ขณะที่บทบาท ในอีกลักษณะหนึ่งก็คือ บทบาทที่เกิดจากการสร้างสรรค์เองของผู้ได้รับบทบาท ซึ่งการสร้าง บทบาท (role making) มักเกิดขึ้นกับมนุษย์ แต่ก็ถูกโครงสร้างทางสังคมจำกัดให้อยู่ภายในกรอบ ที่สังคมวางไว้เสมอ แต่บางครั้งหากสังคมเปิดกว้างก็อาจมีแนวโน้มที่ยินยอมให้ปัจเจกบุคคล สามารถสร้างบทบาทสำหรับตนเองขึ้นได้²⁶

ในการศึกษานโยบายต่างประเทศ โรสเนา (James N. Rosenau) ได้กล่าวถึงเรื่องของ บทบาทว่า ตัวแปรด้านบทบาท (role variable) เป็นแง่มุมของตัวแสดงที่มาจากหน้าที่ ความรับผิดชอบของปัจเจกบุคคลในกระบวนการกำหนดนโยบาย เป็นสิ่งที่กำหนดคุณลักษณะ ของผู้มารับตำแหน่งนั้น²⁷ ซึ่งบทบาทดังกล่าวประกอบด้วย²⁸

1. แง่มุมที่เป็นทางการของบทบาท (formal role requirements) ซึ่งมีการรับรอง อย่างเป็นทางการ หรือ มีกฎหมายกำหนดบทบาทไว้

²⁴อ้างใน นवलศิริ เปาโรหิตย์. จิตวิทยาเบื้องต้น หน้า 137.

²⁵David L. Sill. International Encyclopedia of the Social Sciences Vol.13. New York : Crowell Collier and Macmillan, 1968. pp. 552 – 556.

²⁶George Ritzer and Douglas J.Goodman. Sociological Theory. Singapore : Mc Graw Hill, sixth edition, 2003. pp. 368 – 369.

²⁷Ibid.

²⁸ibid.

2. แม่พิมพ์ที่ไม่เป็นทางการของบทบาท (informal role requirements) อันเป็นเรื่องของพฤติกรรม หรือ ทักษะที่แสดงออกตามบรรทัดฐานทางสังคมที่ไม่ได้ตราไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

3. ทางเลือกเมื่อผู้รับบทบาทปฏิบัติแล้ว สามารถแสดงออกถึงความสามารถพิเศษ ประสิทธิภาพ การฝึกฝนอบรม และความมั่นใจของตนเองออกมาได้โดยจะไม่ถูกปลดจากตำแหน่ง หรือ ถูกตัดสินให้ต้องรับโทษแต่อย่างใด

บทบาทของตัวแสดงในการกำหนดนโยบายนั้น เริ่มขึ้นและสิ้นสุดลงตามวาระการดำรงตำแหน่งและตัวแสดง ซึ่งได้รับการกล่อมเกลாதองศาทางสังคมก่อนเข้ารับตำแหน่ง โดยการสังเกตการทำหน้าที่ของเจ้าของบทบาทคนก่อนแล้วจึงปรับปรุงรูปแบบของบทบาทให้เหมาะสมกับตนเอง ซึ่งมีแนวโน้มว่าทุกบทบาทก็เปิดโอกาสให้ปัจเจกบุคคลได้แสดงบทบาทตามบุคลิกภาพ (personality) และภูมิหลัง (background) ของตนเอง²⁹

เพื่อให้สามารถเข้าใจบทบาทของตัวแสดงได้มากขึ้น จำเป็นต้องพิจารณาที่ตั้งของบทบาทในแต่ละสถานการณ์ด้วยว่าเป็นอย่างไร เพราะเมื่อปัจเจกบุคคลตกอยู่ในสถานการณ์หนึ่งที่ต้องตัดสินใจจึงจะสามารถแสดงบทบาทที่แท้จริงออกมาได้ เป็นเรื่องของการผสมผสานระหว่างคุณลักษณะเฉพาะของตัวแสดงกับบทบาทตามตำแหน่งซึ่งเป็นความคาดหวังของผู้อื่น สตีเฟน วอล์คเกอร์ (Stephen Walker) ได้จำแนกบทบาทออกเป็นสองลักษณะ ได้แก่ บทบาทการตัดสินใจตามความคาดหวังขององค์กร (decision - making role) กับบทบาทการตัดสินใจภายใต้สถานการณ์ที่เผชิญอยู่ (situational role) ซึ่งบุคคลสามารถเลือกแสดงบทบาทลักษณะใดลักษณะหนึ่งได้ ขณะที่ ลิสเบธ แอกเจสแทม (Lisbeth Aggestam) ระบุว่า โดยทั่วไปแล้วผู้นำขององค์กร สามารถแสดงบทบาทตามหน้าที่ที่ระบุไว้ในองค์กร และวัฒนธรรมขององค์กร โดยที่ผู้นำองค์กรนั้นไม่ได้ทำสิ่งใดนอกเหนือไปจากหน้าที่ของตน³⁰ ดังนั้น บทบาทของตัวแสดงจึงมีสถานภาพเป็นทั้งตัวกลั่นกรองข้อมูลสำหรับแสดงออก และเป็นสิ่งที่มาจำกัดการแสดงออกซึ่งคุณลักษณะเฉพาะของตัวแสดงไปพร้อมกัน

แนวความคิดเรื่องคุณลักษณะเฉพาะในการแสดงออกของผู้ตัดสินใจ และแนวความคิดเรื่อง บทบาทนั้นได้นำมาใช้ศึกษาวิเคราะห์ในส่วนต่าง ๆ ของวิทยานิพนธ์ ได้แก่ ในบทที่ 2 ได้ใช้แนวความคิดเรื่องคุณลักษณะเฉพาะในการแสดงออกของผู้ตัดสินใจ ซึ่งกล่าวถึงภูมิหลังด้าน

²⁹ibid.

³⁰อ้างใน อภิญา รัตนมงคลมาศ. นโยบายต่างประเทศ : แนวทางศึกษา ทฤษฎี และระเบียบวิธีวิจัย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กำลังอยู่ในระหว่างการจัดพิมพ์. หน้า 9.

พระประวัติ ผลงานและคุณลักษณะเฉพาะพระองค์ของ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ส่วนบทที่ 3 และ 4 ใช้แนวทางประวัติศาสตร์ กล่าวถึง ภูมิหลังเกี่ยวกับพันธกิจ (missions) ด้านการต่างประเทศของไทยในระยะเวลาที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีบทบาทอยู่ ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2460 จนถึง พ.ศ. 2501 ในบทที่ 5 กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะเฉพาะของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในแต่ละบทบาทที่ทรงได้รับในช่วงเวลาต่าง ๆ โดยใช้แนวความคิดเรื่องบทบาทกับคุณลักษณะเฉพาะในการแสดงออกของผู้ตัดสินใจ

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาตามหัวข้อนี้จะครอบคลุมเนื้อหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะเฉพาะพระองค์ที่กำหนดพฤติกรรมการปฏิบัติราชการของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์กับการกำหนดและดำเนินนโยบายต่างประเทศ กับนโยบายต่างประเทศของไทยขณะที่ทรงดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทย ตั้งแต่ทรงเริ่มรับราชการในปี พ.ศ.2460 จนถึงช่วงที่ทรงดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ระหว่างปี พ.ศ.2495 ถึง พ.ศ.2501

สมมติฐานของการศึกษา

“การแสดงออก ซึ่งบทบาทของของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในการต่างประเทศของไทยเป็นโอกาสให้ทรงใช้ความสามารถและคุณลักษณะเฉพาะพระองค์ที่มามีเฉพาะจากประสบการณ์ในการปฏิบัติราชการ ขณะที่ต้องทรงประสบกับข้อจำกัดหลายประการ ได้แก่ ปัจจัยทางการเมืองภายในประเทศ คือ บทบาทของผู้นำประเทศคนอื่น ๆ ที่ได้ก้าวขึ้นมาใช้อำนาจในแต่ละรัฐบาล และความผันผวนทางการเมืองหลายครั้ง รวมทั้งสภาวะความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองระหว่างประเทศและบทบาทของมหาอำนาจ”

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาบทบาทของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทั้งทางการเมืองและด้านการต่างประเทศ
2. เพื่อเพิ่มพูนความเข้าใจในวิธีการศึกษาปัจจัยด้านตัวผู้นำที่มีผลกระทบต่อนโยบายต่างประเทศ

วิธีการศึกษา

การศึกษาตามหัวข้อนี้จะเป็นการวิจัยเอกสาร (documentary research) เป็นหลัก เนื่องจากเป็นการศึกษาตัวผู้ นำในอดีต และต้องพิจารณาเนื้อหาสาระของแนวความคิดที่ปรากฏอยู่ในเอกสารชนิดต่าง ๆ โดยอาศัยการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (descriptive analysis) ซึ่งจะได้รวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ มาใช้สำหรับการวิเคราะห์ ได้แก่

1. เอกสารชั้นต้น เป็นเอกสารที่แสดงว่าได้ทรงพระนิพนธ์จริง ได้แก่งานพระนิพนธ์ด้านการเมือง การต่างประเทศและการทูต เอกสารถอดเทปคำสัมภาษณ์ที่เคยมีผู้ทูลขอประทานสัมภาษณ์ สุนทรพจน์ บันทึกปาฐกถา แถลงการณ์ และเอกสารราชการที่เกี่ยวข้อง

2. เอกสารชั้นที่สอง เป็นบทวิเคราะห์ที่เกี่ยวข้องกับพระองค์ท่าน และนโยบายต่างประเทศของไทยในช่วงเวลานั้น ที่ปรากฏในรูปของ บทความ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และหนังสือต่าง ๆ

สำหรับสถานที่ในการสืบค้นข้อมูลนั้น ได้แก่ หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ศูนย์ราชบัณฑิตยสถานเพื่อการศึกษาทางสังคมศาสตร์ ที่เป็นแหล่งรวบรวมสิ่งพิมพ์ส่วนพระองค์ และงานพระนิพนธ์ ห้องสมุดกระทรวงการต่างประเทศและห้องสมุดในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ

การนำเสนอเนื้อหา

เพื่อให้เนื้อหาสอดคล้องกับสมมติฐานของการศึกษา จึงได้จัดแบ่งการนำเสนอตามลำดับเหตุการณ์ ก่อนจะนำไปสู่การวิเคราะห์ และประมวลเนื้อหาของพระดำรินในภายหลังดังต่อไปนี้

บทที่ 1 เป็นบทนำที่กล่าวถึงสภาพปัญหาและระเบียบวิธีวิจัย

บทที่ 2 กล่าวถึง พระประวัติ ภูมิหลังการทรงงานในด้านต่าง ๆ ของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ซึ่งเหตุการณ์ที่จะกล่าวในส่วนนี้ คือ พระชีวประวัติในช่วงต้น ที่เป็นเรื่องของการสั่งสมประสบการณ์ และการกลมกลืนทางสังคมที่ทรงได้รับจากแหล่งต่าง ทั้งครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบันวิชาชีพการทูต

บทที่ 3 กล่าวถึง สถานการณ์ทางการเมืองที่เวดล้อมกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ใน ระยะเวลาที่ทรงมีบทบาท ซึ่งจะให้ภาพว่าในช่วงเวลาที่พระองค์ท่านทรงมีบทบาทในการกำหนดและ ดำเนินนโยบายต่างประเทศว่ามีความเปลี่ยนแปลงอย่างไร และการเปลี่ยนแปลงนั้นส่งผลกระทบต่อ พระองค์ท่านอย่างไรทั้งในระยะสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ระยะหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และระยะการปกครองของคณะทหารหลังการรัฐประหาร พ.ศ.2490

บทที่ 4 กล่าวถึง พันธกิจในการต่างประเทศของไทย ในระยะที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ ประพันธ์ ทรงมีบทบาทอยู่ ระหว่างปี พ.ศ.2460-2501 โดยแบ่งเป็นสามระยะสำคัญ ได้แก่ ระยะ ของความพยายามดำเนินนโยบายเอกราชโดยการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคกับนานาประเทศ ระยะของความพยายามดำเนินนโยบายต่างประเทศที่เป็นอิสระ และระยะของการดำเนินนโยบายอิง กับประเทศสหรัฐอเมริกาเพื่อให้รอดพ้นจากภัยคุกคามของคอมมิวนิสต์

บทที่ 5 กล่าวถึงบทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในการต่างประเทศของ ไทย ระหว่างปี พ.ศ.2460-2501 โดยจะได้วิเคราะห์บทบาทของพระองค์ท่านในช่วงพันธกิจต่าง ๆ ของนโยบายต่างประเทศของไทย ตามที่ได้แบ่งไว้ในบทที่ 4

บทที่ 6 เป็น การสรุป อภิปรายผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงแนวพระดำริในการทรงงานของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิป พงศ์ประพันธ์ ทั้งการทรงงานโดยทั่วไป และโดยเฉพาะด้านการต่างประเทศ
2. มีความเข้าใจเกี่ยวกับนโยบายต่างประเทศไทยในช่วง พ.ศ.2495 – 2501 ดีขึ้น
3. มีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับแบบแผนการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ของไทยมากขึ้น

ข้อตกลงเบื้องต้น

การอ้างอิงถึงพระนามของพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และราชทินนาม ของข้าราชการต่างๆ ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลาที่เอกสาร หลักฐานกล่าวถึง โดยเฉพาะพระนามของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ซึ่ง เปลี่ยนไปตามวาระต่างๆ ได้แก่

ระหว่าง พ.ศ.2434-2482 ทรงเป็น หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ
ระหว่าง พ.ศ.2482-2495 ทรงเป็น พระวรวงศ์เธอ และพระเจ้าวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร
หลัง พ.ศ.2495 เป็นต้นมา ทรงเป็น พระเจ้าวรวงศ์เธอ
กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

พระประวัติ ผลงานและคุณลักษณะเฉพาะองค์ ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครชิพวงศ์ประพันธ์

ตลอดระยะเวลาที่ล่วงเลยไปของการทรงงาน กรมหมื่นนครชิพวงศ์ประพันธ์ได้ทรงมีบทบาทเกี่ยวข้องกับกิจการต่างประเทศของไทยนานัปการ ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวนั้นเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านที่สำคัญในประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยที่เป็นการก้าวจากยุคอาณานิคมที่บรรยากาศในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมีหลายข้ออำนาจมาสู่ยุคสงครามเย็นที่มีการแบ่งขั้วอำนาจชัดเจนสองขั้ว ขณะเดียวกันนั้นก็ก็เป็นช่วงเวลาประเทศไทยกำลังปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งในส่วนที่เป็นวัตถุประสงค์และการดำเนินการให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง โดยการกล่าวถึงการทรงงานของพระองค์จะให้ภาพการเกี่ยวข้องกับวิวัฒนาการของการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยไปพร้อมกัน

2.1 พระประวัติช่วงต้นของกรมหมื่นนครชิพวงศ์ประพันธ์

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครชิพวงศ์ประพันธ์ เดิมทรงพระนามว่า หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ ประสูติเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2434 ทรงเป็นโอรสองค์ที่ 5 ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนครชิพวงศ์ประพันธ์ และหม่อมหลวงถ้วนศรี (มนตรีกุล) วรวรรณ

ในเบื้องต้นนั้น ทรงเข้ารับการศึกษาในโรงเรียนสวนกุหลาบ และโรงเรียนราชวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2443 และ พ.ศ. 2444 ตามลำดับ ก่อนที่จะทรงสามารถสอบชิงทุนเล่าเรียนหลวงไปทรงศึกษาต่อในประเทศอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2448 โดยที่ทรงเข้าศึกษาที่ Marlborough College ในสาขาวิชาภาษาปัจจุบัน และวิชาปัจจุบัน (Modern Side) เป็นเวลา 2 ปี และสาขาวิชาภาษากรีก ซึ่งเป็นหนึ่งในสาขาวิชาภาษาโบราณ (Classical Side) อีก 3 ปี

จากนั้น ในปี พ.ศ. 2453 จึงทรงสอบเข้าศึกษาต่อที่ Balliol College แห่งมหาวิทยาลัย Oxford ในสาขาวิชาประวัติศาสตร์ ซึ่งแต่เดิมนั้นทางรัฐบาลต้องการให้ทรงศึกษาต่อ

ในสาขานิติศาสตร์ แต่จากการประเมินของ Belliol College เห็นว่าน่าจะศึกษาต่อในสาขาปรัชญา (Greats) มากกว่า ซึ่งวิชากฎหมายนั้น สามารถศึกษาต่อในภายหลังได้ จึงทรงเจรจาประนีประนอมระหว่างทั้งสองฝ่าย โดยทรงเลือกวิชาประวัติศาสตร์ แล้วทรงศึกษาวิชากฎหมายต่อ¹ เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาแล้ว ในปี พ.ศ. 2458 ได้ทรงเข้าศึกษาต่อในสาขารัฐศาสตร์การทูต ที่ Ecole Libre des Science Politique ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ในฐานะนักเรียนผู้ช่วย ซึ่งเป็นการรับทุนจากรัฐบาล โดยที่นักเรียนผู้ช่วยนี้จะทำหน้าที่เป็นเสมียน หรือ ผู้ช่วยราชทูตในสถานทูต นอกจากจะศึกษาวิชาการในมหาวิทยาลัยที่ศึกษา และช่วยราชการในสถานทูตแล้ว ยังต้องใช้เวลาว่างเรียนภาษาต่าง ๆ และฝึกหัดธรรมเนียมพิธีการทูตไปด้วย เพื่อแก้ปัญหการขาดแคลน “ข้าราชการด้านโปลมาติก”² โดยทรงเป็นนักเรียนผู้ช่วยอยู่จนสำเร็จการศึกษารวม 2 ปี จึงได้บรรจุเข้ารับราชการในสถานทูตไทย ณ กรุงปารีส ในตำแหน่งเลขานุการตรีใน พ.ศ. 2460 นับเป็นตำแหน่งแรกที่ได้ทรงเกี่ยวข้องกับงานด้านการต่างประเทศ

2.2 การทรงงานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ด้านการต่างประเทศของไทย สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เริ่มทรงงานในฐานะนักการทูตอาชีพ ซึ่งงานในหน้าที่ของนักการทูตไทยในขณะนั้นจึงเน้นหนักหน้าที่การเป็นตัวแทนของประเทศ เพื่อเจริญสัมพันธไมตรี และการพิทักษ์ผลประโยชน์ของรัฐของตนเองมากกว่าหน้าที่ส่วนอื่น ๆ อาชีพการทูตยังไม่ถูกกำหนดให้ชัดเจน เป็นเพียงการคัดเลือกขุนนางที่พระมหากษัตริย์ทรงไว้วางพระราชหฤทัย ซึ่งขุนนางเหล่านั้นต่างก็มีหน้าที่ประจำอยู่แล้ว การทำหน้าที่เป็นผู้แทนทางการทูตจึงมีลักษณะเฉพาะกิจ และผู้ที่จะสามารถทำหน้าที่นี้ได้ ก็จะต้องเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการเดินทางไปเจริญทางพระราชไมตรียังต่างประเทศมาแล้ว เช่น ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้ทรงเลือกคณะทูตชุดแรกที่จะเดินทางไปยังประเทศฝรั่งเศส โดยทรงพิจารณาเลือกออกพระพิพัฒน์ราชไมตรีเป็นหัวหน้าคณะ ซึ่งขุนนางผู้นี้ได้เคยเป็นราชทูตออกไปเมืองจีนมาแล้วถึงสามครั้ง แต่คณะทูตชุดแรกไม่สามารถเดินทางไปถึงประเทศฝรั่งเศส ประสบอุบัติเหตุเรืออัปปางเสียก่อน จึงได้ทรงแต่งตั้งออกขุนพิชัยชาติ และออกขุนพิพิธไมตรี เป็นทูตชุดที่สอง แต่ทูตชุดใหม่นี้เกิดปัญหา เมื่อไปถึงปรากฏในเอกสารหลักฐานของชาวต่างประเทศ คือ เอกสาร

¹ประทานสัมภาษณ์ในวิวัฒน์ โอสถานุเคราะห์. บุคคลที่น่ารู้จัก. หน้า 7.

²อ้างใน ละอองทอง อมรินทร์รัตน์. การส่งนักเรียนไทยไปศึกษาต่อต่างประเทศตั้งแต่ พ.ศ. 2411-2475. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาประวัติศาสตร์) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522. หน้า 138.

บันทึกของบาทหลวงวาเซต์ที่เดินทางร่วมไปกับราชทูตทั้งสองในฐานะล่ามว่า ราชทูตทั้งสองนั้นมีท่าทีที่ไม่ยินดีต่อการเป็นทูตเลย ด้วยอาจจะเป็นเพราะอุปนิสัยส่วนตัว และอาจไม่เข้าใจในวัฒนธรรมแบบตะวันตก แต่เมื่อส่งคณะทูตไปอีกครั้งซึ่งเป็นคณะของออกพระวิสุตรสุนทรที่มีความพิเศษโดดเด่นเฉพาะตัว ทั้งความเฉลียวฉลาด ความสามารถทางการทูต ไหวพริบในการสนทนาโต้ตอบ และอื่น ๆ เป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 เป็นอย่างยิ่ง³ การเดินทางของราชทูตคณะนี้ประสบความสำเร็จอย่างมากแต่ลักษณะตำแหน่งผู้แทนทางการทูตก็ยังเป็นแบบชั่วคราวเช่นเดิม

จนกระทั่งในรัชกาลที่ 4 ได้มีการแต่งตั้งราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอนเป็นครั้งแรก ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ก็ยังไม่ใช่ทูตที่เป็นคนไทย ในปี พ.ศ. 2426 จึงมีผู้แทนทางการทูตที่มีลักษณะการรับราชการประจำในต่างประเทศที่เป็นชาวไทยคนแรก ได้แก่ หม่อมเจ้าปฤษฎางค์ ชุมสาย(พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์) โดยทรงได้รับผิดชอบดูแลผลประโยชน์ของชาติประจำภาคพื้นยุโรป ทั้งอังกฤษ เยอรมัน เนเธอร์แลนด์ เบลเยียม ออสเตรีย – ฮังการี เดนมาร์ก สวีเดน นอร์เว สเปน และโปรตุเกส และในพ.ศ. 2428 จึงได้มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์เป็นอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐอเมริกา⁴

เมื่อมีการสถาปนากระทรวงการต่างประเทศ ในพ.ศ. 2435 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทเวศร์ วโรปการ เป็นองค์เสนาบดี ซึ่งกรมหลวงเทเวศร์ วโรปการนี้เป็นพระราชวงศ์ที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยให้ทรงศึกษาความรู้เกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดินจากต่างประเทศมาก่อน ทั้งยังทรงมีความรอบรู้ในราชการแผ่นดิน และภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี การบริหารจัดการในกระทรวงการต่างประเทศนี้ได้ดำเนินการแบบสมัยใหม่ ซึ่งมีที่ทำการแยกต่างหากจากที่พักอาศัยของเสนาบดี และมีการจัดการงานธุรการที่เป็นระเบียบแบบตะวันตก โดยกรณีรัชกาลที่ 5 ได้พระราชทานวังสราญรมย์ให้เป็นศาลาว่าการกระทรวงการต่างประเทศ นับว่าการปฏิรูประบบราชการในรัชกาลที่ 5 นี้เอง เป็นช่วงเวลาของการปรับปรุงให้งานการทูตอาชีพมีสถานภาพเป็นข้าราชการชำนาญพิเศษโดยเอกเทศ ไม่ได้เป็นการทำงานอย่างอื่นควบคู่ไปด้วย

³สมศรี เอี่ยมธรรม (เรียบเรียง). “ราชทูตไทยไปฝรั่งเศส สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช” ใน เล่มเดียวกัน หน้า 57-61.

⁴อ้างใน คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักนายกรัฐมนตรี. ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์.... หน้า 94.

⁵ เรื่องเดียวกัน. หน้า 107.

อย่างสมัยก่อน เมื่อเป็นงานที่ต้องการบุคลากรที่มีความชำนาญ โดยเฉพาะทางด้านภาษา และด้านกฎหมาย รัฐบาลจึงจำเป็นต้องเร่งสร้างบุคลากรขึ้นมาเพื่อตอบสนองความจำเป็นในส่วนนี้ ข้าราชการในกระทรวงต่างประเทศนี้จึงมาจากการส่งตัวไปศึกษาต่างประเทศโดยตรง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะได้มีความพยายามสร้างบุคลากรเพื่อให้เข้ามารับราชการแล้ว แต่ก็ปรากฏว่า ในส่วนราชการต่าง ๆ ยังมีข้าราชการไม่เพียงพอต่อความจำเป็น จึงยังต้องจ้างชาวต่างประเทศที่มีความชำนาญเฉพาะด้าน ช่วยดูแลผลประโยชน์ให้กับรัฐบาล ในด้านการต่างประเทศเองนั้นก็ยังคงต้องพึ่งพาชาวต่างประเทศในราชการภายนอกประเทศด้วย ดังเช่นความในคำกราบบังคมทูลของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ได้กล่าวถึงการจัดเลี้ยงถวายพระเกียรติยศในวโรกาสการสถาปนาพระศานันดรยศ สยามมกุฎราชกุมาร แก่ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ซึ่งขณะนั้นยังคงศึกษาอยู่ที่ประเทศอังกฤษ โดยได้มีการจัดเลี้ยงพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ชาวไทย และ “ชาวยุโรป ซึ่งเป็นข้าราชการฝ่ายสยาม”⁶ แสดงให้เห็นว่า เวลานั้นแม้ว่าจะมีทูตไทยประจำในต่างประเทศบ้างแล้ว แต่การใช้ข้าราชการชาวต่างประเทศเพื่อช่วยเหลือกิจการต่างประเทสนั้นยังมีอยู่

เมื่อหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร ทรงศึกษาอยู่ที่ Ecole Libre de Science Politique ที่กรุงปารีสนั้น ได้ทรงฝึกงานด้านการทูตในฐานะนักเรียนผู้ช่วย ซึ่งเป็นนักเรียนทุนประเภทหนึ่งของกระทรวงการต่างประเทศที่ต้องฝึกงานควบคู่ไปกับการเรียนดังได้กล่าวมาแล้ว เมื่อสำเร็จการศึกษาจึงได้บรรจุเข้ารับราชการในสถานทูตไทย ณ กรุงปารีส ในตำแหน่งเลขานุการตรี เวลานั้นเป็นช่วงที่เกิดสงครามโลกครั้งที่หนึ่งในยุโรปพอดี ทรงกล่าวในภายหลังว่าการที่ได้ทรงเข้ารับราชการในสถานทูตทันทีนั้น ส่วนหนึ่งมาจากการที่เส้นทางการเดินทางเรือระยะนั้นไม่ปลอดภัย รัฐบาลเกรงว่าจะถูกเรือดำน้ำโจมตี จึงมีคำสั่งบรรจุเข้ารับราชการ⁷

เมื่อสงครามโลกสิ้นสุดลงได้มีการจัดประชุมสันติภาพเพื่อจัดทำสนธิสัญญาที่ฝรั่งเศส พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระบรมราชโองการแต่งตั้งคณะผู้แทนไทย เพื่อดำเนินการเจรจา รวม 3 ท่าน ได้แก่ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร องค์อัครราชทูตไทยประจำประเทศฝรั่งเศสในเวลานั้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงเทเวศร์วโรปการ (พระยศขณะนั้น) เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ และพระยาพิพัฒน์โกษา

⁶พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์. “คำกราบบังคมทูล ลงวันที่ 15 มีนาคม รัตนโกสินทรศก 113” ใน พระราชหัตถเลขา และหนังสือกราบบังคมทูล เล่ม 1. หน้า 12 - 14.

⁷วีรวัฒน์ โอสถานเคราะห์. อ้างแล้ว. หน้า 7.

(มร.เชสส์ ทีโนซาเวีย) อัครราชทูตไทยประจำกรุงโรม พระองค์เจ้าจรรยาผู้ศักดิ์กฤดากร ทรงมีคำสั่งให้หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร ในฐานะที่เป็นเลขานุการของคณะผู้แทนไทย ทรงเจรจากับผู้จัดประชุมให้ประเทศไทยสามารถส่งผู้แทนเข้าร่วมการประชุมได้สองคน จากแต่เดิมที่ฝ่ายจัดประชุมกำหนดให้ไทยสามารถส่งผู้แทนเข้าร่วมประชุมได้เพียงคนเดียว หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร จึงเสด็จไปพบทูตโปรตุเกส ซึ่งเป็นประเทศที่อยู่ในสถานะผู้ส่งกองทหารมาร่วมรบในสงครามเช่นเดียวกัน เพื่อให้ทูตโปรตุเกสลงนามในหนังสือรับรองฐานะของประเทศไทย แล้วจึงทรงนำเอกสารดังกล่าวไปยื่นแก่ฝ่ายจัดประชุม ด้วยเอกสารนี้เอง ทำให้ไทยมีผู้แทนเข้าร่วมการประชุมสองคนเท่ากับโปรตุเกสในที่สุด⁸ และระหว่างการประชุมนั้น คณะผู้แทนไทยก็ได้ดำเนินการเจรจากับสหรัฐอเมริกาในการดำเนินการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค ซึ่งก็ได้รับคำตอบอันเป็นที่น่าพอใจจากประธานาธิบดีวูดโรว์ วิลสัน ทั้งเรื่องของสิทธิสภาพนอกอาณาเขตทางการศาล และเรื่องของพิกักภาษีศุลกากร

เมื่อการประชุมทำสนธิสัญญาสันติภาพเสร็จสิ้น หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร ได้เสด็จกลับเข้ารับราชการในกระทรวงการต่างประเทศ เมื่อ พ.ศ. 2463 ในการนี้ทรงนำตัวบทของสนธิสัญญาแวร์ซายเข้ามาด้วย เมื่อกลับเข้ามาทรงงานที่กระทรวงนั้น ได้ทรงงานในตำแหน่งหัวหน้ากองบัญชาการเทียบเท่าสำนักเลขานุการรัฐมนตรีในปัจจุบัน งานที่ทรงต้องรับผิดชอบอีกส่วนหนึ่ง ได้แก่ งานเลขานุการขององค์เสนาบดี ซึ่งในขณะนั้นยังคงเป็นสมเด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมพระยาเทวงศวโรปการ ที่ทรงรับตำแหน่งกระทรวงการต่างประเทศมานานเกือบ 40 ปี และทรงได้รับใช้ใกล้ชิดองค์เสนาบดีที่ทรงมีประสบการณ์ด้านการต่างประเทศมานานนี้เอง หม่อมเจ้าวรรณไวทยากรจึงได้ทรงเรียนรู้เกี่ยวกับกิจการต่างประเทศของไทยมากขึ้น หลังจากที่ได้ทรงศึกษาในสถาบันการศึกษาและการฝึกงานในสถานทูตมาแล้ว ได้ทรงแสดงความทรงมีสามัญสำนึกทางการทูต ซึ่งเป็นเรื่องของไหวพริบในการทำงานการทูตและงานธุรการ และความคล่องแคล่วในการทำงาน รวมไปถึงความสามารถในการใช้ภาษา และความรู้ในทางกฎหมาย ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการรับราชการในสายงานทูตให้เป็นที่ประจักษ์ การที่ในตัวบุคคลคนหนึ่งจะมีสิ่งเหล่านี้รวมอยู่ด้วยกันนั้น เป็นกรณีที่ทำได้ไม่ถนัดนัก เป็นเหตุให้สมเด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมพระยาเทวงศวโรปการ ทรงชื่นชมเลขานุการองค์นี้ว่า “เหมือนเพชรน้ำหนึ่ง ถึงจะอยู่ในที่มืดก็มีแสงประกายส่องให้เห็นได้” ทั้งยังได้ทรงพยากรณ์ไว้อีกว่า เลขานุการองค์นี้จะทรงมีอนาคตรุ่งโรจน์⁹

⁸ สิริ เปรมจิตต์. ชีวิตและผลงานของปรีณัฐวรวงศ์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, 2516. หน้า 5-6.

⁹ เรื่องเดียวกัน หน้า 7-8.

ภารกิจที่สำคัญซึ่งทรงได้รับมอบหมายเมื่อกลับมาทรงงานที่กระทรวง ได้แก่ การเจรจากับรัฐบาลเยอรมัน เพื่อขอให้รัฐบาลเยอรมันคืนสินทรัพย์ของไทยที่ถูกรัฐบาลเยอรมัน ริบไว้ในช่วงสงครามโลก โดยเฉพาะเงินของรัฐบาลไทยในธนาคารเยอรมันหลายบัญชี ซึ่งเป็นเงินของกรรมรถไฟมีอยู่มากที่สุด รัฐบาลเยอรมันอ้างว่าเงินดังกล่าวนั้นถือว่าเป็นทรัพย์สินของ รัฐบาล สามารถยึดได้ตามกฎหมายระหว่างประเทศ แต่หม่อมเจ้าวรรณไวทยากรทรงได้ว่า กิจการรถไฟนั้นโดยสารัตถะแล้ว เป็นเรื่องของเอกชนเป็นผู้ดำเนินการ แต่เป็นความบังเอิญ ที่กิจการรถไฟในประเทศนั้นรัฐบาลได้เข้ามาดูแล กรรมรถไฟมีฐานะเป็นนิติบุคคลของชาติ ที่ประชาชนร่วมเป็นเจ้าของ เมื่อพิจารณาแล้วทรัพย์สินของกรรมรถไฟก็เท่ากับว่าเป็นทรัพย์สิน ของเอกชน ควรที่รัฐบาลไทยจะเรียกคืนได้ตามความในสนธิสัญญาแวร์ซาย และหากรัฐบาล เยอรมันยอมคืนทรัพย์สินของกรรมรถไฟ รัฐบาลไทยก็จะเจรจากับคณะกรรมการ ปฏิกรรมสงคราม เพื่อนำปัญหาทรัพย์สินของรัฐบาลเยอรมันที่ถูกรัฐบาลไทยพิทักษ์ไว้มาตกลงกับ รัฐบาลเยอรมัน เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กัน การเจรจาเรื่องนี้ยืดเยื้อยาวนานจนกระทั่ง คณะกรรมการปฏิกรรมยินยอมให้รัฐบาลเยอรมันเจรจาตกลงกันเอง ทำให้ในที่สุดฝ่ายไทยก็ได้เงิน ของกรรมรถไฟคืน ขณะที่รัฐบาลไทยก็ยอมปล่อยทรัพย์สินของชาวเยอรมันที่ได้กักไว้ หลังจากประกาศสงครามแล้ว โดยอ้างว่าเป็นของชาวโปแลนด์ หรือ ชาวเชคโกสโลวัก ภายใต้อิทธิพลของความยินยอมของคณะกรรมการปฏิกรรมสงคราม¹⁰

นอกเหนือจากที่เป็นภาระตกทอดจากสงครามโลกครั้งที่หนึ่งที่ต้องเร่งรัดจัดการแล้ว ยังมีงานสำคัญอีกส่วนหนึ่งที่เป็นประเด็นปัญหาเรื้อรังมานาน นั่นคือ การพยายามแก้ไข สนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งไทยได้ทำไว้กับนานาชาติ และการส่งผู้แทนไทยไปประจำองค์การ สันนิบาตชาติที่จะจัดตั้งขึ้น ซึ่งรัชกาลที่ 6 ทรงมีพระราชประสงค์ให้ดำเนินการโดยเร็วที่สุด โดยถือโอกาสที่ไทยได้ร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตรชนะสงครามดำเนินการเจรจากับมหาอำนาจต่าง ๆ ตามที่ปรากฏความในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่คณะผู้แทนไทยที่จะเดินทางไปเข้าร่วม การประชุมเพื่อจัดทำสนธิสัญญาแวร์ซาย ว่า

“...ให้อัครราชทูตพิเศษถือการชุมนุมนี้เป็น โอกาสที่จะคิดแก้ไขข้อสัญญาเก่า กับนานาชาติ เพื่อกรุงสยามจะได้มีอิสรภาพเต็มเสมอเหมือนกับชาติอื่นทั้งปวง โดยคิดขอให้ มหาประเทศทำสัญญาใหม่ ซึ่งจะใช้เป็นแบบสำหรับทำแก่ประเทศทั่วไป การอันนี้สำคัญยิ่งนัก เพราะฉะนั้น อัครราชทูตต้องเอาใจใส่ให้จงมาก และช่วยกันจัดการตามเวลาอันสมควร

¹⁰เรื่องเดียวกัน. หน้า 7-8.

แต่จะทำการสิ่งใดต้องคำริคูให้รอบคอบ ประกอบด้วยไหวพริบทุกประการ จงระวังอย่าให้เขาเกิดมีความระอา หรือ มีความหมองใจขึ้น ซึ่งอาจจะเป็นเหตุให้เสียประโยชน์ของเราได้

การที่จะจัดตั้งสันนิบาตชาติ (League of Nations) เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยในโลกนี้ ย่อมเป็นการสำคัญแก่กรุงสยามเป็นอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้นอัครราชทูตพิเศษต้องเอาใจใส่ช่วยจัดการตามความอันนี้ให้สำเร็จลุล่วงไป....”¹¹

การดำเนินการตามทิศทางนโยบายต่างประเทศที่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานไว้ มีหลายส่วนที่หม่อมเจ้าวรรณไวทยากรต้องทรงรับผิดชอบ นอกเหนือไปจากการทำหน้าที่อำนวยความสะดวกแก่คณะผู้แทนไทย และการดำเนินการเจรจากับรัฐบาลเยอรมันหลังสงครามดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังมีงานส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขข้อตกลงที่ไม่เป็นธรรมอีก ได้แก่ การเจรจากับทูตฝรั่งเศสในกรณีที่รัฐบาลไทยโดยกระทรวงธรรมการ (กระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน) มีดำริจะให้วิชาภาษาอังกฤษเป็นวิชาบังคับในระดับชั้นมัธยมศึกษา โดยที่ทูตฝรั่งเศสทักท้วงว่า การบังคับให้เรียนวิชาภาษาอังกฤษนั้นเป็นการละเมิดข้อตกลง เรื่องของสิทธิของคนในบังคับฝรั่งเศส และถือว่าเป็นการเลือกปฏิบัติ ในเบื้องต้นนั้น หม่อมเจ้าวรรณไวทยากรได้ทรงขอมรับต่อทูตฝรั่งเศสว่า นโยบายดังกล่าว อาจเป็นการเลือกปฏิบัติจริง แล้วจึงทรงเสนอไปว่า รัฐบาลจะยังคงกำหนดให้มีการเรียนวิชาภาษาต่างประเทศเป็นวิชาบังคับอยู่ แต่จะเลือกภาษาใดก็ได้ อย่างนี้ก็ไม่ถือว่าเป็นการเลือกปฏิบัติเท่าที่ทูตฝรั่งเศสจึงพอใจยอมตกลงด้วย¹²

ปัญหาอินโดจีนก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งซึ่งไทยต้องใช้โอกาสที่ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสดีขึ้น ในช่วงหลังสงครามแก้ไขปัญหาเขตแดน และการถือครองสิทธิบนดินแดนแถบนี้ หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร ที่ทรงได้รับการแต่งตั้งเป็นปลัดพลุฉลองกระทรวงการต่างประเทศ ในพ.ศ. 2467 (สมัยที่ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ ดำรงตำแหน่งเสนาบดีแทนพระบิดาซึ่งสิ้นพระชนม์ไปก่อนหน้านั้น) ทรงได้รับมอบหมายให้เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทยไปเจรจากับผู้แทนรัฐบาลฝรั่งเศสที่ประเทศเวียดนาม ซึ่งขณะนั้นยังเป็นส่วนหนึ่งของอินโดจีนฝรั่งเศส

¹¹ อ่างใน จมื่นอมรรตุนารักษ์(แจ่ม สุนทรเวช). พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 5 เรื่อง เหตุผลที่รัชกาลที่ 6 ทรงประกาศสงคราม, ดุสิตธานี. กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณา, 2512 หน้า 134 - 135.

¹² สิริ เปรมจิตต์. เพ็งอ้าง. หน้า 8.

การเจรจาครั้งนี้มีมูลเหตุมาจากความขัดแย้งในเรื่องของการยอมรับสถานภาพของแม่น้ำโขงของรัฐบาลกลางฝรั่งเศสกับรัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศสต่างกัน เมื่อรัฐบาลไทยได้ทำสนธิสัญญาทางไมตรี การค้าขายและการเดินเรือ พ.ศ. 2468 กับรัฐบาลกลางฝรั่งเศส ได้มีการพูดคุยถึงเรื่องสถานภาพของแม่น้ำโขงด้วย รัฐบาลฝรั่งเศสได้ยอมรับว่า แม่น้ำโขงนั้นเป็นแม่น้ำระหว่างประเทศ (International river) ซึ่งมีนัยว่ายอมรับว่า ร่องน้ำลึก (thalweg) เป็นเส้นเขตแดน จากเดิมที่ปรากฏความในสนธิสัญญาที่ไทยทำกับฝรั่งเศสเมื่อวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ว่า แม่น้ำโขงนั้นเป็นของฝรั่งเศส และเกาะแก่งในแม่น้ำโขงนั้นเป็นของฝรั่งเศสด้วย แต่การปักปันเขตแดนนั้นฝ่ายไทยจะต้องไปทำอนุสัญญากับผู้สำเร็จราชการฝรั่งเศสที่อินโดจีนเป็นการเฉพาะ รัฐบาลจึงมอบหมายภาระการแก้ไขสนธิสัญญานั้นให้หม่อมเจ้าวรรณไวทยากรทรงนำคณะไปเจรจากับรัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2469 แต่เมื่อคณะผู้แทนไทยเดินทางไปถึง ฝ่ายรัฐบาลฝรั่งเศสที่อินโดจีนกลับปฏิเสธการยอมรับของรัฐบาลที่ปารีส และยืนยันกรานว่า แม่น้ำโขงและเกาะต่าง ๆ ในอินโดจีนนั้นเป็นของอินโดจีนฝรั่งเศสตามสนธิสัญญาเมื่อ พ.ศ. 2436 หากทางการไทยยังยืนยันว่าจะให้รัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศสยอมรับแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำระหว่างประเทศ โดยไม่สามารถหาหลักฐานอื่นมายืนยันได้ รัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศสก็ไม่สามารถจะเจรจาด้วยได้

หม่อมเจ้าวรรณไวทยากรในฐานะที่ทรงเป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทย จึงต้องทรงดำริหาวิธีการแก้ไขเพื่อทำให้รัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศสยอมตกลงเจรจาด้วยในระหว่างที่รัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศสได้เชิญคณะผู้แทนไปเที่ยวชมอ่าวฮาลอง ทั้งนี้ เพื่อไทยจะได้ดินแดนบางส่วนกลับคืนมา โดยในขั้นต้นนั้นได้ทรงยอมรับว่าแม่น้ำโขงอาจไม่ใช่แม่น้ำระหว่างประเทศ หากอ้างความตามอนุสัญญาบาร์เซโลนา ที่กล่าวถึง แม่น้ำระหว่างประเทศว่า จะต้องเป็นแม่น้ำที่สามารถใช้เดินเรือได้จนถึงทะเล จากนั้น จึงทรงเสนอว่า แม่น้ำโขง อาจถือได้ว่าเป็นแม่น้ำเขตแดน (Frontier river) รัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศสจึงยอมรับ เท่ากับว่าได้ยอมรับการใช้ร่องน้ำลึกเป็นเขตแดนแล้ว แต่ก็ยังคงกล่าวว่า เกาะทุกเกาะในแม่น้ำโขงเป็นของตนเอง หม่อมเจ้าวรรณไวทยากรก็ทรงยอมรับ แต่ขอให้ทางฝรั่งเศสนั้นตีความคำว่าเกาะให้ชัดเจนด้วย เมื่อทรงใช้วิธีการให้ตีความสิ่งต่าง ๆ ให้ชัดเจนแล้ว ก็สามารถตกลงกับทางอินโดจีนฝรั่งเศสได้ และได้กรอบสำหรับเจรจาตกลงเรื่องดินแดนส่วนที่ต้องการคืนตามประสงค์

เมื่อคณะผู้แทนไทยกลับมาจากการเจรจากับรัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศสแล้ว ปีเดียวกันนี้เองเป็นระยะที่ตำแหน่งอัครราชทูตไทยในหลายประเทศในยุโรปว่างลงพอดี จึงทรงได้รับ

การแต่งตั้งให้ไปดำรงตำแหน่งอัครราชทูตประจำกรุงบรัสเซล (ประเทศเบลเยียม) กรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ และประจำราชสำนักเซนต์เจมส์ (ประเทศอังกฤษ) และต่อมา รับแต่งตั้งให้ทรงเป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทยประจำองค์การสันนิบาตชาติ ณ กรุงเจนีวา ด้วยอีกตำแหน่งหนึ่ง ซึ่งการทรงเป็นผู้แทนไทยในสันนิบาตชาตินี้ ทรงได้รับความไว้วางใจ ให้ดำรงตำแหน่งสำคัญในองค์การระหว่างประเทศแห่งนี้หลายครั้ง ได้แก่ รองประธาน กรรมการกำกับการเงินสันนิบาตชาติ รองประธานในการประชุมแก้ไขข้อบัญญัติแห่งศาลยุติธรรม ระหว่างประเทศ ประธานคณะกรรมการระเบียบวาระแห่งสมัชชาสันนิบาตชาติ สมาชิกสำนัก การทูตระหว่างประเทศ และกรรมการในคณะกรรมการอื่น ๆ อีกหลายครั้ง ซึ่งงานการทูตที่ ต้องทรงปฏิบัติในสันนิบาตชาตินี้จะเน้นไปที่งานการเป็นผู้แทนประเทศไทยในที่ประชุมระดับ นานาชาติมากกว่างานการเจรจา

อาจกล่าวได้ว่าในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงมีบทบาทเฉพาะระดับปฏิบัติการเท่านั้น เพราะการกำหนดนโยบายนั้นจำกัดอยู่แต่ในเสนาบดีสภา และอภิรัฐมนตรีสภา อันประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ เจ้านายระดับสูงและขุนนางผู้ใหญ่ ที่รับราชการมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ขณะที่ผู้แทนทางการทูตมีหน้าที่ปฏิบัติตามนโยบายเท่านั้น แต่กระนั้นอำนาจหน้าที่ในการปฏิบัติการนั้น ได้เป็นส่วนสนับสนุนส่งเสริมให้นโยบายหลัก ของรัฐบาลในเวลานั้น อันได้แก่ การพยายามแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคที่ไทยทำไว้กับ นานาประเทศสำเร็จลุล่วงไปได้ แต่นั่นก็เป็นเพียงระยะเริ่มต้นและเป็นงานที่ไม่ได้ทำติดต่อกัน เป็นประจำทุกวัน เนื่องมาจากการประชุมเจรจาครั้งสำคัญๆ ที่ไทยจะมีโอกาสได้นำเรื่องการแก้ไข สนธิสัญญาเข้าพูดคุยกับประเทศคู่สัญญานั้นมีไม่บ่อยนัก ราชการประจำวันโดยทั่วไปนั้นยังคงเป็น เรื่องของการติดต่อทางธุรการ การสั่งซื้อสินค้า การดูแลนักเรียนไทยในต่างประเทศ และงานสังคม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตข้าราชการสถานทูต

หม่อมเจ้าวรรณไวทยากรได้ทรงงานในตำแหน่งอัครราชทูต และผู้แทนไทยประจำ สันนิบาตชาติอยู่จนถึง พ.ศ. 2473 จึงได้เสด็จกลับประเทศไทยในปีต่อมา แต่การเสด็จกลับมา ครั้งนี้ ไม่ได้เป็นการกลับมาเพื่อทรงงานในกระทรวงการต่างประเทศต่อไป หากแต่เป็นการกลับมา เพื่อทรงลาออกจากราชการ และได้รับอนุญาตให้ลาออกในเวลาไม่นานนัก ทำให้เส้นทาง นักการทูตในราชการประจำของท่านสิ้นสุดลงเมื่อพระชนมายุเพียง 35 ปี มูลเหตุของการที่ ต้องทรงลาออกจากราชการ ทั้ง ๆ ที่กำลังมีความรุ่งโรจน์ในราชการนั้น ถูกตีความว่า มีสาเหตุ มาจากความขัดแย้งจากการทำงานในกระทรวงการต่างประเทศ โดยเฉพาะกับเจ้านายระดับสูง ที่ยังทรงมีอำนาจในกระทรวง ซึ่งอยู่ในกระแสความขัดแย้งระหว่าง เจ้านายระดับสูงที่บางส่วนนั้น

ยังทรงมีอำนาจในการบริหารราชการแผ่นดินกับเจ้านายระดับล่าง ที่มีความเห็นแตกต่างกัน¹³ ในบางกระแสก็ได้เชื่อมโยงการที่ต้องทรงลาออกจากราชการกระทรวงการต่างประเทศเข้ากับ ความเปลี่ยนแปลงในชีวิตสมรสของท่าน เมื่อปี พ.ศ. 2473¹⁴

การยุติบทบาทข้าราชการประจำของกระทรวงการต่างประเทศของพระองค์ท่านนั้น อาจมาจากความอึดตัวในหน้าที่การงานอันได้ทรงปฏิบัติมาตั้งแต่ระดับนักศึกษาฝึกงานสถานทูต จนถึงปลัดทูตฉลอง และอัครราชทูตสยามประจำราชสำนักเซนต์เจมส์ของอังกฤษ ตลอดจน ทรงเป็นผู้แทนไทยในองค์การสันนิบาตชาติ ขณะที่งานด้านการเจรจานั้นก็ทรงได้รับมอบหมาย น้อยลง เพราะต้องทรงรับเป็นอัครราชทูตประจำหลายประเทศในเวลาเดียวกัน รวมทั้งการเป็นผู้แทนประจำองค์การสันนิบาตชาติที่ทรงได้รับเลือกให้เป็นกรรมการในคณะกรรมการต่าง ๆ หลายคณะทำให้ต้องทรงรับภาระหนักมากเมื่อเปรียบเทียบกับข้าราชการในรุ่นเดียวกัน และปรากฏว่าทรงมีเวลาว่างน้อยลง ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ตรัสเล่าไว้ในบันทึก เมื่อเสด็จเยือนทวีปยุโรปว่า หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร องค์อัครราชทูตไม่สามารถมารับเสด็จ และถวายการอำนวยความสะดวกได้จึงต้องส่งข้าราชการคนอื่นในสถานทูตมากระทำการแทน เนื่องจากหม่อมเจ้าวรรณไวทยากรทรงติดภารกิจอยู่ที่สันนิบาตชาติในประเทศสวิตเซอร์แลนด์¹⁵ เป็นต้น และเมื่อหม่อมเจ้าวรรณไวทยากรเสด็จกลับมาประเทศไทยนั้น ได้ทรงย้ายไปเป็นอาจารย์ ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยทรงได้รับการแต่งตั้งเป็นศาสตราจารย์ในคณะอักษรศาสตร์ เพื่อสอนวิชาภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับการต่างประเทศเลย จนกระทั่ง ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475

2.3 การทรงงานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์สมัยรัฐบาลคณะราษฎรหลัง พ.ศ.2475

นโยบายต่างประเทศของไทยในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองยังคงมีเป้าหมายอยู่ที่ การกลับคืนสู่สถานภาพประเทศปกติที่มีเอกราชอธิปไตยโดยประเทศต่างให้สำเร็จ สิ่งที่ถูกกำหนดให้เป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของประเทศโดยสมบูรณ์ โดยการผลักดันการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมที่ได้เคยทำกันไว้นั้น ได้แก่ การแทรกแซงจากมหาอำนาจตะวันตก และการแพร่ขยาย

¹³นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475. หน้า 46

¹⁴Judith A. Stowe. *Siam becomes Thailand. A Story of Intrigue*, Honolulu : University of Hawaii Press, 1991. p. 54.

¹⁵สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. *เสด็จยุโรป ครั้งที่ 2*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ และหม่อมเจ้าจางจิตรถนอม คิสกุล พระธิดา, 2540. หน้า 60.

ของลัทธิคอมมิวนิสต์ ซึ่งทั้งสองสิ่งนั้นถือได้ว่าเป็นภัยคุกคามที่ได้ถูกกำหนดไว้ตั้งแต่ยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้ว แม้ว่ารัฐบาลจะเปลี่ยนแปลงไป แต่เป้าหมายและนโยบายต่างประเทศยังคงดำเนินไปในแนวทางเดิม บุคคลที่มีบทบาทต่อนโยบายต่างประเทศนั้นก็คือกลุ่มผู้นำในคณะราษฎร โดยเฉพาะหลวงพิบูลสงคราม (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) ที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม และกุมอำนาจทางการเมืองอยู่ขณะนั้น เป็นผู้ผลักดันการเพิ่มขีดความสามารถทางการเมือง จนกระทั่งทำให้ชาติตะวันตกเข้าใจว่ากำลังดำเนินแนวลัทธิทหารในนโยบายต่างประเทศ หลวงวิจิตรวาทการ (วิจิตร วิจิตรวาทการ) อธิบดีกรมศิลปากรในขณะนั้น ซึ่งมีส่วนในการกำหนดและดำเนินนโยบายชาตินิยม และหลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ผลักดัน การแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น บทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในกระบวนการกำหนดนโยบายต่างประเทศของไทยนั้นแทบจะไม่มีเลย แต่กลับทรงโดดเด่นในสายปฏิบัติการ คือ งานเจรจาการทูต หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ.2475 ท่านได้ทรงเข้าสู่กระบวนการกำหนดนโยบายต่างประเทศในฐานะของที่ปรึกษารัฐบาลที่มีผู้นำมาจากคณะราษฎร และได้ทรงดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในที่สุด ขณะเดียวกัน ก็กลับคืนสู่วิถีทางของนักการทูตอีกครั้ง

การทรงงานช่วงต้นในพระชนม์ชีพ เป็นระยะเวลาของการเริ่มต้นเรียนรู้หลักการ และธรรมเนียมปฏิบัติต่าง ๆ ทางการทูตตามแบบแผนตะวันตก ที่ยังถือว่าเป็นระเบียบอย่างใหม่สำหรับประเทศไทยยุคนั้น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ยังไม่ทรงมีบทบาทในการกำหนดนโยบายต่างประเทศมากนัก เนื่องจากโครงสร้างทางการเมืองการปกครองยังเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งอำนาจการตัดสินใจในกระบวนการกำหนดนโยบายต่างประเทศยังคงอยู่ในขอบข่ายพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ประกอบกับการที่ยังทรงเป็นข้าราชการชั้นผู้น้อยในกระทรวง ทั้งในฐานะที่ทรงเป็นเจ้านายระดับล่าง คือ ยังทรงเป็นพระอนุวงศ์ชั้นหม่อมเจ้า ซึ่งเป็นเจ้านายในลำดับสุดท้าย ที่เพิ่งจะทรงสำเร็จการศึกษาและเข้ารับราชการได้ไม่นาน อีกทั้งพระบรมวงศ์ชั้นสูงและขุนนางที่เคยทรงรับราชการมานานตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ 5 ยังทรงดำรงพระชนม์อยู่ และมีชีวิตอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร พระองค์เจ้าไทรทศประพันธ์ (พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ) และที่ปรึกษาชาวต่างประเทศหลายคนยังมีบทบาทสูงในกระบวนการกำหนดนโยบายต่างประเทศในเวลานั้น

2.3.1 การสานต่อการเจรจาเพื่อแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค

เมื่อหม่อมเจ้าวรรณไวทยากรได้ทรงเข้าร่วมงานในรัฐบาลพระยาพหลฯ แล้ว ทรงมีส่วนในการดำเนินนโยบายต่างประเทศโดยเฉพาะในส่วนของความร่วมมือเจรจากับนานาชาติ ในการแก้ไขสนธิสัญญาอันเป็นภาระหน้าที่ที่ได้มีความพยายามดำเนินการสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัย รัชกาลที่ 6 เมื่อไทยได้เป็นหนึ่งในพันธมิตรผู้ชนะสงครามโลกครั้งที่ 1 แล้ว และก็แทบจะเรียกได้ว่าในเวลานั้น ท่านเป็นผู้เดียวที่ได้อยู่ในกระบวนการนี้มาโดยตลอด ดังนั้นเมื่อรัฐบาลจะต้องเจรจากับประเทศต่าง ๆ ในเรื่องสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค จึงจำเป็นต้องขอให้ท่านเข้าร่วม ในคณะเจรjad ด้วยเกือบทุกครั้ง จนกระทั่งงานในกระบวนการอันยาวนานนี้สิ้นสุดลงในปี พ.ศ.2480 ความสำเร็จในการผลักดันการแก้ไขสนธิสัญญานี้ นอกจากจะช่วยให้ประเทศไทยได้รับการยอมรับ ว่ามีเอกราชอธิปไตยโดยสมบูรณ์แล้ว ยังมีผลผูกพันถึงความชอบธรรมในการปกครองของ คณะราษฎร ในฐานะที่เป็นกลุ่มผู้ปกครองใหม่ที่ช่วยปลดแอกให้กับประเทศชาติอีกด้วย

ในกระบวนการของข้าราชการระดับปฏิบัติการของกระทรวงต่างประเทศแล้ว กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์นั้นทรงมีบทบาทอยู่ในชั้นแนวหน้าอย่างชัดเจน โดยเฉพาะการที่ ทรงได้รับมอบหมายให้เป็นผู้แทนไทยในการเจรจาความเมืองที่สำคัญหลายครั้ง ซึ่งงานเจรจานั้น เป็นงานทางการทูตที่ต้องใช้วาทศิลป์ในการจูงใจคน สามัญสำนึกทางการทูต และไหวพริบปฏิภาณ ซึ่งเป็นคุณลักษณะเฉพาะตัวของทูต เป็นอุปกรณ์ที่ทำให้การเจรจามีประสิทธิภาพและประสิทธิผล บทบาทการเจรจาทำให้ภาพของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในระยะแรกนี้ เป็นลักษณะของ นักประนีประนอมที่พยายามไกล่เกลี่ยให้คู่ความในแต่ละกรณีที่ทรงรับผิดชอบนั้น ได้ประ โยชน์ ทั้งสองฝ่ายตามสัดส่วน ที่จะพึงยอมรับได้ ทั้งในส่วนของราชการแผ่นดินที่ทรงได้รับมอบหมาย อันเป็นผลประโยชน์แห่งชาติและผลประโยชน์ของฝ่ายคู่เจรจา ในโอกาสต่อ ๆ มาที่ได้ทรงงาน ทางการทูตก็จะทรงยึดสิ่งนี้ เป็นแนวทางปฏิบัติเรื่อยมาซึ่งทรงเรียกหลักการดังกล่าวนี้ว่าเป็น “การหาร่วมมากทางการเมือง” (Political Highest Common Factor) แต่เมื่อพิจารณาในแง่ของ การ ที่ท่านต้องเจรจาโดยมีผลประโยชน์ของชาติเป็นเดิมพันแล้วนั้น จะทำให้ดูเหมือนว่าท่านเป็น นักการทูตที่มีความแข็งกร้าวอยู่ในที แต่การแสดงออกท่าทางประนีประนอมภายนอก หรือการใช้ “ลีนทูต” นั้น เป็นเพียงอุปกรณ์ที่จะช่วยให้โอกาสที่จะกระทบกระทั่งกับคู่กรณีนั้นมีน้อยลง ขณะที่ยังคงรักษาผลประโยชน์ของชาติไว้อย่างเหนียวแน่น

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์จึงทรงเป็นนักเจรจาที่ต่างประเทศยอมรับในพระปรีชาสามารถ ขณะเดียวกันก็มีบางกรณีที่ถูกเจรจาพยายามจะหลีกเลี่ยงการนำข้อเสนอมาพูดคุยด้วย เนื่องจากท่านทรงเป็นผู้ที่ฉลาดรอบรู้ มีไหวพริบดี และยึดผลประโยชน์แห่งชาติไว้อย่างเหนียวแน่น ทำให้การเจรจาไม่ค่อยได้ผลนัก เช่นกรณีการเจรจาตกลงทำสนธิสัญญาสันติภาพระหว่างไทยกับฝรั่งเศส พ.ศ.2484 หลังจากกรณีพิพาทอินโดจีนที่ญี่ปุ่นอาสาเป็นเจ้าภาพ ฝ่ายไทยได้กำหนดให้พระองค์เจ้าวรรณไวทยากรเป็นหัวหน้าคณะเจรจา ปรากฏว่าญี่ปุ่นต้องใกล้เคียงถึงสองครั้งกว่าจะนำไปสู่ขั้นตอนการร่างสนธิสัญญาได้ และเมื่อถึงขั้นตอนการร่างแล้ว คณะฝ่ายไทยก็ยังไม่พึงพอใจต่อข้อปฏิบัติในสนธิสัญญาระดับนั้นอำนาจประโยชน์ให้กับฝรั่งเศสมากเกินไป โดยเฉพาะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในวันที่ 6 เมษายน พ.ศ.2484 ที่ญี่ปุ่นจัดให้ไทยได้เจรจากับฝรั่งเศสเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ในสนธิสัญญาสันติภาพ ที่มีผลประโยชน์เหนือบริเวณอินโดจีน และเงินชดเชยค่าเสียหายที่ไทยจะต้องจ่ายให้ฝรั่งเศสราว 24 ล้านดอลลาร์ ซึ่งทางคณะผู้แทนไทยโดยพระองค์เจ้าวรรณไวทยากรเป็นประธานนั้นยืนกรานไม่ยอมรับเงื่อนไขดังกล่าว เพราะเป็นการร่างหนังสือสัญญาที่เอื้อประโยชน์ต่อฝรั่งเศสจนเกินไป ขณะที่ฝ่ายฝรั่งเศสยินดีพร้อมที่จะลงนามทันที การไม่ยอมรับข้อตกลงของไทยนั้น ทำให้ญี่ปุ่นซึ่งมีฐานะเป็นผู้ใกล้เคียงกว่า หากไทยไม่ยอมรับสนธิสัญญาระดับนี้แล้วญี่ปุ่นจะเลิกทำหน้าที่ผู้ดำเนินงาน และจะปล่อยให้เรื่องดำเนินต่อไปเอง โดยที่ญี่ปุ่นจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับอีกต่อไป

แต่ถึงแม้จะอยู่ในการประชุมเจรจาก็ยังได้คำตอบเดิม รัฐบาลญี่ปุ่นจึงได้สั่งสถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นในกรุงเทพฯ ให้บีบบังคับนายรัฐมนตรีหลวงพิบูลสงครามอีกทางหนึ่ง เนื่องจากประธานคณะผู้แทนเจรจาจะทรงฟังคำสั่งจากรัฐบาลที่กรุงเทพฯ เท่านั้น การบีบบังคับของญี่ปุ่นในครั้งนี้ทำให้หลวงพิบูลสงครามได้ให้อำนาจแก่นายวนิช ปานะนนท์ ซึ่งมีความคุ้นเคยกับญี่ปุ่นและมีท่าทีเจรจาได้ง่ายกว่าพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร เป็นผู้แทนผู้มีอำนาจเต็มอีกคนหนึ่ง ในขณะที่รัฐบาลญี่ปุ่นก็หันมาเน้นการเจรจากับนายวนิชแทน เนื่องจากมีความไม่พอใจในพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร¹⁶ ถึงแม้ว่าจะหันมาเจรจากับนายวนิชแล้ว ก็ยังไม่มีการตกลงอะไรกันทันที โดยเฉพาะปัญหาเงินชดเชยที่ทางฝ่ายไทยขอให้ลดลงมาจาก 24 ล้านดอลลาร์อินโดจีน เหลือ 6 ล้านดอลลาร์อินโดจีน ฝ่ายญี่ปุ่นจึงยื่นคำขาดเช่นเดิมว่าจะไม่ช่วยใกล้เคียงอีกต่อไป ทั้งยังจะถอนร่างสนธิสัญญาออกเสีย การเจรจาในครั้งนั้นจึงไม่ปรากฏความคืบหน้าอะไรอีก จนกระทั่งวันที่ 28 เมษายน พ.ศ.2484 จึงมีการจัดการประชุมขึ้นอีกครั้งเพื่อร่างสนธิสัญญาใหม่ และนำไปสู่การลงนามร่วมกันในวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ.2484

¹⁶ ทีวี วีระวงศ์เสรี . สัมพันธภาพทางการเมืองระหว่างไทยกับญี่ปุ่น. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2524. หน้า102-112.

อย่างไรก็ดี การเจรจากับฝรั่งเศสโดยมีญี่ปุ่นเป็นคนกลางใกล้เคียงในครั้งนี้นี้สร้างความไม่พึงพอใจให้กับฝ่ายไทยที่ถูกบีบบังคับให้ต้องยอมรับข้อตกลงที่ไทยเสียเปรียบ และหลังจากนั้น ไทยก็มีท่าทีเฉยชาต่อญี่ปุ่นมากขึ้น จนกระทั่งต้องถูกญี่ปุ่นบังคับให้เป็นพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่สองอีกครั้งในปลายปีเดียวกันนั่นเอง

2.3.2 การเป็นที่ปรึกษารัฐบาล

หลังจากเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร ทรงเป็นหนึ่งในจำนวนเจ้านายหลายองค์ที่ยังคงทรงงานรับใช้บ้านเมืองอยู่ เช่น พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา หม่อมเจ้าวิวัฒน์ไชย ไซยันต์ หม่อมเจ้าสกลวรรณกร วรวรรณ และหม่อมเจ้ารัชฎาภิเศก โสณกุล เป็นต้น แม้ว่าระบอบการปกครองจะเปลี่ยนแปลงไป และรัฐธรรมนูญจะมีบทบัญญัติจำกัดอำนาจของกลุ่มเจ้านายให้อยู่นอกเหนือการเมือง แต่เจ้านายที่ทรงรับราชการอยู่ก็จะยังคงรับราชการต่อไปได้ตามเดิม รัฐบาลในขณะนั้นได้เชิญเสด็จมาเป็นที่ปรึกษารัฐบาล และเมื่อพระยาพลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) ก้าวขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี หม่อมเจ้าวรรณไวทยากรก็ทรงเป็นที่จับตามองจากฝ่ายมหาอำนาจตะวันตก ว่าจะทำให้ให้อำนาจของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศที่เคยมีบทบาทอย่างมากในการกำหนดนโยบายของไทยเสื่อมถอยลงไป¹⁷

บทบาทการเป็นที่ปรึกษาของหม่อมเจ้าวรรณไวทยากรเริ่มชัดเจนมากขึ้น เมื่อทรงลาออกจากกระทรวงการต่างประเทศไปเป็นศาสตราจารย์ทางภาษาที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 รัฐบาลที่มีผู้นำมาจากกลุ่มคณะราษฎร ทุกรัฐบาลได้เชิญท่านมาเป็นที่ปรึกษารัฐบาล เพื่อทรงทำหน้าที่ให้คำปรึกษาทั้งทางการเมือง และการต่างประเทศ รวมทั้งการลางข้อตกลงระหว่างประเทศต่าง ๆ เพื่อการเจรจากับต่างประเทศ ดังได้กล่าวมาแล้ว ในส่วนของบทบาทการทูตของท่าน ซึ่งงานในส่วนนี้ ท่านเป็นผู้จัดการในหลาย ๆ ขั้นตอน ด้วยพระองค์เอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อที่ปรึกษาชาวต่างประเทศคนสุดท้ายของกระทรวงการต่างประเทศได้เดินทางออกจากประเทศไทยไปก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง งานที่ปรึกษาของกระทรวงการต่างประเทศทั้งหมด จึงตกอยู่แก่ท่าน ราว พ.ศ.2485-2488 นั้น งานใดที่เป็นปัญหาในกระทรวงตั้งแต่องานการเมือง พิธีการทูต หรือ ปัญหาทางกฎหมายที่สำคัญ (ซึ่งได้ทรงเป็นศาสตราจารย์ทางด้านกฎหมาย

¹⁷Richard J. Aldrich. *The Key to the South. Britain, the United States, and Thailand during the Approach of the Pacific War, 1929-1942*. Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1993. p.101.

และประเทศญี่ปุ่นในเรื่องของอำนาจการพิจารณาคดีบางคดี ทั้งยังสามารถมีสิทธิถอนคดีไปพิจารณาในศาลกงสุลได้ จนกว่าประเทศไทยจะประกาศใช้ประมวลกฎหมายทั้งหมดไปแล้ว 5 ปี นอกจากนี้ ยังมีเรื่องของการจัดเก็บภาษีศุลกากรในเขตชายแดนริมแม่น้ำโขง และเรื่องของการให้ผลประโยชน์อย่างคนชาติพื้นเมืองในเรื่องอสังหาริมทรัพย์ ในการเจรจาครั้งนี้ได้ทรงปฏิบัติหน้าที่ที่ได้โดยเรียบร้อยตั้งแต่ต้นจนกระทั่งถึงขั้นตอนสุดท้าย การแก้ไขสนธิสัญญาก็มีผลเป็นสนธิสัญญาเสมอภาคโดยสมบูรณ์

ต่อมา เมื่อเกิดการเดินขบวนเรียกร้องดินแดนที่สูญเสียให้กับฝรั่งเศส ในสมัยอาณานิคม เมื่อปี พ.ศ. 2484 และเกิดการสู้รบกันในบริเวณเขตแดนอินโดจีนฝรั่งเศสนั้น เป็นจังหวัดที่ญี่ปุ่นกำลังขยายอิทธิพลเข้ามาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้อาสาเป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และได้นัดประชุมเพื่อเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทขึ้น ณ กรุงโตเกียว รัฐบาลได้มอบหมายให้พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร (ทรงได้รับสถาปนาพระยศเป็น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า เมื่อปี พ.ศ. 2482) นำคณะผู้แทนไทยไปเจรจากับผู้แทนรัฐบาลฝรั่งเศส โดยที่ทรงมีอำนาจเต็มในการลงพระนามในข้อตกลงใด ๆ ที่จะเกิดขึ้นด้วย และระหว่างการเจรจานั้น คณะผู้แทนไทยได้พยายามที่จะเรียกร้องดินแดนไทยในส่วนของฝรั่งเศสได้ไปตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ขึ้นทั้งหมด และหวังว่าจะสามารถใช้เทือกเขาอันนัมเป็นเขตแดนระหว่างไทยและอินโดจีน ซึ่งจะมีผลในการป้องกันทั้งอิทธิพลของฝรั่งเศสและญี่ปุ่นไปด้วยในตัว แต่ข้อเสนอดังกล่าวนั้นไม่เป็นที่ยอมรับ จึงพยายามตกลงกันต่อในที่สุดฝ่ายฝรั่งเศสได้ตกลงคืนดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงตรงข้ามหลวงพระบาง และปากเซ พระตะบอง ศรีโสภณ และบางส่วนของเสียมราฐ รวมถึงการใช้ร่องน้ำลึกในแม่น้ำโขงแบ่งเขตแดน โดยที่ด้านทิศตะวันตกของร่องน้ำลึกเป็นของไทยทั้งหมด แต่สิ่งที่ไทยจะต้องแลกเปลี่ยนกับการได้ดินแดนคืน ก็คือ ต้องจ่ายเงินชดเชยให้กับฝรั่งเศสในราว 4 ล้านบาท และยอมรับสิทธิของพลเมืองฝรั่งเศสในการเดินทางเข้าออก การพักอาศัย และการประกอบอาชีพในดินแดนเหล่านี้เทียบเท่ากับคนไทย ซึ่งเงื่อนไขนี้เป็นการบีบบังคับให้ไทยต้องยอมรับหากได้ดินแดนคืน การเป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ยของญี่ปุ่นในครั้งนี้ จึงดูเหมือนว่าจะสร้างความผิดหวังให้แก่รัฐบาลไทยเป็นอย่างมาก ทำให้ท่าทีของรัฐบาลไทยที่เคยโน้มเอียงเข้าหาญี่ปุ่นมาระยะหนึ่งนั้นกลับเบี่ยงเบนออกห่างไปอีก โดยความตกลงในครั้งนี้ออกมาในรูปแบบของการลงนามในสนธิสัญญาสันติภาพกับฝรั่งเศสเพื่อยุติสงครามอินโดจีน เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2484 แม้ว่า การเจรจาครั้งนี้จะสำเร็จลุล่วงไป แต่รัฐบาลวิซีในฝรั่งเศสกลับปฏิเสธที่จะยอมรับความตกลงที่เกิดขึ้นที่กรุงโตเกียว

หลังจากที่ญี่ปุ่นได้บุกประเทศไทย ในปลาย พ.ศ. 2484 ประเทศไทยได้ยินยอมเข้าร่วมสงครามในฐานะพันธมิตรของญี่ปุ่น จนกระทั่งสงครามมหาเอเชียบูรพาเข้าสู่วิกฤต ญี่ปุ่นได้จัดการประชุมระหว่างนายกรัฐมนตรีของประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย ในเดือนพฤศจิกายน ปี พ.ศ. 2486 เบื้องต้นนั้น รัฐบาลญี่ปุ่นแสดงความประสงค์ให้ จอมพล ป.พิบูลสงคราม เดินทางไปร่วมการประชุมเอง แต่ทาง จอมพล ป.พิบูลสงครามก็บ่ายเบี่ยง จนถึงขั้นขู่จะลาออกจากตำแหน่ง หากจะเกี่ยวข้องเชิญให้ตนเองไปร่วมประชุม แต่ในที่สุดก็ได้มอบหมายหน้าที่การเป็นหัวหน้าคณะผู้แทนประชุมให้แก่พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร (ทรงรับการสถาปนาพระยศพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า ในปีเดียวกันนี้) การประชุมครั้งนี้ จัดขึ้นที่รัฐสภาญี่ปุ่น ณ กรุงโตเกียว มีประเทศที่เข้าร่วมประชุม ได้แก่ แมนจูว์ รัฐบาลจีนฝ่ายของนายวัง จิง เว่ย ฟิลิปปินส์ พม่า ไทย ญี่ปุ่น และอินเดียในฐานะผู้สังเกตการณ์ โดยผลของการประชุม ได้มีการออกแถลงการณ์ร่วม เน้นหลักในการสร้างมหาเอเชียบูรพาเพื่อองค์การสันติภาพโลก ให้ประเทศในเอเชียบูรพาร่วมมือกันโดยมีญี่ปุ่นเป็นผู้นำ ซึ่งแถลงการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับคติพื้นฐานของญี่ปุ่นที่ว่า “ฮักโกอิชิว” หรือ “แปดบ้านร่วมหลังคาเดียวกัน” ซึ่งมีนัยทางการเมืองว่าประเทศผู้เข้าร่วมการประชุมนั้นสนับสนุนญี่ปุ่นเป็นผู้นำด้วย หลังจากเสร็จสิ้นการประชุม พระองค์เจ้าวรรณไวทยากรและคณะจึงเดินทางกลับ แต่ในระหว่างทางนั้นเครื่องบินโดยสารลำที่ทรงไปนั้นเกิดต้องร่อนลงฉุกเฉิน เนื่องจากสภาพอากาศแปรปรวนด้วยเกิดพายุในทะเลระหว่างได้หวนกับญี่ปุ่น แต่ในที่สุดก็เสด็จกลับมาโดยสวัสดิภาพ และการที่ทรงเป็นที่ปรึกษาด้านการต่างประเทศของรัฐบาล และต้องเสด็จไปร่วมการประชุมดังกล่าวนี้ ทำให้หน่วย โอ. เอส. เอส. (Office of Strategic Studies - O.S.S.) ระบุพระนามของท่านลงในบัญชีรายชื่ออาชญากรสงคราม ร่วมกับ จอมพล ป. พิบูลสงคราม หลวงวิจิตรวาทการ และ นายนิชิพานะนนท์ ในฐานะที่ให้ความร่วมมือกับญี่ปุ่นอย่างใกล้ชิด แต่ต่อมาเมื่อนายกนต์ธีร์ สุขมงคล เดินทางไปสหรัฐอเมริกา จึงได้ชี้แจงให้ทาง โอ.เอส.เอส. เข้าใจเกี่ยวกับสถานภาพอาชญากรสงครามในประเทศไทย ซึ่งอาจมีส่วนทำให้รายชื่ออาชญากรสงครามเปลี่ยนแปลงไปเป็น จอมพล ป.พิบูลสงคราม หลวงวิจิตรวาทการ พลตรีประยูร ภมรมนตรี และข้าราชการหัวหน้ากองวิทยุกระจายเสียงในรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม แทน²⁰

เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง และมีการจัดตั้งองค์การสหประชาชาติขึ้น เป็นระยะที่ทรงลาออกจากราชการทั้งหมดแล้ว แต่ก็ยังทรงรับตำแหน่งสมาชิกวุฒิสภาอยู่ รัฐบาลขณะนั้นต้องการเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ จึงทูลเชิญท่านมาเพื่อรับหน้าที่

²⁰ อังคณา เกียรติศักดิ์นุกุล. คดีอาชญากรสงครามในประเทศไทย พ.ศ.2484 -2489. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาประวัติศาสตร์) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532. หน้า 33.

การเจรจนำประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติโดยเร็วที่สุด ซึ่งก็ทรงทำสำเร็จ ประเทศไทยได้เข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติเป็นอันดับที่ 55 ของโลกในการประชุม สมัชชาสมัชชาสามัญ ครั้งที่ 1 ภาค 2 ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2489 โดยสะดวกและมีพระองค์เจ้า วรณไวทยากร ทรงเป็นผู้แทนไทยประจำองค์การสหประชาชาติพระองค์แรก

ต่อมา ทรงได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐอเมริกา เพิ่มอีกตำแหน่งหนึ่ง ซึ่งงานการทูตที่ทรงปฏิบัติในระบอบนี้มีหลายครั้ง เช่น การเจรจาขอกู้เงิน จากธนาคารโลก เพื่อนำมาใช้ในการลงทุนตามโครงการชลประทานในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โครงการท่าเรือกรุงเทพฯ และโครงการรถไฟ ซึ่งในการเจรจันี้ ไทยได้รับอนุมัติให้กู้ได้ ในวงเงิน 25 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ได้ทรงลงพระนามในหนังสือสัญญากู้ยืมเงินในปี พ.ศ. 2493 และ 2494 นอกจากนี้ ในฐานะที่ทรงดำรงตำแหน่งผู้แทนไทยประจำประชาชาตินั้น ได้ทรงรับ คัดเลือกเป็นคณะกรรมการในการประชุมหลายครั้ง เช่น เมื่อ พ.ศ. 2491 อยู่ในการประชุม สมัชชาใหญ่สมัยที่ 3 ทรงได้รับเลือกเป็นรองประธานกรรมการที่ 6 (กฎหมาย) พ.ศ. 2492 ซึ่งอยู่ในการประชุมสมัชชาใหญ่สมัยที่ 4 ทรงได้รับเลือกเป็นรองประธานคณะกรรมการที่ 4 (ภาวะทรัสตี) และปีต่อมาจึงได้ทรงเป็นประธานคณะกรรมการนั้น จากนั้นในปี พ.ศ. 2494 ทรงได้รับเลือกเป็นประธานในคณะกรรมการที่ 2 (เศรษฐกิจและการคลัง) และใน พ.ศ. 2495 สมัยการประชุมที่ 7 ทรงได้รับเลือกเป็นประธานคณะกรรมการที่ 6 (กฎหมาย) แม้กระทั่ง ได้ทรงเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศแล้ว ก็ยังทรงรับตำแหน่งในองค์การ สหประชาชาติอีกหลายครั้ง คือ ทรงเป็นประธานร่วมในการประชุมเพื่อหาข้อยุติเกี่ยวกับการพิพาท ของเกาหลี ที่นครเจนีวา ใน พ.ศ. 2497 ในปีต่อมา ซึ่งเป็นสมัยประชุมที่ 10 กรมหมื่นนราธิปพงศ์ ประพันธ์ (ทรงได้รับการสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าต่างกรมในปี พ.ศ. 2495) ทรงได้รับเลือกตั้ง เป็นประธานคณะกรรมการการเมืองชั่วคราว (Ad Hoc Political Committee)

ในปี พ.ศ. 2499 ซึ่งตรงกับสมัยประชุมที่ 11 ทรงได้รับตำแหน่งที่สำคัญที่สุด ในการเป็นผู้แทนไทยประจำสหประชาชาติ คือ ทรงได้รับเลือกเป็นประธานใหญ่สมัชชาใหญ่ แห่งสหประชาชาติ ซึ่งในสมัยประชุมนี้ ได้เกิดวิกฤตการณ์สุเอซ ที่คณะมนตรีความมั่นคง ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ เนื่องจากไม่ได้เสียงสนับสนุนที่เป็นเอกฉันท์จากประเทศสมาชิกถาวร ทั้ง 5 ชาติ จึงมีการขอให้เรียกประชุมสมัชชาพิเศษสมัยฉุกเฉิน (Emergency Special Session) เพื่อแก้ปัญหา ในฐานะประธานในที่ประชุมสมัชชา คือ ให้อังกฤษ ฝรั่งเศส และอิสราเอล ถอนทหารออกจากพื้นที่ขัดแย้งเมื่อยกกำลังของสหประชาชาติเข้าไปแทน นอกจากนี้ ยังมีวาระ พิจารณาที่สำคัญอื่น ๆ อีก เช่น สถานการณ์ความไม่สงบในฮังการี การพิจารณาเรื่องผู้แทนจีน

กรณีไชน่าและปัญหาแอลจีเรีย เป็นต้น ทรงปฏิบัติงานในหน้าที่ได้เป็นอย่างดี ในระยะนี้ จนกระทั่งทรงส่งมอบหมายงานให้กับประธานสมัชชาในสมัยประชุมถัดมา

2.4.2 กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์กับองค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEATO)

นอกจากการเป็นผู้แทนไทยในสหประชาชาติแล้ว ยังมีงานตัวแทนของประเทศ ในการประชุมครั้งสำคัญ ที่มีผลต่อการรับรู้ท่าทีของประเทศไทยในเวทีโลกของประเทศต่าง ๆ ภายใต้อาคารสภาสงครามเย็นที่เพิ่งจะเริ่มขึ้น ได้แก่ การประชุมเพื่อจัดตั้งองค์การสนธิสัญญา ป้องกันร่วมกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ องค์การ สปอ. (SEATO) ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2497 ณ กรุงมะนิลา ประเทศฟิลิปปินส์ รวม 8 ประเทศ ในฐานะที่ทรงดำรงตำแหน่ง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ได้ทรงนำคณะผู้แทนไทยประกอบด้วย นายพจน์ สารสิน เอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. หลวงภัทรวาที เอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงมะนิลา พลเอกจิระ วิชิตสงคราม พันตรีอนันต์ พิบูลสงคราม (ยศในขณะนั้น) และ พลตรีถนอม กิตติขจร(ยศในขณะนั้น) โดยที่ประชุมได้ตกลงให้มีการจัดตั้งสำนักงานเลขาธิการ ตั้งอยู่ในประเทศไทย และให้นายพจน์ สารสิน ดำรงตำแหน่งเลขาธิการคนแรก การทรงนำคณะ ผู้แทนไทยเข้าร่วมการประชุมในครั้งนี้ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี และผู้ร่วมประชุม จากประเทศต่าง ๆ ก็ล้วนแล้วแต่ยอมรับในประสิทธิภาพของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทั้งสิ้น และเมื่อมีการจัดการประชุมคณะกรรมการ สปอ. ในประเทศไทยในเวลาต่อมา ก็ได้เสด็จเป็นองค์ประธานอีก

การที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงสนับสนุนการจัดตั้งองค์การ สปอ. นั้น มีเหตุมาจากการที่ทรงทบทวนประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเท่าที่ได้ทรงประสบมา ตลอดพระชนม์ชีพ ทรงเห็นว่า²¹ ระบบรัฐชาตินั้นมีปัญหาสำคัญ ได้แก่การที่รัฐต่าง ๆ ซึ่งเป็นเอกราช เมื่อต้องการพิทักษ์รักษาผลประโยชน์ของตนในที่สุดแล้วเมื่อตกลงกันไม่ได้ มักจะจบลงด้วยการทำสงครามต่อกัน แต่ก็เชื่อว่าจะไม่มีความพยายามที่จะป้องกันสงครามนั้นเลย ทุกประเทศก็พยายามป้องกันสงครามเท่าที่จะทำได้ โดยวิธีแรกได้แก่สิ่งที่ทรงเรียกว่า “นโยบายพลดุล” หรือ Balance of Power โดยประเทศหนึ่งประเทศใดบำเพ็ญตนเป็นผู้ถือดุล ไม่ให้ประเทศอื่นใดก่อสงครามขึ้นมาได้ แนวคิดนี้จากกษัตริย์เฮนรี ที่ 8 ของอังกฤษ ทรงริเริ่มขึ้น

²¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. “ภูมิหลังการร่วมมือส่วนภูมิภาค” ใน *สราญรมย์* 2512. หน้า 6-7.

เพื่อใช้คานอำนาจระหว่างฝรั่งเศส กับออสเตรีย ด้วยความหวังว่าอังกฤษจะสามารถถ่วงดุลทั้งสองจักรวรรดินั้นได้ แต่ก็ล้มเหลวจนเกิดสงครามนโปเลียน

หลังสิ้นสุดสงครามนโปเลียน ประเทศต่าง ๆ ก็ชุมนุมกันสร้างระบบที่ทรงเรียกว่า “สังคิตีแห่งยุโรป” หรือ Concert of Europe เพื่อรักษาสถานะเดิมไว้ แต่ในที่สุดแล้วก็ล้มเหลวอีก จึงได้เกิดระบบ “พลคูลรูปใหม่” ในลักษณะของการสร้างพันธมิตรขึ้นมาถ่วงดุลกันระหว่าง “พันธมิตรไตร่” (Triple Alliance) ของเยอรมนี ออสเตรีย-ฮังการี และอิตาลี กับฝ่าย “ฉันทมิตรไตร่” (Triple Entente) ของ อังกฤษ ฝรั่งเศส และรัสเซีย ในการนี้ทรงเห็นว่าเนื่องจากขาดคนกลางมาเป็น “ผู้ทรงดุลย์” สงครามโลกครั้งที่หนึ่งจึงเกิดขึ้น

การตั้งองค์การสันนิบาตชาติเมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง และกำหนดให้มีหลักการระงับคดีพิพาทโดยสันติวิธีและหลักการรักษาความมั่นคงร่วมกันขึ้น แต่เนื่องจาก “ทางบังคับ” หรือ ระบบ sanctions ของสันนิบาตชาตินั้น ไม่สามารถใช้ได้ผล การละเมิดกฎระเบียบขององค์การจึงเกิดขึ้นและลุกลามไปสู่สงครามโลกครั้งที่สองและการล่มสลายของสันนิบาตชาติใน พ.ศ.2482

การจัดตั้งองค์การสหประชาชาติ และมีการกำหนดหลักการระงับคดีพิพาทโดยสันติวิธีและหลักการรักษาความมั่นคงร่วมกันภายใต้การรับผิดชอบของคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ แต่เมื่อโลกตกอยู่ในบริบทของสงครามเย็น การดำเนินการโดยคณะมนตรีความมั่นคงนั้น ก็เกิดปัญหาในทางปฏิบัติ เมื่อสมาชิกถาวรในคณะมนตรีความมั่นคงนั้นใช้สิทธิยับยั้ง หรือ วิโต้บ่อยครั้ง ทำให้การดำเนินการแก้ปัญหาคงอยู่ในภาวะชะงักงัน และเหตุการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อไทยมากที่สุด คือ กรณีที่ทหารเวียดมินห์บุกเข้ามาใกล้กรุงเวียงจันทน์ ทำให้ประเทศไทยรู้สึกว่าคุณภาพจากภัยคอมมิวนิสต์ จึงขอให้คณะมนตรีความมั่นคงส่งผู้สังเกตการณ์เข้ามาในพื้นที่ แต่สหภาพโซเวียตได้ใช้สิทธิยับยั้ง ทำให้เรื่องตกไป

ดังนั้นจึงทรงพิจารณาถึงหลักการความมั่นคงร่วมกันซึ่งปรากฏในมาตรา 51 ของกฎบัตรสหประชาชาติ ที่รับรองสิทธิในการป้องกันตนเองของประเทศต่าง ๆ เมื่อถูกภัยคุกคามร้ายแรง ซึ่งจะสามารถป้องกันภัยนั้นได้ทั้งโดยตนเอง และการรวมกลุ่มกันเพื่ออาศัยกำลังของกลุ่มในการระงับความขัดแย้งระหว่างประเทศ ทรงเห็นว่านั่นเป็นความหวังอย่างหนึ่งที่จะสามารถป้องกันภัยคุกคามอันจะเกิดขึ้นและภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วโลกก็มีโอกาสที่จะจัดตั้งกลุ่มความร่วมมือเพื่อการนี้ได้ ดังนั้น โดยอาศัยความตามบทบัญญัติดังกล่าวประเทศไทยจึงมีหวังในการสร้างระบบป้องกันภัยสำหรับตนเองขึ้นมาได้

เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทรงเลือกที่จะสนับสนุนการจัดตั้งองค์การ สปอ. ได้แก่ การตระหนักถึงภัยคุกคามของคอมมิวนิสต์ที่มีลักษณะการปฏิบัติการแบบแทรกซึมเพื่อก่อความมากกว่าการรุกราน โดยเปิดเผย และไม่ทรงเชื่อว่าการประกาศตนเป็นกลางในท่ามกลางบริบทของสงครามเย็นนั้นจะเป็นหลักประกันความปลอดภัยให้กับประเทศไทยได้ การเลือกฝักฝ่ายที่เหมาะสมจะเป็นทางออกที่ดีที่สุด และฝ่ายที่ทรงเห็นว่าเหมาะสมที่สุดก็คือ ฝ่ายโลกเสรี ซึ่งมีสหรัฐอเมริกาและพันธมิตรใน โลกตะวันตกเป็นผู้นำ

เมื่อจัดตั้ง องค์การ สปอ. ขึ้นมาแล้ว กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ก็ทรงสนับสนุน และทรงพยายามทำความเข้าใจกับฝ่ายต่าง ๆ เกี่ยวกับท่าทีของไทย และความชอบธรรมในการจัดตั้งองค์การความร่วมมือแห่งนี้ ในที่ประชุมต่าง ๆ อยู่เสมอตั้งแต่การประชุมสหประชาชาติไปจนถึงการประชุมกลุ่มความร่วมมือต่าง ๆ โดยเฉพาะในการประชุมเอเชีย-แอฟริกาที่นครบันดุง ประเทศอินโดนีเซีย ระหว่างวันที่ 18 – 24 เมษายน พ.ศ. 2498 ในการนี้เสด็จไปร่วมการประชุมเพื่ออธิบายถึงความชอบธรรมในการจัดตั้ง องค์การ สปอ. แก่นานาชาติที่ประกาศตัวไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด เพื่อทำความเข้าใจกับประเทศเหล่านี้เกี่ยวกับท่าทีของไทยในการแสวงหาระบบความมั่นคงให้กับตนเอง

2.5 คุณลักษณะเฉพาะพระองค์ด้านพระอภัยมณี

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นสมาชิกแห่งพระราชวงศ์ในจำนวนไม่กี่พระองค์ที่ได้ทรงงานผ่านช่วงเวลาที่มีการปกครองต่างระบอบกัน และได้ทรงสัมผัสกับผู้นำทางการเมืองที่มีคุณลักษณะแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ทั้งในส่วนของบุคลิกภาพโดยทั่วไปและในระดับของความคิดในทางการเมือง นั้นเท่ากับว่าท่านต้องทรงใช้ความสามารถเฉพาะพระองค์ในการติดต่อสัมพันธ์กับผู้นำที่มีความแตกต่างกัน รวมไปถึงการติดต่อสัมพันธ์กับผู้บังคับบัญชาในองค์กรต่าง ๆ ที่ต้องทรงงานอยู่ด้วย เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ทรงสามารถอยู่ในสถานการณ์ที่มีความกดดันสูงและทรงผ่านพ้นสถานการณ์นั้นมาได้ด้วยดี คุณลักษณะเฉพาะพระองค์ในส่วนนี้ได้แก่ ความเป็นนักประนีประนอม ความไม่ถือพระองค์ การปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความละเอียดรอบคอบ การเคารพต่อกฎระเบียบ การอ่อนน้อมถ่อมพระองค์ และการใช้พระอารมณ์ขันให้เป็นประโยชน์

2.5.1 ความเป็นนักประณีประนอมและยืดหยุ่น

ความเป็นนักประณีประนอมนั้นเป็นคุณสมบัติที่สำคัญอย่างยิ่งประการหนึ่งของนักการทูตไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการมีวาทศิลป์ และความสันตจิตชัดเจนในราชการแผ่นดิน หรือ ความรู้ในด้านอื่น ๆ ในอันที่จะแสวงหาข้อตกลงในการเจรจาเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นผลประโยชน์ของชาติ ซึ่งมีนักการทูตไม่มากนักที่จะมีคุณสมบัติเหล่านี้ได้อย่างครบถ้วนบริบูรณ์

ความเป็นนักประณีประนอมเป็นคุณลักษณะที่โดดเด่นของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ โดยจะทรงยอมตามผู้อื่น ทั้งในส่วนของเป้าหมาย และทั้งในส่วนของกระบวนการเจรจาต่อรองตามที่ทรงเห็นสมควรว่าการยอมตามนั้นไม่ได้ทำให้เสียประโยชน์ที่สมควรได้รับ นับตั้งแต่เมื่อยังทรงเป็นนักเรียน นักศึกษา จนกระทั่งเมื่อมาทรงงานด้านต่าง ๆ แล้ว ความเป็นนักประณีประนอมก็ยิ่งเด่นชัดมากขึ้น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์มักทรงต้องอยู่ในระหว่างกลางของความขัดแย้งน้อยใหญ่มาตลอดพระชนม์ชีพ การพยายามแสวงหาทางออกให้เป็นที่พึงพอใจของกลุ่มในหลาย ๆ ครั้งเป็นเรื่องที่ไม่ง่ายนัก แต่ก็ทรงใช้พระสติปัญญาแสวงหาข้อตกลงชนิดบัวไม่ช้ำ น้ำไม่ขุ่นได้อยู่เสมอ จนผู้ที่ได้รู้จักกับพระองค์ท่านได้กล่าวที่ท่านทรงเป็น Master of Consensus หรือ ผู้ชำนาญการแห่งความเห็นพ้องต้องกันเลยทีเดียว²²

ดังได้กล่าวมาแล้วในพระประวัติส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาที่ทรงเลือกสาขาวิชาที่จะต้องศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย ที่ทางรัฐบาลไทยมีความเห็นไม่ตรงกันกับมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด ในเวลานั้นต้องทรงตระหนักถึงการแสวงหาข้อยุติเพื่อที่จะทรงศึกษาต่อไปได้โดยทรงเลือกสาขาวิชาประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นส่วนผสมของสาขาวิชากฎหมายที่รัฐบาลไทยต้องการให้ทรงศึกษา กับสาขาวิชาปรัชญาที่ทางมหาวิทยาลัยเห็นว่าทรงมีความสามารถมากพอที่จะศึกษาในสาขาวิชานี้ได้

ต่อเมื่อได้ทรงเข้ารับราชการและได้รับมอบหมายให้ไปเจรจาดอกกับต่างประเทศในเรื่องต่าง ๆ ก็เป็นโอกาสให้ทรงได้พัฒนาทักษะในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทขัดแย้งในลักษณะต่าง ๆ จนทรงมีความเชี่ยวชาญอย่างยิ่ง และได้ทรงนำ ความเชี่ยวชาญข้อนี้มาใช้อย่างมากเมื่อได้เข้าไปทรงงานกับองค์การสหประชาชาติ ดังปรากฏอยู่เสมอว่าทรงสามารถปฏิบัติหน้าที่ในฐานะประธานของการประชุมหลายต่อหลายครั้ง กระทั่ง ถึงจุดที่สูงที่สุด

²² K. Kasemsri. "Prince Wan of Thailand: A Diplomat for All Seasons" ใน สารานุกรมไทย 2535. หน้า 44-45.

เมื่อทรงได้รับเลือกจากสมาชิกสภาใหญ่แห่งสหประชาชาติให้ทรงดำรงตำแหน่ง เป็นประธาน สมาชิกสภาใหญ่แห่งสหประชาชาติในสมัยประชุมที่ 11 และระหว่างนั้นได้ทรงแก้ไข ข้อขัดแย้ง ที่ผ่านเข้ามาในสมาชิกสภาใหญ่ที่คณะมนตรีความมั่นคงไม่สามารถจัดการกับปัญหาได้ เนื่องจาก มีความขัดแย้งกันระหว่างชาติมหาอำนาจที่เป็นสมาชิกถาวรในคณะมนตรี เช่น กรีซ คลองสุเอซ กรีซ ไชปรีส และกรีซแอลจีเรีย โดยทั้งสามกรณีนี้สามารถนำเรื่องเข้าสู่ขั้นตอนการลงมติได้ โดยใช้กระบวนการ Uniting for Peace ทำให้ไม่เสียเวลากับการอภิปรายได้กันไปมาระหว่างคู่กรณี ซึ่งจะส่งผลให้ปัญหานั้นยืดเยื้อจนเกินไป โดยทั้งนี้ได้ทรงจัดให้มีการลงมติในสมาชิกสภาใหญ่เสียก่อน และการอภิปรายใด ๆ ที่จะเกิดขึ้นนั้นถือเป็นส่วนของการชี้แจงเหตุผล ของการลงมติ การประชุม ในครั้งนั้นจึงผ่านไปได้ด้วยดี

ไม่จำเพาะแต่การทรงงานในด้านการต่างประเทศเท่านั้นที่ทรงนำความชำนาญ ด้านการไกล่เกลี่ยประนีประนอมมาใช้แก้ไขข้อพิพาท แม้จะต้องทรงงานในที่ใดก็ตาม หากเกิดความขัดแย้งในการทำงานขึ้นแล้ว เมื่อทรงทราบก็จะทรงแก้ปัญหานั้นที่ ทั้งการไกล่เกลี่ย คู่กรณี ต่อหน้ากัน เช่น เมื่อทรงดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หากเกิดความเห็นไม่ลงรอยกันระหว่างผู้ร่วมงาน ก็จะทรงเรียกคู่กรณีมาไกล่เกลี่ยปัญหา ให้สามารถทำงานร่วมกันต่อไปได้²³ และการโน้มน้าวให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งยอมอ่อนข้อลงเพื่อให้งาน ทำงานขององค์กรสามารถดำเนินต่อไปได้ เช่น กรณีของสยามสมาคมสมัยที่ทรงดำรงตำแหน่ง นายกสมาคมเมื่อบั้นปลายแห่งพระชนม์แล้ว เกิดความขัดแย้งกันระหว่างกรรมการส่วนหนึ่ง กับนายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นจนนายสุลักษณ์ฯ ต้องถวายหนังสือขอลาออก กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเห็นว่า การปล่อยให้ นายสุลักษณ์ลาออกไปนั้นจะทำให้โครงการ หลายอย่างที่ได้วางไว้อาจจะชะงักตามไปด้วย ซึ่งไม่เป็นผลดีแก่การดำเนินงานของสมาคมต่อไป จึงได้ทรงโน้มน้าวให้นายสุลักษณ์ระงับการตัดสินใจลาออกและกลับมาทำงานให้สำเร็จต่อไป²⁴

ในบางกรณีที่คู่เจรจานั้นมีท่าทีที่แข็งกร้าว ไม่ยอมอ่อนข้อเข้าหา ก็จะทรง ปรับท่าทีของพระองค์เองให้ยืดหยุ่นขึ้น โดยการยอมรับข้อเสนอในเบื้องต้นก่อน แล้วค่อย ๆ ใช้ วาทศิลป์และตรรกวิทยาแก้ไขตามเพื่อให้การเจรจานั้นผ่านไปได้อย่างดี โดยที่ไม่หยุดชะงักเพราะท่าที ที่แข็งกร้าวใส่กันของคู่เจรจา เช่น กรณีที่ทรงไปเจรจาปัญหาเขตแดนอินโดจีนกับรัฐบาลฝรั่งเศส ที่เวียดนาม

²³ วีระวัฒน์ โอสถานุเคราะห์. บุคคลที่น่ารู้จัก. หน้า 17.

²⁴ สุลักษณ์ ศิวรักษ์. ผู้ใหญ่ที่ข้าพเจ้ารู้จัก (ทั้งที่กะล่อนและไม่กะล่อน). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2524. หน้า 56-63.

นอกจากจะทรงมีลักษณะการรอมชอมเป็นพระนิสัยแล้ว ก็ยังทรงถ่ายทอดปลูกฝังให้ผู้ใกล้ชิด เช่น พระโอรส พระธิดา และผู้ใต้บังคับบัญชา ให้รู้จักมีความรอมชอม ประนีประนอม อยู่เสมอ โดยเฉพาะเมื่อต้องมีปฏิสัมพันธ์กับคนที่เหนือกว่า โดยจะทรงสอนว่า เมื่อเกิดปัญหาซึ่งเป็นเรื่องเล็กน้อยนั้น ไม่ควรทำให้เรื่องยืดเยื้อโดยไม่จำเป็น ให้ยอมรับว่าเป็นความผิดพลาดของตนเสียในเบื้องต้นเพื่อยุติปัญหา

2.5.2 ความเป็นกันเอง ไม่ถือพระองค์

แม้ว่าจะทรงมีพระชาติวุฒิ และพระคุณวุฒิที่สูงกว่าบุคคลทั่วไป แต่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ก็ทรงปฏิบัติพระองค์อย่างเรียบง่ายคล้ายกับสามัญชนทั่วไป ไม่ทรงมีพิธีรีตองมากนัก ทำให้บุคคลต่าง ๆ สามารถเข้าถึงพระองค์ได้ง่าย และก็จะทรงปฏิบัติต่อคนเหล่านั้นอย่างไม่ถือพระองค์ทั้งในโต๊ะเจรจา ในสถานที่ทรงงาน และแม้กระทั่งที่วัง ดังที่มีคณะนักเขียนประชาชาติได้ไปเข้าเฝ้าที่วังอยู่เนือง ๆ เพื่อขอประทานพระดำริในการทำงาน เมื่อเกิดข้อข้องใจในเรื่องใดก็จะทรงอธิบายความโดยละเอียดเสมอ

นายสมชัย อนุমানราชชน อดีตเอกอัครราชทูตไทยหลายประเทศ ผู้เคยได้สัมผัสกับความเรียบง่าย ไม่ถือพระองค์ในยามที่สถานการณ์ไม่ปกติ ได้เล่าถึงเหตุการณ์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองว่า

“...ตามธรรมดาเราไม่มีโอกาสได้เข้าเฝ้าพระองค์ท่าน เพราะท่านที่ปรึกษาทรงทำงานอยู่บนชั้นสองของวังสราญรมย์ ส่วนเราทั้งสอง (นายสมชัยและนางพันทิพา อนุমানราชชน) ทำงานอยู่ชั้นล่าง โอกาสที่เราทั้งสองจะได้พบพระองค์ท่านไม่มีเลย ในระหว่างนั้นเครื่องบินของฝ่ายพันธมิตรมาทิ้งลูกระเบิดลงกรุงเทพฯ ในเวลากลางคืนแทบทุกคืน แต่เช้าวันหนึ่งเกิดบินมาโจมตีในระหว่างกลางวัน เมื่อมีเสียงหวอเตือนภัยดังขึ้น ข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศก็วิ่งเข้าไปอาศัยหลบภัยอยู่ในวัดพระแก้ว แต่มีข้าราชการอีก 4 คนที่มิได้ไปด้วย คือ พันทิพา ข้าพเจ้า (นายสมชัยฯ) และข้าราชการอีกสองคน จำชื่อและนามสกุลไม่ได้แล้ว กลับนำโต๊ะเก้าอี้ 4 ตัว มาตั้งข้างหลุมหลบภัยของกระทรวงฯ ซึ่งอยู่ใต้ต้นมะม่วงหน้าตึกวังสราญรมย์ พอเราเริ่มจะเล่นไพ่ Bridge กัน ก็เห็นเสด็จในกรม หรือ “ท่านที่ปรึกษา” ทรงเดินลงมาจากตึกตรงเข้ามายังเรา พวกเราก็รีบเอาเก้าอี้มาเสริมอีกตัวหนึ่งเพื่อให้พระองค์ท่านทรงนั่ง ทรงรับสั่งว่า “ขอคุณเล่น Bridge” ด้วยคน พวกเราเล่นไพ่ Bridge เพลินโดยไม่แยแสต่อเสียง

ระเบิดตูมตามในกรุงเทพฯ ซึ่งอยู่ห่างไกล แต่พอเครื่องบินจะมาที่บอมส์ที่สะพานพุทธ ซึ่งอยู่ใกล้กระทรวงการต่างประเทศมาก พระองค์ท่านก็รับสั่งว่า “เข้าหลุมหลบภัยกันเสียที” แล้วพระองค์ท่านก็นำพวกเราทั้งสี่คนเข้าไปนั่งสงบสติอารมณ์อยู่ในหลุมหลบภัย เมื่อเครื่องบินไปไกลแล้วเราก็ออกมาเล่นไฟต่อ และเมื่อมีสัญญาณปลอดภัยดังขึ้นเราก็กลับเข้าทำงานตามกรมกองเดิม พระองค์ท่านก็เสด็จขึ้นตึกสราญรมย์ไป...”²⁵

2.5.3 การปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความละเอียดรอบคอบ

เป็นที่ทราบกันดีในหมู่ผู้ใกล้ชิดกับกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ว่า ทรงเป็นบุคคลที่มีความละเอียดรอบคอบอย่างมาก ทั้งในการทรงงาน ทั้งในงานราชการ และงานส่วนพระองค์ รวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นด้วย อย่างเช่นในการเจรจากับคู่เจรจาต่างชาติ ก็ต้องพิจารณาว่าชาวต่างชาติที่จะต้องทรงเจรจาด้วยนั้นเป็นคนชาติไหน และคนชาตินั้นมีอิทธิพลโน้มเอียงไปในทางใด ทั้งนี้ เพื่อให้การเจรจานั้นสามารถเข้าถึงจิตใจและความต้องการที่แท้จริงของคู่เจรจาได้ และจะทำให้ผู้รับหน้าที่ไปเจรจานั้นประสบความสำเร็จในที่สุด²⁶

นอกจากนี้ ในชีวิตประจำวันนั้นก็ทรงปฏิบัติต่อผู้ใกล้ชิดด้วยความละเอียดรอบคอบ ด้วยเช่นเดียวกัน เมื่อคณะนักหนังสือพิมพ์ประชาชาติไปเข้าเฝ้าที่วังเพื่อทูลถามความเห็นในการทำหนังสือพิมพ์ และขอพระดำริเพื่อเขียนบทความนั้นก็ทรงอธิบายความโดยละเอียดเพื่อมิให้เกิดข้อสงสัยแล้วต้องย้อนมาทูลถามอีกในภายหลัง โดยจะทรงใช้เวลามากพอสมควรสำหรับการอธิบายความให้เข้าใจ

2.5.4 การเคารพต่อกฎระเบียบ

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงปฏิบัติพระองค์ให้เป็นแบบอย่างแก่ผู้พบเห็นอยู่เสมอในเรื่องของการเคารพต่อกฎระเบียบ ทั้งการเคารพต่อกฎหมาย ระเบียบปฏิบัติในทางราชการ²⁷ หลักเกณฑ์ของภาษาซึ่งทรงใช้มากทั้งในราชการต่างประเทศ และการบัญญัติศัพท์

²⁵ สมชัย อนุমানราชชน. “ระลึกถึงเสด็จในกรมฯ” ใน สราญรมย์ 2535. หน้า 20.

²⁶ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ 19.1/18 บทพระนิพนธ์ เรื่อง วิชาชิพการทูต, (ม.ท.)

²⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ 19.2/9 หนังสือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรวงศ์เธอ ไวทยากร เอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงวอชิงตัน

อันเป็นงานอีกอย่างหนึ่งที่ทรงโปรด ไม่ว่าคำศัพท์ใดที่ทรงคิดขึ้นมาจะเป็นที่นิยมใช้ของคนทั่วไปหรือไม่ก็ตาม ก็จะทรงคิดศัพท์นั้นตามหลักการของภาษาซึ่งมีความสลับซับซ้อนมาก โดยเฉพาะเมื่อต้องแปลความหมายจากคำภาษาอังกฤษให้เป็นภาษาไทย รวมไปถึงการเคร่งครัดต่อคำสั่งของแพทย์ที่กำหนดให้ต้องทรงรักษาพระพลานามัยโดยที่ไม่ต้องให้ผู้ใดคอยทูลเตือน²⁸ ทั้งนี้ ด้วยทรงเห็นว่าการเคารพกฎ ไม่ได้เป็นเพียงหน้าที่อันพึงปฏิบัติเท่านั้น แต่กฎระเบียบทั้งหลายนั้นย่อมเป็นทั้งเครื่องป้องกันปัญหาและอุปสรรคอย่างหนึ่งในการแก้ปัญหา หรือ อำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ปฏิบัติตามได้ด้วย การที่ทรงเคารพต่อกฎและระเบียบนั้น บางทีทำให้ทรงมีภาพลักษณ์เป็นบุคคลเจ้าระเบียบ และทรงมีชื่อเสียงร่ำลือในทางที่ว่าทรงกริ้วได้ง่ายด้วยเหตุของความไม่เป็นระเบียบของผู้อื่น

2.5.5 ความอ่อนน้อมต่อพระองค์อยู่เสมอ

ไม่ว่าประเทศไทยจะอยู่ในการปกครองระบอบไหน หรือ ผู้ใดจะก้าวขึ้นมาบริหารประเทศ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ก็ทรงยอมรับในอำนาจของระบอบอยู่เสมอ แม้ว่าจะทรงอยู่ในฐานะที่จะปฏิเสธการยอมรับผู้นำทางการเมืองได้ และแม้จะทรงมีสิทธิในการแสดงพระดำริวิพากษ์วิจารณ์บุคคลเหล่านั้นได้ในฐานะของสื่อมวลชน แต่กระนั้นก็ไม่ทรงแสดงท่าทีปฏิเสธ หรือ วิพากษ์วิจารณ์อย่างตรงไปตรงมาด้วยการใช้โวหารทำให้เสียหน้าเมื่อทรงมีโอกาสได้พบกับผู้นำเหล่านั้นก็ทรงมีพระปฏิสันถารด้วยดี แม้จะทรงมีพระชนม์และพระสถานะที่สูงกว่า ก็ทรงปราศรัยอย่างอ่อนน้อม ประทานพระเกียรติแก่ผู้นำคนนั้นจะไม่ทรงแสดงพระองค์ว่าเหนือกว่า เพราะไม่โปรดนิสัยยกตนข่มท่าน ซึ่งก็ได้ทรงปลูกฝังแก่ผู้ใกล้ชิดอยู่เสมอเช่นกันว่า ให้มีนิสัยอ่อนน้อมต่อตนเองอยู่เสมอ เพราะความอ่อนน้อมนั้นจะเป็นสิ่งหนึ่งที่จะช่วยให้การดำเนินงานที่ต้องอาศัยความช่วยเหลือจากผู้อื่นสำเร็จลุล่วงไปได้ง่ายขึ้น

ถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เรื่องขอเรียนปฏิบัติว่า รัฐบาลประสงค์จะให้ทรงแสดงสุนทรพจน์ในการชักชวนให้ชาวอเมริกันไปลงทุนตามแผนการ “ซ้อ 4” ของประธานาธิบดีทรูแมนหรือไม่ (25 มกราคม 2493).

²⁸ วีระวัฒน์ โอสถานุเคราะห์. บุคคลที่น่ารู้จัก หน้า 20.

2.5.6 พระอารมณั้ขัน

แม้พระภารกิจในทางราชการจะมีอยู่มากจนอาจทำให้เกิดความเครียดในการทรงงานได้ แต่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ก็ทรงแสวงหาวิธีการคลายความตึงเครียดด้วยวิธีการต่าง ๆ อยู่เสมอ สิ่งหนึ่งที่ทรงนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งกับพระองค์เอง และงานที่ทรงอยู่นั้น ได้แก่ พระอารมณั้ขัน โดยจะทรงใช้พระอารมณั้ขันในจังหวะเวลาที่เหมาะสม ไม่มากและไม่น้อยจนเกินไป ซึ่งในข้อนี้เป็นที่ชื่นชมของชาวต่างประเทศเป็นอย่างมาก เพราะชาวต่างประเทศเหล่านั้นได้เห็นการใช้พระอารมณั้ขันสอดแทรกเข้าไปในการทรงงานและพระอารมณั้ขันนั้นก็ได้ช่วยให้ที่ชุมนุมผ่อนคลายความตึงเครียดลงมาได้ ดังเหตุการณ์ที่ได้รับการกล่าวขวัญถึงอยู่เสมอ คือ การเจรจาตกลงคำล้งรบในที่ประชุมสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ ขณะที่นายวิชินสกี ผู้แทนของสหภาพโซเวียตกำลังอภิปรายในขณะที่สมาชิกอื่นๆ ในสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติกำลังอยู่ในภาวะตึงเครียด และไม่สนใจในสิ่งที่เขากำลังอภิปรายอยู่ นายวิชินสกีจึงกล่าวเรียกความสนใจจากที่ประชุมว่า กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเห็นด้วยกับสิ่งที่เขากำลังอภิปรายอยู่ โดยจะเห็นได้ว่าทรงยึดรับคำของเขา เมื่อทรงได้ยินเช่นนั้น จึงทรงลุกขึ้นกล่าวแก่ที่ประชุมว่า การอ้างอิงถึงรอยยิ้มของพระองค์ท่านนั้นอาจจะเป็นการไม่ปลอดภัยนัก เพราะพระองค์ทรงยิ้มอยู่เสมอ เมื่อสิ้นพระดำรัส ทุกคนในที่ประชุมต่างก็หัวเราะกันใหญ่ ทำให้สามารถคลายความตึงเครียดที่เกิดขึ้นในที่ประชุมลงไปได้²⁹

2.6 คุณลักษณะเฉพาะพระองค์ด้านการตัดสินใจพระทัย

รูปแบบของการตัดสินใจของผู้นำทางการเมืองในเรื่องต่าง ๆ นั้น เป็นหนทางเบื้องต้นในการทำความเข้าใจต่อการตัดสินใจกำหนดนโยบายว่า ผู้นำคนนั้นจะมีแนวโน้มในการกำหนดนโยบายอย่างไร ทั้งนี้ เกิดจากการประมวลจากการตอบสนองของผู้นำต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ในที่นี้จะได้ศึกษาการตอบสนองต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ แล้วสรุปเป็นรูปแบบการตัดสินใจพระทัยของพระองค์ท่านต่อไป โดยจะได้เจาะจงลงไปในเรื่องของการตัดสินใจพระทัยที่สำคัญ ๆ ทั้งการตัดสินใจพระทัยเรื่องส่วนพระองค์ และการตัดสินใจพระทัยเกี่ยวกับราชการแผ่นดิน

²⁹ เรื่องเดียวกัน. หน้า 19-20.

2.6.1 การตัดสินพระทัยเรื่องส่วนพระองค์

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงตัดสินพระทัยเรื่องสำคัญในพระชนม์ชีพ ทั้งด้วยความพึงพอใจพระทัย เหตุผล และวิสัยทัศน์ ได้แก่ เรื่องการตัดสินพระทัยหย่าขาดจากหม่อมเจ้าหญิงปิบูลย์เบญจางค์ กิตติยากร แล้วสมรสใหม่อีกครั้งกับหม่อมพร้อยสุพิน (สกุลเดิม บุนนาค) ในปี พ.ศ.2473 การตัดสินพระทัยในครั้งนั้นเป็นเรื่องของความพึงพอใจพระทัยโดยแท้ แม้ว่าจะต้องทรงถูกติฉินนินทาในเรื่องนี้ก็ตาม แต่กาลเวลาก็ได้เป็นเครื่องพิสูจน์แล้วว่าทรงคิดไม่ผิดที่ทรงเลือกหม่อมพร้อยสุพินเป็นคู่ชีวิต นับตั้งแต่ทรงสมรสเป็นครั้งที่สองเป็นต้นมา หม่อมพร้อยได้เป็นทั้งคู่คิด และคอยปฏิบัติหน้าที่ภรรยาที่ดีต่อพระองค์ท่านเสมอมา

การตัดสินพระทัยเปิดหนังสือพิมพ์ประชาชาติในปี พ.ศ.2475 นั้นเป็นการตัดสินพระทัยที่จะทรงใช้หนังสือพิมพ์เป็นช่องทางในการนำเสนอพระดำริในทางเสรีนิยม ให้ประชาชนทั่วไปได้รับทราบ และการทำหนังสือพิมพ์นั้นสอดคล้องกับความสนพระทัยทั้งในเรื่องอักษรศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และรัฐศาสตร์ และการเป็นเจ้าของสื่อที่มีสถานะทางงานระดับมืออาชีพอย่าง “คณะสุภาพบุรุษ” เดิมซึ่งมีชื่อเสียงในการทำหนังสือพิมพ์ที่มีผู้ติดตามอ่านอย่างมากมายนั้นเป็นหลักประกันได้ว่าอาชีพนี้จะเป็นอาชีพที่มั่นคงสำหรับชายของท่านต่อไป เนื่องจากทรงให้หม่อมพร้อยเป็นเจ้าของ แต่ผลของการตัดสินพระทัยในครั้งนั้นมีผลมากกว่าที่จะทรงคาดถึง เนื่องจากการทำรัฐประหารในปี พ.ศ.2476 โดยคณะราษฎรสายทหาร ได้มาทูลเชิญพระองค์ท่านไปร่วมเป็นที่ปรึกษารัฐบาล และหนังสือพิมพ์ก็ถูก “ขอยืมแทนพิมพ์” ซึ่งก็คือการถูกสั่งปิดไประยะหนึ่ง แต่ก็สามารถเปิดขึ้นใหม่ได้หลังจากนั้นไม่นาน

การตัดสินพระทัยเรื่องส่วนพระองค์ที่สำคัญอีกครั้งหนึ่ง ได้แก่ การส่งพระโอรส คือ ม.ร.ว.วิบูลเกียรติ วรธรรม ไปเรียนที่ประเทศญี่ปุ่นในระยะเวลาที่เกิดสงครามในยุโรปพอดี การตัดสินพระทัยครั้งนั้น แม้จะทรงอ้างว่าอังกฤษซึ่งเป็นประเทศที่วิทยาการต่าง ๆ เฟื่องฟูในเวลานั้นกำลังล่อแหลมต่อสงคราม ไม่มีหลักประกันความปลอดภัย ขณะที่ญี่ปุ่นก็มีความก้าวหน้าทางวิทยาการเช่นกัน แต่มีความปลอดภัยมากกว่า เนื่องจากเกาะญี่ปุ่นนั้นอยู่ห่างไกลจากพื้นที่ขัดแย้ง เหมาะสมแก่การไปศึกษาต่อมากกว่ายุโรป แต่ในการตัดสินพระทัยในครั้งนั้นดูเหมือนจะแฝงวิสัยทัศน์ในการเกาะกระแสการพัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นมหาอำนาจของญี่ปุ่นไว้ด้วย การที่ทรงมีพระโอรสที่ไปศึกษาต่อในประเทศที่กำลังจะยิ่งใหญ่ในเวลานั้น จะทำให้พระโอรสของพระองค์มีภาษีดีกว่าผู้ที่สำเร็จการศึกษามาจากยุโรป หากญี่ปุ่นได้เป็นมหาอำนาจในภูมิภาคจริง และไม่ตัดสินใจผิดพลาดด้วยการ โจมตีสหรัฐอเมริกา

ที่เพิร์ล ฮาร์เบอร์เสียก่อน ส่วนการส่ง ม.ร.ว.วิวัฒน พระธิดา ไปศึกษาต่อที่ประเทศสหรัฐอเมริกา ก็คงจะเป็นด้วยเหตุผลในลักษณะเดียวกัน ที่ทรงมองเห็นว่า สหรัฐอเมริกาค่าตั้งจะเป็นประเทศที่มีความยิ่งใหญ่ต่อไปภายหน้า นั่นเป็นการตัดสินใจพระทัยในการเตรียมความพร้อมให้แก่พระโอรส และพระธิดาของพระองค์ท่าน สำหรับที่จะสามารถอยู่รอดได้ในยุคสมัยที่โลกกำลังจะเปลี่ยนทิศทาง

2.6.2 การตัดสินใจพระทัยที่เกี่ยวกับราชการแผ่นดิน

การตัดสินใจพระทัยของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ที่เกี่ยวกับราชการแผ่นดินที่น่าสนใจนั้น ก็คือ การตัดสินใจพระทัยเข้าร่วมรัฐบาลสมัยต่าง ๆ การที่พระองค์ท่านทรงตระหนักในเรื่องของอำนาจในการเมืองเป็นอย่างดี แม้ว่าจะทรงเป็นเสรีนิยมก็ตาม แต่เพื่อให้ทรงสามารถปฏิบัติราชการต่อไปได้แล้ว ก็ทรงเลือกที่จะช่วยเหลือในการดำเนินนโยบายของรัฐบาลตามแนวทางของผู้ที่ดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรีเท่าที่ความสามารถจะเอื้ออำนวย และไม่กระทบต่อความเป็นเจ้าที่ยืนอยู่ข้างเสรีนิยมมากนัก ทั้งในรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม รัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ หรือ รัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร ก็ตาม ทั้งนี้ เป็นเพราะทรงมองการทำงานราชการแผ่นดินในเชิงสถาบันอย่างหนึ่ง³⁰ ไม่ว่าจะเปลี่ยนผู้บริหารประเทศกี่คน ราชการแผ่นดินนั้นก็ยังคงมีอยู่ต่อไป สิ่งที่พระองค์ทรงเลือกนั้น ไม่ได้ทรงเลือกตามคำถามที่ว่าทรงงานร่วมกับผู้ใดเท่านั้น หากแต่ยังต้องทรงพิจารณาตามคำถามที่ว่าหากอยู่ในสถานการณ์ที่เลือกไม่ได้ จะต้องทรงทำอย่างไรจึงจะสามารถร่วมงานกับผู้บังคับบัญชาที่ไม่ได้ทรงเลือกได้ด้วย นอกจากนี้ การตัดสินใจพระทัยอยู่ร่วมกับรัฐบาลต่าง ๆ นั้น อาจมาจากการปลุกฝังมาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ในเรื่องของการเป็นเจ้านั้นจะต้องเป็นชนชั้นที่ต้องรับใช้ราชการแผ่นดินจนกระทั่งตัวตาย ซึ่งความคิดนี้อาจทรงได้รับการปลุกฝังมาจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระราชทานพระนาม “วรมณโวกษากร” กับทั้งพระราชทานทุนให้เสด็จไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ พระบิดาของพระองค์ท่าน และพระราชวงศ์พระองค์อื่น ๆ เช่น สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ที่ได้เคยเสด็จไปเยี่ยมพระอาการประชวรของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ถึงวัง เมื่อครั้งที่เสด็จกลับจากการประชุมที่ประเทศญี่ปุ่นก่อนที่สงครามมหาเอเชียบูรพาจะปะทุได้ไม่นาน คราวนั้นทรงตรัสเตือนถึงหน้าที่ของพระราชวงศ์ต่อกิจการของบ้านเมืองไว้ว่า ถึงแม้ตัวจะต้องเจ็บ หรือ ตาย ก็จะต้องทำหน้าที่

³⁰ สุกฤษณ์ ศิวรักษ์. ร้อยปีพระองค์เจ้าวรมณโวกษากร กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ตามทัศนะของ ส. ศิวรักษ์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเสถียรโกเศศ-นาคะประทีป, 2534. หน้า 18.

ช่วยราชการให้ถึงที่สุด³¹ ซึ่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ก็ทรงรับใส่เกล้า และเป็นเหตุให้ทรงงานมากขึ้นจนจนกระทั่งบั้นปลายของพระชนม์ชีพ

กล่าวโดยสรุปแล้ว จะเห็นได้ว่า การตัดสินใจพระทัยนั้นมีลักษณะเป็นการตัดสินใจที่มุ่งหวังผลในทางปฏิบัติมากกว่าวิธีการ ซึ่งมีความยืดหยุ่นมากพอที่จะทำให้ทรงสามารถอยู่ร่วมกับรัฐบาลได้ทุกสมัย แม้ว่าวิธีการรักษาอำนาจของรัฐบาลต่าง ๆ นั้นจะขัดแย้งกับจุดยืนทางการเมืองของพระองค์เองจนถูกตั้งข้อสังเกตว่าทรงเป็นเสรีนิยมที่สามารถอยู่ร่วมกับเผด็จการและการตัดสินใจพระทัยบางเรื่องอาจจะถูกมองว่าเป็นการตัดสินใจที่ผิดพลาดก็ตาม แต่ถ้าหากมองให้ลึกลงไปแล้วอาจมีเหตุผลอันไม่เป็นที่ปรากฏเป็นหลักฐานซ่อนอยู่ก็เป็นได้

2.7 คุณลักษณะเฉพาะพระองค์ของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ด้านมุมมองที่ทรงมีต่อเรื่องต่างๆ

2.7.1 การมองปัญหาอย่างนักสังคมนิยม

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีวิธีการมองปัญหา หรือ สภาพต่างๆ ไปของชีวิตและการเมืองเป็นแบบสังคมนิยม โดยทรงพิจารณาสภาพปัญหาและประเมินให้ใกล้เคียงกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริง สถานการณ์ทางการเมือง ทั้งในระดับประเทศ และในระดับโลกต่างก็เต็มไปด้วยลักษณะของการแข่งขันและแก่งแย่ง และสงครามเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเสมอในประวัติศาสตร์ โดยมีอำนาจเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดพลวัตในทางการเมือง ขณะที่ภัยคุกคามของประเทศชาตินั้นมีอยู่รอบด้านและตลอดเวลา การพยายามประคับประคองประเทศชาติให้อยู่รอดปลอดภัยจึงเป็นขั้นตอนแรกและขั้นตอนสำคัญที่จะทำให้รัฐต่าง ๆ สามารถดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในเรื่องอื่น ๆ ได้ต่อไป

การที่ทรงมีวิธีการมองปัญหาในลักษณะเป็นสังคมนิยมนี้ เป็นผลมาจากการที่ทรงศึกษาประวัติศาสตร์มามาก โดยเฉพาะเมื่อทรงศึกษาที่มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ได้ทรงศึกษาในสาขาวิชาประวัติศาสตร์แทนที่จะเป็นวิชาปรัชญา หรือ กฎหมายซึ่งมีลักษณะเป็นอุดมคติมากกว่าประวัติศาสตร์ที่เป็นฉากของชีวิตที่เกิดขึ้นจริงในอดีต และการที่ทรงอยู่ในสมรภูมิการรบและสมรภูมิการทูตในสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง รวมถึงเหตุการณ์ผันผวนที่เกิดขึ้น

³¹ศุกกิจ นิมมานนรเทพ. สารคดีวิจารณ์. พระนคร: เกษมบรรณกิจ, 2513. หน้า 182-183.

กับพระองค์ท่านเอง อาจทำให้ทรงตระหนักในความเป็นจริงของชีวิตมากกว่าการมองชีวิตที่เกิดขึ้นจริงด้วยกรอบที่ต้องการให้เป็น โดยทรงเห็นว่า

“...การกำหนดตามใจนึกคิดนั้น ถ้าจะพวง่าย ๆ ก็เป็นการกำหนดตามอารมณ์ ซึ่งเห็นได้ชัดว่าไม่เป็นการดี ส่วนการกำหนดตามสภาพการณ์ หรือ ความเป็นจริงนั้น เป็นการกำหนดที่ถูกต้อง เราจึงควรเสาะหาความเป็นจริงมาเป็นมูลฐานแห่งการพิจารณากำหนด...”³² ซึ่งการมองปัญหาตามที่เกิดขึ้นจริงนั้น จะทำให้สามารถประเมินสถานการณ์ให้สอดคล้องกับความเป็นจริงเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาได้อย่างตรงจุดมากขึ้น

2.7.2 การแสวงหาทางออกของปัญหาอย่างนักอุดมคตินิยม

การมองปัญหาอย่างนักสังคมนิยมทำให้ทรงเห็นว่า วิธีทางในการแก้ปัญหาอย่างนักสังคมนิยมเห็นว่าเป็นเรื่องปกติและเปลี่ยนแปลงไม่ได้ อย่างเช่นการใช้อำนาจทางการเมืองเข้าต่อสู้กันเพื่อให้สามารถบรรลุผลประโยชน์แห่งชาติได้ ดังที่ทรงอภิปรายถึงปัญหาของการรักษาสันติภาพในยุคต่าง ๆ โดยวิธีการอย่างที่ตั้งใจคิดกัน เช่น การใช้ดุลแห่งอำนาจ (Balance of Power) ทั้งวิธีการของอังกฤษในรัชกาลพระเจ้าเฮนรี่ที่ 8 ที่จะทรงถ่วงดุลกับฝรั่งเศสและออสเตรีย หรือ เมื่อสงครามนโปเลียนสิ้นสุดลง ประเทศต่าง ๆ ก็ชุมนุมกันสร้างระบบที่ทรงเรียกว่า “สังคีติแห่งยุโรป” หรือ Concert of Europe เพื่อรักษาสถานะเดิมไว้ แต่ในที่สุดแล้วก็ล้มเหลวอีก จึงได้เกิดระบบ “พลดูลรูปใหม่” ในลักษณะของการสร้างพันธมิตรขึ้นมาถ่วงดุลกันระหว่าง “พันธมิตรไตร” (Triple Alliance) ของเยอรมนี ออสเตรีย-ฮังการี และอิตาลี กับฝ่าย “ฉันทมิตรไตร” (Triple Entente) ของ อังกฤษ ฝรั่งเศส และรัสเซีย ในการนี้ทรงเห็นว่าเนื่องจากขาดคนกลางมาเป็น “ผู้ทรงดุลย์” สงครามโลกครั้งที่หนึ่งจึงเกิดขึ้น การแก้ปัญหาในทางระหว่างประเทศนั้นในความเห็นของพระองค์ท่านแล้ว ทรงมีมติว่าโลกต้องอาศัยองค์กรส่วนกลางมาช่วยเหลือประเทศเล็ก ๆ ให้มีสิทธิมีเสียง และมีอำนาจต่อรองมากขึ้น นอกจากนี้ยังทรงส่งเสริมให้ใช้การทูตเชิงวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ระดับประชาชนต่อประชาชนเข้ามาเสริมการดำเนินการทางการเมืองในระดับรัฐบาลต่อรัฐบาลได้

ในทาง เศรษฐกิจและสังคมภายในประเทศนั้นก็ทรงเห็นว่า ความต้องการในการพึ่งพาอาศัยกันในทางเศรษฐกิจนั้น ยังคงมีอยู่ และเป็นช่องทางที่สามารถอะลุ่มอล่วยกันได้ง่ายและการ

³² พลตรี กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. “ความเป็นจริงในวิเทโศบาย”. สรวาทรมย์ ปีที่ 14 ฉบับวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2507.

เรียกร้องหาความเป็นธรรมทางสังคมโดยผ่านมาตรการทางเศรษฐกิจยังคงเป็นเรื่องที่สามารถทำได้ และทรงมีความหวังในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้พอสมควร

2.7.3 พระดำริที่แสดงถึงจุดยืนทางการเมืองของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงอาศัยประสบการณ์ที่ทรงสะสมมาโดยตลอด มองการเมืองว่า โดยสภาพแล้ว การเมืองนั้นมีลักษณะ “...ประหนึ่งสิ่งโสโครกอย่างหนึ่ง แต่ก็เป็นสิ่งที่จำเป็น ฉะนั้น เราจึงมีหน้าที่ที่จะทำให้บริสุทธิ์ขาวสะอาดขึ้น...”³³ ทรงเห็นว่าการเมืองเต็มไปด้วยการต่อสู้แข่งขัน เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจทางการเมืองและการบริหารประเทศ การใส่เล่ห์เหลี่ยมกลวิธีต่าง ๆ ในการเอาชนะฝ่ายตรงข้ามนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ทรงสรรเสริญเลย

ในแง่ของลัทธิทางการเมืองที่ทรงนับถือ นั้น ได้แก่ ลัทธิเสรีนิยมประชาธิปไตย โดยเหตุที่ทรงถือกำเนิดมาในครอบครัวใหญ่ที่ใกล้ชิดกับวิถีชีวิตสามัญชน เนื่องจากวังของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์นั้นตั้งอยู่ในย่านที่มีผู้อยู่อาศัยคับคั่งแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ ทรงรับการศึกษารุ่นต้นจากโรงเรียนราชวิทยาลัย ที่ในเวลานั้นก็มีสามัญชนมาร่วมชั้นเรียนบ้างแล้ว รวมทั้งการที่ได้เสด็จไปทรงศึกษาต่อในต่างประเทศตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ทำให้ทรงมีโลกทัศน์ที่กว้างขึ้น และการที่ทรงเข้าสมัครเป็นสมาชิกของสโมสรโรตารีนั้น เป็นประจักษ์พยานในความศรัทธาที่ทรงมีต่อแนวความคิดแบบเสรีนิยมประชาธิปไตย พระยามานวราชเสวี (ปลอด ณ สงขลา) อดีตองคมนตรี พระสหายสนิทในกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ซึ่งเป็นสมาชิกโรตารีโดยการชักชวนของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ได้กล่าวถึงแนวทางของสโมสรโรตารีไว้ว่า

“...เป็นของคนที่สร้างขึ้นเพื่อให้คนเป็นสมาชิกมีความเจริญด้วยวิชาความรู้ ความเจริญทางสังคม และทางจิตใจ พุดอย่างไทยๆ ก็มีความเจริญ 3 อย่าง... โรตารีนี้เป็นของคู่กับประชาธิปไตย ใครดีมีเสียงพูดได้เต็มที ... ทางศาสนาก็ไม่ผิด ไม่ผิดพุทธศาสนา คือ ไม่ได้ถือตัวตนพระเจ้า เราถือ 3 ประการ ศาสนาที่ไหนก็เข้าได้ทั้งนั้น...”³⁴

³³ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. “การเงินในการหาเสียงเลือกตั้ง” ใน *สราญรมย์* ปีที่ 18. ฉบับที่ระลึก 10 กุมภาพันธ์ 2511. หน้า 9.

³⁴ พระยามานวราชเสวี. “เสด็จในกรมฯ ที่ข้าพเจ้ารู้จัก” ใน *บรรณานุกรมของศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: สหประชาพาณิชย์, 2522. หน้า 12-17.

หลักการทั้งสามข้อดังกล่าวของสโมสรโรตารีนั้นถูกพระอัยยาศัยในแง่ของการพัฒนาตนเองไปสู่ชีวิตที่ดีขึ้นทั้งทางความรู้ ทางสังคม และทางจิตใจโดยไม่ถือเรื่องชาติวุฒิ เป็นเครื่องแบ่งแยกคนออกจากกันเป็นชนชั้นต่าง ๆ โดยที่ไม่มีการกีดกันผู้ใดไม่ให้เป็นสมาชิก รวมทั้งความเป็นสากล (Universality) ของสโมสร ที่ถือว่าทุกคนทั่วโลกนั้นสามารถเป็นสมาชิกได้ และเมื่อเป็นสมาชิกแล้วก็ถือว่าเป็นครอบครัวเดียวกัน เมื่อกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงเป็นสมาชิกก็ทรงถือว่าโรตารีนั้นเป็นครอบครัวของพระองค์ท่าน จึงทรงร่วมกิจกรรมเสมอ และเมื่อมีเหตุอันเกี่ยวเนื่องถึงความอยู่รอดของสโมสร ก็ทรงช่วยเหลืออย่างเต็มที่ กล่าวคือ ในช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพานั้น เมื่อกองทัพญี่ปุ่นบุกถึงที่ไหนก็จะสั่งให้ยกเลิกสโมสรโรตารี ที่มีในประเทศนั้น แต่ในกรณีของประเทศไทยนั้น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้ทรงหาทางปกป้องสโมสรโรตารีไว้ด้วยการเปลี่ยนชื่อจากสโมสรโรตารี เป็น Club Service และทรงใช้ พระสถานะความเป็นที่ปรึกษารัฐบาลปกป้องเอาไว้ ฝ่ายญี่ปุ่นจึงทำอะไรไม่ได้ ซึ่งทางโรตารีสากล รู้สึกซาบซึ้งใจในเรื่องนี้มากและพยายามหาทางตอบแทนน้ำพระทัยที่ทรงช่วยเหลือไว้ เมื่อมีผู้เสนอ พระนามให้ทรงลงชิงตำแหน่งประธานสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติเป็นครั้งที่สอง โรตารีสากล ได้ช่วยกันหาเสียงสนับสนุนพระองค์ท่านจนทรงได้ตำแหน่งนั้น เป็นเกียรติยศแก่ประเทศชาติ³⁵ (ขณะที่การเสนอพระนามครั้งแรกในสมัยประชุมที่ 8 ประจำปี พ.ศ.2496 นั้นทรงได้รับ เสียงสนับสนุนน้อย เนื่องจากสหรัฐอเมริกาแสดงตนหนุนหลังผู้แทนอินเดีย เพื่อหวังผล ทางการเมือง ในอันที่จะไม่ให้อินเดียโน้มเอียงเข้าข้างคอมมิวนิสต์ จึงทำให้ไม่ทรงได้รับตำแหน่ง ในเวลานั้น³⁶) นับว่าสโมสรโรตารีนั้นได้มีส่วนสนับสนุนความเชื่อของพระองค์ท่านในเรื่องของความเสมอภาค อันเป็นหลักการขั้นพื้นฐานอย่างหนึ่งของแนวคิดเสรีนิยมประชาธิปไตย

ในเรื่องสิทธิเสรีภาพนั้นทรงสนับสนุนเรื่องของเสรีภาพในการแสดงออก ซึ่งความคิดเห็น ดังที่ได้ทรงสนับสนุนการแสดงความคิดเห็นของประชาชน ผ่านปาฐกถา เรื่อง “มติสาธารณะ” ว่ามติสาธารณะ หรือ มติของประชาชนนั้นเป็นความเห็นของประชาชนที่มีอิทธิพล ในทางการเมือง ในอันที่จะช่วยให้รัฐสภา หรือ รัฐบาลดำเนินนโยบายคล้อยตาม หรือ ผ่อนตาม ซึ่งทรงเน้นว่าสิ่งนี้เป็นสิ่งสำคัญสำหรับทุกประเทศ ไม่ว่าจะเป็นประเทศประชาธิปไตย หรือว่า ประเทศเผด็จการ แต่จะต่างกันอยู่ตรงที่ มติสาธารณะในระบบประชาธิปไตยนั้นเป็นมติที่มีอำนาจ ทั้งในการกำหนดนโยบาย และให้ความเห็นชอบต่อนโยบายของรัฐได้ แต่มติสาธารณะในประเทศ เผด็จการนั้นมีลักษณะจำกัดกว่า กล่าวคือ สามารถบอกรัฐบาลได้ว่าเห็นชอบต่อนโยบายของรัฐ

³⁵ เรื่องเดียวกัน.

³⁶ มนู อมาตยกุล. “ท่านผู้เชิดชู บัวแก้ว”. ใน *สราญรมย์* ปีที่ 48. 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2535. หน้า 11-

หรือไม่ เพียงเท่านั้น ไม่สามารถก้าวล่วงไปถึงการกำหนดนโยบายได้ แต่ในความเป็นจริง มติสภารณะนั้นจะมีอิทธิพลก็แต่กับกระบวนการให้ความเห็นชอบต่อรัฐบาลเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็น การเมืองในระบอบใดก็ตาม³⁷ และการแสดงมติสภารณะนั้นสามารถแสดงออกได้หลายทาง ทั้งทางเอกสาร สื่อนักหนังสือพิมพ์วิทยุกระจายเสียง ปาฐกถา สุนทรพจน์ หรือ การพูดคุยกัน ในสโมสร หรือ ที่สมาคมต่าง ๆ ในที่สุดแล้วก็ทรงสนับสนุนให้มีเสรีภาพในทางนี้ แต่มติสภารณะที่จะมีพลังได้ก็ต้องอาศัยเจตจำนงร่วมกันของคนในชาติ เมื่อประชาชนทั้งหลายมีเจตจำนงร่วมกันแล้ว มติสภารณะที่ออกมาจะมีพลังในการกำหนดทิศทางของนโยบายรัฐได้³⁸

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีความเลื่อมใสในการปกครองระบอบ ประชาธิปไตย ที่มีรัฐธรรมนูญและรัฐสภา ทรงเห็นว่าการเมืองแบบรัฐสภาโดยมีพรรคการเมือง จะสามารถกระทำการแทนประชาชนส่วนใหญ่ได้ หนทางที่พรรคการเมือง และตัวแทนต่าง ๆ จะสามารถเข้ามาทำงานการเมืองในรัฐสภาได้นั้นต้องมาจากกระบวนการเลือกตั้งซึ่งไม่จำกัดสิทธิ ของผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียง ทั้งนี้ได้ทรงยืนยันต่อคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญฉบับแรกว่า แม้ประเทศไทยยังมีผู้ที่ไม่เข้าใจระบอบการปกครองใหม่อยู่อีกมาก ก็ไม่ควรจำกัดสิทธิของพวกเขา โดยใช้เรื่องพื้นฐานความรู้เป็นเครื่องกำหนด สิ่งที่ต้องทำก็คือการเร่งให้ความรู้ความเข้าใจ แก่ประชาชน โดยผู้ที่จะช่วยรัฐบาลทำหน้าที่นี้ก็คือ พรรคการเมือง³⁹

ในการดำเนินการทางการเมืองนั้น ต้องเป็นประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับวิถีชีวิต แบบไทย ระบอบนี้จึงจะสามารถอยู่รอดในประเทศไทยได้ โดยการใช้อำนาจอธิปไตย ของประชาชนนั้นต้องเป็นหน้าที่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยจะทรงใช้อำนาจนั้นผ่านองค์กร ฝ่ายบริหาร ได้แก่ รัฐบาล องค์กรฝ่ายนิติบัญญัติ ได้แก่ รัฐสภา และองค์กรฝ่ายตุลาการ ได้แก่ ระบบศาล และการทำงานขององค์กรทั้งสามส่วนนั้นควรจะประสานสอดคล้องกัน และมีความยืดหยุ่น อันเป็นลักษณะนิสัยแบบไทยที่พอเป็นประโยชน์ต่อการทำงานขององค์กรทั้งสาม แต่ทั้งนี้ก็ทรงเสนอให้แยกการเป็นสมาชิกรัฐสภาออกจากการมีตำแหน่งในคณะรัฐมนตรี เพื่อให้กระบวนการนิติบัญญัติสามารถตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลได้ และจะนำเสถียรภาพ

³⁷“ปาฐกถา เรื่องมติสภารณะ พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงแสดง ณ สามัคยาจารย์สมาคม วันที่ 5 กันยายน พุทธศักราช 2481” ใน ชุมนุมปาฐกถาแสดงที่สามัคยาจารย์สมาคม หน้า186-191

³⁸เรื่องเดียวกัน. หน้า204-205.

³⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ19.3/26 ปาฐกถา เรื่อง ประชาธิปไตยแบบไทย ทรงแสดงที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ให้สมาคมกิจการวิเทศ สัมพันธ์และกฎหมายระหว่างประเทศ (ม.ท.) หน้า 18-19.

มาสู่การเมืองด้วย ส่วนการติดต่อประสานงานระหว่างทั้งสองฝ่ายนั้น ทรงเห็นว่าควรทำผ่าน พรรคการเมืองเป็นสำคัญ⁴⁰

กล่าวโดยสรุป กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงเป็นผู้ที่ผลักดันแนวทางการเมืองแบบเสรีนิยมประชาธิปไตย ทั้งทรงสนับสนุนรูปแบบ คือ ระบอบการปกครองและสนับสนุนการทำงานขององค์กรปกครองต่าง ๆ และยังทรงสนับสนุนเนื้อหาสาระในระดับของการดำเนินชีวิตแบบประชาธิปไตยอีกด้วย โดยทรงปฏิบัติพระองค์เป็นตัวอย่าง ซึ่งพระอัยยาศัยในด้านการถ่อมพระองค์และความเป็นกันเองที่ทรงมีอยู่นั้นมีส่วนเกื้อกูลต่อการปฏิบัติพระองค์อยู่มาก แต่ขณะเดียวกันการเป็นพระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ และการทรงงานร่วมกับรัฐบาลเผด็จการในระยะหลัง ทำให้คนรุ่นต่อมามีความเคลือบแคลงสงสัยในจุดยืนเรื่องประชาธิปไตยของพระองค์ท่าน ซึ่งเรื่องนี้จะได้อภิปรายต่อไปในบทที่ 3

2.7.4 พระดำริด้านการต่างประเทศของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

มุมมองเกี่ยวกับการเมืองระหว่างประเทศของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์นั้น คล้ายกับมุมมองที่ทรงมีต่อการเมืองภายในประเทศ แต่ทั้งนี้ทรงเน้นจุดสนใจไปที่เรื่องของการแข่งขันระหว่างประเทศ สงคราม และสันติภาพ รวมทั้งอำนาจในวงการเมืองระหว่างประเทศ เนื่องจากสิ่งเหล่านี้เป็นเหตุและปัจจัยที่ทำให้ระบบการเมืองระหว่างประเทศนั้นดำเนินไปได้ ไม่ว่าจะเป็นทางดี หรือ ทางร้ายก็ตาม พระดำริด้านการต่างประเทศซึ่งจะกล่าวถึงในที่นี้แบ่งออกเป็นพระดำริต่อการเมืองระหว่างประเทศในภาพรวม และพระดำริเรื่องนโยบายต่างประเทศที่พึงปรารถนา ซึ่งจะได้กล่าวโดยลำดับต่อไป ดังนี้

2.7.4.1 พระดำริต่อการเมืองระหว่างประเทศโดยภาพรวม

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงอธิบายว่า คำว่าการเมืองระหว่างประเทศก็คือ การดำเนินนโยบายระหว่างประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์ในการธำรงรักษาสันติภาพและความมั่นคงระหว่างประเทศ รวมทั้งเสริมสร้างความร่วมมือในทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และ

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน. หน้า 23-24.

มนุษยธรรม⁴¹ โดยสิ่งที่เป็นตัวจักรขับเคลื่อน และมีส่วนผลักดันการดำเนินนโยบายระหว่างประเทศนั้นก็คือ พลังอำนาจแห่งชาติ (ทรงเรียกว่า “พลัง”) ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ ประชากร เทคโนโลยี (ทรงเรียกอีกอย่างว่า “ประยุกต์วิทยา”) ขวัญและกำลังใจของคนในชาติ และภาวะผู้นำทางการเมือง (ทรงเรียกว่า “ความนำ”) ทุกประเทศในระบบรัฐ-ชาติหลังสนธิสัญญาเวสฟาเลี่ยนนั้นย่อมดำเนินนโยบายต่อประเทศอื่นตามผลประโยชน์แห่งชาติของตน หากผลประโยชน์ขัดกันย่อมนำมาซึ่งความขัดแย้ง พระองค์ท่านทรงเชื่อว่าการที่จะป้องกันหรือขจัดข้อขัดแย้งลงไปได้ นั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ที่ทรงเรียกว่า “อริรัฐ” (Super-State) อาจเป็นรัฐที่อยู่เหนือรัฐทั้งหมด หรือ มีรัฐบาลแห่งโลกที่มีองค์กรปกครองเหมือนรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตย แต่ทรงมองว่าโอกาสที่การจัดตั้ง “อริรัฐ” หรือ รัฐบาลกลางในโลกนั้นแทบจะเป็นไปไม่ได้ เพราะทุกประเทศต่างถือหลักเอกราชและอธิปไตยอยู่อย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะรัฐเล็กที่รัฐน้อยที่ใช้หลักการดังกล่าวในการรักษาตัวเองให้อยู่รอดในการต่อสู้ทางการเมืองระดับนานาชาติ⁴²

ข้อจำกัดดังกล่าวที่เป็นเหตุให้ความมุ่งหวังในเรื่องการสร้าง “อริรัฐ” ให้เป็นจริงได้ ทำให้หลักการ “พลดุล” (Balance of power) ยังคงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการทำให้เกิดสันติภาพในโลกอยู่ต่อไป แต่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเห็นว่ามาตรการถ่วงดุลกันระหว่างประเทศไม่สามารถสร้างสันติภาพอย่างยั่งยืน และไม่สามารถป้องปรามสงครามได้ เพราะในที่สุดแล้วดุลแห่งอำนาจที่ถ่วงกันไว้ระหว่างประเทศ กลับกลายเป็นชนวนที่นำไปสู่สงครามเสียเองทั้งระบบดุลแห่งอำนาจของกษัตริย์เฮนรีที่ 8 ของอังกฤษ ระบบสังคีติแห่งยุโรป และระบบพันธมิตรก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ล้วนแล้วแต่ล้มเหลว และนำไปสู่สงครามครั้งใหญ่ทั้งสิ้น ยุทธศาสตร์ที่ดีที่สุดสำหรับการทำให้เกิดสันติภาพนั้น ได้แก่ ได้แก่ ยุทธศาสตร์การป้องปราม ซึ่งยุทธศาสตร์นี้จะต้องอาศัยองค์การความมั่นคงในระดับภูมิภาคเป็นกลไกสำคัญที่จะเข้าไปดำเนินการ⁴³

⁴¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ.19.3/22 พระดำรัสคำบรรยาย ทรงแสดงที่วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร เรื่อง ลักษณะของการเมืองระหว่างประเทศ (1 ตุลาคม 2512) หน้า 20

⁴² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ.19.1/15 พระนิพนธ์ เรื่อง ความมั่นคงร่วมกันและองค์การภูมิภาค ดิพมพ์ลงนิตยสาร “รัฐสารวิรัช” (ม.ท.). หน้า 1.

⁴³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ.19.3/14 พระดำรัส คำบรรยาย เรื่อง การต่อสู้เพื่ออำนาจในวงการเมืองระหว่างประเทศ ทรงแสดงที่วิทยาลัยการทัพบก (29 กรกฎาคม 2503) หน้า 20-21.

แม้ว่าจะมีองค์การระดับโลกบาลอย่างองค์การสหประชาชาติที่มีหน่วยงานซึ่งทำหน้าที่ในการสร้างและดูแลรักษาสันติภาพ แต่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเห็นว่า ภายในองค์การใหญ่นั้น บทบาทและอิทธิพลของประเทศมหาอำนาจย่อมสูงขึ้น และเป็นข้อจำกัดในการดำเนินการ โดยเฉพาะเมื่อโลกตกอยู่ในระเบียบโลกแบบสองขั้วอำนาจ การขัดขวางกันระหว่างมหาอำนาจในที่ประชุมระหว่างประเทศนั้นย่อมเป็นเหตุให้กระบวนการสร้างและรักษาสันติภาพโดยองค์การระดับโลกนี้ไม่อาจเป็นไปได้โดยสะดวก โดยที่พระองค์ท่านได้ประสบมาด้วยพระองค์เองเมื่อประเทศไทยได้ร้องขอให้คณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติส่งผู้สังเกตการณ์สันติภาพเข้ามาในประเทศไทยเพื่อสังเกตการณ์ กรณีที่ทหารเวียดมินห์บุกลาวเข้ามาใกล้นครหลวงพระบาง และกรุงเวียงจันทน์ใน พ.ศ.2497 เพราะเกรงว่าอาจมีการถือโอกาสบุกเข้ามาในเขตประเทศไทย ที่ประชุมลงมติเห็นชอบด้วยคะแนนเสียง 9 คะแนน แต่สหภาพโซเวียต ซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์เวียดมินห์อยู่ในเวลานั้นใช้สิทธิยับยั้ง ทำให้มติเห็นชอบนั้นต้องตกไป เป็นเหตุให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเลือกที่จะสนับสนุนการดำเนินการขององค์การระหว่างประเทศในระดับภูมิภาคมากกว่า แต่ทั้งนี้การดำเนินการขององค์การนั้นจะต้องเป็นไปภายใต้กรอบขององค์การสหประชาชาติด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความชอบธรรมในการดำรงคงอยู่ขององค์การนั้น และไม่เกิดข้อครหาว่าเป็นป้อมค่ายในการสู้รบกันระหว่างขั้วอำนาจ และหลักการขององค์การสหประชาชาติที่ว่านั้นก็คือ หลักสิทธิในการป้องกันตนเองจากภัยคุกคาม ทั้งการป้องกันตัวโดยลำพัง และโดยการร่วมกับประเทศอื่นๆ เพื่อป้องกันตนเอง หรือ ที่เรียกว่าระบบความมั่นคงร่วมกัน (Collective security system) ซึ่งสิทธิอันนี้ปรากฏอยู่ในมาตราที่ 51 ของกฎบัตรแห่งสหประชาชาติ นอกจากนี้องค์การดังกล่าวจะต้องใช้มาตรการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี เน้นการใช้การเมือง เศรษฐกิจ และการดำเนินความสัมพันธ์ทางสังคม-วัฒนธรรมระหว่างกัน มากกว่าการใช้มาตรการทางการทหาร

ด้านบทบาทของประเทศมหาอำนาจนั้น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเห็นว่า นับแต่มีระบบรัฐเป็นต้นมา การจัดช่วงชั้นทางอำนาจของรัฐต่างๆ มีส่วนในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างกันด้วย หากจะมองบนฐานคติที่ว่าประเทศต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์ต่อกันย่อมแข่งขันกัน และกระทบกระทั่งกัน เพราะผลประโยชน์ขัดกันแล้วนั้น ประเทศที่เท่าเทียมกันย่อมมีการแข่งขันกันรุนแรง โดยเฉพาะประเทศระดับมหาอำนาจ ที่เมื่อแข่งขันกันเอง ก็แก่งแย่งและกระทบกระทั่งกันเอง ย่อมส่งผลให้ประเทศเล็ก ๆ นั้นเดือดร้อน ไปด้วยการแข่งขันนั้นด้วย⁴⁴ นอกจากนี้ ประเทศมหาอำนาจยังมีความสำคัญต่อการรักษาสันติภาพและความมั่นคงของโลก หากมหาอำนาจให้ความร่วมมือต่อระบบการรักษาสันติภาพแล้ว ย่อมทำให้ระบบนั้น

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน. หน้า 9

สามารถทำงานจนสำเร็จได้ แต่ถ้าหากมหาอำนาจไม่สนใจร่วมมือแล้ว ระบบดังกล่าวก็ไม่อาจดำเนินต่อไปได้ ดังความล้มเหลวของสันนิบาตชาติ หรือ การใช้สิทธิยับยั้งในคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติที่เกิดขึ้นแล้วนั่นเอง

2.7.4.2 พระดำริที่ว่าด้วยนโยบายต่างประเทศที่พึงปรารถนา

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงกล่าวถึงการกำหนดนโยบายต่างประเทศ หรือ วิเทศบายว่า โดยทั่วไปแล้วก็จะกำหนดกันตามผลประโยชน์แห่งชาติของแต่ละประเทศ แต่ว่า การกำหนดผลประโยชน์แห่งชาตินั้นต้องเป็นการกำหนดที่อยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริง ซึ่งมีประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงสามประเด็น ได้แก่ ความมั่นคงหรือความอยู่รอด สวัสดิภาพทางเศรษฐกิจและสังคม และ เรื่องของอุดมคติของประเทศ ในการกำหนดนโยบายนั้น รัฐบาลจะต้องฟังมติมหาชน และเมื่อผ่านกระบวนการกำหนดนโยบายไปแล้วก็ต้องมีการติดตามผลด้วย เพื่อให้การดำเนินนโยบายนั้นสมบูรณ์⁴⁵

นโยบายในทางความมั่นคงนั้น ควรมาจากการพิจารณาถึงภัยคุกคามที่มีต่อประเทศ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงกล่าวถึงภัยคุกคามต่อประเทศในสองลักษณะ ได้แก่ ภัยคุกคาม ที่เผชิญหน้าโดยตรง หรือ เป็นการรุกรานจากภายนอก (Aggression) และภัยคุกคามที่มีลักษณะ เป็นการแทรกซึมเพื่อเข้ามาก่อวินาศกรรมภายในประเทศ (Subversion) การรุกรานเป็นภัยคุกคามที่รัฐสามารถเห็นได้ชัดเจนและอาจป้องกันตนเองได้โดยลำพัง หรือ ขอความช่วยเหลือจากองค์การสหประชาชาติได้ทั้งผ่านคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ หรือ ผ่านทางสมัชชาใหญ่ ในกรณีที่คณะมนตรีความมั่นคงไม่อาจมีมติให้ความเห็นชอบเพื่อส่งความช่วยเหลือได้ ขณะที่ การแทรกซึมนั้น เป็นภัยที่ไม่อาจเห็นได้ชัดเจนแต่สามารถก่อผลเสียหายที่ร้ายแรงต่อความมั่นคงของประเทศได้ ดังนั้นจึงต้องอาศัยความสามารถของประเทศอื่นๆ โดยเฉพาะมหาอำนาจ ที่มีศักยภาพในด้านการป้องกันประเทศสูงกว่า ช่วยเหลือในการสกัดกั้นภัยจากการแทรกซึมดังกล่าวโดยใช้ยุทธศาสตร์การป้องปราม ภายใต้แนวคิดของความร่วมมือกัน (Collective Security) นโยบายต่างประเทศด้านความมั่นคงที่พึงปรารถนานั้นจะต้องมีแนวทางในการป้องกัน

⁴⁵ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ “ผลประโยชน์ วัตถุประสงค์ และนโยบายแห่งชาติ” ใน 100 ปี พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ “เสด็จในกรม” อดีตรองอธิการบดีของ ชาวธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534. หน้า 40.

ภัยคุกคามทั้งสองประเภทไว้ด้วย ซึ่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์จะทรงกล่าวถึงเสมอเมื่อต้องทรงแสดงปาฐกถาและทรงบรรยายในที่ต่างๆ⁴⁶

ส่วนการดำเนินนโยบายด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม-วัฒนธรรมนั้น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นไม่ยิ่งหย่อนไปกว่านโยบายต่างประเทศด้านความมั่นคง เพราะมาตรการทางเศรษฐกิจและมาตรการทางสังคม-วัฒนธรรมนั้นจะเป็นส่วนส่งเสริมการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศ รวมทั้งยังจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้า อันเป็นเหตุให้การแทรกซึมจากภายนอกประเทศเพื่อก่อความ (ซึ่งเป็นภัยคุกคามที่ทรงเห็นว่า จะสร้างปัญหาให้กับประเทศ) ไม่สามารถให้ผลได้

ขณะที่นโยบายด้านอุดมคตินิยม หรือ อุดมการณ์ทางการเมืองนั้น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีพระดำริในเรื่องนี้ว่า หากจะกล่าวถึงการเลือกฝักฝ่ายทางการเมืองนั้น ก็ต้องอภิปรายว่าในสภาวะการเมืองที่บีบบังคับให้ประเทศใดประเทศหนึ่ง โดยเฉพาะประเทศไทย ต้องเลือกฝักฝ่ายนั้น ยังพอมีความหวังในการดำรงตนเป็นกลางเพื่ออยู่นอกเหนือความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างประเทศได้หรือไม่ ข้อที่ควรนำมาพิจารณาก็คือ ความสนใจของประชาชนต่อความเป็นกลางในทางระหว่างประเทศ กำลังรบที่สามารถป้องกันตนเองจากภัยคุกคามภายนอกประเทศ และฐานะทางเศรษฐกิจของประเทศนั้นเพียงพอที่จะอยู่ได้ด้วยตนเองหรือไม่ สำหรับประเทศไทยแล้วยังไม่พร้อมทั้งสามประการ ทั้งยังทรงมองว่าประเทศไทยอยู่ในพื้นที่เสี่ยงอันตรายต่อการรุกรานและการแทรกซึมของภัยคอมมิวนิสต์ การละทิ้งความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกที่มีการดำเนินความสัมพันธ์และค้าขายร่วมกันมาโดยตลอด เพียงเพื่อจะมุ่งหวังเป็นกลาง อาจทำให้เกิดการปะทะกันระหว่างโลกตะวันตกกับสหภาพโซเวียตในการแย่งชิงไทยเป็นเขตอิทธิพล ซึ่งประเทศไทยเองก็ไม่พร้อมที่จะป้องกันตนเองจากการปะทะที่อาจจะเกิดขึ้นได้⁴⁷ และการเลือกค่ายเลือกฝ่ายทางอุดมการณ์ในบรรยากาศของสงครามเย็นนั้นจำเป็นต้องเลือกค่ายที่เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีคิดและวิถีชีวิตแบบไทยด้วย ซึ่งก็ทรงเล็งเห็นแล้วว่าแนวทางของค่ายโลกเสรีนั้นเหมาะสมที่สุด เพราะสังคมไทยยังต้องการสถาบันพระมหากษัตริย์

⁴⁶ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ 19.3/18 พระดำรัสคำบรรยาย เรื่อง การกำหนดความมั่นคงและการดำเนินการในเรื่องความมั่นคงของชาติ ทรงแสดงที่วิทยาลัยการทัพบก (3 มกราคม 2505). หน้า 10-15.

⁴⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ 19.1/16 เรื่อง หลักประกันความเป็นกลางถาวร (ม.ท.). หน้า 77-78.

มีศาสนาต่าง ๆ และที่สำคัญที่สุดคือความรักอิสระของคนไทยไม่อาจไปด้วยกันได้กับแนวทางของลัทธิคอมมิวนิสต์ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์จึงทรงสนับสนุนให้เลิกฝักฝ่ายทางอุดมการณ์ด้วยเหตุนี้

2.8 สรุป

จากการศึกษาการทรงงานในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการต่างประเทศของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ที่ผ่านมา พบว่า ทรงมีความพอพระทัยในงานที่เกี่ยวกับการทูต ในส่วนของการเป็นผู้แทนของประเทศ และการเจรจาระหว่างประเทศอย่างมาก และทรงได้เรียนรู้จากการแสดงบทบาทนักการทูตในเวทีต่าง ๆ และมักทรงนำประสบการณ์ที่ทรงได้มาจากการทูตมาถ่ายทอดแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา และบุคคลทั่วไปเสมอ ๆ ขณะที่การทูตในลักษณะของพิธีการต่าง ๆ นั้น ไม่ได้ทรงกล่าวถึงมากนัก ทรงสนพระทัยในส่วนองงานที่เป็นเนื้อหาสาระมากกว่า แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าจะไม่ทรงให้ความสำคัญแก่พิธีทางการทูต เพราะพระองค์ทรงเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญทางด้านการทูตเป็นอย่างดี ตั้งแต่พิธีการทูตและการเจรจาซึ่งเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับภาพลักษณ์ของประเทศชาติ ไปจนถึงกฎหมายซึ่งเป็นเนื้อหาสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องผลประโยชน์และความอยู่รอดของชาติ

แม้ว่าจะไม่ได้ทรงงานในราชการประจำและทรงอยู่ในฐานะอื่น และแม้จะมีบุคลากรทางด้านต่างประเทศในกระทรวงเพิ่มมากขึ้น ก็ยังทรงได้รับความไว้วางใจให้ไปดำเนินการเจรจาแทนรัฐบาลในเรื่องสำคัญต่าง ๆ อยู่เสมอ อาจเป็นสิ่งที่ประกันได้ว่ารัฐบาลไทยในขณะนั้น ก็ยอมรับในการกล่อมเกลாதงสังคมที่ทรงได้รับจากการทรงงานในภาวะเปลี่ยนผ่านของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และแบบแผนทางการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทย รวมทั้ง มีความมั่นใจว่าเจ้านายพระองค์นี้จะสามารถทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติได้อย่างเต็มที่

สิ่งที่บ่งชี้ถึงความแตกต่างทางพฤติกรรมของผู้นำทางการเมืองอย่างหนึ่งก็คือ คุณลักษณะเฉพาะตัว เป็นผลของการกล่อมเกลாதงสังคม ทั้งโดยผ่านกระบวนการศึกษาในระบบ และการกล่อมเกล่าผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กับสังคมที่ผู้นำดังกล่าวนี้เกี่ยวข้องกับอยู่ เมื่อผู้นำแต่ละคนมีประสบการณ์การเรียนรู้ หรือ การกล่อมเกลาทงสังคมที่แตกต่างกัน ก็ย่อมนำมาซึ่งความแตกต่างกันของคุณลักษณะเฉพาะตัวด้วย นั่นหมายความว่าความแตกต่างของคุณลักษณะนั้น

จะมีส่วนในการกำหนดพฤติกรรมกรรมการแสดงออกในด้านของการกำหนด และการดำเนินนโยบาย ให้แตกต่างกันตามไปด้วย

โดยเหตุที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นผู้นำทางการเมืองที่มีความโดดเด่นคนหนึ่งของยุคสมัยที่การเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศตกอยู่ในสภาพผันผวน ทั้งยังทรงดำรงอยู่ในตำแหน่งที่มีความสำคัญต่อความอยู่รอดของประเทศชาติ การกล่าวถึงคุณลักษณะเฉพาะพระองค์ ซึ่งเป็นพื้นฐานทางพฤติกรรมของท่านจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่ง และจะเป็นคำอธิบายของสิ่งที่ทรงแสดงออกในนโยบายต่างประเทศของไทยในช่วงเวลาที่ต้องอาศัยการตัดสินใจเลือกทางเดินอย่างรอบคอบ และเป็นคำอธิบายเกี่ยวกับพระชนม์ชีพในทางการเมืองของพระองค์ท่านด้วยอีกประการหนึ่ง

ส่วนการศึกษาเนื้อหาพระดำริและรูปแบบทางการเมืองเฉพาะพระองค์ข้างต้นนั้น สามารถบ่งบอกคุณลักษณะเฉพาะพระองค์ของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้ว่าทรงเป็นผู้นำทางการเมืองที่มีลักษณะเป็นเทคโนแครตที่มีความนิยมชมชอบในแนวคิดเสรีนิยมทั้งในทางการเมืองและในทางการเมืองต่างประเทศ ซึ่งมีความมุ่งหมายในการเข้าไปทำงานการเมืองด้วยความคิดแบบชนชั้นนำที่สร้างสำนึกผูกพันชนชั้นของตนเข้ากับการรับผิดชอบต่อความเป็นไปของประเทศชาติบ้านเมือง ไม่ว่าจะการเมืองการปกครองของประเทศจะเปลี่ยนไปอย่างไรก็ตาม

ในเวลาที่ทรงเข้าไปทำการเมืองนั้น จะทรงนำพระนิสัยละเอียดรอบคอบ และความระมัดระวังพระองค์และมีความยืดหยุ่นในการกระทำสูง โดยทรงสามารถปรับพระองค์ให้สามารถเข้ากับรัฐบาลที่มีผู้นำที่เข้มแข็งกว่าได้ ในขณะที่ทรงมีหลักการประจำพระทัยอย่างชัดเจน คือ ความต้องการมีโอกาสได้สร้างผลงาน เพื่อจะได้ทรงสามารถอยู่ในการเมืองได้อย่างยั่งยืน สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยที่ทำให้ทรงสามารถอยู่รอดในสภาวะการเมืองผันผวนสูงได้อย่างปลอดภัย ซึ่งจะได้อภิปรายในบทที่ว่าด้วยคุณลักษณะส่วนพระองค์กับการสวมบทบาทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการต่างประเทศและการเมืองของไทย

บทที่ 3

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในบริบทการเมืองไทย

หลังจากที่ได้กล่าวถึงผลงานที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงกระทำมาตลอดพระชนม์ชีพ และคุณลักษณะเฉพาะพระองค์มาแล้วในบทที่สอง ในบทนี้เป็นกรกล่าวถึงสภาวะแวดล้อมทางการเมืองของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในช่วงเวลาต่างๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและส่งผลกระทบต่อชีวิตของบุคคลคนหนึ่งที่ต้องทำงานเกี่ยวข้องกับอำนาจทางการเมืองซึ่งเห็นการควบคุมของตนเอง การกล่าวถึงสภาวะแวดล้อมทางการเมืองในบทนี้ทำให้เราทราบได้ว่าทรงสามารถอยู่รอดในเหตุการณ์ผันผวนทางการเมืองได้อย่างไร

โดยเหตุที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้ทรงงานผ่านช่วงเวลาที่สำคัญหลายช่วง ผ่านรัฐบาลหลายรูปแบบ ทั้งรัฐบาลในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รัฐบาลพลเรือนที่มาจาก การเลือกตั้ง และรัฐบาลทหารที่มาจาก การปฏิวัติรัฐประหาร จึงน่าสนใจว่าความคิดหรือเป้าหมายที่เป็น กระแสหลักของรัฐบาลในช่วงเวลาต่าง ๆ นั้นมีความสอดคล้องกันกับพระดำริและบุคลิกลักษณะ ของพระองค์มากน้อยเพียงไร คำถามในส่วนนี้เป็นส่วนของการแสวงหาคำตอบว่าสภาพแวดล้อมทางการเมืองในช่วงเวลาต่าง ๆ นั้นได้เอื้ออำนวยต่อการอยู่รอดในทางการเมืองของบุคคลคนหนึ่ง มากน้อยเพียงใด โดยจะได้พิจารณาตามลำดับเวลา แบ่งเป็นสามช่วง ได้แก่ ในรัฐบาล สมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งอยู่ในช่วงตั้งแต่ที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเข้ารับราชการเป็น ครั้งแรกจนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.2475เป็นช่วงที่หนึ่ง ช่วงที่สอง ได้แก่ ช่วงก่อนรัฐบาลคณะรัฐประหาร พ.ศ.2490 ซึ่งเป็นระยะที่ทรงงานกิจการเมืองในฐานะที่ปรึกษา รัฐบาลที่มาจากกลุ่มคณะราษฎร และช่วงที่สาม ได้แก่ระยะที่ได้ทรงงานกับคณะรัฐบาลทหารที่มี ลักษณะเป็นเผด็จการนับตั้งแต่การรัฐประหารครั้งสำคัญใน พ.ศ.2490 จนกระทั่งทรงเกษียณ พระองค์เองจากการเมืองในปี พ.ศ.2513 ซึ่งเหตุการณ์หลังจากนั้นมาแล้วก็ทรงดำรงอยู่ในสถานะ รัฐบุรุษ ทรงเป็นเสาหลักของประเทศชาติซึ่งอยู่เหนือการแย่งชิงในระบบการเมือง โดยจะได้กล่าว ในรายละเอียดเป็นลำดับต่อไป

3.1 กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในบริบทการเมืองสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เริ่มทรงงานครั้งแรกใน พ.ศ.2460 อันเป็นช่วงกลางรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐบาลในเวลานั้นอยู่ในพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ทั้งสิ้น พระราชนิยมหลายประการได้เข้ามามีส่วนในการกำหนดทิศทางของนโยบายทางการเมืองของรัฐบาลที่ไม่มีฝ่ายค้านอยู่มากในขณะนั้นเมื่อสิ้นรัชกาลแล้วพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสืบราชสมบัติต่อจากพระบรมเชษฐาธิราช ขณะนั้นสถานการณ์โลกมีความเปลี่ยนแปลงอย่างมาก โดยเฉพาะในเรื่องของเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อสภาพการเมืองและเศรษฐกิจภายในประเทศของไทย

ประเทศไทยได้ปฏิรูปการปกครองประเทศจากระบบศักดินาแบบเดิมที่ใช้มาตั้งแต่สมัย สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เปลี่ยนไปสู่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันมีลักษณะเป็นการปกครองที่รวมศูนย์อำนาจเข้าสู่รัฐบาลกลาง โดยมีแนวคิดเรื่องอำนาจอธิปไตย มีการกำหนดเขตแดนและการจัดระบบกำลังพลเสียใหม่ จากการใช้ระบบไพร่สังกัดมูลนายมาเป็นการเกณฑ์ทหารแบบใหม่ ทำให้ไพร่กลายเป็นพลเมือง รวมทั้งการจัดระเบียบแบบแผนราชการประเพณีในราชสำนักเสียใหม่ ให้เอื้ออำนวยต่อการดำรงอยู่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เพิ่งได้รับการเสริมฐานอำนาจให้แข็งแกร่งมากขึ้น โดยเฉพาะการสถาปนาตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมารขึ้นแทนตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ซึ่งการปรับเปลี่ยนตำแหน่งรัชทายาทในครั้งนี้ เป็นหลักประกันให้ราชบัลลังก์มีความมั่นคงมากขึ้น และการเสริมอำนาจของราชวงศ์ให้มีความเข้มแข็งด้วยกฎหมายฉบับต่าง ๆ เช่น พระราชบัญญัติตำแหน่งศักดินา พระบรมวงศานุวงศ์ จุลศักราช 1242 และ พระราชบัญญัติศักดินาพระองค์เจ้า จุลศักราช 1243 รวมทั้ง พระบรมราชโองการประกาศใช้พระนามเจ้าฟ้ามีกรม ในปี พ.ศ. 2441 ประกาศค่านาพระนามพระเจ้าวรวงศ์เธอ และพระวรวงศ์เธอ ในปี พ.ศ.2443 ฯลฯ มาตรการเหล่านี้มีผลให้กลุ่มเจ้านายมีความเข้มแข็งมากขึ้น¹

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงเกื้อกูลพระราชวงศ์ของพระองค์โดยทรงสนับสนุนให้ พระราชโอรสและเจ้านายในราชวงศ์ได้ทรงมีโอกาสไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ โดยเฉพาะในอังกฤษและเยอรมนี ซึ่งในเวลานั้นกลุ่มเจ้านายในราชวงศ์ของทั้งสองประเทศนั้นยังคงเฟื่องฟูอยู่ โดยทรงมุ่งหวังให้พระราชโอรสและเจ้านายเหล่านั้นเสด็จกลับมาเข้ารับราชการแผ่นดิน การพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่าง ๆ เป็นบำเหน็จในราชการ

¹ อ้างใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. การปฏิวัติสยาม พ.ศ.2475. หน้า 23-27

โดยเฉพาะเครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาจักรีบรมราชวงศ์ และเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า ซึ่งเป็นเครื่องมืออันสำคัญอย่างหนึ่งที่เสริมสถานะของเจ้านาย และสถาบันพระมหากษัตริย์ให้เข้มแข็งมากขึ้น รวมทั้งทำให้กลุ่มเจ้านายขยายตัวออกไปมากขึ้น

พระประยูรญาติในราชสกุลต่าง ๆ โดยเฉพาะพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่างก็ทรงได้รับราชการในหน่วยงานสำคัญ ๆ มากมาย ได้แก่ สมเด็จเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงควบคุมกิจการทหาร สมเด็จพระยาเทววงศ์วโรปการ ทรงควบคุมกิจการต่างประเทศ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงดูแลกิจการภายในผ่านกระทรวงมหาดไทย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ทรงเป็นราชเลขาธิการ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา รวมถึง พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ผู้เป็นต้นราชสกุล “วรวรรณ” ด้วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพยายามร้อยรัดเจ้านายชั้นผู้ใหญ่เหล่านี้ไว้ด้วยกัน เพื่อให้สถาบันพระมหากษัตริย์ และกลุ่มเจ้านายนั้นมีเอกภาพ และเข้มแข็งที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

แม้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงเคยมีปัญหาเกี่ยวกับ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์ จนเป็นเรื่องระคายเคืองถึง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงขนาดทรงกริ้วมิให้ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ได้ขึ้นถวายพระเพลิงพระบรมศพ หากเสด็จสวรรคตทีเดียว² แต่กระนั้นพระองค์ก็ทรงมอบหมายหน้าที่ทางราชการให้ทรงปฏิบัติ และเมื่อกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงหัดละครและทรงมีคณะละครของพระองค์เอง ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้ารับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยการฝึกหัดการแสดงนั้น เป็นหน้าที่ของเจ้าจอมมารดาเขียน พระมารดาและหม่อมหลวงถ้วน ซายา ขณะที่การเขียนบทนั้น กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงรับเป็นธุระเอง โดยทรงตั้งชื่อละครคณะนี้ว่า คณะละครนฤมิตร หรือ เรียกกันโดยลำลองว่า คณะละครหม่อมหลวงถ้วน แต่ในเวลาต่อมาเมื่อกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงดิศราชการหนักขึ้นก็ได้ยุบไป หากเมื่อการก่อสร้างพระราชวังดุสิตอันเป็นที่ประทับใหม่ในรัชกาลนั้นแล้วเสร็จ และต้นลิ้นจี่ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ปลูกไว้ในเขตพระราชฐานติดผล จึงได้มีพระบรมราชโองการให้หาคณะละครนฤมิตรไปเล่นเป็นการเฉลิมฉลอง ด้วยทรงเคยตรัสไว้ว่า เมื่อต้นลิ้นจี่นั้นติดผลจะพระราชทานทำขวัญต้นลิ้นจี่ด้วย การแสดงละครคณะหม่อมหลวงถ้วน กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ จึงต้องทรงจัดตั้งคณะละครขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง โดยได้รับพระมหากรุณาธิคุณ ทรงรับคณะละครไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ จึงเรียกชื่อคณะละครว่า คณะละครหลวง

² งาม วชิราวุธ (นามแฝง). “ประวัติต้นรัชกาลที่ 6 ตอน คดีพญาระกา (ตอนต้น)” ใน *ศิลปวัฒนธรรม* ปีที่ 24, ฉบับที่ 7 พฤษภาคม 2545. หน้า 154

นฤมิตร ซึ่งปรากฏว่าได้เข้าไปแสดงในพระราชวังดุสิตบ่อยครั้ง เนื่องจากเป็นที่ชอบใจของบรรดาชาววังเป็นอย่างมาก แต่กระนั้นก็ไม่ได้ทอดพระเนตรบ่อย เนื่องจากทรงมีพระราชกิจมาก และทรงโปรดงานอดิเรกอย่างอื่นมากกว่าการทอดพระเนตรละคร กลุ่มที่ติดละครจึงได้แก่เจ้านายบางพระองค์และชาววังทั่วไปเท่านั้น ที่ทรงรับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์นั้นเป็นเพราะทรงเห็นว่าละครเรื่องคณะนี้เป็นที่นิยมของผู้ที่อยู่ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทซึ่ง “...รบแต่จะให้มีย่อรำไป...”³

อิทธิพลของคณะละครหลวงนฤมิตรนั้นนับวันยิ่งเพิ่มขึ้น และได้นำไปสู่เหตุการณ์สำคัญที่ทำให้เกิดรอยร้าวในหมู่เจ้านาย และสร้างความรำคาญพระราชหฤทัยอีกในช่วงท้ายของรัชกาล อันได้แก่ “คดีพระยาระกา” ซึ่งกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงตกเป็นจำเลย โดยมีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเป็นโจทก์ฟ้องร้อง แต่เหตุการณ์กลับไม่สิ้นสุดเพียงนั้น ข่าวเรื่องการแต่งละครเรื่อง “พญาระกา” ของ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ได้แพร่ไปในหมู่ของข้าราชการกระทรวงยุติธรรม จนเกิดการเข้าชื่อกันกราบบังคมทูลลาออกจากราชการ ด้วยถือว่ากรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เป็นทั้งผู้บังคับบัญชา และเป็นอาจารย์ เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ทรงพระพิโรธเป็นอันมาก แต่ได้มีบางส่วนได้ทำหนังสือกราบบังคมทูลสารภาพผิด และขอพระราชทานอภัยโทษ จึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานอภัยโทษ และหาตัวผู้ปลุกระดมให้ข้าราชการกระทรวงยุติธรรมลงชื่อลาออกมาลงโทษ โดยการปลดออกจากราชการและถอดจากบรรดาศักดิ์ ส่วนคดีพญาระกา นั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ลงโทษกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์โดยการจำคุก คือ การจัดห้องคุมขังไว้ในที่ทำการกระทรวงวัง มีเจ้าหน้าที่สนมพลเรือนอยู่ควบคุม พระญาติต่าง ๆ สามารถเข้าเฝ้าได้เป็นเวลาตามสมควร ต่อมากรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ได้เสด็จกลับเข้ามากรุงเทพฯ และเข้าเฝ้าขอพระราชทานอภัยโทษ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ อภัยโทษและให้ทรงออกจากราชการด้วยเหตุผลทางสุขภาพทางด้านกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ก็ได้ทรงกราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษให้กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ด้วย ซึ่งก็ทรงพระราชทานให้ตามที่ทรงขอ คดีพญาระกาจึงถึงที่สุด ก่อนพระพุทธเจ้าหลวงจะเสด็จสวรรคตไม่นานนัก

ยุคสมัยอันรุ่งโรจน์ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์กำลังผ่านไปพร้อมกับเหตุการณ์สวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กลุ่มเจ้านายที่ทรงเสริมฐานอำนาจให้แข็งแกร่งนั้นก็เริ่มประสบกับความเสื่อมถอย เนื่องจากการทยอยกันสิ้นพระชนม์ของเจ้านายชั้นสูง

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ 19.1/11 พระนิพนธ์ คำนำหนังสือจัดพิมพ์ เนื่องในการพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงควนศรี วรธรรม (ม.ท.)

ที่เป็นผู้อุปถัมภ์ของเจ้านายชั้นเล็กๆและเชื้อพระวงศ์ และความขัดแย้งระหว่างเจ้านายอันมีเหตุมาจากเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่รุกรามไปเป็นเรื่องใหญ่โต ความเหนียวแน่นของราชวงศ์ที่มีอยู่เดิมก็เริ่มเสื่อมคลายไป

แม้จะปรากฏเค้าลางของความเสื่อมมาตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 5 และเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว เกิดเหตุการณ์ที่สั่นสะเทือนกลุ่มพระราชวงศ์ อย่างเหตุการณ์กบฏ ร.ศ.130 ก็ตาม ความพยายามในการประคับประคองสถาบันเจ้า ซึ่งเป็นแกนสำคัญของระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้คงอยู่นั้นก็ยังคงอยู่ ได้แก่ การตรากฎหมายเทียรบาล ว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ ในปี พ.ศ. 2467 การจัดทำหนังสือราชสกุลวงศ์ เป็นครั้งแรกใน พ.ศ.2463 การพยายามขยายฐานของพระราชวงศ์ให้กว้างขึ้น โดยการประกาศเฉลิมพระยศเจ้านาย ยกฐานะจากหม่อมเจ้าเป็นพระองค์เจ้า และบางพระองค์ได้ทรงกรม เป็นกรมหมื่น กรมขุน กรมหลวง กรมพระ และ กรมพระยา ซึ่งการเฉลิมพระยศเจ้านายนี้เป็นบำเหน็จในราชการแผ่นดินที่ขุนนางซึ่งเป็นสามัญชนไม่มีโอกาสได้รับเหมือนกรณีการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์⁴

อย่างไรก็ตามสัดส่วนของเจ้านายชั้นต่าง ๆ ได้ลดน้อยถอยลงไปเป็นลำดับ เจ้านายผู้ใหญ่ซึ่งรับราชการมาตั้งแต่รัชกาลที่ 5 ก็สิ้นพระชนม์ลงไปเป็นจำนวนมาก เจ้านายระดับเจ้าฟ้า พระราชโอรสในรัชกาลที่ 5 ก็ลดจำนวนลงไปด้วยเช่นกัน มีเพียงเจ้านายชั้นพระองค์เจ้า และหม่อมเจ้าที่ยังมีจำนวนมากพอสมควร ขณะที่ในระบบราชการซึ่งเป็นกลไกสำคัญของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นมีขุนนางสามัญชนเข้ามาทำงานมากขึ้น อิทธิพลของกลุ่มเจ้านายในระบบราชการจึงลดน้อยถอยลงไป

ในแง่ของชีวิตประจำวันนั้น วิถีชีวิตของเจ้านายชั้นสูงนั้นยังคงมีความสลับซับซ้อนอยู่ เช่น ในวังเจ้าฟ้าที่มีข้าราชการบริพารอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก แต่เจ้านายชั้นรอง ๆ ลงมา ก็เริ่มคลายความสลับซับซ้อนใกล้เคียงกับวิถีชีวิตของคนชั้นกลางมากขึ้น ทั้งนี้ มีหลายปัจจัยประกอบกัน ทั้งความต้องการใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย และฐานะทางเศรษฐกิจที่ถดถอยลงไป โดยปรากฏว่ามีเจ้านายหลายองค์ โดยเฉพาะชั้นหม่อมเจ้าได้รับความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจ มีรายได้อันไม่พอครองชีพบ้างเป็นหนี้สินบ้าง จนต้องกราบบังคมทูลขอรับพระราชทานความช่วยเหลือ ขณะที่เชื้อพระวงศ์อย่างหม่อมราชวงศ์ และหม่อมหลวงต้องเข้าไปขอพึ่งพระบารมีเจ้านายในวังต่าง ๆ ทั้งวังเจ้าฟ้าและวังพระองค์เจ้า

⁴ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. อ้างแล้ว. หน้า 38-39

ในเวลาเดียวกันที่กลุ่มเจ้านายประสพภาวะเสื่อมถอยอยู่นั้น กลุ่มนายทุนขุนนางก็เติบโตมากขึ้นเป็นลำดับ เนื่องจากรับราชการและประกอบธุรกิจไปพร้อม ๆ กัน ขณะที่กลุ่มเจ้านายนั้นนอกจากการรับราชการและการเรียกรับผลประโยชน์จากการให้เช่าที่ดินแล้ว ก็ไม่นิยมที่จะไปลงทุนค้าขายอย่างที่คนทั่วไปทำกัน กลุ่มขุนนางที่ประกอบธุรกิจซึ่งมีการศึกษาสูงทัดเทียมกับกลุ่มเจ้านายได้กลายเป็นกลุ่มใหม่ซึ่งมีอิทธิพลในวงราชการ และวงการธุรกิจ จนมีสถานะเป็นชนชั้นผู้ดีใหม่ขึ้นมา มีอยู่ไม่น้อยที่กลายมาเป็นที่พึ่งของเจ้านายบางองค์ เช่น การให้กู้ยืมเงินและการให้เช่าที่พักอาศัย⁵

นอกจากในทางกายภาพแล้ว ในทางกระแสดความคิดก็มีการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกัน โดยเจ้านายที่ได้รับการศึกษาจากตะวันตก แม้จะไม่มีเปลี่ยนแปลงมากนักในวิถีความคิดทางการเมืองที่ยังคงเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปสู่ระบอบอื่นนั้น เป็นเรื่องที่ต้องค่อย ๆ เปลี่ยนแปลง เพื่อรักษาจารีตประเพณีที่ดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด แต่อย่างน้อยในวิถีชีวิตประจำวันนั้นก็มีความเปลี่ยนแปลงในชีวิตสมรส จากการมีชายา หรือ หม่อม เพียงคนเดียว ขณะที่สามัญชนเองก็ได้รับความคิดเชิงก้าวหน้าเอาไว้ไม่น้อย โดยเฉพาะในหมู่ผู้ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศที่มีความโน้มเอียงไปในกระแสเสรีนิยมประชาธิปไตยมากขึ้น เจ้านายชั้นหม่อมเจ้าเป็นจำนวนมากที่มีเพื่อนร่วมชั้นเรียนเป็นสามัญชน ลูกนายทุนขุนนางในประเทศไทย ความรู้สึกว่าชนชั้นเป็นสิ่งที่แยกกันเบียดเสร็จเด็ดขาดก็ลดน้อยลงไปด้วย ทำให้กลุ่มเจ้านายมีวิถีชีวิตใกล้เคียงกับสามัญชนมากขึ้น

สำหรับส่วนของราชสกุลวรวรรณเองนั้นด้วยความเป็นครอบครัวขนาดใหญ่ที่มีสมาชิกเป็นจำนวนมาก เนื่องจาก กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์นั้นทรงมีชายาและหม่อมหลายคน พระโอรส – ธิดา จึงมีจำนวนมากตามไปด้วย อีกทั้งย่านวังกรมมรา หรือที่เรียกกันว่าแพรงนราในปัจจุบันนั้นก็เป็ย่านที่มีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่นเพราะชาวตะวันตกได้เข้ามาตั้งร้านค้าอยู่ในบริเวณนั้นเป็นจำนวนมาก ความเป็นอยู่ในวังกรมมรานี้จึงคล้ายกับบ้านเรือนของสามัญชนมากกว่าในวังใหญ่ ๆ อย่างวังเจ้าฟ้า และหม่อมเจ้าหญิงชายในวังกรมมรานี้ก็ได้รับการอบรมสั่งสอนตามสมควร โดยเฉพาะความรู้ทางด้านอักษรศาสตร์ที่ได้รับถ่ายทอดมาจาก กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ การได้รับรู้หนังสือเป็นอย่างดีและการมีวิถีชีวิตใกล้เคียงกันกับสามัญชน ทำให้หม่อมเจ้าหญิงในวังนี้มีลักษณะความคิดต่างไปจากหม่อมเจ้าในวังใหญ่ ๆ เช่น พระราชวังพญาไท วังบางขุนพรหม หรือวังสวนสุนันทา ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นสำนักสอนวิชาการกุลสตรีชั้นสูง เป็นไปในเรื่องวิชาการเรือน ขณะที่วังกรมมรานี้ดูเหมือนจะเน้นหนักไปในทางปลูกฝังให้คุ้นคว่าหาความรู้ในตำรา และกล้าเข้า

⁵ เรื่องเดียวกัน. หน้า 33-34

สังคมมากกว่า ทำให้เมื่อเจ้านายอื่น ๆ ได้ทรงพบปะสนทนาต้องรู้สึกทึ่ง อย่างที่พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ได้ทรงกล่าวไว้ว่า “ไม่มีผู้หญิงไทยครอบครัวใด ที่จะช่างคุยสนุกรสนานเท่าองค์หญิงฯ ตระกูลวรวรรณ เท่าที่ข้าพเจ้าเคยรู้จักมา”⁶ และโดยเหตุที่หม่อมเจ้าหญิงวังกรมมราเป็นผู้มีความรู้ และกล้าเข้าสังคมนี้เอง ทำให้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดหม่อมเจ้าหญิงในราชสกุลนี้ถึงสององค์ ด้วยสขบอัธยาศัยในความรู้ทางอักษรศาสตร์และความฉลาดในการเข้าสังคม รวมทั้งความสามารถในด้านการละครซึ่งเป็นงานอดิเรกซึ่งทรงพระราชนิยมในเวลานั้นด้วย

แต่กระนั้น ความเป็นคนหัวก้าวหน้าที่มีปฏิภาณสูงนั้น ก็ทำให้ประสบปัญหาในชีวิตสมรส โดยปรากฏว่า ทรงประกาศถอนหมั้นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัลภาเทวี และแม้ในชั้นหลังจะได้ทรงอภิเษกสมรสกับ พระนางเชลลิกษมีลาวัณแล้ว แต่ไม่ได้ทรงโปรดเนื่องจากไม่สามารถมีพระประสูติกาลพระราชโอรส หรือ พระราชธิดาได้ และคงจะเป็นด้วยความมีปฏิภาณเช่นเดียวกัน จึงทำให้ไม่ทรงเป็นที่พึงพอใจพระราชหฤทัยอีกต่อไป พระนางเธอฯ จึงต้องแยกไปประทับพระองค์เดียวต่างหากโดยที่มีได้ทรงหย่าขาดจากกัน ขณะที่พระองค์เจ้าวัลภาเทวีนั้นต้องถูกส่งให้ไปประทับในพระบรมมหาราชวังจนกระทั่งสิ้นรัชกาล ชะตากรรมของเจ้าหญิงทั้งสองพระองค์ไม่ได้แตกต่างกันนัก แต่กระนั้นเรื่องขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชีวิตรักของทั้งสองพระองค์ก็ไม่ได้ส่งผลต่อหน้าที่การงานของเจ้านายพี่น้องมากนัก ดังจะเห็นได้จาก การโปรดเกล้าแต่งตั้งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (หม่อมเจ้าวรวงศ์ไวยากร ในเวลานั้น) ให้ทรงดำรงตำแหน่งปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ ใน พ.ศ.2467 หลังการแยกทางกันระหว่างพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระน้องนางทั้งสองพระองค์ ราวสองปี การได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในระดับสูงของกระทรวงนั้นเป็นสิ่งแสดงอย่างหนึ่งถึงความพยายามดึงเจ้านายที่มีความสามารถในการทำงานให้ดำรงตำแหน่งสำคัญ แม้จะเกิดความไม่ลงรอยกันในบางเรื่อง แต่การพยายามประคับประคองกลุ่มเจ้าไว้ให้เห็นยวแน่นอนก็ยังคงมีอยู่

จนกระทั่งปี พ.ศ.2473 การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกครั้งหนึ่งในชีวิตการทรงงานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้มาถึง เมื่อทรงลาออกจากราชการในกระทรวงการต่างประเทศ และเป็นปีเดียวกันกับที่ทรงหย่าขาดจาก หม่อมเจ้าหญิงพิบูลเบญจางค์ กิติยากร และทรงพบรักกับ หม่อมพร้อยสุพิณ (สกุลเดิม บุณนาค) เป็นเรื่องที่ทรงถูกจับตามองจากเจ้านายอื่นๆว่าเป็นเรื่องเสื่อมเสีย อาจเป็นเพราะว่าหม่อมพร้อยสุพิณนั้นเคยสมรสมาแล้วกับหม่อมเจ้าอมรทัต กฤดากร นายทหารราชองครักษ์ในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และก่อนหน้านั้นไม่นานเมื่อมีการ

⁶ อ่างใน ศันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. ลูกท่านหลานเธอที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จในราชสำนัก. กรุงเทพฯ: มติชน, 2546. หน้า 258

ก่อสร้างพระราชฐานใหม่ นามว่า “สวนไถลกังวล” พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงไว้วางพระราชฤทัย ม.จ.อิทธิเทพสรรค์ กฤดากร ให้ควบคุมดูแลการก่อสร้างโดยตลอดจนแล้วเสร็จ และที่ดินผืนแรกซึ่งใช้ก่อสร้างนั้นหม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ ได้เป็นต้นคิดในการถวายที่ดิน ทั้งยังขอพระราชทานปลูกบ้านของพระองค์เองไว้ในที่ซึ่งล้อมเกล้าฯถวาย และพระราชฐานนั้นก็อยู่ใกล้ที่ดินอันเป็นสมบัติตกทอดของราชสกุลกฤดากรด้วย กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ซึ่งในเวลานั้นยังทรงเป็นเพียงหม่อมเจ้าวรวงศ์ไวยากร ก็ทรงถือครองที่ดินในบริเวณนั้นอยู่ด้วยเช่นเดียวกัน หากแต่ไม่ได้ล้อมเกล้าฯ ถวายที่ดิน กลับทรง “ถวายขาย” ที่ดินผืนนั้นต่อพระคลังข้างที่ ต่างไปจากผู้ถือครองที่ดินรายอื่นๆ ซึ่งล้อมเกล้าฯหม่อมกระหม่อมถวายเกือบทั้งสิ้น⁷ การที่ทรงถวายขายที่ดินนั้น จึงดูเป็นเรื่องของการทำพระองค์ให้เหินห่างไปจากความเป็นสมาชิกในพระราชวงศ์ไปโดยปริยาย และอาจทำให้เกิดความรู้สึกประหลาดใจในหมู่เจ้านายที่มีความใกล้ชิดกับราชสำนักที่มีความคิดโน้มน้าวไปยังในทางที่ต้องการให้สังคมเจ้าเหนือหัวแน่นอนอย่างที่เคยเป็นมาในอดีต ต้องการให้เจ้านายชั้นต่างๆ แสดงออกซึ่งความเคารพยำเกรงในโครงสร้างและกฎเกณฑ์ของสังคมเจ้า หม่อมเจ้าวรวงศ์ไวยากรในเวลานั้นจึงมีสถานะแปลกแยกในสายตาของชนชั้นเจ้านายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

นอกจากความไม่ลงรอยกันกับเจ้านายที่ใกล้ชิดกับราชสำนักแล้ว สิ่งที่กระทบต่อพระชนม์ชีพในทางงานหน้าที่อาจเป็นผลจากการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานคณะอภิรัฐมนตรีในการกราบบังคมทูลต่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในตอนต้นรัชกาลเมื่อได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้แต่งตั้งอภิรัฐมนตรีขึ้นตามอย่างเจน โรอันเป็นคณะที่ปรึกษาในองค์พระจักรพรรดิญี่ปุ่น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเห็นว่าอภิรัฐมนตรีสถานนั้นมีได้ถ่ายแบบมาจากเจนโรของญี่ปุ่น

“... (แต่) ที่จริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ เจนโรมิได้มีสภาและมีได้มีตำแหน่งในรัฐธรรมนูญ แต่หากแต่ละคนที่เป็นที่ปรึกษาส่วนพระองค์ของสมเด็จพระราชาธิราชเท่านั้นเอง หาได้มีอำนาจโดยตรงทางการเมืองประการใดไม่ ส่วนอภิรัฐมนตรีของเรานั้นได้มานั่งในเสนาบดีสภาต้องเข้าประชุมต่างหากอีก และมีอำนาจเหนือเสนาบดีสภา แม้จะมีความเห็นเป็นข้างส่วนน้อยในเสนาบดีสภาก็อาจทำลายความเห็นของข้างส่วนมากได้ ทั้งนี้คิดหลักแห่งความรับผิดชอบโดยแท้ อีกประการหนึ่งอภิรัฐมนตรีเป็นเจ้านายชั้นสูงและพระชนม์ก็อาจจะสูงด้วยจึงเหินห่างออกไปในการเป็นไปในบ้านเมือง เหินห่างจากความคิดเห็นอันทันสมัย เหินห่างจากความทุกข์สุขของราษฎร...”⁸

⁷ วรรณิการ์ ตันประเสริฐ, จดหมายเหตุวังไกลกังวล, กรุงเทพฯ: มติชน, 2546. หน้า 139-42

⁸ ศรีกรุง 19 ก.ค. 2475. หน้า 5

นอกจากนี้ยังได้ทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นเรื่องขอให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงเตรียมการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ “การปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญ” โดยเร็ว เนื่องจากกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเชื่อว่ากระแสการปกครองโดยมีรัฐธรรมนูญนี้จะเข้าสู่ประเทศไทยภายในระยะเวลาไม่เกิน 20 ปี นับจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เสด็จขึ้นครองราชย์⁹ แม้ว่าจะได้ถวายความเห็นไปแล้ว แต่ก็ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น จนกระทั่งคณะราษฎรทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475

การถวายความเห็นในครั้งนั้นก็อาจเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ไม่อาจทรงอยู่ในสังคมของเจ้านายได้อย่างสนิทใจอีกต่อไป ทั้งการที่ทรงได้รับมอบหมายงานในกระทรวงการต่างประเทศอย่างหนัก โดยต้องทรงรับตำแหน่งอัครราชทูตสามประจำสามประเทศ และหัวหน้าคณะผู้แทนไทยในองค์การสันนิบาตชาติที่มีสำนักงานกลางอยู่ที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ และต้องทรงเข้าร่วมการประชุมคณะกรรมการหลายคณะ จึงเป็นเวลาที่ควรจะถอยออกมาทั้งจะได้ทรงพักผ่อน และอยู่ห่างจากคำครหาทั้งเรื่องชีวิตสมรส และการฝักใฝ่ในลัทธิการปกครองแบบใหม่ ไม่นานนักหลังจากที่ทรงขอลาออกได้ไม่นาน ก็ทรงได้รับพระบรมราชานุญาตให้ลาออกตามพระประสงค์ เวลานั้น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร เสนาบดีกระทรวงธรรมการในขณะนั้นได้ทรงชวนให้ไปเป็นอาจารย์ในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ก็ได้ทรงตอบรับคำเชิญนั้นด้วยดี โดยทรงได้รับมอบหมายให้สอนทั้งวิชาภาษาไทย และวิชาภาษาอังกฤษ การตัดสินใจลาออกจากราชการในขณะนั้นได้ส่งผลกระทบต่อชื่อเสียงในทางการเมืองของพระองค์ท่านในเวลาต่อมา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁹ เรื่องเดียวกัน.

3.2 กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในบริบทการเมืองสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงก่อนการรัฐประหาร พ.ศ.2490

3.2.1 กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 จนถึงก่อนสงครามมหาเอเชียบูรพา

ประเทศไทยได้เปลี่ยนผ่านจากยุครัฐบาลราชาธิปไตยมาสู่ยุคประชาธิปไตย ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ซึ่งยุคดังกล่าวนี้ความคิดในลักษณะเสรีนิยมได้รับการเผยแพร่ไปอย่างกว้างขวาง ผู้ที่เข้ามาเป็นรัฐบาลนั้น โดยมากก็มาจากคณะราษฎรผู้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยการต่อสู้กัน โดยการเลือกตั้งตามวิถีทางประชาธิปไตย แม้ว่าจะมีเหตุการณ์สำคัญอย่างสงครามมหาเอเชียบูรพาเข้ามาแทรก แต่แนวคิดเสรีนิยมในรัฐบาลเองนั้นก็ยังไม่ได้สูญหายไป

การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.2475 นั้นเกิดขึ้นจากปัจจัยหลายประการ ประกอบกันทั้งสภาพการเมืองและเศรษฐกิจระดับโลกที่อยู่ในภาวะไร้เสถียรภาพในยุโรป ขณะที่เศรษฐกิจตกต่ำในทวีปนั้นก็ได้ขยายผลกระทบไปไกลทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทยด้วย ขณะที่ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมภายในประเทศไทยเองก็ได้แก่ความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้นในระบบเก่า ความขัดแย้งระหว่างคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ซึ่งมีภูมิหลังทางการศึกษาและเป้าหมายอุดมคติที่ต่างกัน รวมทั้งความขัดแย้งระหว่างกลุ่มเจ้านาย และข้าราชการรุ่นใหม่ที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงในการถือครองอำนาจการปกครอง และบริหารราชการแผ่นดิน

ภาพของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ที่ทรงเป็นตัวตั้งตัวตีสนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาตั้งแต่ต้น การเป็นเจ้านายหัวก้าวหน้า ที่กล้าวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของกลไกการปกครองในส่วนของพระราชวงศ์ และอาจรวมถึงชีวิตคู่ที่พลัดผันของพระองค์ท่าน ยังคงติดอยู่ในสายตาของกลุ่มเจ้านายหัวอนุรักษนิยม และเมื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองผ่านไป ได้ไม่ถึงเดือน ก็ได้ทรงแสดงปาฐกถาเรื่องรัฐธรรมนูญอันมีนัยยะสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทำให้ทรงถูกกล่าวหาว่าเป็นพวกละฝูงหงส์ลงไปสู่ฝูงกา¹⁰ และถูกตั้งข้อสงสัยว่าทรงเป็นเจ้านายองค์หนึ่งที่มีส่วนรู้เห็นในการล้มล้างระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เลยทีเดียว¹¹

¹⁰ สุลักษณ์ ศิวรักษ์. ร้อยปีพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร... หน้า 16

¹¹ อังโน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. อ่างแล้ว. หน้า 45

แม้ว่าฝ่ายคณะราษฎรจะทราบว่ากรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์และเจ้านายรุ่นใหม่บางส่วนไม่มีความคิดต่อต้านการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่ก็ได้วางแนวทางในการปกครองซึ่งมีลักษณะจำกัดอำนาจของราชวงศ์ให้อยู่ห่างจากอำนาจทางการเมืองการปกครอง โดยให้พระราชวงศ์นั้นมีฐานะอยู่เหนือการเมือง เจ้านายตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปไม่มีสิทธิลงสมัครรับเลือกตั้งและดำรงตำแหน่งทางการเมือง แต่ยังสามารถเป็นข้าราชการต่อไปได้ ทำให้เจ้านายที่หวังจะใช้ความรู้ความสามารถในการทำงานกับระบอบใหม่ไม่พอพระทัย และการวางแผนเศรษฐกิจของคณะราษฎรได้ทำให้เกิดความหวาดระแวงในหมู่เจ้านายเป็นข่าวลือว่าอาจมีการยึดทรัพย์เจ้านาย เมื่อแผนการเศรษฐกิจถูกร่างและนำมาใช้ ความตึงเครียดระหว่างกลุ่มเจ้านายและคณะราษฎรในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง จนปะทุรุนแรงในเหตุการณ์ที่คณะกู้บ้านกู้เมืองซึ่งนำโดยพระองค์เจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าชายจากราชสกุลกฤดากรที่ใกล้ชิดกับราชสำนักอย่างยิ่ง ได้รับการสนับสนุนจากเจ้านายกลุ่มหนึ่ง และกลุ่มทหารที่ยังจงรักภักดีต่อระบอบเดิม เข้าปะทะกับกองกำลังของคณะราษฎร ในเดือนตุลาคม พ.ศ.2476 เหตุการณ์ครั้งนั้นคณะกู้บ้านกู้เมืองเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ และมีเจ้านายและข้าราชการจำนวนมากถูกจับกุม ผลกระทบจากเหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้เจ้านายไทยต่างก็เสด็จลี้ภัยไปยังต่างประเทศไปไม่น้อย กระทั่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เองนั้นก็เสด็จพระราชดำเนินไปประทับอยู่ที่ประเทศอังกฤษกระทั่งทรงประกาศสละราชสมบัติและเสด็จสวรรคตที่นั่น ส่วนเจ้านายที่ประทับอยู่ในประเทศก็ทรงได้รับความยากลำบากในการดำรงฐานะ ทั้งราชประเพณี หน่วยงานอันเกี่ยวข้องกับพระราชวงศ์และงบประมาณแผ่นดินในส่วนที่เกี่ยวข้องต่างก็ถูกลดทอนลงไปตาม ทางด้านเจ้านายที่ทรงทำราชการแผ่นดินต่อไปนั้นก็ทรงถูกเพ่งเล็งจากเจ้านายบางส่วนที่ไม่โปรดระบอบใหม่และบุคคลที่มีอำนาจในระบอบใหม่จนถูกมองว่าเป็นความอิจฉากันในหมู่เจ้านาย¹² แม้กระทั่งหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว พระญาติใกล้ชิดก็มักกับกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เองอย่างพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ซึ่งทรงมีศักดิ์เป็นพี่เขยของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ก็ยังมีเรื่องขัดข้องพระทัย หรือ ทรง “ขวาง” ทั้งในเรื่องของการที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเข้าร่วมทำราชการกับคณะราษฎร และเรื่องของการราชอิสริยยศยศที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงได้รับ¹³

เมื่อขึ้นรัชกาลใหม่แล้วสถาบันพระมหากษัตริย์ก็กลายเป็นสถาบันที่อ่อนแอโดยสิ้นเชิง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ซึ่งยังทรงพระเยาว์เมื่อรับราชสมบัตินั้นก็

¹² อ้างใน เรื่องเดียวกัน. หน้า 52

¹³ สุลักษณ์ ศิวรักษ์. นึกจิ๋ว ข้อนดูชาติ ศาสน์ กษัตริย์. กรุงเทพฯ: ศักยิตสยาม, 2546. หน้า198-199

ประทับอยู่ในต่างประเทศ จึงมีการแต่งตั้งคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ปฏิบัติหน้าที่ในเชิงสัญลักษณ์เท่านั้น ขณะที่งบประมาณในส่วนที่รัฐบาลจัดถวายเป็นรายปีนั้นก็ถูกลดจำนวนลงการจัดสรรค่าใช้จ่ายของสถาบันพระมหากษัตริย์นั้นเป็นไปด้วยความยากลำบาก และเกิดปัญหาการตัดเงินปีที่พระราชทานแก่เจ้านายต่างๆ ซึ่งนอกจากจะเป็นการลดสถานะความเป็นผู้อุปถัมภ์แก่พระราชวงศ์ขององค์พระมหากษัตริย์แล้ว ยังสร้างความขัดเคืองพระทัยของเจ้านายต่างๆต่อ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอนุวัตรจาตุรนต์ องค์ประธานผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์อีกด้วย และกล่าวกันว่า การตัดสินใจปลดพระชนม์พระองค์เองของกรมหมื่นอนุวัตรจาตุรนต์ในปี พ.ศ.2478 นั้นก็มีสาเหตุหนึ่งมาจากเรื่องดังกล่าว เป็นข้อแสดงถึงความไม่ลงรอยกันในกลุ่มเจ้านายภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้อย่างหนึ่ง

ขณะที่ในกลุ่มของคณะราษฎรเองนั้นก็มีความขัดแย้งและการช่วงชิงอำนาจการปกครองกันอยู่ระหว่างกลุ่มเสรีนิยม ที่เป็นสายพลเรือนในคณะราษฎร นำโดยหลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) กับกลุ่มทหารที่นำโดยนายทหารคนสำคัญอย่างหลวงพิบูลสงคราม (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) ซึ่งการช่วงชิงอำนาจจะต่างกันนั้นมีพันเอก พระยาพลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ที่ทั้งสองฝ่ายให้ความเคารพ ในขณะนั้นได้ก้าวขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี หลังรัฐประหารรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา เป็นผู้ประสานไม่ให้ขัดแย้งกันรุนแรงมากขึ้น จนกระทั่ง พ.ศ.2481 พระยาพลพล ได้ลาออกจากตำแหน่งอันเนื่องมาจากเหตุผลด้านสุขภาพ ทำให้หลวงพิบูลสงคราม ซึ่งมีอำนาจทางทหารเป็นอย่างสูงในเวลานั้นก้าวขึ้นมาดำรงตำแหน่งแทน ขณะที่หลวงประดิษฐมนูธรรมเข้ามาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงสำคัญอย่างกระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงมหาดไทย และกระทรวงการคลัง การจับคู่เดียวกันในทางความคิดและการวางนโยบายก็ยิ่งทวีความเข้มข้นมากขึ้น แต่ดูเหมือนว่าแนวทางของหลวงพิบูลสงครามจะแผ่อิทธิพลไปในวงกว้างมากกว่าด้วยอำนาจการตัดสินใจที่สูงที่สุดในเวลานั้น

อีกสิ่งหนึ่งที่เอื้ออำนวยให้อิทธิพลทางความคิดของหลวงพิบูลสงครามแพร่ขยายไปได้อย่างกว้างขวางและรวดเร็ว นั่นได้แก่ สภาพการณ์ระหว่างประเทศทั้งในระดับโลกและในระดับภูมิภาค กล่าวคือ ในระดับโลกนั้นเกิดความตึงเครียดขึ้นในทวีปยุโรป หลังจากที่สนธิสัญญาแวร์ซายมีผลบังคับใช้มาได้ระยะหนึ่งทำให้เยอรมนีประสบกับภาวะเศรษฐกิจการเมืองตกต่ำอย่างหนัก และการปลุกกระแสชาตินิยมเพื่อฟื้นฟูบูรณะประเทศและก้าวหน้าไปสู่การเป็นมหาอำนาจระดับโลกถูกโหมกระพือขึ้นด้วยฝีมือของพรรคชาตินิยมนาซีเยอรมัน ภายใต้การนำของอดอล์ฟ ฮิตเลอร์ (Adolf Hitler) ซึ่งมีแนวทางนโยบายเชื้อชาตินิยมอย่างรุนแรง สร้างความหวาดวิตกไปทั่วยุโรป ประกอบกับกระแสชาตินิยมได้เกิดขึ้นในอีกหลายประเทศ นำไปสู่การเพิ่มพูน

แสนยานุภาพทางทหารขึ้นอย่างมากมาย และเกิดการรุกรานดินแดนต่างๆ เพื่อขยายอาณาเขต เป็นการละเมิดกฏกติกาที่ได้วางกันไว้เมื่อตั้งองค์การสันนิบาตชาติ การปฏิเสธกฎระเบียบระหว่างประเทศโดยใช้นโยบายชาตินิยมเป็นเครื่องมือทำให้เกิดความรู้สึกไม่มั่นคงอยู่ทั่วไปในยุโรป ประกอบสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นประเทศสำคัญประเทศหนึ่งในระบบโลกกำลังดำเนินนโยบายแยกตัวออกจากความขัดแย้งในโลก และไม่ได้เป็นสมาชิกสันนิบาตชาติ ยังเป็นการตอกย้ำความรู้สึกไม่มั่นคงนั้นให้รุนแรงมากขึ้น

ในระดับภูมิภาคนั้นก็เกิดความพยายามขยายอิทธิพลของญี่ปุ่นไปในประเทศต่างๆ ในทวีปเอเชียทั้งโดยการทหาร และโดยการเมือง กล่าวคือมีการใช้กองกำลังของตนบุกเข้าไปยังดินแดนต่างๆ โดยเฉพาะในแคว้นแมนจูเรีย ประเทศจีน ที่ถือเป็นการละเมิดกฏกติกาสันนิบาตชาติ และความพยายามเข้าไปจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างอาณานิคมต่างๆ กับประเทศเจ้าอาณานิคม โดยยึดคติพจน์เรื่องเอเชียเพื่อชาวเอเชียเป็นสำคัญ ขบวนการปลดปล่อยตนเอง และขบวนการกู้ชาติในประเทศต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์นี้ได้รับการสนับสนุนจากญี่ปุ่น ซึ่งกำลังดำเนินนโยบายชาตินิยมทั้งในระดับประเทศและระดับภูมิภาค สอดคล้องกับความต้องการของรัฐบาลไทยในขณะนั้นที่มีความต้องการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคและกรณีพิพาทเรื่องเขตแดนกับชาติตะวันตก โดยเฉพาะกับฝรั่งเศส รวมทั้งความพยายามสร้างชาติให้เจริญรุดหน้าทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ และการแสวงหาอำนาจใหม่ ที่จะเข้ามาถ่วงดุลกับอำนาจเดิมที่พยายามครอบงำประเทศไทยอยู่ คือ อังกฤษ และ ฝรั่งเศส และประเทศที่มีศักยภาพมากพอก็คือ สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น แต่การดำเนินนโยบายโดดเดี่ยวตนเองของสหรัฐอเมริกาไม่เอื้อต่อแนวโน้ม จึงหันไปหาญี่ปุ่นซึ่งมีโอกาสได้รับความร่วมมือมากกว่า การดำเนินนโยบายของไทยจึงสอดคล้องกับความพยายามขยายอำนาจของญี่ปุ่นอย่างมาก

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ นั้นได้เข้าร่วมงานกับคณะราษฎรตั้งแต่หลังรัฐประหารรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดาในปี พ.ศ.2476 อาจเป็นผลมาจากการแสดงปาฐกถาเรื่องรัฐธรรมนูญและการเปิดตัวหนังสือพิมพ์ประชาชาติ ในปี พ.ศ.2475 ที่ทำให้คณะผู้ปกครองในเวลานั้นรู้สึกวุ่นวายเกินไปสำหรับรัฐบาลที่มาจากสายทหาร ที่จะปล่อยให้ท่านทรงดำรงสถานะสื่อสารมวลชนที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดของประชาชนจำนวนมาก และรายงานคณะทำงานในหนังสือพิมพ์ฉบับนั้นล้วนแล้วแต่แสดงถึงความเป็นปัญญาชนหัวก้าวหน้า ได้แก่ สมาชิกคณะ “สุภาพบุรุษ” แห่งวงการหนังสือพิมพ์ไทย ที่มีชื่อเสียงในการวิพากษ์วิจารณ์เรื่องต่างๆ อย่างตรงไปตรงมาและฝ่าฝืนในอุดมการณ์เสรีนิยมประชาธิปไตยอย่างแน่นแฟ้น นำโดยนายกุหลาบ สายประดิษฐ์ หรือ “ศรีบูรพา” ซึ่งมารับหน้าที่บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ อันจะไม่

เป็นผลดีต่อรัฐบาลที่มาจากทหารและการทำรัฐประหาร อีกประการหนึ่งนั่นก็คือความจำเป็นที่จะต้องใช้ความสามารถทางการทูตที่ทรงมืออยู่ในการดำเนินการทางด้านการต่างประเทศ ซึ่งปัญหาสำคัญที่รัฐบาลต้องเร่งแก้ไขให้เสร็จสิ้นโดยเร็ว นั่นก็คือ เรื่องสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคในส่วนที่เหลือให้เสร็จสิ้นโดยเร็ว หลังจากที่ได้มีการดำเนินการมาแล้วในสมัยรัชกาลที่ 6

เบื้องต้นนั้นเข้าใจว่าพระยาพลพลพยุหเสนาเป็นผู้ทูลเชิญเข้าร่วมงานในฐานะที่ปรึกษาของรัฐบาล การแสดงบทบาทในระบอบนั้นจึงเป็นการประทานคำปรึกษาแก่พระยาพลพลพยุหเสนา¹⁴ ซึ่งเป็นผู้ประสานประโยชน์ระหว่างกลุ่มทหารกับกลุ่มเสรีประชาธิปไตย เมื่อพระยาพลพลพยุหเสนาลาออกจากตำแหน่งแล้ว กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ก็ยังคงทรงอยู่ในรัฐบาลต่อไปในฐานะที่ปรึกษารัฐบาล และเป็นผู้แทนรัฐบาลในการประชุม หรือเจรจาระหว่างประเทศในบางกรณีที่ได้รับมอบหมาย เมื่อหลวงพิบูลสงครามดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนั้น ฝ่ายตรงกันข้ามอย่างกลุ่มเสรีนิยมที่มีหลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นผู้นำนั้นก็ยังคงประนีประนอมอยู่ร่วมรัฐบาลต่อไป แม้ว่ารัฐบาลนี้จะมีแนวนโยบายชาตินิยมแบบทหารเป็นตัวนำ แต่เป้าหมายของนโยบายนั้นยังสอดคล้องกับแนวทางของกลุ่มเสรีนิยมอยู่บ้าง

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงตระหนักในเรื่องของอำนาจในการเมืองเป็นอย่างดี แม้ว่าจะทรงเป็นเสรีนิยมและพรรคพวกของพระองค์จะเป็นเสรีนิยมอย่างทีกลุ่มของหลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นก็ตาม แต่เพื่อให้ทรงสามารถปฏิบัติราชการต่อไปได้แล้ว ก็ทรงเลือกที่จะช่วยเหลือในการดำเนินนโยบายของรัฐบาลตามแนวทางของหลวงพิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีเท่าที่ความสามารถจะเอื้ออำนวย และไม่กระทบต่อความเป็นเจ้าที่ยืนอยู่ข้างเสรีนิยมมากนัก ประจวบกับการส่งพระโอรสไปศึกษาต่อที่ประเทศญี่ปุ่น และการที่ทรงมอบหมายจากจอมพล ป. พิบูลสงครามให้เสด็จไปประชุมแทนที่ประเทศญี่ปุ่นนั้นทำให้เกิดข้อวิพากษ์วิจารณ์ว่าพระองค์ทรงเป็นผู้สนับสนุนการเข้าด้วยกับญี่ปุ่นในวงไพบูลย์แห่งมหาเอเซียบูรพาในเวลาต่อมา ทั้งๆที่เมื่อกองทัพญี่ปุ่นบุกเข้ามาถึงประเทศไทยแล้วและบีบบังคับให้ไทยยอมเป็นทางผ่านให้กับกองทัพญี่ปุ่นเพื่อเดินทางเข้าสู่พม่าและอินเดียของอังกฤษต่อไปนั้น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เองนั้นไม่ได้ทรงออกความเห็นใดๆ มากนัก นอกจากการประทานคำแนะนำในด้านระเบียบปฏิบัติเท่านั้น

¹⁴ Judith A. Stowe. *Siam becomes Thailand*. p.93

3.2.2 กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองจนถึงยุค รัฐประหาร พ.ศ.2490

เมื่อประเทศไทยตกอยู่ในภาวะสงคราม กระแสหลักในแนวนโยบายของรัฐบาลในขณะนั้นคือการสร้างชาติให้เป็นอารยะ และมีนโยบายต่างประเทศที่ขอมให้ความร่วมมือแก่กองทัพญี่ปุ่น บุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่มีความเห็นต่างออกไป ก็จะถูกทำให้พ้นจากอำนาจการเมืองอย่างในกรณีของหลวงประดิษฐมนูธรรมนั้นถูกส่งไปเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนที่เจ้าพระยาอมราช (ปั้น สุขุม) ที่เพิ่งถึงแก่สัญกรรม โดยเหตุนี้้นมาจากการไม่เห็นด้วยกับการที่รัฐบาลจะให้ความร่วมมือและอำนวยความสะดวกแก่กองทัพญี่ปุ่นเพราะการร่วมมือกับญี่ปุ่นนั้นเท่ากับว่ารัฐบาลไทยยอมผูกพันตนเองเป็นผู้ก่อสงครามร่วมกับรัฐบาลญี่ปุ่น การแสดงความเห็นค้านต่อนโยบายรัฐที่มาจากผู้นำที่อำนาจค่อนข้างเบ็ดเสร็จ มีบุคลิกภาพเข้มแข็ง และมีความมั่นใจในตนเองสูงอย่างจอมพล ป. พิบูลสงครามไม่ส่งผลดีต่อผู้คัดค้านเลย

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้ทรงใช้พระนิสัยรอมชอมประนีประนอมของพระองค์และพระขันดิษฐรรมให้เป็นประโยชน์ในการอยู่ร่วมกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม และทรงใช้ความสามารถในทางวิชาการระหว่างประเทศเมื่อทรงอยู่ในฐานะที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ ขณะนั้นที่ปรึกษาชาวต่างชาติต่างทยอยเดินทางออกจากประเทศจนหมด ในภาวะสงครามท่านจึงทรงเป็นที่ปรึกษาเพียงพระองค์เดียวที่กระทรวงต่างประเทศเหลืออยู่ และในเวลาเดียวกันนั้นก็ยังทรงใช้ความสามารถด้านกฎหมายในฐานะสมาชิกวุฒิสภา จากการพยายามไม่คัดค้านนโยบายของผู้นำรัฐบาลและการพยายามใช้ความสามารถที่ทรงมีอยู่ช่วยเหลืองานของรัฐบาลเท่าที่จะเป็นไปได้ เป็นสิ่งที่จะช่วยค้ำจุนฐานะของพระองค์ท่านในรัฐบาลยุคสงคราม ขณะเดียวกันก็มีเสียงครหาว่าที่ทรงอยู่กับคณะราษฎร และสามารถอยู่กับรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามได้นั้นเป็นเพราะว่าท่านทรงมีพระชนิษฐาเป็นภรรยาของพลเอกมังกร พรหมโยธี นายทหารที่สนิทสนมกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม และกล่าวกระทบกระเทียบเปรียบเปรยไว้ว่าพระองค์ท่านนั้น “ห้วงงูท่ายมังกร”¹⁵ กล่าวคือ สมัยหนึ่งทรงอยู่รอดในราชการได้เพราะทรงมีพระเจ้าแผ่นดิน คือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นน้องเขย มาถึงอีกสมัยหนึ่งก็ทรงอยู่รอดได้เพราะทรงมีผู้มีอำนาจในรัฐบาลเป็นน้องเขย ซึ่งก็หมายถึงพลเอกมังกรนั่นเอง

ก่อนสงครามสิ้นสุดลง อำนาจทางการเมืองได้ถ่ายเทกลับมาหาฝ่ายเสรีนิยม อันเป็นผลจากการดำเนินงานใต้ดินของเสรีไทยร่วมกับฝ่ายพันธมิตร โดยการนำของนายปรีดี พนม

¹⁵ อังโน สุลักษณ์ ศิวรักษ์. ร้อยปีพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร... . หน้า 10

ยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และการประสานงานกันในหมู่สมาชิกรัฐสภาสายเสรีนิยม ซึ่งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสายอีสานและกลุ่มศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พวกทหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งจอมพล ป. ได้สูญเสียความเชื่อถือในการขอเสียงสนับสนุนการก่อสร้างเมืองหลวงแห่งใหม่ที่จังหวัดเพชรบูรณ์จนต้องลาออกจากตำแหน่งในปี พ.ศ.2487 และเมื่อญี่ปุ่นแพ้สงคราม จอมพล ป. ถูกระบุชื่อในฐานะจำเลยขึ้นศาลอาชญากรรมสงครามด้วยแรงกดดันของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสายอีสาน กลุ่มเสรีนิยมของนายปรีดี พนมยงค์ และกลุ่มนักการเมืองสายอนุรักษนิยมซึ่งเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งนำโดย ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช แต่ก็ถูกปล่อยตัวไปในที่สุดเนื่องจากศาลฎีกาได้พิพากษาคดีอาชญากรรมสงครามให้เป็นโมฆะ และมีการยกเลิกพระราชบัญญัติอาชญากรรมสงครามในเวลาต่อมา¹⁶

การเมืองในสภาพดังกล่าวนี้ทำให้โอกาสของพวกเสรีนิยมในการที่จะสร้างรัฐบาลระบอบประชาธิปไตยโดยดูเหมือนจะแจ่มใส เพราะฝ่ายทหารกำลังถูกจำกัดบทบาทไว้ กระนั้นก็ตาม สมาชิกคณะราษฎรและนักการเมืองสายเสรีนิยม ซึ่งไม่มีฐานอำนาจที่เข้มแข็งเท่าฝ่ายทหารก็ยังไม่สามารถพัฒนาระบบประชาธิปไตยไปได้ดีเท่าที่ควร เนื่องจากปัญหาความเสื่อมโทรมทางเศรษฐกิจภายหลังสงครามและอุบัติเหตุทางการเมืองครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์นั่นคือ กรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในปี พ.ศ.2489 ที่รัฐบาลในขณะนั้นไม่สามารถคลี่คลายคดี หรือมีคำตอบให้แก่ประชาชนได้ จึงถูกกลุ่มการเมืองฝ่ายอนุรักษนิยมโจมตีเพื่อหวังผลทางการเมือง ฝ่ายทหาร ซึ่งถูกลดทอนความน่าเชื่อถือไปในช่วงหลังสงครามสิ้นสุดได้ใช้โอกาสที่รัฐบาลพลเรือนเสรีนิยมประสบปัญหานี้กลับเข้ามายึดอำนาจในเหตุการณ์รัฐประหาร พ.ศ.2490

ในทางระบียบโลกนั้น หลังสงครามโลกครั้งที่สองยุติลง ได้มีความพยายามในระหว่างประเทศผู้ชนะสงครามเพื่อสถาปนาองค์การระหว่างประเทศที่จะเป็นองค์กรที่สร้างและรักษาสันติภาพของโลกในนามขององค์การสหประชาชาติ แต่ในขณะเดียวกันก็เกิดความตึงเครียดระหว่างมหาอำนาจสำคัญในระบียบโลกใหม่ในเวลานั้น นั่นคือสหรัฐอเมริกา และ สหภาพโซเวียตที่แข่งขันกันในการแผ่ อิทธิพลทางการเมืองและการทหารในระดับโลก เป็นสงครามเย็นที่เริ่มส่งผลกระทบไปทั่วโลก ไม่เว้นแม้แต่ทวีปเอเชียที่กำลังมีกระแสความพยายามปลดแอกตนเอง ออกจากการเป็นอาณานิคมของประเทศต่างๆ ผู้ที่มีอิทธิพลทางความคิดต่อนักการเมืองอย่างมาก ในช่วงนี้คือนายปรีดี พนมยงค์มีแนวนโยบายที่จะช่วยเหลือประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะในอินโดจีนที่ตกเป็นอาณานิคมของกลุ่มมหาอำนาจเดิมในยุโรปเป็นเอกราชโดยเร็ว และเตรียมการจัดตั้งองค์การระหว่างประเทศในระดับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งนี้เพื่อสร้างพลังในภูมิภาคให้

¹⁶ อังคณา เกียรติศักดิ์นุกูล. คดีอาชญากรรมสงครามในประเทศไทย. หน้า 122

มีความเข้มแข็ง ไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทางการเมืองของมหาอำนาจ และสร้างอำนาจต่อรองของประเทศเล็กในเวทีระหว่างประเทศ ขณะเดียวกันก็ประสบกับความจำเป็นที่จะต้องนำประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติให้เร็วที่สุด แต่ปัญหาสำคัญก็คือการเจรจาพูดคุยกับมหาอำนาจที่เป็นสมาชิกถาวรในคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ จึงจำเป็นต้องหาตัวบุคคลที่มีความสามารถในการเจรจากับประเทศมหาอำนาจ

การสูญสิ้นอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงครามในปี พ.ศ.2487 นั้นทำให้บทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในการสนับสนุนฝ่ายบริหารสิ้นสุดลงไปด้วย เวลานั้นต้องทรงลาออกจากตำแหน่งต่างๆ ที่เกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดิน เหลือเพียงตำแหน่งสมาชิกวุฒิสภาเท่านั้น เมื่อพลังฝ่ายเสรีนิยมได้อำนาจทางการเมือง และต้องดำเนินนโยบายต่างประเทศในส่วนที่เกี่ยวกับองค์การระหว่างประเทศ และบุคคลที่เหมาะสมที่สุดที่จะทำหน้าที่ได้ดีในเวลานั้นมีเพียงกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เท่านั้น ซึ่งทรงมีทั้งความสามารถในการเจรจาและประสบการณ์ในองค์การระหว่างประเทศอย่างสันนิบาตชาติมาก่อน การที่ทรงเคยสนับสนุนแนวทางของจอมพล ป. พิบูลสงครามมาก่อนนั้นไม่เป็นปัญหาต่อการตัดสินใจของรัฐบาลในการส่งพระองค์ท่านไปเป็นผู้เจรจา ทั้งนี้เพราะการแสดงออกของพระองค์ท่านไม่ใช่ลักษณะของการเป็นตัวตั้งตัวต้อยอย่างที่หลวงวิจิตรวาทการหรือคนอื่นๆ ในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามทำ และภาพลักษณ์ของพระองค์ท่านยังอยู่ในสายตาของต่างประเทศ รวมทั้งการกระทำต่างๆ ที่ถูกตีความว่าเป็นการช่วยเหลือจอมพล ป. พิบูลสงครามในการร่วมมือกับญี่ปุ่นในช่วงสงครามนั้นล้วนแล้วแต่มีคำอธิบายที่พอรับได้ เช่นการส่งพระโอรสไปเรียนต่อที่ญี่ปุ่น ว่าเป็นความจำเป็นในช่วงเวลานั้น ยุโรปเป็นพื้นที่ที่มีความขัดแย้ง ไม่ปลอดภัยต่อการเดินทางไปศึกษา เมื่อเทียบกับญี่ปุ่นซึ่งมีสถาบันการศึกษาที่มีมาตรฐานสูงเป็นที่ยอมรับและญี่ปุ่นปลอดภัยกว่าจึงทรงส่งพระโอรสไปที่นั่นและการเดินทางไปประชุมที่ประเทศญี่ปุ่นนั้นก็เป็นการสั่งจากผู้บังคับบัญชา ดังนั้น แม้จะต้องทรงถูกตั้งคำถามเกี่ยวกับสิ่งที่ทรงแสดงออกในอดีตบ้าง แต่ก็ไม่ได้สร้างปัญหาให้กับการพิจารณามอบหมายหน้าที่แต่อย่างใด

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.3 กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในบริบทการเมืองไทยสมัยหลังการรัฐประหาร พ.ศ.2490

บรรยากาศทางการเมืองโดยทั่วไปและวัฒนธรรมทางการเมืองของไทย ซึ่งทหารมีอำนาจมากกว่า เพราะมีการจัดองค์กรที่ดีกว่า มีวินัย และมีอาวุธ จึงทำให้มีอำนาจทางการเมืองสูง แม้ในระยะหนึ่งจะถูกจำกัดบทบาทไปก็ตาม แต่ก็สามารถฟื้นตัวกลับขึ้นมาได้อย่างรวดเร็ว ขณะที่ฝ่ายเสรีนิยม มีคนสนับสนุนไม่มากนัก เพราะประชาชนยังมีการตื่นตัวทางการเมืองน้อยและไม่มี การสร้างสถาบันทางประชาธิปไตยที่เข้มแข็ง ทำให้ต้องพบกับอุปสรรคใหญ่หลวงในการที่จะรักษาอำนาจไว้ นอกจากนี้สภาพการณ์ของทหารก็ยังถูกหนุนโดยเหตุการณ์ที่จอมพล ป. รอดพ้นจากการพิพากษาในฐานะอาชญากรสงคราม ทำให้จอมพล ป. พ้นข้อหาและสามารถมีโอกาสที่จะกลับมามีอำนาจในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2490

เมื่อคณะทหารซึ่งนำโดยจอมพลผิน ชุณหะวัณ ได้ทำรัฐประหารยึดอำนาจจากรัฐบาลของหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ก่อนที่จะตั้งนายควง อภัยวงศ์ ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีระยะหนึ่งแล้ว “เจี๊” ให้ออกจากตำแหน่ง แล้วได้เชิญจอมพล ป. พิบูลสงครามให้กลับมารับตำแหน่งอีกครั้ง และในครั้งนี้เป็นครั้งที่คณะทหารมีอิทธิพลอยู่ในการเมืองไทยต่อมาอีกราว 30 ปีเป็นอย่างน้อย ความคิดอย่างทหารย่อมมีส่วนครอบงำระบบการเมืองอยู่ไม่น้อย ขณะที่ในสังคมนั้นความคิดเสรีนิยมนั้นยังคงดำรงอยู่ และเกิดแรงปะทะกับฝ่ายรัฐบ้างเป็นระยะๆ ที่สำคัญได้แก่ เหตุการณ์กบฏวังหลวง ซึ่งเป็นการพยายามกลับเข้ามาช่วงชิงอำนาจทางการเมืองของกลุ่มนายปรีดี พนมยงค์ ใน พ.ศ.2492 และการคัดค้านการเข้าร่วมสงครามเกาหลี และเรียกร้องสันติภาพของปัญญาชนหัวก้าวหน้าจำนวนหนึ่ง จนถูกปราบปรามในเหตุการณ์กบฏสันติภาพ พ.ศ.2495 นักโทษการเมืองได้เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมาก การตอบโต้ผู้ต่อต้านรัฐบาลในระยะนี้เป็นไปด้วยความรุนแรง

ในเวลานั้นกระแสอำนาจของทหารมีความเข้มแข็งมาก และการปกครองเต็มไปด้วยความเข้มงวดต่อการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล ข้อกล่าวหาที่นักกิจกรรมจำนวนมากสำหรับใช้เล่นงานผู้ที่อาจหาญทวนกระแสดังกล่าวก็คือ กระทำการอันเป็นคอมมิวนิสต์ กบฏภายในราชอาณาจักร และกบฏภายนอกราชอาณาจักร เนื่องจากเวลานั้น ลัทธิคอมมิวนิสต์ได้แพร่ขยายไปอย่างรวดเร็วในต่างประเทศ และความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ที่สุดก็คือการที่พรรคคอมมิวนิสต์จีนสามารถขับไล่พรรคชาตินิยม (ก๊กมินตั๋ง) ออกจากแผ่นดินใหญ่ได้เป็นผลสำเร็จในปี พ.ศ.2493 ความหวาดวิตกในกั๊กคอมมิวนิสต์จึงทวีความรุนแรงมากขึ้นกว่าในยุคก่อนๆ ทั้งภัยจากการรุกรานอย่างเปิดเผย (aggression) และภัยจากการแทรกซึมเข้ามาก่อการร้ายภายในประเทศ (subversion) สิ่งที่รัฐบาลเร่งกระทำคือการปราบปรามภายในประเทศและการแสวงหาเงาะกุ่มกันภายนอกประเทศ

และการแสวงหาเกราะป้องกันภัยภายนอกประเทศนั้นจำเป็นต้องพึ่งพามาอำนาจอย่าง สหรัฐอเมริกาให้ยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือ โดยการจัดตั้งองค์กรที่เป็นรูปธรรมที่จะป้องกันภัยดังกล่าว ด้วย

การปราบปรามภายในนั้นสร้างความรู้สึกล้มเหลวแก่ฝ่ายเสรีนิยมประชาธิปไตย เป็นอย่างมาก เหตุการณ์ที่ตอกย้ำความรู้สึกพรั่นพรึงไม่เว้นแม้แต่กับประชาชนที่ไม่คิดต่อต้าน รัฐบาลเลยนั้นได้แก่ การสังหารนายเตียง ศิริขันธ์ อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ตามมาด้วยการสังหาร 4 อดีตรัฐมนตรี อันประกอบด้วย นายทองเปลว ชลภูมิ นายจำลอง ดาวเรือง นายถวิล อุดล และนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ในปี พ.ศ.2495 ทั้งหมดนี้ถูกตำราตรวจสอบสร้างสถานการณ์สังหารทิ้ง เนื่องจากกระทำตนเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลอย่างเปิดเผย นอกจากนี้ก็ยังมีกรจับกุมนักโทษการเมืองเป็นจำนวนมาก การห้ามตีพิมพ์เผยแพร่หนังสือต่างๆ ตลอดจนการสั่งปิดโรงพิมพ์และหนังสือพิมพ์หลายฉบับ เสรีภาพในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็น อันเป็นรากฐานสำคัญอย่างหนึ่งของประชาธิปไตยจึงถูกลิดรอนไปโดยสิ้นเชิง

การแสวงหาเกราะป้องกันภัยภายนอกประเทศนั้น รัฐบาลได้มอบหมายให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงประสานงานกับนานาชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐอเมริกา ในการจัดตั้งองค์กรป้องกันภัยภายนอกประเทศนำไปสู่การทำสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ระหว่างสหรัฐอเมริกา ปากีสถาน ฟิลิปปินส์ ออสเตรเลีย ฝรั่งเศส นิวซีแลนด์ สหราชอาณาจักร และประเทศไทยในเดือนกันยายน พ.ศ.2497 และได้จัดตั้งเป็นองค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเวลาต่อมา ในการประชุมเพื่อจัดตั้งองค์การดังกล่าวนี้ได้ทรงเสนอให้รูปแบบ และการดำเนินงานขององค์การเป็นแบบองค์การสนธิสัญญาป้องกันแอตแลนติกเหนือ หรือ นาโต้ แต่ได้รับความเห็นชอบเพียงส่วนเดียวคือการตอบโต้ภัยรุกรานร่วมกันของภาคีสถิติสัญญานั้นต่างไปจากนาโต้ นั่นคือ ภาคี สปอ.นั้นจะสามารถใช้กำลังมาร่วมตอบโต้ภัยคุกคามได้นั้นต้องขึ้นอยู่กับกระบวนการทางรัฐธรรมนูญภาคีนั้นๆ ขณะที่นาโต้นั้นไม่จำเป็นต้องผ่านกระบวนการใดๆ ภาคีสมาชิกต่างๆ ย่อมใช้กองกำลังของตนเข้าร่วมกันต่อต้านภัยคุกคามร่วมกันได้ทันที และในการประชุมองค์การ สปอ. ครั้งแรกที่กรุงเทพฯทางฝ่ายผู้แทนไทย ได้เสนอให้มีการจัดตั้งกองกำลังของ สปอ. ขึ้นมาเป็นการเฉพาะอย่างที่มีการจัดตั้งกองกำลังนาโต้ แต่ก็ถูกปฏิเสธอีกครั้งหนึ่ง ความพยายามของไทยที่จะให้องค์การ สปอ. เป็นองค์การที่ครบเครื่องอย่างองค์การนาโต้นั้นแสดงถึงความรู้สึกกลัวภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์อย่างชัดเจน เนื่องจากประเทศไทยนั้นเป็นพื้นที่ที่มีความเสี่ยงสูงกว่าภาคีอื่นๆ ที่จะต้องเผชิญหน้ากับคอมมิวนิสต์ เมื่อสามารถจัดตั้งองค์การ สปอ. สำเร็จแล้ว จำเป็นจะต้องทำความเข้าใจกับนานาชาติประเทศถึงความชอบธรรมขององค์การ

สปอ. ในการนี้ต้องอาศัยวาทศิลป์ของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เป็นอย่างมาก ซึ่งก็ทรงสามารถชี้แจงให้นานาประเทศทราบได้เป็นอย่างดี

ในอีกด้านหนึ่งของการเมือง นอกจากการปะทะกันระหว่างฝ่ายทหารกับฝ่ายเสรีนิยมที่ ถูกกล่าวหาด้วยข้อหาคอมมิวนิสต์แล้ว การต่อสู้กันเองระหว่างกลุ่มผู้นำที่แข่งขันกันตั้งสมอำนาจ อันได้แก่กลุ่มของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่ดำรงตนเป็นผู้ถือคุณอำนาจระหว่างกลุ่มทหาร ภายใต้ การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ กับกลุ่มตำรวจ ซึ่งนำโดย พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ ในระยะแรก นั้นดูเหมือนฝ่ายจอมพล ป. จะเป็นฝ่ายได้เปรียบในการแข่งขันทางการเมืองครั้งนี้เพราะได้รับการ สนับสนุนจากฝ่ายของ พล.ต.อ.เผ่า แต่เมื่อ พล.ต.อ.เผ่ามีอำนาจในมือมากขึ้น และกระทำการออกอา ทังการทุจริตคอร์ปชั่น และการปราบปรามผู้ต่อต้านรัฐบาลอย่างรุนแรง รวมถึงการดึงอำนาจของ สหรัฐอเมริกาสนับสนุนตนเองผ่านบริษัท Sea Supply Corporation ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่ารัฐบาล สหรัฐอเมริกาหนุนหลังอยู่ เมื่อรูปการเป็นเช่นนั้น จอมพล ป. พิบูลสงครามจึงเลือกที่จะกำจัด พล.ต.อ.เผ่าให้พ้นจากอำนาจเสียก่อน โดยการส่ง พล.ต.อ.เผ่า ไปติดต่อบริษัทขอกู้เงินจาก สหรัฐอเมริกาในฐานะรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง เมื่อ พล.ต.อ.เผ่าอยู่นอกประเทศ จอม พล ป. จึงประกาศปรับคณะรัฐมนตรี ทำให้ พล.ต.อ.เผ่า และเครือข่ายอำนาจต้องหลุดจาก คณะรัฐมนตรี รวมทั้ง จอมพลผิน ชุณหะวัณ ผู้เป็นพ่อตาของ พล.ต.อ.เผ่า ซึ่งเป็นรัฐมนตรีว่าการ กระทรวงมหาดไทยอยู่ในเวลานั้นด้วย แล้วนำสัดส่วนของ พล.ต.อ.เผ่าที่หายไปนั้นมาเฉลี่ยกับกลุ่ม ของจอมพลสฤษดิ์แทน ซึ่งเหมือนติดปีกให้กับเสือ การจัดระเบียบอำนาจของจอมพล ป. พิบูล สงครามในครั้งนั้นสร้างความกังวลให้กับตนเองอย่างมาก และพยายามกดดันกลุ่มของจอม พลสฤษดิ์ ให้หลุดพ้นจากอำนาจการเมือง แต่ยังไม่สามารถทำได้ จึงจำต้องนำ พล.ต.อ.เผ่ากลับเข้า มาถ่วงดุลกับจอมพลสฤษดิ์อีกครั้ง¹⁷

ช่วงปลายของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามครั้งที่สองนี้ ได้เกิดความเปลี่ยนแปลง ในกระแสนิยมความคิดของผู้นำขึ้น โดยเริ่มมีการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นใน สถานที่ซึ่งรัฐบาลได้จัดไว้ให้ โดยจอมพล ป. พิบูลสงครามได้นำแบบอย่างของ “ไฮด์พาร์ก” (Hyde Park) ในกรุงลอนดอนมาใช้ ทั้งนี้เป็นการเตรียมการไปสู่การเลือกตั้ง ปี พ.ศ.2500 ปรากฏว่า รัฐบาลถูกประชาชนกล่าวโจมตีอย่างรุนแรงและเปิดเผยมากขึ้น และเมื่อถูกโจมตีมากขึ้น รัฐบาลก็ ได้นำข้อหากระทำการไม่สงบ และคอมมิวนิสต์กลับมาใช้เป็นเครื่องมือกำจัดการแสดงความ คิดเห็นอีกครั้ง การสร้าง “ประชาธิปไตยใหม่” ของจอมพล ป. ในเวลานั้นดูจะประสบความสำเร็จ

¹⁷ ลิขิต ธีรเวคิน. วิวัฒนาการการเมืองการปกครองของไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ 9, 2546. หน้า 93-98

ล้มเหลว แต่การเลือกตั้งก็ยังสามารถจัดให้มีขึ้นได้ โดยพรรคเสรีมนั่งคิลาของจอมพล ป. ได้รับชัยชนะแต่ก็ถูกกล่าวหาว่าโกงการเลือกตั้ง ความไม่พึงพอใจในหมู่นิสิต นักศึกษา ซึ่งจับตามองการเลือกตั้งอยู่ นำไปสู่ความไม่พอใจในความบริสุทธิ์ยุติธรรมในการเลือกตั้ง และชุมนุมเดินขบวนต่อต้านอย่างรุนแรง จอมพลสฤษดิ์ ได้รับคำสั่งให้นำทหารไปสลายการชุมนุม แต่แทนที่จะเลือกใช้ความรุนแรง จอมพลสฤษดิ์กลับเลือกใช้วิธีการเจรจาตกลงกับนิสิตนักศึกษาจนสามารถสลายการชุมนุมได้สำเร็จ การเจรจากับนิสิตนักศึกษาในครั้งนั้นทำให้จอมพลสฤษดิ์ได้รับความนิยมนจากประชาชนเป็นอย่างมาก และพยายามแสดงตนว่าอยู่ข้างประชาชนขณะที่แสดงการรังเกียจรัฐบาล โดยการลาออกจากตำแหน่งทางการเมือง เหลือแต่ตำแหน่งในกองทัพ จนในที่สุดได้ทำรัฐประหารในวันที่ 16 กันยายน พ.ศ.2500 จอมพล ป. พิบูลสงคราม และพล.ต.อ.เผ่าก่อเดินทางออกนอกประเทศเพื่อลี้ภัยทางการเมืองและไปเสียชีวิตในต่างแดนทั้งคู่¹⁸

แม้ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลและเปลี่ยนตัวนายกรัฐมนตรีหลายครั้ง แต่กระแสหลักที่ยังครอบงำรัฐบาลอยู่ก็คือความเข้มงวดในการแสดงความคิดเห็นทางการเมือง และการพยายามปราบปรามคอมมิวนิสต์ จนเมื่อจอมพลสฤษดิ์ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้วจึงได้เพิ่มการสนับสนุนสถาบันพระมหากษัตริย์เข้ามาเป็นนโยบายหลักอีกอย่างหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับตนเองและคณะในการที่จะต่อสู้กับก๊กคอมมิวนิสต์ได้อย่างเต็มที่ การกลับมาของกระแสนิยมสถาบันพระมหากษัตริย์ในครั้งนี้ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์มากนัก เนื่องจากทรงมีความสัมพันธ์ที่ดีกับจอมพลสฤษดิ์เป็นปกติ และเวลานั้นเป็นช่วงที่ทรงมีพระชนม์มากจนกระทั่งทรงปรารภจะเกษียณพระองค์เองอยู่แล้ว การเชิญพระองค์ท่านมาร่วมรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์และจอมพลถนอม กิตติขจร ในตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีจึงเป็นเรื่องของการถวายพระเกียรติยศ และเสริมความชอบธรรมให้รัฐบาลที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง การแสดงออกซึ่งพระดำริในระยะนี้จึงมีลักษณะเป็นการชี้แนะแนวทางที่เหมาะสมในการทำงานด้านการต่างประเทศ มากกว่าที่จะทรงลงไปคลุกคลีด้วยพระองค์เองเนื่องจากพระชนม์ที่มากขึ้น แต่ก็ยังไม่ทรงหยุดงานแต่เพียงเท่านั้น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ยังคงทรงงานด้านอื่นๆเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ โดยที่ทรงถอยห่างจากการต่างประเทศไปสู่งานอีกลักษณะหนึ่งที่ทรงโปรดก็คืองานด้านอักษรศาสตร์ในราชบัณฑิตยสถานและงานการศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รวมไปถึงสมาคม และมูลนิธิต่างๆ

¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

กล่าวโดยสรุปแล้ว แม้ว่าพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปวงศ์ประพันธ์นั้นจะทรงสร้างพระองค์เองให้เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ และ “มีความจำเป็น” ต่อรัฐบาลในสมัยต่างๆก็ตาม แต่การที่จะได้ทรงใช้ความรู้ความสามารถนั้นให้เป็นประโยชน์แก่ราชการแผ่นดินได้นั้น ก็ยังทรงต้องอาศัยจังหวะที่เหมาะสมที่ผู้อื่นหยิบยื่นถวายให้ และต้องทรงโอนอ่อนผ่อนตามพอสมควร ทำให้ไม่ทรงสามารถแสดงออกซึ่งพระดำริได้อย่างเต็มที่ แต่กระนั้นก็ได้ทำให้ทรงเดือดร้อนแต่อย่างใด เพราะเป้าหมายที่ทรงมุ่งหวังนั้นไม่ได้อยู่ที่การมีอำนาจ หากแต่อยู่ที่การมีโอกาสในการทรงงานมากกว่าอย่างอื่น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

พันธกิจในการต่างประเทศของไทยระหว่าง พ.ศ.2460-2501

การต่างประเทศของไทยเริ่มมีพันธกิจในระดับระหว่างประเทศที่ชัดเจนเมื่อสมัยที่ไทยต้องเผชิญหน้ากับการคุกคามของลัทธิจักรวรรดินิยมจากโลกตะวันตก ดังที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชดำริถึงภัยคุกคามในรัชกาลของพระองค์ว่า ภัยที่เกิดจากการคุกคามจากเพื่อนบ้านในภูมิภาคจะลดน้อยถอยลงไป ในขณะที่ควรจะต้องระวังชาติตะวันตกที่เข้ามาติดต่อสัมพันธ์กับไทยมากขึ้นในเวลาขณะนั้น โดยเฉพาะเรื่องของความรู้ในด้านต่างๆ ทรงให้เลือกเชื่อถือได้แต่ไม่ควรเลื่อมใสไปเสียทีเดียวขณะที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงพระผนวชเป็นพระภิกษุอยู่ในเวลานั้นก็ทรงตระหนักถึงภัยคุกคามที่มาจากลัทธิล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกอยู่ด้วยจึงเตรียมพระองค์ให้พร้อมในฐานะที่ทรงเป็นปัญญาชนแห่งยุคสมัยคนหนึ่งสำหรับรับมือกับกระแสอิทธิพลของชาติตะวันตกที่กำลังหลั่งไหลเข้ามาอย่างไม่หยุดยั้งและเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์การเตรียมพระองค์ในครั้งนั้นได้เป็นประโยชน์ต่อการกำหนดพันธกิจด้านการต่างประเทศของไทยเป็นพันธกิจที่มีระยะเวลายาวนานต่อเนื่องกันถึง 4 รัชกาล พันธกิจดังกล่าวได้แก่ การนำพาประเทศให้พ้นจากภัยลัทธิการล่าอาณานิคม โดยเริ่มต้นด้วยการยินยอมทำสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคและยอมแก้ไขสนธิสัญญาต่างๆ นั้นจนสำเร็จ ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะได้กล่าวถึง พันธกิจในส่วนหลัง คือการพยายามแก้ไข สนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคซึ่งเป็นระยะที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เริ่มทรงงานและต่อยอดด้วยพันธกิจหลักด้านการต่างประเทศของไทย ในอีกสองช่วงเวลาสำคัญ คือ พันธกิจในการดำเนินนโยบายต่างประเทศที่เป็นอิสระ และพันธกิจในการพยายาม ป้องกันตนเองจากภัยคอมมิวนิสต์โดยการดำเนินนโยบายอิงสหรัฐอเมริกา ซึ่งจะกล่าวต่อไปตามลำดับ

4.1 พันธกิจด้านการปลดปล่อยตนเองจากสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคที่ไทยได้ทำไว้กับนานาประเทศ (ตั้งแต่ พ.ศ. 2460-2480)

4.1.1 ความเป็นมาและปัญหาที่เกิดขึ้นจากสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค

หลังจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรปเมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ความจำเป็นในการแสวงหาวัตถุดิบเพื่อการผลิตและการตลาด สำหรับกระจายสินค้าที่ผลิตจากโรงงาน

อุตสาหกรรมจึงเกิดขึ้นเป็นแรงผลักดันที่สำคัญในการล่าอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจในยุโรป เป้าหมายในการส่งกองเรือสำหรับล่าอาณานิคมก็คือภูมิภาคตะวันออกไกลซึ่งมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ที่หาไม่ได้ในเมืองหนาว เช่น เครื่องเทศและสมุนไพรที่สามารถใช้สกัดสารเคมีที่ใช้ในการรักษาโรคได้ ทั้งยังเป็นแหล่งกระจายสินค้าอุตสาหกรรมที่ภูมิภาคนี้ไม่สามารถผลิตได้เอง

นอกจากผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจแล้วลัทธิล่าอาณานิคมยังมีผลประโยชน์ในทางการเมืองอีกด้วยนั่นคือการเบียดบังอำนาจในการปกครองบังคับใช้กฎหมายในดินแดนต่างๆที่ตนเองเดินทางไปถึงทั้งในรูปของการยึดครองในกรณีที่ดินแดนนั้นแข็งขันต่ออำนาจใหม่ที่ใหญ่กว่าซึ่งกำลังเคลื่อนตัวเข้ามาและการใช้ข้อกฎหมายเบียดบังอำนาจการปกครองและการบังคับใช้กฎหมายจากรัฐที่ผู้ล่าอาณานิคมเดินทางไปถึง โดยการบังคับให้ทำสนธิสัญญาให้สูญเสียอำนาจอธิปไตยทางศาลและการคลังสำหรับกรณีประเทศไทยนั้นเริ่มเผชิญกับความพยายามเบียดบังอำนาจการปกครองและการบังคับใช้กฎหมายจากประเทศผู้ล่าอาณานิคมมาตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ในลักษณะการเข้ามาทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรี ซึ่งมีสนธิสัญญาฉบับสำคัญที่เป็นเหตุให้ไทยต้องสูญเสียอำนาจอธิปไตยและการปกครองและบังคับใช้กฎหมายบางส่วนให้กับเจ้าอาณานิคมและประเทศอื่นๆในลักษณะของลัทธิสภาพนอกอาณาเขต (Extraterritoriality) คือ สนธิสัญญาไมตรีและพาณิชย์ ซึ่งลงพระปรมาภิไธยโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวร่วมกับผู้แทนพระองค์สมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรีย คือ เซอร์ จอห์น บาวริง ในวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2398หรือเรียกกันเป็นการลำลองว่า ‘สนธิสัญญาบาวริง’ ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้¹

1. ไทยและอังกฤษจะเป็นมิตรไมตรีต่อกัน
2. คนในบังคับอังกฤษมีเสรีภาพในการศาสนา ได้รับอนุญาตให้ทำการค้าและให้พำนักอยู่ได้เฉพาะในกรุงเทพฯ หรือในท้องถิ่นที่สามารถเดินเรือจากกรุงเทพฯ ไปถึงได้ภายใน 24 ชั่วโมง
3. คนในบังคับซึ่งเข้ามาอยู่ในประเทศไทยจะต้องไปจดทะเบียนเป็นหลักฐานที่สถานกงสุลอังกฤษในกรุงเทพฯ และจะได้รับอนุญาตให้สามารถซื้อที่ดินได้ภายในเขต 4 ไมล์จากกำแพงเมือง

¹ อ่างใน คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย, สำนักนายกรัฐมนตรี. ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2475. กรุงเทพฯ: กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2525. หน้า 91-92

4. ไทยให้อังกฤษตั้งสถานกงสุลขึ้นในกรุงเทพฯ และให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่คนในบังคับอังกฤษ กงสุลอังกฤษเป็นผู้มีอำนาจในการพิจารณาตัดสินคดีความต่างๆ ทั้งคดีแพ่ง และคดีอาญาซึ่งคนในบังคับอังกฤษเป็นจำเลย ภายใต้กฎหมายของอังกฤษ หากกรณีที่คุณในบังคับอังกฤษเป็นโจทก์ และคนไทยเป็นจำเลย ให้ขึ้นศาลไทยและใช้กฎหมายไทยได้ โดยที่กงสุลอังกฤษจะเข้าร่วมฟังการพิจารณาคดีด้วย
5. ผืนดินแห่ง หรือทองแห่ง ซึ่งเคยเป็นสินค้าต้องห้าม จะได้รับอนุญาตให้นำเข้ามาขายในไทยได้ แต่ผืนดินนั้นต้องขายแก่เจ้าภาษีผืนเท่านั้น ถ้าเจ้าภาษีผืนไม่รับซื้อไว้จะต้องขนกลับไป
6. ไทยต้องยกเลิกภาษีปากเรือและภาษีอื่นๆ ซึ่งเคยเรียกเก็บ ให้เก็บภาษีขาเข้าได้ไม่เกินร้อยละ 3 ของราคาสินค้า และหากสินค้านั้นขายไม่ได้ ทางกรไทยจะต้องคืนภาษีนั้นให้ผู้นำเข้ามาจนครบ สำหรับสินค้าขาออกนั้นสามารถเก็บได้เพียงครั้งเดียวตามอัตราในภาคผนวกท้ายสัญญา และพ่อค้าชาวอังกฤษจะสามารถค้าขายโดยตรงกับราษฎรได้โดยไม่ต้องผ่านพระคลังสินค้า
7. รัฐบาลไทยสงวนสิทธิที่จะห้ามนำข้าว เหลือง และปลาออกนอกประเทศ หากเกิดความขาดแคลนสินค้าสามรายการนี้
8. ไทยจะการปฏิบัติต่ออังกฤษเยี่ยงชาติที่ได้รับความเคารพอย่างยิ่ง
9. สนธิสัญญานี้จะบอกเลิกมิได้ การแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงข้อความใดๆ ในสัญญาจะกระทำได้เมื่อเวลาผ่านไป 10 ปีแล้ว และจะต้องได้รับความเห็นชอบทั้งสองฝ่าย ทั้งต้องแจ้งล่วงหน้า 1 ปี ด้วย

ผลที่เกิดขึ้นทันทีของสนธิสัญญานี้ฉบับดังกล่าวก็คือการสูญเสียอำนาจการควบคุมการค้า ซึ่งเดิมมีรัฐบาลเป็นผู้ผูกขาดการค้าสินค้าสำคัญชนิดต่างๆ ทั้งการเข้ามาของผืน ซึ่งเคยเป็นสินค้าต้องห้ามมาก่อน ในสมัยรัชกาลที่ 3 กลับมีโอกาสที่จะเข้ามาแพร่ขยายและมอมเมารายได้มากขึ้น และมาตรการกำหนดพิภคอัตราภาษีศุลกากรทำให้รัฐบาลไทยขาดรายได้ที่เคยได้รับอย่างสม่ำเสมอ ขณะที่ผลสืบเนื่องต่อมาในระยะยาวนั้นก็คือ การสูญเสียอธิปไตยทางการศาลจากสิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่ทางการไทยไม่อาจใช้อำนาจตุลาการได้อย่างเต็มที่ และในทางเศรษฐกิจนั้น การควบคุมระบบเศรษฐกิจโดยภาครัฐสิ้นสุดลง กลไกตลาดเข้ามามีบทบาทในการค้าแทน ซึ่ง

อังกฤษเป็นฝ่ายที่ได้ประโยชน์อย่างมาก เมื่อสนธิสัญญาฉบับนี้มีผลบังคับใช้ ทำให้อังกฤษสามารถครอบงำการค้าในประเทศไทยได้ต่อมาเป็นระยะเวลายาวนาน

ไม่เฉพาะแต่อังกฤษเท่านั้นที่ทำสนธิสัญญาในลักษณะนี้กับไทย ยังมีประเทศอื่นๆ เช่นฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น ฯลฯ ได้ทยอยกันทำสนธิสัญญาในลักษณะเดียวกันกับไทย ผลที่ได้ คือไทยต้องประสบกับความยุ่งยากในการใช้อำนาจปกครองและการบังคับใช้กฎหมายอันเนื่องมาจากปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่เอื้อประโยชน์ต่อคนในบังคับต่างชาติ ประกอบกับการปกครองหัวเมืองต่างๆ ที่ยังมีความหละหลวมอยู่มากความรู้สึกไม่มั่นคงในเรื่องบูรณภาพแห่งอาณาเขต จึงเกิดขึ้น เพราะมีการแสดงท่าทีคุกคามไทยอย่างต่อเนื่อง ทั้งจากอังกฤษที่แผ่อำนาจเข้ามาทั้งทางพม่าและมาลายู ขณะที่ฝรั่งเศสก็กำลังขยายอิทธิพลมาทางอินโดจีน แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้ารัชกาลที่ 5 ทรงพยายามดำเนินนโยบายในการคานอำนาจ และผ่อนปรนกับเจ้าอาณานิคมทั้งสองประเทศนี้ แต่ฝ่ายไทยก็ต้องสูญเสียดินแดน ชายขอบของประเทศให้กับอังกฤษ และฝรั่งเศสไปไม่น้อย เพื่อแลกกับการรักษาดินแดนส่วนที่เป็นของไทยมาแต่เดิมในลักษณะของการ สละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิตในระหว่างสองรัชกาลนี้ ฝ่ายไทยต้องสูญเสียดินแดนให้กับอังกฤษ และฝรั่งเศสรวม 6 ครั้ง คิดเป็นเนื้อที่ประมาณ 518,700 ตารางกิโลเมตร แม้ว่าเวลาต่อมาจะไม่ได้มีการเสียดินแดนเพิ่มเติมไปอีก แต่ปัญหาเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ยังคงเป็นปัญหาที่สำคัญที่รัฐบาลไทยต้องการแก้ไขให้สำเร็จลุล่วงโดยเร็ว เพราะการสูญเสียอำนาจในการปกครองและการบังคับใช้กฎหมายในลักษณะนี้ อาจเป็นบันไดที่นำไปสู่การแทรกแซงการบริหารราชการแผ่นดิน และอาจถึงขั้นยึดครองเป็นอาณานิคมก็เป็นได้ตามที่เกิดขึ้นกับประเทศเพื่อนบ้านมาแล้ว ดังจะเห็นได้จากความรู้สึกไม่มั่นคงของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อต้นรัชกาลที่ 5 ทรงมีความไม่ไว้วางพระราชหฤทัย ความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ กับ พระราชวังบวรสถานมงคล และสถานกงสุลอังกฤษ จนกระทั่งเกิดวิกฤตการณ์วังหน้า และนำไปสู่ความพยายามยุบตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในที่สุด แม้ว่าเหตุการณืนั้น จะผ่านพ้นไปแล้วก็ตาม ความกังวลในพระราชหฤทัยก็ยังไม่หมดสิ้นไป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ยังทรงห่วงใยถึงอนาคตของบ้านเมืองและอนาคตของพระองค์เอง รวมทั้งปัญหาที่เกิดจากความวุ่นวายของคนในบังคับต่างชาติ ที่ได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขต จนกระทั่งในช่วงปลายรัชกาลแล้วก็ตาม ยังทรงมีพระราชหัตถเลขาที่แสดงถึงความกังวลพระราชหฤทัยในเรื่องนี้อยู่²

² ดวงดาว ยังสามารถ. บัลลังก์พระปิยะ บทวิเคราะห์พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์.

ครั้นเมื่อถึงรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 นั้น จุดสนใจหลักยังอยู่ที่ปัญหาการสูญเสียดินแดน ปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่กินความตั้งแต่เรื่องใหญ่อย่างๆ อย่างการขึ้นศาล หรือการลักลอบขนฝิ่น ไปจนถึงเรื่องเล็กน้อยอย่างการส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียน เมื่อมีการบังคับใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ดังที่พระยาภัณฑิลาไมตรี (ดร.ฟรานซิส บี. แซร์) ได้กล่าวถึงว่า

“...ข้าพเจ้าอดอดัดตันใจไม่รู้จะขบเรื่องปัญหาสภาพนอกอาณาเขตนี้ได้อย่างไร ดังมีตัวอย่างอยู่ในกรณีหนึ่ง คือเมื่อกำลังจะบังคับให้มีพระราชบัญญัติประถมศึกษา มีบทกำหนดให้นักเรียนทุกคนต้องเข้าโรงเรียน ก็มีเรื่องมาวางอยู่บนโต๊ะทำงานของข้าพเจ้าเรื่องหนึ่ง บอกว่าไม่ยอมส่งเด็กหญิงสองคนเข้าโรงเรียน เด็กทั้งสองเป็นอิสลามิกผู้เคร่ง ไม่ยอมไปเรียนหนังสือในเดือนรอมะดาน (เดือนถือบวช) เป็นอันขาดทั้งสองเรียกร้องสิทธิแห่งสภาพนอกอาณาเขต เพราะปู่เป็นคนเกิดในรัฐฉานทางเหนือของประเทศไทย ข้าพเจ้าจึงวิ่งไปร้องขอความช่วยเหลือยังเอกอัครราชทูตอังกฤษ ก็ได้รับการปฏิเสธ ทางทูตอังกฤษอ้างว่าสิทธิของเขานั้นยอมถือเป็นสิ่งที่ล่วงละเมิดมิได้...”³

ความกดดันอันมีสาเหตุมาจากปัญหาการอ้างถึงสิทธิสภาพนอกอาณาเขต เพื่อหลีกเลี่ยงการรับสภาพบังคับของกฎหมายไทย และประกอบกับปัญหางบประมาณรายได้ของรัฐบาลเนื่องจาก ข้อจำกัดในการจัดเก็บภาษีศุลกากรตามพันธกรณี ในสนธิสัญญาบาวริงหลังสัญญาฉบับนี้ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริที่จะปลดปล่อยภาระเหล่านี้ให้เร็วที่สุด

4.1.2 การดำเนินนโยบายในรัฐบาลต่างๆเพื่อพยายามแก้ไขปัญหานั้นเนื่องมาจากสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค

การยอมทำสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้นเป็นความพยายามลดการเผชิญหน้าระหว่างไทยกับมหาอำนาจเจ้าอาณานิคมเพื่อหาทางแก้ไขอย่างอื่นต่อไป แม้จะทำให้ไทยรอดพ้นจากการยึดครองของประเทศเหล่านั้นมาได้ แต่ภาระผูกพันที่ได้ตกลงกันไว้นั้นทำให้รัฐบาลไทยต้องตกอยู่ในสภาพที่ไม่สามารถปกครอง และบังคับใช้กฎหมายได้อย่างเต็มที่ เท่าที่รัฐบาลหนึ่งพึงจะมีได้มากกว่า 80 ปี

³ อ้างใน จมื่นอมรรตุมารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช). พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง พระบรมราโชบายทางการเมือง. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2519. หน้า 61-

รัฐบาลราชธิปไตยทุกสมัยต่อมาได้พยายามแก้ไขปัญหาล่าช้ามาตลอด โดยการดำเนินนโยบายทั้งรัฐประศาสนโยบายและวิเทศนโยบาย เพื่อให้ไทยสามารถหลุดจากพันธะและปัญหาเหล่านี้ได้อย่างสมบูรณ์ได้แก่

4.1.2.1 การปรับปรุงระเบียบการบริหารราชการแผ่นดินให้มีความรัดกุมยิ่งขึ้น

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า สหิทธิสภาพนอกอาณาเขต เมื่อมาบรรจบกับความหะหลวมในโครงสร้างการปกครองเดิมที่มีมาตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น ทำให้เกิดความกังวลในพระราชหฤทัย ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเรื่องความมั่นคงของบ้านเมือง และราชบัลลังก์ของพระองค์ในตอนต้นรัชกาล การปฏิรูประเบียบบริหารราชการแผ่นดินให้สถาบันกษัตริย์มีอำนาจสมบูรณ์จึงเกิดขึ้นเพื่อบรรเทาความวิตกกังวลนั้นให้ลดน้อยลง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายปฏิรูปนี้ โดยการยุบเลิกตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ยกเลิกระบบกินเมืองเปลี่ยนเป็นการบริหารปกครองหัวเมืองระบบมณฑลเทศาภิบาล การปฏิรูปโครงสร้างบริหารส่วนกลางจากระบบจตุสดมภ์ ไปสู่ระบบกระทรวง การบริหารจัดการต่างๆจึงมีลักษณะรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง และการจัดระเบียบกำลังพลแบบใหม่ โดยการยกเลิกระบบไพร่-ทาส แล้วแทนที่ด้วยการเกณฑ์ทหาร การปฏิรูประเบียบการบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นี้ทำให้สยามหลุดจากความเป็นรัฐโบราณ เข้าสู่ความเป็นรัฐสมัยใหม่ในลักษณะของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การตัดสินใจเกี่ยวกับการดำเนินนโยบายทุกด้านอยู่ภายใต้พระราชอำนาจพระมหากษัตริย์อย่างสมบูรณ์รวมทั้งนโยบายต่างประเทศด้วย

อย่างไรก็ตามรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในประเทศไทยได้สิ้นสุดลงไปเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.2475 แต่โครงสร้างการปกครองที่ได้มีการ ออกแบบและบังคับใช้ตั้งแต่ พ.ศ.2435 บางส่วนนั้นยังคงอยู่ เช่นการบริหารราชการส่วนกลางในระบบกระทรวง โครงสร้างการบริหารราชการส่วนภูมิภาคบางส่วน คือ จังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน รวมทั้งโครงสร้างการปกครองส่วนท้องถิ่นยังคงมีอยู่มาจนถึงปัจจุบัน

4.1.2.2 การพัฒนาประเทศให้ทันสมัย

นอกเหนือจากการปฏิรูปโครงสร้างการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 แล้วการปฏิรูปด้านอื่นๆ เพื่อการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย เช่น การปฏิรูปทางเศรษฐกิจและสังคม ทั้งในเชิงกายภาพ และวิถีชีวิตของพลเมือง การปฏิรูปในเชิงกายภาพได้แก่ การพัฒนาสาธารณูปโภคให้มี

ความทันสมัย สามารถตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจและความต้องการกระชับอำนาจทางการเมืองได้ เช่น ก่อตั้งการรถไฟ การตัดถนน การก่อตั้งการไปรษณีย์ โทรเลข การริเริ่มแต่งกายแบบตะวันตก หรือเรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมแบบตะวันตกมากขึ้น การปฏิรูประบบเงินตรา การพัฒนาสาธารณสุข การพัฒนาด้านศิลปะ สถาปัตยกรรม วรรณกรรม ฯลฯ

ขณะที่การปฏิรูปในเชิงวิถีชีวิต ก็ได้แก่ การยกเลิกประเพณีหรือธรรมเนียมปฏิบัติที่คร่ำครึ และเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน ในสายตาของชาวตะวันตก เช่น การยกเลิกการหมอบคลานเฝ้าต่อหน้าพระพักตร์ การเลิกระบบไพร่-ทาส การขยายการศึกษา การวัดการปกครองคณะสงฆ์ เป็นต้น นโยบายการปฏิรูปเศรษฐกิจสังคมนั้น นอกจากจะเป็นการเสริมการปฏิรูปโครงสร้างทางการเมืองและการสร้างภาพลักษณ์ให้นานาประเทศเห็นว่าไทยเป็นประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้า แล้วยังเป็นการช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดียิ่งขึ้นด้วย

4.1.2.3 การเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรป ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ไม่เพียงแต่จะเร่งปฏิรูปกิจการภายในประเทศให้เจริญก้าวหน้า เพื่อไม่ทำให้ต่างประเทศโดยเฉพาะเจ้าอาณานิคมอย่างอังกฤษ และฝรั่งเศสดูแคลนได้แล้ว ผู้นำซึ่งมีอำนาจสูงสุดเป็นทั้งประมุขแห่งรัฐและหัวหน้ารัฐบาลในเวลานั้นคือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชดำริในการเสด็จพระราชดำเนินเยือน ประเทศต่างๆ ในภูมิภาคที่ห่างไกลออกไป ทั้งทวีปอินเดีย และกระทั่งยุโรป การเสด็จประพาสต่างแดน ในลักษณะนี้ไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์การเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างแดนนั้น เป็นประโยชน์ทั้งในด้านการพัฒนาประเทศ กล่าวคือ เป็นการเสด็จไปทอดพระเนตรความเจริญก้าวหน้า และโปรดให้นำกลับมาพัฒนาประเทศต่อไป ในถึงการเสด็จพระราชดำเนิน ทรงเยี่ยม พระราชโอรสที่ทรงโปรดเกล้าฯ ส่งไปศึกษาต่างประเทศในยุโรป ซึ่งถือว่าเป็นศูนย์กลางสรรพวิชา โดยทรงหวังว่าพระราชโอรสและบุคคลอื่นๆ ที่ทรงส่งไปศึกษาต่างประเทศนั้น จะกลับมาสนองพระเดชพระคุณรับราชการทำงานเพื่อบ้านเมืองต่อไป

ประโยชน์อีกอย่างหนึ่งนั่นก็คือ ผลทางจิตวิทยาที่จะเกิดขึ้นแก่ประเทศทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสที่เห็นว่าทรงมีพันธมิตรที่ยิ่งใหญ่ อย่างซาร์นิโคลัสที่ 2 แห่งจักรวรรดิรัสเซีย จะได้เกรงไทยบ้างหากจะคิดทำอะไรลงไป โดยเสด็จพระราชดำเนินเยือนรัสเซียก่อน แล้วจึงเสด็จไปเยือนทางยุโรปตะวันตก เพื่อให้ข่าวเรื่องทรงพบปะกับซาร์นิโคลัสที่ 2

ไปถึงผู้นำประเทศต่างๆ จะทำให้ประเทศเหล่านั้นเกรงพระราชหฤทัย และมองไทยด้วยสายตาที่ดีขึ้น จะทำให้น้ำหนักของไทยในการเจรจากับประเทศนั้นมีมากขึ้น

4.1.2.4 การพยายามเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค

หลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินกลับจากประพาสยุโรป ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2440 ไม่นานนักประเทศไทยได้เข้าสู่ช่วงสังคมนระหว่างประเทศ ด้วยการส่งผู้แทนเข้าร่วมการประชุมกฎหมายสงคราม เป็นครั้งแรกที่กรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ในปี พ.ศ. 2443 นับเป็นโอกาสสำคัญที่ทำให้ ประเทศต่างๆยอมรับประเทศไทยในชุมชนประเทศเอกราชประเทศหนึ่ง ซึ่งในปีเดียวกันนี้เองฝ่ายไทยได้เข้าเจรจากับประเทศอังกฤษสิทธิในการขึ้นทะเบียนคนในบังคับอังกฤษสำหรับชาวเอเชีย ซึ่งแต่เดิมการอ้างสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ให้อยู่ในบังคับของอังกฤษหลายชั่วอายุคนนั้น จึงได้ข้อตกลงที่ทันสมัยใหม่ โดยเปิดโอกาสให้มีการอ้างความเป็นคนในบังคับของอังกฤษได้เพียงชั้นลูกเท่านั้น เมื่อพ้นไปแล้วให้นับได้ว่าเป็นคนสัญชาติไทยโดยปริยาย

ขณะเดียวกันได้พยายามแก้ไขสนธิสัญญาไม่เสมอภาคกับฝรั่งเศส เกี่ยวกับการจำกัดอำนาจศาลกงสุลฝรั่งเศส แต่การเจรจาไม่ประสบความสำเร็จอย่างที่ทำกับอังกฤษจึงต้องมีความพยายามเจรจาต่อเนื่องกันนานถึง 6 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2445 ถึง 2450 จนสำเร็จด้วยการที่ประเทศไทยยอมมอบจังหวัด พระตะบอง เสียมเรียบ และศรีโสภณ ให้กับฝรั่งเศสเพื่อแลกกับอธิปไตยทางการศาลคืนมาบางส่วนเกี่ยวกับการจับตัวชาวเอเชียที่อยู่ในบังคับของฝรั่งเศสที่กระทำความผิดมาขึ้นศาลไทยได้ นอกจากนี้ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ได้มีความพยายามแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคอีกหลายครั้ง ได้แก่

พ.ศ. 2448 สามารถเจรจาแก้ไขอธิปไตยของ การศาลกับประเทศเดนมาร์กและอิตาลีได้โดยที่ทั้งสองประเทศนั้นไม่ได้เรียกร้องข้อแลกเปลี่ยนจากไทย

พ.ศ. 2452 สามารถเจรจาแก้ไขอธิปไตยของ การศาลกับประเทศอังกฤษเป็นผลสำเร็จโดยไทยต้องยกดินแดนสี่รัฐมลายู ได้แก่ กลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี และปะลิส รวมเกาะบริเวณรัฐเหล่านั้นให้อังกฤษเป็นสิ่งที่แลกเปลี่ยน

พ.ศ. 2456 สามารถเจรจาแก้ไขอธิปไตยทางการศาลกับประเทศเดนมาร์กสำเร็จโดยปราศจากเงื่อนไขอื่น

พ.ศ. 2460 ไทยประกาศสงครามกับเยอรมนี และออสเตรียฮังการี รวมทั้งประกาศ เลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ของทั้งสองจักรวรรดิ การประกาศดังกล่าวได้รับการรับรองจากที่ ประชุมในการจัดทำสนธิสัญญาสันติภาพหลังสงครามสิ้นสุด

ระหว่าง พ.ศ. 2462 – 2469 มีการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาอีกครั้งหนึ่ง โดยมีการร่าง ข้อตกลงขึ้นใหม่ซึ่งมีสาระสำคัญสองส่วน ได้แก่ เรื่อง อธิปไตยทางการศาล ซึ่งกำหนดให้อำนาจ ตัดสินของศาลกงสุลสิ้นสุดลงหลังการลงนามผ่านไปแล้ว 5 ปี ซึ่งในเวลานั้นศาลไทยมีอำนาจใน การตัดสินคดีความได้เต็มที่ และเรื่อง การกำหนดพิกัตอัตราภาษีศุลกากรได้ไม่เกิน ร้อยละ 5 ภายในเวลา 10 ปี หลังการลงนาม ซึ่งมีประเทศต่างๆ ยินยอมแก้ไขสนธิสัญญารวม 13 ประเทศ

แม้ปัญหา อธิปไตยทางการศาลและการกำหนดพิกัตอัตราภาษีศุลกากร ได้ คลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้นแล้วแต่ปัญหาข้อพิพาททางเขตแดน โดยเฉพาะเขตอินโดจีนยังเป็นสิ่งที่ สร้างความหนักใจให้กับชาวไทยจึงมีการเปิดเจรจาระหว่างไทยกับรัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2467 จนสามารถตกลงทำ อนุสัญญาอินโดจีน ได้ในปี พ.ศ. 2469

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 รัฐบาลใหม่ที่มีผู้นำมาจาก คณะราษฎร ได้มีเป้าหมายที่จะทำให้ไทยได้รับเอกราชโดยสมบูรณ์ด้วย ดังปรากฏ หลักการรักษา เอกราชและอธิปไตยของชาติอยู่ในหลัก 6 ประการของคณะราษฎรด้วย รัฐบาลในระบอบใหม่ได้ ดำเนินการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค ในระยะสุดท้ายเป็นผลสำเร็จ ในปี พ.ศ. 2480 ตรงกับสมัยที่ พันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งขณะนั้นเป็นเวลาประเทศไทยมีเอกราชและอำนาจเต็มในการปกครองและการบังคับกฎหมายโดยสมบูรณ์

กล่าวโดยสรุปแล้ว พันธกิจด้านการปลดปล่อยตนเองจากสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค นั้น ถูกบรรจุไว้ในแนวนโยบายของรัฐบาลสมัยต่าง ๆ มาโดยตลอดซึ่งมีการดำเนินการอย่างค่อย เป็นค่อยไป เพื่อลดโอกาสของการขัดแย้งรุนแรงของคู่สัญญาโดยการสร้างความรู้ สึกเรื่องของ ความเสมอภาคกันระหว่างประเทศขึ้นมาก่อน ซึ่งกระบวนการนี้ใช้เวลาตลอดรัชกาลที่ 5 จึง สามารถเริ่มการเจรจาเพื่อการแก้ไขสนธิสัญญาในขั้นแรกได้ตอนปลายรัชกาล ประกอบกับสภาวะ ทางการเมืองระหว่างประเทศได้มีโอกาสจัดการแก้ไขปัญหานี้ได้มากขึ้น โดยการตัดสินใจเข้าร่วม สงครามโลกครั้งที่ หนึ่งของรัฐบาลไทย และความอ่อนแอลงไปของอังกฤษและฝรั่งเศสเนื่องจาก สภาวะสงครามที่เพิ่งสิ้นสุด ทำให้มีปัญหภายในที่ยังต้องจัดการ ซึ่งเป็นเวลาเดียวกันกับที่ประเทศ ไทยสามารถขอเปิดการเจรจาเพื่อแก้ไขสนธิสัญญาเป็นระยะๆ ได้จนกระทั่งสำเร็จสมบูรณ์ในที่สุด

4.2 พันธกิจด้านการพยายามดำเนินนโยบายต่างประเทศที่เป็นอิสระ

การหลุดพ้นจากพันธกรณีในสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคที่ได้ทำไว้กับนานาประเทศนั้น ทำให้รัฐบาลของกลุ่มผู้นำคณะราษฎรซึ่งมีแนวความคิดแบบชาตินิยมตั้งใจที่จะทำประเทศไทยเป็นประเทศปกติ คือ มีเอกราชโดยสมบูรณ์ และสามารถดำเนินนโยบายของตนได้อย่างอิสระเสรี ไม่ตกอยู่ภายใต้อาณัติหรือมีการแทรกแซงจากประเทศใด ความปรารถนาเช่นนี้ปรากฏชัดเมื่อการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคมีผลสมบูรณ์ในปี พ.ศ.2480 และหลวงพิบูลสงคราม (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) มีอำนาจมากขึ้นในรัฐบาลก่อนที่พระยาพลพลพยุหเสนาจะลาออกจากตำแหน่งในปีถัดมา ความมุ่งหมายที่จะ “จรรโลงเอกราชและอธิปไตยของชาติ และรักษาศักดิ์ศรีของไทยให้เท่าเทียมกับนานาชาติ ทั้งในด้านทฤษฎีและปฏิบัติ” ซึ่งกลายเป็นพันธะผูกพันทางอุดมการณ์ของกลุ่มผู้นำคณะราษฎรอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะผู้นำสายทหารอย่างหลวงพิบูลสงคราม และผู้นำสายพลเรือนอย่างหลวงประดิษฐมนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) โดยได้มีการบรรจุเรื่องนี้ไว้เป็นหลักการใหญ่หนึ่งในหกเรื่องของคณะราษฎรตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในปี พ.ศ.2475

ขณะที่การเมืองในประเทศเริ่มจะมีความคงที่ ทั้งการขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลในปี พ.ศ.2478 ซึ่งทำให้ความรู้สึกของประชาชนต่อการเมืองดีขึ้น และการสืบทอดอำนาจของหลวงพิบูลสงครามจากพระยาพลพลพยุหเสนาใน พ.ศ.2481 สถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศก็เริ่มประสพกับปัญหาความมั่นคง โดยมีการรุกรานเขตแดนเกิดขึ้นทั้งในยุโรป แอฟริกา และในเอเชีย โดยที่องค์การสันนิบาตชาติไม่สามารถทำหน้าที่ของตนได้เต็มที่ และมหาอำนาจที่กำลังแข็งแรงแสดงขึ้นอย่างสหรัฐอเมริกากำลังดำเนินนโยบายแยกตัวเองออกจากความขัดแย้งต่างๆ ในโลก จึงเป็นโอกาสที่ผู้นำไทยสามารถกำหนดนโยบายอย่างอิสระได้โดยที่จะไม่ถูกแทรกแซงโดยอิทธิพลจากต่างประเทศ ความพยายามในการดำเนินนโยบายต่างประเทศที่เป็นอิสระของผู้นำไทยในระยะนี้ได้แก่นโยบายของรัฐบาลหลวงพิบูลสงคราม สมัยที่ 1 ระหว่าง พ.ศ.2481-2487 และนโยบายสนับสนุนเอกราชของเพื่อนบ้านในรัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ เมื่อ พ.ศ.2489 หลังสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง ซึ่งเป็นเวลาที่รัฐบาลไทยมีความเป็นตัวของตัวเองสูงขึ้น ประกอบกับการมีผู้นำประเทศที่มีบุคลิกภาพเข้มแข็ง และมีฐานทางการเมืองที่มั่นคงชัดเจน แม้จะเป็นเพียงช่วงสั้นๆก็ตาม

4.2.1 ความพยายามดำเนินนโยบายต่างประเทศที่เป็นอิสระของรัฐบาลหลวงพิบูลสงคราม ระหว่าง พ.ศ.2481-2484

ระยะหลังจากที่ไทยสามารถแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคได้เป็นผลสมบูรณ์แล้วนั้น รัฐบาลไทยมีความตื่นตัวในเรื่องของเอกราชและอธิปไตยของชาติในหมู่ผู้นำที่มาจากคณะราษฎรอยู่มาก แม้จะมีความเห็นที่ไม่ตรงกันในรายละเอียดก็ตาม แต่ทั้งหลวงพิบูลสงครามและหลวงประดิษฐมนูธรรมเองนั้นก็ยังคงเห็นว่าในสภาพการเมืองระหว่างประเทศในเวลานั้น นโยบายต่างประเทศที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดในการปกป้องเอกราช อธิปไตย และผดุงเกียรติยศศักดิ์ศรีของประเทศในเวทีโลกได้นั้นก็คือ นโยบายเป็นกลาง

เมื่อหลวงพิบูลสงครามสืบทอดอำนาจต่อจากพระยาพหลพลพยุหเสนาแล้วก็ได้ประกาศจะดำเนินนโยบายเป็นกลางระหว่างประเทศ เพื่อให้ไทยนั้นไม่อยู่ภายใต้การครอบงำ หรือขึ้นจากมหาประเทศอื่นใด เป้าหมายสำคัญของนโยบายคือการรักษาเอกราชของชาติเป็นสำคัญ ในเรื่องนี้ หลวงพิบูลสงครามยังพยายามกระตุ้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินนโยบายนี้ด้วย โดยการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อวิทยุ เรียกร้องให้ประชาชนมีความสามัคคีปรองดอง ขอมเสียสละแม้กระทั่งชีวิตเพื่อรักษาความเป็นกลางของชาติ และเชื้อฟุ้งผู้นำในการดำเนินนโยบายเป็นกลางนี้อีกด้วย

การแสดงท่าทีเป็นกลางของรัฐบาลหลวงพิบูลสงครามนั้น นอกจากจะมีการประกาศทางสื่อแล้ว การจัดวางตัวบุคคลเพื่อดำรงตำแหน่งต่างๆ ในคณะรัฐมนตรี ก็ยังสะท้อนถึงความพยายามในการสื่อสารไปยังต่างประเทศว่าไทยยังคงมีความเป็นกลางอยู่ โดยมีทั้งรัฐมนตรีที่สนับสนุนฝ่ายโลกตะวันตก และรัฐมนตรีที่สนับสนุนญี่ปุ่น กล่าวคือ ในปี พ.ศ.2484 ได้มีการปรับคณะรัฐมนตรี โดยให้พันเอก หลวงพรหมโยธี (พลเอกมังกร พรหมโยธี ในเวลาต่อมา) และนายดิเรก ชัยนาม ซึ่งสนับสนุนประเทศตะวันตก เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศตามลำดับ ขณะที่รัฐมนตรีฝ่ายสนับสนุนญี่ปุ่นนั้น ได้แก่ พันตรีประยูร ภมรมนตรี รัฐมนตรีช่วยว่าการศึกษา และหลวงวิจิตรวาทการ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการต่างประเทศ

การส่งผู้แทนรัฐบาลในลักษณะคณะทูตพิเศษเดินทางไปเยือนดินแดนของทั้งฝ่ายตะวันตก และฝ่ายญี่ปุ่นนั้นก็เป็นอีกวิธีการหนึ่งในการดำเนินนโยบายที่เป็นกลาง โดยหลวงพิบูลสงครามได้จัดส่งคณะทูตพิเศษสองคณะ เพื่อเดินทางไปเยือนนานาประเทศ กล่าวคือ ส่งหลวง

พรหมโยธี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม นำคณะเดินทางไปเยือนอินโดจีนฝรั่งเศส และประเทศญี่ปุ่น ทั้งนี้นอกจากจะแสดงความเป็นกลาง และเป็นมิตรกับทุกชาติแล้ว ยังเป็นการหา ลู่ทางเจรจากับฝรั่งเศสเกี่ยวกับกรณีพิพาทอินโดจีนอีกด้วย และ ได้ส่งนาวาเอก หลวงธำรงนาวา สวัสดิ์ (ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม นำคณะผู้แทน ไปเยือน เครือจักรภพอังกฤษในแถบเอเชีย และออสเตรเลีย อีกทางหนึ่ง

การดำเนินนโยบายเป็นกลางของรัฐบาลหลวงพิบูลสงครามนั้นทำให้อังกฤษเชื่อว่าทางการไทยนั้นเป็นกลางจริง และจะรักษาความเป็นกลางต่อไปหากเกิดสงครามขึ้นในภูมิภาค เอเชียอาคเนย์ เนื่องจากในเวลานั้นกองทัพญี่ปุ่นเคลื่อนตัวเข้ามาใกล้ผลประโยชน์ของอังกฤษใน พื้นที่อาณานิคมแถบนี้มากขึ้น แต่เมื่อรัฐบาลไทยพยายามหยั่งเสียงของทั้งอังกฤษและสหรัฐอเมริกาว่าจะช่วยเหลือไทยหรือไม่อย่างไรหากญี่ปุ่นบุกโจมตีประเทศไทย แต่กลับได้รับคำตอบว่าทั้ง อังกฤษและสหรัฐอเมริกานั้นจะสู้รบก็ต่อเมื่อมีความจำเป็นจริงๆ คำตอบของฝ่ายตะวันตกนั้นทำให้นายกรัฐมนตรีหลวงพิบูลสงครามไม่พอใจมากถึงกับตำหนิว่าทั้งสองประเทศนี้จะปล่อยให้ไทยสู้รบไปตามลำพัง เมื่อสถานการณ์เริ่มเข้าสู่ภาวะคับขันในปี พ.ศ.2484 ทางการไทยจึงต้องเตรียมการ ให้พร้อมหากมีการบุก โดยเฉพาะในเดือนกันยายนของปีนั้น รัฐสภาได้ผ่านพระราชบัญญัติกำหนด หน้าที่คนไทยในเวลารบ พุทธศักราช 2484 ออกมาเพื่อกำหนดให้ประชาชนพร้อมที่จะเข้าสู่ สงคราม และต่อสู้กับผู้รุกรานทุกวิถีทาง ตลอดจนการจับอาวุธขึ้นต่อสู้กับทหารญี่ปุ่นของทหารไทย เมื่อเกิดการรบในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมพร และประจวบคีรีขันธ์ในเดือนธันวาคม ทำให้ อังกฤษยังมีความเชื่อมั่นว่าไทยยังคงรักษาความเป็นกลาง และจะไม่ยินยอมเข้าร่วมกับฝ่ายญี่ปุ่น อย่างแน่นอน แต่การลงนามเป็นพันธมิตรกันในวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ.2484 นั้น กลับทำให้อังกฤษ ไม่พอใจมาก และเมื่อสงครามสิ้นสุดก็มีท่าทีไม่ยอมให้อภัยแก่ไทยอย่างชัดเจนที่เข้าร่วมเป็น พันธมิตรกับญี่ปุ่น และการยินยอมเป็นฝ่ายเดียวกันกับญี่ปุ่นนี้เองก็ได้ทำให้นโยบายความเป็นกลาง ของไทยสิ้นสุดลง⁴

เมื่อไม่ได้รับสัญญาณการให้ความช่วยเหลือจากประเทศโลกตะวันตก ประกอบ กับการเป็นผู้นำที่ทำการต่างประเทศด้วยตนเองอย่างหลวงพิบูลสงคราม รวมทั้งภาวะสงครามที่ กระจายตัวไปทั่วโลกที่ทำให้แต่ละประเทศต่างให้ความสำคัญต่อความมั่นคงของตนเองมากกว่า อย่างอื่น การพยายามดำเนินนโยบายต่างประเทศที่เป็นอิสระของรัฐบาลไทยก็ยังคงอยู่โดยมี เป้าหมายสำคัญในเรื่องเอกราชอธิปไตย แนวทางของนโยบายต่างประเทศจึงมีลักษณะเป็นชาตินิยม

⁴ กอบเกียรติ สุวรรณทัต-เพ็ชร. นโยบายต่างประเทศของรัฐบาลพิบูลสงคราม พ.ศ.2481-2487.

ทั้งการดำเนินการเจรจาเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศสอันเป็นสิ่งที่รัฐบาลพิบูลสงครามดำเนินการต่อจากความพยายามของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และการรณรงค์ต่างๆเกี่ยวกับความเป็นไทยและการสร้างชาติให้เข้มแข็ง รวมถึงการตัดสินใจเข้าร่วมมือกับญี่ปุ่นนั้นก็ถูกอ้างว่าเป็นเรื่องของการรักษาเอกราชอธิปไตยของชาติด้วยเช่นกัน

การตัดสินใจของรัฐบาลในเวลานั้นจึงมีเรื่องของความอยู่รอดของชาติในภาวะสงครามเป็นเครื่องชี้นำทิศทางนโยบายต่างประเทศมากกว่าอิทธิพลของต่างชาติ แต่การตัดสินใจภายใต้สถานการณ์ที่ล่อแหลมอย่างสงครามมหาเอเชียบูรพานั้นก็ถูกมองว่าเป็นการยอมให้ญี่ปุ่นขึ้นนโยบาย แต่รัฐบาลก็พยายามแสดงให้เห็นว่าการตัดสินใจในเวลานั้นเป็นไปตามผลประโยชน์แห่งชาติที่พึงมีพึงได้มากกว่า และพยายามทำให้สาธารณชนเห็นว่าประเทศไทยเป็นตัวของตัวเอง มีเอกราชและอธิปไตยสมบูรณ์นับตั้งแต่การต่อรองข้อตกลงในกติกาสัญญาไมตรีไทย-ญี่ปุ่น และการดำเนินความสัมพันธ์แบบคุ้มกันตลอดระยะเวลาที่กองทัพญี่ปุ่นอยู่ในประเทศ และประเมินสถานการณ์สงครามอยู่ตลอดเวลา จนกระทั่งพยายามเตรียมแผนการกลับลำต่อสู้กับญี่ปุ่นในช่วงปลายของสงคราม ทั้งการปล่อยให้กระบวนการพิจารณากฎหมายต่างๆ ผ่านรัฐสภาตามปกติ การคลายความเข้มงวดให้ขบวนการเสรีไทยสามารถดำเนินงานได้สะดวกมากขึ้น รวมทั้งโครงการเมืองหลวงใหม่ที่เพชรบูรณ์โดยอ้างว่าจะใช้เป็นที่มั่นใหม่ในการต่อสู้กับญี่ปุ่น เป็นต้น แต่การกระทำดังกล่าวนั้นก็ไม่ได้ช่วยให้ประเทศไทยรอดพ้นจากการเรียกค่าปฏิกรรมสงครามของประเทศคู่สงครามอย่างอังกฤษไปได้

4.2.2 ความพยายามในการดำเนินนโยบายต่างประเทศที่เป็นอิสระของนายปรีดี พนมยงค์ หลังสงครามโลกครั้งที่สอง

จากการที่ จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ประกาศลาออกจากตำแหน่งก่อนสงครามยุติเล็กน้อย ทำให้บุคคลที่ทรงอำนาจในเรื่องการต่างประเทศในเวลานั้นเหลือเพียงนายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งเป็นผู้นำขบวนการเสรีไทยภายในประเทศไทย ควบคุมการประสานงานทั้งภายในประเทศและต่างประเทศมาตลอดระยะเวลาที่สงครามดำเนินอยู่ ซึ่งนายปรีดีเองนั้นเป็นผู้นำอีกคนหนึ่งของคณะราษฎรที่มีแนวความคิดต้องการให้ประเทศไทยดำเนินนโยบายต่างประเทศเป็นอิสระจากอิทธิพลภายนอกประเทศ และเป็นผู้วางหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎร ซึ่งไม่ว่าจะดำรงตำแหน่งใด หากได้มีส่วนในการกำหนดหรือดำเนินนโยบาย ก็จะต้องดำเนินตามแนวทางที่ตนเองได้กำหนดไว้เป็นพันธะทางอุดมการณ์

ความต้องการของนายปรีดีในเรื่องการต่างประเทศของชาติก็คือ การมีสันติภาพ ปราศจากสงคราม การดำเนินนโยบายต่างประเทศที่เป็นอิสระ และการอยู่ร่วมกับประเทศเพื่อนบ้านได้โดยสันติ⁵ ซึ่งนายปรีดีเองเมื่อดำรงตำแหน่งทั้งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เมื่อดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ก็พยายามดำเนินตามแนวทางของตนเองเสมอ กล่าวคือ ในสมัยที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ระหว่าง พ.ศ.2480-2481 นั้นก็ได้รับผิดชอบดำเนินการเกี่ยวกับการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค อันเป็นการสานต่อพันธกิจเดิมที่มีมาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของตนเองอยู่แล้ว และขณะที่เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในปี พ.ศ.2484 นั้นก็พยายามป้องกันคัดค้านการให้กองทัพญี่ปุ่นกู้ยืมเงินเพื่อใช้ในการทำสงคราม ด้วยเหตุผลว่าการให้กู้เงินนั้นจะเป็นผลเสียต่อเศรษฐกิจของชาติในระยะยาวด้วยปัญหาเงินเฟ้อ ทำให้ในอนาคตประเทศไทยต้องตกอยู่ภายใต้อาณัติของประเทศในลักษณะที่ต้องพึ่งพาประเทศที่ร่ำรวยกว่า และในที่สุดประเทศไทยก็จะสูญเสียอิสรภาพ ในการดำเนินนโยบาย แต่การขัดขวางการกู้เงินของกองทัพญี่ปุ่นในเวลานั้นส่งผลให้นายปรีดีถูกปรับออกจากคณะรัฐมนตรี แล้วถูกส่งให้ไปดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ตลอดระยะเวลาที่สงครามดำเนินอยู่

หลังจากได้รับตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แล้ว นายปรีดีได้ดำเนินการเกี่ยวกับการป้องกันเอกราชและอธิปไตยในทางลับ โดยการให้ความช่วยเหลือแก่ชาวอังกฤษและอเมริกันที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยในเบื้องต้น โดยการขอให้รัฐบาลอนุมัติให้นำชาวต่างประเทศเหล่านั้นมารวมกันไว้ภายในบริเวณมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อไม่ให้ทหารญี่ปุ่นนำคนเหล่านั้นไปเป็นเชลยศึกได้⁶ และในเวลาเดียวกันร่วมมือกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรบางส่วนในการจัดตั้งกองกำลังเพื่อกู้ชาติ และสร้างเครือข่ายในการติดต่อกับกลุ่มข้าราชการ ปัญญาชน และนักเรียนไทยที่อยู่ในต่างประเทศ และไม่เห็นด้วยกับการเข้าร่วมสงครามของรัฐบาลไทยซึ่งนำโดย ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช อัครราชทูตไทย ณ กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. จนกระทั่งสามารถดำเนินการได้สำเร็จ และได้คอยดูแลการติดต่อประสานงานโดยตลอด

ระหว่างนั้นนายปรีดีก็มีดำริที่จะสนับสนุนกองกำลังกู้ชาติในประเทศเพื่อนบ้านให้ร่วมมือกันเป็นเครือข่ายในการจัดอำนาจของประเทศต่างๆที่เข้ามาในภูมิภาคนี้โดยเฉพาะ ขบวนการกู้ชาติลาว และขบวนการกู้ชาติของเวียดนาม โดยมีการดำเนินการผ่านทาง

⁵ วงศ์ พลนิกร. “นโยบายต่างประเทศที่พึงปรารถนาและแนวความคิดของท่านปรีดี พนมยงค์” ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายวงศ์ พลนิกร ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ. วันเสาร์ที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545 ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร. หน้า 95-104

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและเสรีไทยสายอีสาน ได้ให้ความช่วยเหลือด้านการฝึกอาวุธ และให้ที่พำนักแก่คณะผู้นำรัฐบาลลาวพลัดถิ่น ตลอดจนให้ที่พักพิงแก่ชาวลาวและชาวเวียดนามอพยพตามแนวตะเข็บชายแดนภาคอีสาน เมื่อสงครามสิ้นสุดลงก็ได้จัดส่งอาวุธยุทธโปกรณ์ที่เหลือใช้จากปฏิบัติการเสรีไทยให้แก่ขบวนการกู้ชาติในเวียดนามตามคำร้องขอของโฮจิมินห์ ผู้นำขบวนการประชาชนเวียดนาม แม้ว่าจะมีอุดมการณ์ทางการเมืองที่ต่างกันคือ นายปรีดีเน้นแนวทางเสรีนิยม ขณะที่โฮจิมินห์เน้นแนวทางสังคมนิยม แต่นายปรีดีไม่ถือว่าเป็นอุปสรรค เพราะมีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือการหลุดพ้นจากการควบคุมของลัทธิจักรวรรดินิยมและจะอยู่ร่วมกันโดยสันติต่อไป ซึ่งอาวุธที่นายปรีดีมอบให้ทางเวียดนามไปนั้นสามารถนำไปจัดตั้งกองทหารได้ถึงสองกองพัน ทางเวียดนามจึงตั้งชื่อกองทัพอันเป็นเกียรติแก่ประเทศไทยว่า กองพันสยาม 1 และกองพันสยาม 2⁷

ภาวะด้านการต่างประเทศที่เกิดขึ้นอย่างหนึ่งภายหลังจากสงครามสงบแล้วก็คือการดำเนินการเพื่อให้ประเทศไทยพ้นจากสภาพผู้แพ้สงคราม และเร่งนำประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติตามที่ได้ประกาศเป็นนโยบายของรัฐบาลของเขาทั้งสองสมัย ตั้งแต่วันที่ 24 มีนาคม จนถึงวันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ.2489⁸ ซึ่งภารกิจทั้งสองก็ผ่านไปได้อย่างเรียบร้อย โดยไทยสามารถใช้เรื่องของการไม่ยอมประกาศสงครามกับสหรัฐอเมริกา และการไม่ยอมลงนามประกาศสงครามของนายปรีดี รวมทั้งปฏิบัติการของเสรีไทยในระหว่างสงคราม เป็นเหตุในการยกเลิกสถานะผู้แพ้สงคราม ซึ่งสหรัฐอเมริกาก็ได้ช่วยฝ่ายไทยในการเจรจาประนีประนอมกับอังกฤษที่ไม่ยอมให้อภัยต่อการเข้าร่วมสงครามของไทย จนไทยไม่ต้องตกเป็นผู้แพ้สงคราม และเพียงแต่ส่งข่าวสารจำนวนหนึ่งไปให้อังกฤษแทนการชดเชยค่าปฏิกรรมสงคราม และการเจรจาเพื่อนำประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติก็สำเร็จลงเมื่อ วันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ.2489 นับเป็นสมาชิกประเทศที่ 55 หลังจากที่นายปรีดีพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีไปแล้ว

การปลดเปลื้องภาระทั้งสองประการนั้นเป็นความพยายามที่จะทำให้นโยบายต่างประเทศของไทยเป็นอิสระจากอำนาจบังคับภายนอกตามเจตนารมณ์ของนายปรีดี ซึ่งเป็นผู้นำทางการเมืองที่มีแนวความคิดชัดเจน มีฐานเสียงที่เข้มแข็ง และแสดงบทบาทควบคุมการดำเนินนโยบายต่างประเทศด้วยตนเอง เรื่องต่อไปที่นายปรีดีตั้งใจจะทำโดยอิสระก็คือการอยู่ร่วมกับเพื่อนบ้านโดยสันติ

⁷ นาวี รังสิวารักษ์. รัฐบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ ปรีดี พนมยงค์. กรุงเทพฯ: ดับเบิ้ลนายน์, 2544. หน้า 366-367

⁸ รุ่งฤทธิ ศยามานนท์ (ผู้รวบรวม). นโยบายรัฐบาลไทย 2475-2519. เอกสารประกอบการศึกษาของแผนกวิชาการรัฐประศาสนศาสตร์ ลำดับที่ 2 คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519. หน้า 72-84

นอกจากการสนับสนุนขบวนการกู้ชาติในประเทศเพื่อนบ้านแล้ว นายปรีดียังมีแนวคิดในการจัดตั้งองค์การระหว่างประเทศในระดับภูมิภาคเพื่อต่อต้านการกลับเข้ามาในภูมิภาคของลัทธิล่าอาณานิคม ซึ่งความคิดทำนองนี้สะท้อนไปในหมู่นักเอกราชของประเทศต่างๆ ในเอเชียมาตั้งแต่สงครามยุค เช่น การเรียกร้องของ อูอองซานให้มีการประชุมระหว่างประเทศต่างๆ ในเอเชียเพื่อเร่งการปลดปล่อยเอกราชให้เกิดขึ้น โดยเร็วในปี พ.ศ.2489 ขณะที่นายโซตัน ซาจาห์วีร์ ผู้นำการเมืองในอินโดนีเซีย ได้เสนอให้มีการรวมกลุ่มกันเพื่อป้องกันไม่ให้ประเทศในเอเชียตกอยู่ระหว่างกลางความขัดแย้งของประเทศมหาอำนาจ ขณะที่นายกรัฐมนตรีเนहरूแห่งอินเดียก็ได้จัดการประชุมระหว่างประเทศในเอเชียที่กรุงนิวเดลีมีวัตถุประสงค์ในการผลักดันให้มีการปลดปล่อยอาณานิคม ด้วยเช่นกัน จนกระทั่งเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2490 นายปรีดี ได้สนับสนุนการจัดการประชุมผู้นำเอเชียขึ้นเพื่อผนึกกำลังกันในการต่อสู้กับการกลับมาของประเทศล่าเมืองขึ้นมีผลในทางรูปธรรมขั้นต้นคือการร่วมกันประกาศปฏิญญากรุงเทพฯ และเดือนกันยายน ปีเดียวกันนั้นได้มีการจัดการประชุมขึ้นอีกครั้งในประเทศไทย และที่ประชุมได้มีมติร่วมกันในการจัดตั้งสันนิบาตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asia League) ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการร่วมมือและประสานงานกัน รวมทั้งแลกเปลี่ยนกันทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศสมาชิก โดยการยืนยันหลักการกบฏรแอตแลนติกและกบฏรสหประชาชาติเป็นหลักการปฏิบัติของสันนิบาตเพื่อให้เกิดสันติภาพในภูมิภาค แต่ความมุ่งหมายแท้จริงในการจัดตั้งสันนิบาตก็เป็นเช่นเดียวกันกับผู้นำคนอื่น ๆ ที่พยายามจัดการประชุมเพื่อจัดตั้งเครือข่ายการต่อต้านจักรวรรดินิยมที่มีแนวโน้มจะกลับมาสู่เอเชียอีกครั้ง แต่ภายหลังการประกาศจัดตั้งสันนิบาตไม่นานนัก ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญในประเทศไทย คือการรัฐประหารรัฐบาล พล.ร.ต.ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์โดยคณะทหารบกที่มีจอมพลผดุง ชูณหะวัณเป็นแกนนำ ซึ่งนอกจากจะทำให้พล.ร.ต.ถวัลย์ และคณะรัฐบาลพ้นจากอำนาจแล้ว ยังเป็นการสลายอิทธิพลของนายปรีดีที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในการเมืองอีกด้วย ความพยายามจัดตั้งสันนิบาตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงต้องล้มเหลวไป และกลายเป็นหนึ่งในหลายข้อหาที่คณะทหารใช้กล่าวหานายปรีดีว่าฝักใฝ่คอมมิวนิสต์ และมีแผนการจัดตั้งระบบการปกครองแบบสาธารณรัฐในประเทศไทย⁹

การเข้ามามีอำนาจของคณะทหารซึ่งมีความนิยมชมชอบ และพึงพาอาศัยสหรัฐอเมริกาในการจัดกองทัพ ทั้งงบประมาณ เทคโนโลยีทางทหาร และอาวุธยุทโธปกรณ์ ทำให้การพยายามดำเนินนโยบายต่างประเทศที่เป็นอิสระของไทยต้องสิ้นสุดลงโดยปริยาย เนื่องจากรัฐบาลใหม่ที่ถูกตั้งขึ้นมานั้นต่างดำเนินนโยบายเข้าข้าง และตามคำสั่งของสหรัฐอเมริกาทั้งสิ้น

⁹ วงศ์ พลนิกร. “นโยบายต่างประเทศที่พึงปรารถนาและแนวความคิดของท่านปรีดี พนมยงค์” อ้างแล้ว.

4.3 พันธกิจด้านการป้องกันภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์โดยการดำเนินนโยบายโน้มเอียงไปทางสหรัฐอเมริกา ระหว่าง พ.ศ.2490-2501

สงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลงพร้อมกับการก่อตัวขึ้นมาของสงครามเย็น ซึ่งเป็นความขัดแย้งในการขยายอิทธิพลทางการเมือง ในภูมิภาคต่างๆทั่วโลกของมหาอำนาจสำคัญ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา และสหภาพโซเวียต ขณะที่ประเทศต่างๆที่ตกเป็นอาณานิคมของประเทศในยุโรป ต่างก็เร่งดำเนินการเพื่อให้เจ้าอาณานิคมปลดปล่อยตนเองให้เป็นอิสระด้วยวิธีการต่างๆ ทั้งการเจรจา การประท้วงกดดันเจ้าอาณานิคม หรือกระทั่งการทำสงครามปลดปล่อยเอกราช สองเรื่องนี้ถูกโยงเข้าด้วยกันจนก่อให้เกิดสถานะสงครามเย็นขึ้นในภูมิภาค ซึ่งประกอบด้วยสงครามประสาทและสงครามตัวแทน การตอบโต้กันทุกรูปแบบ และการโฆษณาชวนเชื่อ

การที่ประเทศเจ้าอาณานิคมโดยมากนั้นเป็นประเทศในค่ายโลกเสรี และถือระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่ทำให้ประเทศอาณานิคมทั้งหลายต้องเดือดร้อน การเลือกเอาอุดมการณ์ฝ่ายตรงกันข้ามอย่างสังคมนิยม หรือคอมมิวนิสต์มาใช้ประกอบกับแนวความคิดชาตินิยมของกลุ่มผู้นำเอกราชทั้งหลายจึงมีโอกาสดังขึ้นและนำไปสู่การใช้ความรุนแรงตอบโต้กันที่สุดในที่สุด ซึ่งตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดก็คือขบวนการประชาชนของเวียดนามที่นำโดย โฮจิมินห์ เลือกแนวทางคอมมิวนิสต์มาผสมกับความเชื่อนิยมในการต่อสู้กับฝรั่งเศสเพื่อทำให้เวียดนามเป็นอิสระ การต่อสู้ของโฮจิมินห์กับฝ่ายฝรั่งเศสนั้นเป็นทั้งการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยตนเองและการต่อสู้ในลักษณะของสงครามตัวแทนระหว่างพลังฝ่ายเสรีนิยมที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้สนับสนุนคนสำคัญกับพลังฝ่ายคอมมิวนิสต์ที่มีสหภาพโซเวียตเป็นผู้สนับสนุนหลัก โดยมีภูมิภาคอินโดจีนเป็นสมรภูมิสำคัญ

ประเทศไทยนั้นแทบจะเรียกได้ว่าตกอยู่ในบรรยากาศแห่งความขัดแย้งเพราะเป็นประเทศที่อยู่ใกล้พื้นที่การรบมากที่สุดประเทศหนึ่งในสมัยที่นายปรีดี พนมยงค์ มีอำนาจอยู่ในรัฐบาลนั้นได้ให้การสนับสนุนการกู้ชาติของโฮจิมินห์โดยไม่ได้ตั้งข้อรังเกียจต่อการยึดถือแนวทางคอมมิวนิสต์ของโฮจิมินห์ดังได้กล่าวมาแล้ว สหรัฐอเมริกาได้สนับสนุนพลังฝ่ายอนุรักษนิยมในประเทศไทย ซึ่งก็ได้แก่ กองทัพบก และนักการเมืองฝ่ายอนุรักษนิยมให้ก้าวขึ้นมาเป็นอำนาจแทนพลังฝ่ายเสรีนิยมก้าวหน้าของกลุ่มผู้สนับสนุนนายปรีดี ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่าประเทศไทยจะสามารถเป็นปราการสำคัญในการสกัดกั้นอิทธิพลของสหภาพโซเวียตในภูมิภาคเอเชียได้ โดยอาศัยกองทัพไทยเป็นแนวร่วมในการดำเนินนโยบายดังกล่าวนี้ ท่าทีของไทยต่อสถานการณ์ในเวียดนามจึงเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากพลังฝ่ายอนุรักษนิยมในประเทศไทยนั้นมีความเฝือพันต่อภัยคุกคาม

ของคอมมิวนิสต์สะสมมาตั้งแต่ช่วงการล่มสลายของราชวงศ์โรมานอฟแห่งจักรวรรดิรัสเซียในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20

การเปลี่ยนแปลงรัฐบาลจากนักการเมืองฝ่ายเสรีนิยม ไปสู่รัฐบาลอนุรักษนิยมที่มีทหารควบคุม และเป็นรัฐบาลที่มาจากฝ่ายกองทัพในที่สุดนั้น ทำให้นโยบายต่างประเทศของไทยมีลักษณะคล้ายตามสหรัฐอเมริกามากขึ้น การสนับสนุนฝ่ายประชาชนเวียดนามจึงกลายเป็นการสนับสนุนฝ่ายรัฐบาลหุ่นที่ฝรั่งเศสตั้งขึ้น คือรัฐบาลจักรพรรดิเบ๋าไต้ ที่ไม่เป็นที่ยอมรับของประชาชน และประเทศอื่นๆ ในเอเชียเองก็ยังไม่ยอมรับอำนาจของรัฐบาลเบ๋าไต้ แต่ด้วยการผลักดันจากสหรัฐอเมริกา ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเพิ่งกลับเข้ามารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเป็นครั้งที่สอง ประกาศรับรองรัฐบาลเบ๋าไต้เป็นชาติแรกในเอเชีย พร้อมกับรัฐบาลลาวและรัฐบาลกัมพูชาที่ฝรั่งเศสเป็นผู้แต่งตั้งขึ้น เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2493 คำประกาศของจอมพล ป. นั้นเป็นเสมือนการเปลี่ยนจุดยืนทางการต่างประเทศของไทยอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่เคยพยายามดำเนินนโยบายที่เป็นอิสระมาชั่วระยะเวลาหนึ่ง แต่ก็กลับยินยอมปฏิบัติตามแนวทางที่สหรัฐวางไว้ให้อย่างง่ายดาย

การดำเนินนโยบายโน้มเอียงเข้าข้างสหรัฐอเมริกายังคงดำเนินต่อมาอีก ทั้งการประกาศส่งกองกำลังทหารเข้าร่วมสงครามเกาหลี ในปี พ.ศ.2493 และการจัดตั้งองค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ องค์การ สปอ. (Southeast Asia Treaty Organization – SEATO) ในปี พ.ศ.2495 ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นไปเพื่อเสริมยุทธศาสตร์การป้องปรามภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ของสหรัฐอเมริกาทั้งสิ้น การดำเนินนโยบายต่างประเทศในลักษณะนี้เป็นเพราะทั้งสหรัฐฯ และประเทศไทย ต่างก็ได้ผลประโยชน์จากนโยบายนี้เช่นกัน กล่าวคือ สหรัฐฯ ที่สามารถสกัดกั้นการขยายตัวของคอมมิวนิสต์จากสหภาพโซเวียตและจีนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ในระดับหนึ่ง ขณะที่รัฐบาลไทยได้ความมั่นใจว่าสหรัฐอเมริกาจะให้ความช่วยเหลือหากประสบภัยคุกคามของคอมมิวนิสต์จากจีน การได้รับความช่วยเหลือลักษณะต่างๆ ทั้งที่เป็นตัวเงินและความช่วยเหลือทางวิชาการจากสหรัฐฯ โดยเฉพาะส่วนของกองทัพที่จะได้รับความช่วยเหลือเหล่านี้มากเป็นพิเศษ ขณะที่กลุ่มผู้นำไทยเองทั้งจอมพล ป. พิบูลสงคราม พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ และจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ต่างก็อาศัยผลประโยชน์จากความช่วยเหลือของสหรัฐฯ ในการสร้างฐานทางการเมืองของตนเองไปด้วยในเวลาเดียวกัน

การเข้ามาทำการต่างประเทศเองอีกครั้งหนึ่งของจอมพล ป. พิบูลสงครามหลังการรัฐประหาร พ.ศ.2490 นั้นต่างไปจากการทำการต่างประเทศเองในสมัยก่อนสงครามมหาเอเชียบูรพา โดยมีเรื่องการเมืองหวือหวาทางการเมืองระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ในกองทัพเข้ามาเกี่ยวข้อง

ประกอบกับอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาที่เข้มแข็งอย่างมาก การดำเนินนโยบายต่างประเทศจึงประสบกับข้อจำกัดที่มาจากผลประโยชน์ของตัวผู้นำเอง ผลประโยชน์ของกลุ่มการเมืองภายในประเทศ และผลประโยชน์ของประเทศมหาอำนาจ จึงต้องปรับเป้าหมาย และผลประโยชน์ของชาติให้สอดคล้องสัมพันธ์กันกับข้อจำกัดทางอำนาจที่เกิดขึ้น ความมุ่งหวังที่จะดำเนินนโยบายอย่างเป็นอิสระจึงไม่สามารถทำได้ พันธกิจในนโยบายต่างประเทศระยะนี้จึงเป็นการดำเนินตามประเทศมหาอำนาจ โดยมีผลประโยชน์ร่วมกันทั้งในระดับระบบระหว่างประเทศ ระดับรัฐต่อรัฐ และระดับปัจเจกบุคคล แม้ในช่วงปลายของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้นจะมีการปรับเปลี่ยนท่าทีที่จะกลับมาใช้นโยบายเป็นกลางหลังจากการไม่สามารถทำองค์การ สปอ. ให้มีความเข้มแข็งเหมือนองค์การนาโต้ในยุโรป ซึ่งจะเป็นหลักประกันความมั่นคงให้กับไทยได้ โดยการผ่อนคลายท่าทีตึงเครียดกับจีนอันมีจุดเริ่มต้นมาจากการประชุมเอเชีย – แอฟริกา ที่ นครบันดุง ประเทศอินโดนีเซีย ในเดือนเมษายน พ.ศ.2498 แต่การทำรัฐประหารโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในเดือนกันยายน ปี พ.ศ.2500 เป็นการยุติความเปลี่ยนแปลงในท่าทีดังกล่าวให้กลับไปดำเนินตามเส้นทางที่สหรัฐกำหนดอีกครั้งอย่างใกล้ชิด

4.4 สรุป

พันธกิจในนโยบายต่างประเทศของไทย ตลอดระยะที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีบทบาทอยู่นั้น ระยะแรกเป็นช่วงพันธกิจของการดำเนินการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคกับนานาประเทศ มีลักษณะเป็นการพยายามปลดปล่อยข้อจำกัดที่ควบคุมไม่ให้การดำเนินนโยบายทั้งภายในประเทศและต่างประเทศตามผลประโยชน์แห่งชาติเป็นไปได้เต็มที่ ซึ่งข้อจำกัดดังกล่าวนี้เป็นเรื่องทางข้อกฎหมายที่ต้องอาศัยระยะเวลาในการดำเนินการแก้ไขนานพอสมควรจนกระทั่งทำได้สำเร็จสมบูรณ์ เมื่อสามารถแก้ไขสนธิสัญญาและปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตได้สำเร็จ ผู้นำประเทศจึงมีความตื่นตัวในเรื่องเอกราชและอิสรภาพของการดำเนินนโยบาย ทำให้พันธกิจในระยะที่สองเกิดขึ้นต่อเนื่อง เพื่อให้ประเทศไทยมีสถานะเป็นประเทศปกติ หลังจากที่สูงงเสียอิสรภาพบางส่วนมาเป็นเวลานาน แม้ว่าจะเกิดเหตุจำเป็นในทางการเมืองหลายครั้ง ทั้งสงครามมหาเอเชียบูรพา และกรณีสวรรคตเข้ามาสอดแทรก และสร้างข้อจำกัดต่อการตัดสินใจดำเนินนโยบายของกลุ่มผู้นำในช่วงเวลานั้น แต่การตัดสินใจตามผลประโยชน์แห่งชาติและพันธะทางอุดมการณ์ของผู้นำที่เน้นเรื่องเอกราชและอธิปไตยแห่งชาตินั้นยังสามารถดำเนินได้อยู่ แม้ว่าจะต้องประสบกับปัญหาสภาพลักษณะของประเทศชาติในสายตาของประเทศอื่นๆ โดยเฉพาะอังกฤษที่มองว่าประเทศไทยเป็นนักฉวยโอกาสจากสถานการณ์ต่างๆ เพื่อหวังประโยชน์ส่วนตนโดยไม่หวังผลประโยชน์ของมิตรประเทศ แต่การตัดสินใจของรัฐบาลนั้นเป็นไปโดย

คำนึงถึงสิ่งที่ประเทศชาติพึงมีพึงได้นั้นยังเป็นหลักสำคัญที่กลุ่มผู้นำต่างยึดถือ แม้ว่าจะมีแนวทางการดำเนินการที่แตกต่างกันก็ตาม

การดำเนินนโยบายอย่างเป็นทางการเป็นอิสระต้องถึงจุดพลิกผัน เมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศ กล่าวคือ ความขัดแย้งทางการเมืองภายในระหว่างพลังเสรีนิยมกับพลังอนุรักษนิยมอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล จนนำไปสู่การรัฐประหารในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2490 ทำให้นายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นผู้นำทางการเมืองที่เน้นการดำเนินนโยบายที่เป็นอิสระผู้หนึ่งต้องพ้นจากอำนาจและต้องหลบหนีออกนอกประเทศไป การดำเนินการต่างๆ ที่นายปรีดีได้ริเริ่มไว้จึงต้องหยุดชะงักลงไป ขณะที่การเปลี่ยนแปลงในต่างประเทศที่ส่งผลให้ประเทศไทยสามารถดำเนินนโยบายอย่างเป็นทางการเป็นอิสระต่อไปนั้น ได้แก่ ความขัดแย้งของประเทศมหาอำนาจในบริบทของสงครามเย็น เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง และการได้ชัยชนะของพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศจีน ได้สร้างข้อจำกัดให้กับการกำหนดนโยบายอีกครั้งเมื่อประเทศไทยต้องตกอยู่ระหว่างกลางความขัดแย้งของมหาอำนาจ ประกอบกับการแย่งชิงผลประโยชน์ของกลุ่มการเมืองต่างๆ ภายในประเทศ ทำให้ไทยต้องเลือกการดำเนินนโยบายเข้าข้างค่ายโลกเสรีที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ ยิ่งไปกว่านั้นรัฐบาลที่ทหารเป็นผู้กุมอำนาจนั้นหันไปพึ่งพิงสหรัฐฯ มากขึ้นจนทำให้สูญเสียอิสรภาพในการกำหนดนโยบายอีกครั้ง เป็นการเหวี่ยงกลับครั้งสำคัญของการกำหนดนโยบายต่างประเทศของไทยไปสู่ภาวะของการตัดสินใจได้อย่างจำกัด แม้ว่าผู้นำที่เคยลงมาทำการต่างประเทศเองในช่วงที่ประเทศไทยพยายามดำเนินนโยบายอย่างเป็นทางการเป็นอิสระอย่างจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ไม่สามารถตัดสินใจในแบบเดิมได้อีกจนกระทั่งถูกจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ทำรัฐประหาร หลังจากนั้นประเทศไทยจึงดำเนินนโยบายเข้าข้างสหรัฐฯ อย่างเต็มที่

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

บทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในการต่างประเทศของไทย

การทรงงานด้านการต่างประเทศของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์นั้นมีมากมาย ในตลอดระยะเวลาที่เสด็จไป ต้องทรงอยู่ในสภาวะการเมืองในหลายรูปแบบ และต้องทรงงานร่วมกับผู้นำที่มีบุคลิกลักษณะแตกต่างกันไป การแสดงบทบาทของพระองค์ท่านจึงมีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง การปรับบทบาทของพระองค์ท่านตามสถานการณ์นั้นมีส่วนเกี่ยวข้องให้ทรงอยู่รอดมาได้ทุกยุคทุกสมัย เนื้อหาในบทนี้จึงเป็นการกล่าวถึงการแสดงบทบาทของพระองค์ท่านในช่วงพันธกิจต่างๆ ของการต่างประเทศของไทยตามที่ได้แบ่งไว้ในบทที่ผ่านมา ได้แก่ บทบาทในช่วงการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค บทบาทในช่วงความพยายามดำเนินนโยบายที่เป็นอิสระ และบทบาทในช่วงที่ไทยดำเนินนโยบายโน้มเอียงเข้าหาสหรัฐอเมริกา

5.1 บทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในช่วงพันธกิจการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค (ระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ.2460 – 2480)

5.1.1 บทบาทในฐานะข้าราชการประจำที่ต้องขึ้นต่อรัฐบาล

บทบาทแรกสุดในการต่างประเทศของไทยที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงได้รับคือ บทบาทข้าราชการประจำในกระทรวงการต่างประเทศที่สถานทูตไทย ณ กรุงปารีส ในปี พ.ศ.2460 หลังจากทรงสำเร็จการศึกษา และเกิดสงครามโลกครั้งที่หนึ่งขึ้นพอดี การแสดงบทบาทในฐานะข้าราชการและเป็นสมาชิกแห่งพระราชวงศ่นั้นจะถูกควบคุมโดยระบบการบริหารราชการแผ่นดินและความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายในพระราชวงศ์ที่เกี่ยวข้อง กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์หรือหม่อมเจ้าวรรณไวยากรในเวลานั้นต้องทรงใช้ความรู้ความสามารถที่ทรงมีอยู่นั้นในการรับใช้วัตถุประสงค์หลักในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของรัฐบาล กล่าวคือ ความต้องการในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค

การต่างประเทศของไทยในเวลานั้นยังอยู่ภายใต้การควบคุมของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ และที่ปรึกษาชาวต่างประเทศ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์จึงทรงแสดงบทบาทตามหน้าที่ราชการไปพร้อมกับการเรียนรู้บทบาทของผู้อื่น

โดยเฉพาะนักการทูตในยุโรปซึ่งมีชั้นเชิงในการเจรจาอย่างมากเมื่อทรงงานอยู่ในต่างประเทศ และเมื่อเสด็จกลับมาทรงงานในประเทศแล้วก็ทรงสังเกตและเรียนรู้บทบาทของผู้กำหนดนโยบายจากองค์เสนาบดีในการถวายงานใกล้ชิด การเดินทางกลับมาเป็นเจ้าหน้าที่ระดับสูงในกระทรวงต่างประเศนั้น แม้จะไม่ได้มาทำหน้าที่ในการตัดสินใจ แต่ก็สามารถแก้ปัญหาในระดับปฏิบัติการได้หลายเรื่อง ซึ่งการคลี่คลายปัญหานั้นมีส่วนสนับสนุนพันธกิจการรักษาเอกราชของชาติได้แม้จะเป็นเพียงส่วนเล็กๆ เช่น การเจรจากับเจ้าหน้าที่การทูตของอังกฤษและฝรั่งเศสในเรื่องการเรียนการสอนภาษาของทั้งสองประเทศในโรงเรียนไทย ดังได้กล่าวไว้ในบทที่สอง หรือเรื่องที่ใหญ่ขึ้นอย่าง การดำเนินการเจรจาเขตแดนอินโดจีนกับฝรั่งเศส พ.ศ.2467 ซึ่งมีการเจรจาระหว่างกันนานถึงสองปีจนได้กรอบกว้างๆ สำหรับการเจรจาในรอบต่อไป ปรากฏในรูปของอนุสัญญาอินโดจีน พ.ศ. 2469 การใช้ความสามารถในการเจรจาเรื่องแ่งกฎหมายนั้นทำให้ทรงมีกิตติศัพท์ในหมู่นักการทูตชาวตะวันตกที่ต้องทำการต่างประเทศกับไทยว่าทรงเป็นนักการทูตที่เจรจาเอาชนะได้ยาก

5.1.2 บทบาทในฐานะข้าราชการการเมือง

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีโอกาสได้เป็นข้าราชการการเมืองสองครั้งในตำแหน่งที่ปรึกษาของรัฐบาล โดยครั้งแรกนั้นได้มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งในสมัยรัชกาลที่ 6 ให้ทรงเป็นองคมนตรี รับผิดชอบราชการส่วนพระองค์ ภายหลังกการอภิเษกสมรสระหว่างพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กับพระนางเชอลักยมีลาวัณ พระขนิษฐาในกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ แต่ไม่ปรากฏว่าทรงรับราชการสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งนี้ได้มากนัก น้อยเพียงไร เพราะในระหว่างนั้นกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ต้องทรงงานในกระทรวงการต่างประเทศเป็นหลัก และต้องทรงทุ่มเทเวลาไปในเรื่องของการดำเนินการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค ประกอบกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีที่ปรึกษาอยู่เป็นจำนวนมากแล้ว บทบาทในการเป็นข้าราชการการเมืองในตำแหน่งที่ปรึกษาราชการในพระองค์จึงไม่เด่นชัดมากนัก นอกจากจะเป็นสัญลักษณ์ในการยกย่องพระญาติวงศ์ฝ่ายพระนางเชอลักยมีลาวัณอย่างหนึ่งเท่านั้น ซึ่งพระบิดาก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนกรมเป็น กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ในเวลาที่ใกล้เคียงกัน

บทบาทข้าราชการการเมืองของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เริ่มขึ้นอีกครั้งเมื่อคณะรัฐบาลของพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา โดยได้มากราบทูลเชิญเพื่อให้ทรงไปดำรงตำแหน่งเป็นที่ปรึกษาแก่นายกรัฐมนตรีเป็นหลัก และทรงมีงานสำคัญที่ต้องจัดการคือ การดำเนินการเกี่ยวกับการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ ซึ่งกระบวนการต่างๆ ที่ได้ตกลงกันไว้กำลังเดินทางมาถึงขั้นตอนสุดท้าย หลังจากที่ได้ดำเนินการเจรจา

กับประเทศคู่สัญญาเป็นระยะๆ มาตลอด ในฐานะที่ทรงดูแลงานเกี่ยวกับสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคมาตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ 6 และทรงเคยเป็นเจ้าหน้าที่ระดับสูงของกระทรวงการต่างประเทศมาก่อน กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์จึงทรงมีบทบาทเป็นที่ปรึกษา ให้กับนายปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ หัวหน้าคณะเจรจาโดยตำแหน่ง ในการเจรจา ด้วยความที่นายปรีดีมีความรู้ทางด้านกฎหมาย ขณะที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีความรู้ทั้งทางกฎหมาย และความชำนาญในการต่างประเทศ ทำให้ภารกิจในการเจรจายกเลิกสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคอันเป็นที่มาของปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตนั้นสามารถดำเนินการได้เร็วและสามารถดำเนินพร้อมกันกับคู่สัญญาประเทศอื่นๆ จนประเทศไทยเป็นอิสระจากพันธกรณีทั้งหมดในสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค กลายเป็นประเทศปกติ ที่ไม่ถูกจำกัดความเป็นอิสระของนโยบายและการแทรกแซงการตัดสินใจ สมตามเจตนารมณ์ของกลุ่มผู้นำคณะราษฎร

5.1.3 บทบาทในฐานะปัญญาชนผู้นำความคิด

หลังจากการลาออกจากกระทรวงการต่างประเทศในปี พ.ศ.2473 นั้นเป็นช่วงเวลาที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงได้หยุดพักจากงานด้านการต่างประเทศ และได้รับพระกรุณาจากพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร (พระองค์เจ้าธานีนิวัติ) เสนาบดีกระทรวงธรรมการในเวลานั้น ทรงบรรจุให้เป็นอาจารย์ประจำคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้ทรงงานเป็นอาจารย์อยู่ระยะหนึ่ง โดยทรงสอนทั้งวิชาภาษาไทยและวิชาภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นสาขาวิชาที่ทรงมีความชำนาญอยู่แล้ว และต่อมาทรงรับเป็นศาสตราจารย์สอนวิชากฎหมาย โดยเฉพาะกฎหมายระหว่างประเทศให้กับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองด้วยอีกแห่งหนึ่ง คุณลักษณะเฉพาะพระองค์ในส่วนที่สามารถแสดงออกได้นั้นเป็นไปในส่วนของพระอัธยาศัยมากกว่าส่วนของพระดำริหรือพระมดี ดังจะเห็นได้จากคำบอกเล่าของศิษยานุศิษย์ที่ได้เข้าเรียนวิชาต่างๆจากพระองค์ท่านว่าทรงมีอัจฉริยภาพในการสอน¹ และทรงเมตตาชี้แนะแก่ศิษย์อย่างไม่ถือพระองค์ และไม่ทรงหวงวิชา² ขณะที่การแสดงพระดำรินในทางการเมืองในเวลาที่ทรงสอนนั้นแทบจะไม่มีเลย เพราะทรงสอนแต่ในหลักวิชา

แต่ถ้าหากต้องการฟังพระดำริทางการเมืองอาจต้องรอฟังปาฐกถาที่ทรงไปบรรยายนอกเวลาเรียน โดยเฉพาะปาฐกถาของสามัคยาจารย์สมาคม ที่ได้รับความสนใจจากมหาชนมาก

¹ กนดฺ์ชรีร์ สุกมกคค. “เสด็จในกรมฯ รอนนายกรัฐมนตรี” ใน ชุมนุมนิพนธ์เพื่อถวายพระเกียรติแด่พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เล่ม 3. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2513. หน้า

² สุข เปรุนาวิน. “เมื่อข้าพเจ้าเรียนกฎหมายระหว่างประเทศ” ใน เรื่องเดียวกัน. หน้า175-178

พอสมควร เนื่องจากจะทรงพูดเรื่องที่อยู่ในกระแสการเมืองในขณะนั้นเสมอ เช่น ปาฐกถาเรื่อง “สันนิบาตชาติ” ในปี พ.ศ.2474 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เพิ่งเสด็จกลับจากการทรงงานในองค์การแห่งนั้น และทั่วทั้งประเทศไทย ไม่มีใครทราบเรื่องนี้ดีเท่ากับพระองค์ท่านอีกแล้ว และปาฐกถาเรื่อง “ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน” ในปี พ.ศ.2475 ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองในเวลาไม่ถึงเดือน ได้รับความสนใจจากสังคมกว้างเป็นอย่างมาก เพราะนอกจากจะเป็นการอภิปรายที่มีเนื้อหาสนับสนุนระบอบการปกครองใหม่อย่างเต็มที่แล้ว ยังเป็นการวิพากษ์วิจารณ์ระบอบการปกครองเก่าอย่างตรงไปตรงมาอีกด้วย

อาชีพนักหนังสือพิมพ์นั้นเป็นอีกบทบาทหนึ่งที่กรมหมื่นนราธิปทรงได้รับและดูเหมือนว่าจะพึงพอพระทัยที่ได้ทรงงานในฐานะสื่อสารมวลชน ถึงขนาดทรงกล่าวกับผู้อื่นว่า “ฉันเป็นนักหนังสือพิมพ์นะ”³ ซึ่งอาจจะทรงเล็งเห็นว่างานสื่อสารมวลชนนี้จะทำให้ทรงสามารถแสดงออกซึ่งพระดำริหรือพระมติส่วนพระองค์ได้อย่างเต็มที่ในฐานะเสรีชนคนหนึ่งในยุคประชาธิปไตย ซึ่งก็เป็นจริงในช่วงที่ทรงเปิดตัวหนังสือพิมพ์ “ประชาชาติ” เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2475 โดยทรงเป็นผู้อุปถัมภ์ ขณะที่หม่อมพริยาสุพิน มีชื่อเป็นเจ้าของ และมีนักเขียนนักหนังสือพิมพ์มีชื่อเสียงอย่าง คณะสุภาพบุรุษ โดยการนำของนายกุหลาบ สายประดิษฐ์ หรือ ศรีบูรพา เป็นคณะนักเขียนประจำ หนังสือพิมพ์ประชาชาติได้รับความสนใจอย่างมากจากประชาชนตั้งแต่เริ่มพิมพ์ออกจำหน่าย แม้ความสำเร็จที่มาจากการมีนักเขียนนักหนังสือพิมพ์ที่ได้รับความนิยมจะเป็นที่น่าพึงพอใจ แต่นั่นก็เป็นเหตุอันนำไปสู่เสถียรภาพของหนังสือพิมพ์ในเวลาต่อมา

หลังจากที่เปิดตัวไปได้ไม่นานนักก็ถูกรัฐบาล “ขอยืมแทนพิมพ์” และกรมหมื่นนราธิปพงศัประพันธ์เองก็ทรงถูกขอตัวให้เข้าไปช่วยงานราชการในฐานะที่ปรึกษารัฐบาล ทรงเห็นว่าการทำงานเข้าไปเป็นคนของรัฐบาลนั้นจะทำให้สูญเสียความเป็นกลางในการวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมือง ไปจึงทรงหันมาเน้นการบอกเล่าเรื่องราวด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เรื่องทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและภาษาแทน การแสดงพระมติในด้านต่างๆจึงจำกัดมากขึ้น แม้จะทรงมีโอกาสประทานความเห็นผ่านคอลัมน์ “ไขข่าว” ในประชาชาติ และหนังสือที่มีผู้จัดพิมพ์ในโอกาสพิเศษต่างๆ อยู่อย่างสม่ำเสมอ แต่ก็เข้าไปในกรอบที่จำกัด และต้องเกือกลดต่อเนวนโยบายของรัฐบาลมากกว่าจะเป็นการวิพากษ์วิจารณ์ให้กระทบต่อการดำเนินนโยบาย

³ พงษ์ศักดิ์ พัชฌวิเชียร. “พัฒนาการด้านสังคมศาสตร์และงานหนังสือพิมพ์ จากสมัยเสด็จในกรมฯ ถึงปัจจุบัน” ใน รายงานการสัมมนาทางวิชาการฉลอง 100 ปี พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2534. หน้า 76

5.2 บทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในช่วงพันธกิจของความพยายามดำเนินนโยบายต่างประเทศที่เป็นอิสระ (ระหว่าง พ.ศ.2481 – 2489)

5.2.1 บทบาทในฐานะข้าราชการการเมือง

ภายหลังการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคกับนานาประเทศเป็นผลสำเร็จสมบูรณ์ใน พ.ศ.2480 แล้ว ความจำเป็นที่รัฐบาลต้องการใช้ความสามารถของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ยังคงมีอยู่ เมื่อเกิดความพยายามเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส ที่มีการผลักดันทั้งจากบุคคลในรัฐบาลและการผลักดันจากประชาชน เนื่องจากการที่ทรงเป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทยไปเจรจาปัญหาเขตแดนอินโดจีนกับรัฐบาลฝรั่งเศสมาก่อน และแม้ว่าจอมพล ป. พิบูลสงครามจะเป็นผู้ควบคุมการดำเนินนโยบายต่างประเทศด้วยตนเองอย่างใกล้ชิด แต่ก็ยังคงต้องการที่ปรึกษาด้านการต่างประเทศที่ไว้วางใจได้อยู่ ซึ่งในเวลาที่ผ่านมานั้น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงปฏิบัติราชการกับคณะราษฎรด้วยดีมาตลอด ประกอบกับทรงเป็นบุคคลที่พระยาพลพลพยุหเสนาให้ความเคารพเชื่อถือ ทำให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ยังคงทรงงานกับรัฐบาลใหม่ได้ต่อไปในตำแหน่งเดิม และพระองค์ท่านทรงเป็นที่ปรึกษาด้านต่างประเทศคนสุดท้ายที่รัฐบาลเหลืออยู่ในระหว่างสงคราม

เมื่อสถานการณ์สงครามในยุโรปเริ่มรุนแรงมากขึ้น และฝรั่งเศสต้องประสบกับการรุกรานจากเยอรมนี และญี่ปุ่นพยายามที่จะเข้ามาแผ่อำนาจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แทนที่มหาอำนาจตะวันตกที่กำลังประสบภาวะสงคราม กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นบุคคลหนึ่งในรัฐบาลที่สนับสนุนให้รัฐบาลขอเปิดการเจรจาเพื่อเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส โดยการคืนดินแดนส่วนหนึ่งที่เคยได้ไปจากประเทศไทย ให้แนวเขตแดนใหม่นั้นสอดคล้องกับแนวพรมแดนธรรมชาติ ก็คือแนวร่องน้ำของแม่น้ำโขง และต้องมีการกำหนดเกาะแก่งในแม่น้ำโขงให้ชัดเจนว่าเกาะใดเป็นของอินโดจีนฝรั่งเศส และเกาะใดเป็นของไทย ทั้งนี้นอกจากจะได้แนวพรมแดนที่ชัดเจนแล้ว ยังจะเป็นการป้องกันปัญหาความมั่นคงที่จะเกิดขึ้นด้วย โดยเฉพาะในบริเวณพื้นที่ฝั่งขวาของแม่น้ำโขงในประเทศลาว ซึ่งแนวทางการเรียกร้องดินแดนโดยใช้แนวพรมแดนธรรมชาติและแนวร่องน้ำถือเป็นสิ่งที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เคยทรงใช้อ้างอิงในการเจรจากับรัฐบาลอินโดจีนเมื่อทรงเป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทยไปเจรจาที่เวียงจันทน์ในปี พ.ศ.2469 แต่การที่ทรงสนับสนุนให้รัฐบาลตัดสินใจเรียกร้องดินแดนจากฝรั่งเศสอีกครั้งหนึ่งนั้น ทำให้ทางสถานทูตอังกฤษมองว่าทรงมองการณ์ไกลไปถึงการเรียกร้องเอาดินแดนในประเทศกัมพูชาคืนทั้งหมดในภายหลัง ขณะเดียวกันบุคคลอื่นในรัฐบาลก็มีความคิดเห็นคล้ายคลึงกันว่านี่เป็น โอกาสที่

ไทยจะเรียกร้องดินแดนคืน เช่น นายปรีดี พนมยงค์ หลวงวิจิตรวาทการ และพันตรีประยูร ภมรมนตรี เป็นต้น โดยเฉพาะสองบุคคลหลังมีความเห็นไปในทางการเรียกร้องดินแดนคืนเพื่อสร้างชาติให้ยิ่งใหญ่ และมีแนวโน้มเป็นชาตินิยมก้าวร้าว⁴

เมื่อฝรั่งเศสตระหนักถึงสถานการณ์ที่ไม่มั่นคงในอินโดจีน และคาดว่าหากญี่ปุ่นบุกขึ้นมาถึงอาจชักนำไทยเข้าร่วมโจมตีอินโดจีนได้ จึงพยายามขอเจรจาทำสัญญากับไทยในปี พ.ศ. 2482 โดยเสนอให้ทั้งสองฝ่ายไม่รุกรานกันทางทหารถึงสองครั้งในเดือนสิงหาคมและเดือนตุลาคม ครั้งแรกนั้นถูกฝ่ายไทยปฏิเสธ แต่ในครั้งที่สองฝ่ายไทยได้ยื่นขอเสนอเรื่องการจัดการเกี่ยวกับพรมแดนโดยยื่นกรณตามหลักการที่ต้องการมาแต่เดิมก็คือการปรับแนวพรมแดนให้สอดคล้องกับพรมแดนธรรมชาติ ซึ่งฝรั่งเศสนำเรื่องนี้ไปคิดและตัดสินใจยอมรับเงื่อนไขในเดือนเมษายน พ.ศ. 2483 จึงได้มีการเจรจากันระหว่างทั้งสองฝ่าย จนนำไปสู่ข้อตกลงในสนธิสัญญาไม่รุกรานกันระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ.2483 แต่หลังการลงนามในสนธิสัญญาดังกล่าวได้เพียงสัปดาห์กว่าเท่านั้น กองทัพเยอรมนีสามารถยึดฝรั่งเศสได้ มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลขึ้นในฝรั่งเศสเป็นรัฐบาลวีซี ภายใต้การนำของจอมพลเปแต็งซึ่งถูกควบคุมโดยเยอรมนีอีกทอดหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงนโยบายของฝรั่งเศสจึงเกิดขึ้นอีกครั้งโดยมีแนวโน้มว่าจะให้ญี่ปุ่นเข้ามาตั้งกองกำลังของตนในอินโดจีน อันจะทำให้อินโดจีนล่มสลาย และการเจรจาเรียกร้องดินแดนคืนของไทยจะยุ่งยากมากขึ้นหากเกิดการแตกออกเป็นประเทศย่อยๆ รัฐบาลจึงจำเป็นต้องเจรจากับรัฐบาลวีซีให้ยอมปฏิบัติตามสนธิสัญญาที่เพิ่งทำไปให้ได้ แต่รัฐบาลของเปแต็งยอมตกลงเฉพาะเรื่องข้อตกลงไม่รุกรานกัน ปฏิเสธเงื่อนไขเรื่องของการเจรจาเขตแดนอินโดจีน การผลักดันอย่างเต็มที่จากบุคคลต่างๆ ในรัฐบาล และการเดินขบวนเรียกร้องดินแดนจึงเกิดขึ้นในเดือนกันยายนปีเดียวกันนั่นเอง

การปฏิเสธพันธกรณีในสนธิสัญญาไม่รุกรานกันของฝรั่งเศสนั้นได้สร้างแรงกดดันให้นายกรัฐมนตรีต้องเชิญทูตฝรั่งเศสมาพูดคุยกันอีกครั้งในเดือนตุลาคม โดยครั้งนี้เป็นเหมือนการยื่นคำขาดให้ฝรั่งเศสต้องเจรจาเรื่องเขตแดนกับไทย หากไม่แล้วก็จะขอความเห็นจากประชาชนในบริเวณฝั่งขวาของแม่น้ำโขงเพื่อเคลื่อนกองทัพของไทยเข้าไปยึดครองดินแดนเหล่านั้นคืนมา การคุยกันระหว่างนายกรัฐมนตรีไทยกับทูตฝรั่งเศสในคราวนั้นทำให้ฝรั่งเศสหวาดระแวงจนกระทั่งส่งเครื่องบินมาทิ้งระเบิดที่จังหวัดนครพนม ทางกรมไทยได้โต้ตอบโดยการส่งเครื่องบินไปทิ้งระเบิดที่ท่าแขก และสะพานนะเขต และในเดือนธันวาคม พ.ศ.2483 จนถึงมกราคม 2484 จึงเกิดการสู้รบกันขึ้น และเมื่อวันที่ 28 มกราคม พ.ศ.2484 ญี่ปุ่นได้เข้ามาทำหน้าที่

⁴ กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพ็ชร. นโยบายต่างประเทศของรัฐบาลพิบูลสงคราม พ.ศ.2481-2487.

คนกลางในการไกล่เกลี่ยปัญหานี้ นำไปสู่การลงนามระหว่างกันเพื่อยุติสงครามอินโดจีนในวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ.2484 และญี่ปุ่นจะได้จัดการเจรจาปัญหาเขตแดนขึ้น ณ กรุงโตเกียว จอมพล ป. พิบูลสงครามจึงส่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ที่ทรงเป็นเจ้าของเรื่องมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ไปดำเนินการในเรื่องนี้ พร้อมกับถวายอำนาจเต็มในการลงพระนามในสนธิสัญญาใดๆ ที่จะเกิดขึ้นในประเทศญี่ปุ่น การเจรจาโดยมีญี่ปุ่นเป็นผู้ไกล่เกลี่ยนั้น แม้จะถูกบีบให้คืนดินแดนให้กับไทย แต่รัฐบาลวิซีก็ยังไม่ยอมยอมรับข้อตกลงดังกล่าว นั่นว่ามีผลบังคับใช้จริง ทำให้ทางฝรั่งเศสหาทางบังคับให้ความตกลงฉบับนี้เป็นโมฆะเพื่อแลกกับการไม่ใช้สิทธิยับยั้งเมื่อไทยสมัครเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ ครั้งนั้นกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เสด็จกลับมาพร้อมกับเขตแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงที่รัฐบาลต้องการ

ในระหว่างที่ประเทศไทยเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นในสงครามมหาเอเชียบูรพานั้น ทางญี่ปุ่นได้จัดการประชุมสุดยอดของประเทศในวงส์ไพลูล์แห่งมหาเอเชียบูรพาขึ้นที่กรุงโตเกียว เมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ.2486 มีผู้นำประเทศจากหลายประเทศเข้าร่วมการประชุม นั้นโดยการขอร้องเกมบังคับจากญี่ปุ่น แต่จอมพล ป. พิบูลสงครามกลับขอให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ซึ่งทรงเป็นเพียงที่ปรึกษารัฐบาลเป็นผู้ไปร่วมการประชุมในครั้งนั้นแทนตนเอง แม้จะทรงรู้สึกว่าจะไม่ทรงสบายพระองค์นัก แต่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ก็ทรงรับคำสั่งนั้นและได้เสด็จไปยังกรุงโตเกียวเพื่อปฏิบัติหน้าที่แทนนายกรัฐมนตรี การส่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ไปประชุมนั้นเป็นความแยบยลอย่างหนึ่งในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยในระยะเวลาที่ต้องการดำเนินนโยบายที่เป็นอิสระจากความควบคุมของประเทศอื่น เพราะกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์นั้นแม้จะไม่ทรงมีตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีในรัฐบาล แต่กิตติศัพท์ของพระองค์ท่านก็มีน้ำหนักมากพอที่จะทำให้ญี่ปุ่นยอมรับว่าทรงมีศักดิ์และสิทธิ์ หรือมีอำนาจทำการแทนนายกรัฐมนตรีไทยได้ การส่งบุคคลที่ไม่ได้เป็นรัฐมนตรีไปร่วมประชุมกับบุคคลระดับนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีในการประชุมสุดยอดก็ทำให้ภาพของการผูกมัดตนเองของไทยเข้ากับวงส์ไพลูล์แห่งมหาเอเชียบูรพานั้นไม่ชัดเจน และเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ต่างให้กับทั้งรัฐบาลไทยในเรื่องการเห็นดีเห็นงามกับการก่อสงครามของญี่ปุ่น และเป็นข้อแก้ต่างในความพยายามที่จะมีการดำเนินคดีกับกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในฐานะอาชญากรสงครามในเวลาต่อมาดังได้กล่าวถึงมาแล้วในบทที่สอง

ภายหลังการประชุมผู้นำวงส์ไพลูล์แห่งมหาเอเชียบูรพาที่กรุงโตเกียวเสร็จสิ้นแล้ว กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เสด็จกลับมาถึงประเทศไทยก็ประจวบจนไม่สามารถทรงงานได้อย่างเต็มที่ระยะหนึ่ง โดยประทับรักษาพระอาการอยู่ที่วัง น่าสังเกตว่าเมื่อเสร็จสิ้นภารกิจเหล่านี้และทรงหายจากการประชวรแล้วก็ไม่ได้ทรงมีบทบาทในทางการประชุมเจรจาอย่างใดอีก เป็นแต่เพียง

การประทานคำปรึกษาอยู่ในกระทรวงการต่างประเทศอย่างเงิบๆ จนกระทั่ง จอมพล ป. พิบูลสงครามและคณะลาออกจากการเป็นรัฐบาล กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ซึ่งทรงถือว่าพระองค์ท่านทรงเป็นคนของรัฐบาลนั้นจึงทรงลาออกจากราชการทุกตำแหน่ง ถึงกระนั้นรัฐบาลใหม่ก็จำต้องอาศัยความรู้ความสามารถทางกฎหมายของพระองค์ท่านอีกครั้งในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ.2489 จึงได้มีการแต่งตั้งให้พระองค์ทรงเป็นกรรมการร่างรัฐธรรมนูญในปี พ.ศ.2488 และเป็นสมาชิกวุฒิสภา ในปีต่อมา

หลังสงครามสิ้นสุดลง รัฐบาลไทยก็ต้องเจอโจทย์ที่สำคัญในการต่างประเทศอีกครั้ง การเร่งเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติให้เร็วที่สุด การนี้รัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ได้ส่งคณะผู้แทนไทยภายใต้การนำของนายควง อภัยวงศ์ ไปยังสหรัฐอเมริกาเพื่อเจรจนาไทยเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติให้ได้ และรัฐบาลได้ทูลขอให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เสด็จไปในคณะผู้แทนนี้ด้วยเพราะต้องอาศัยความรู้ความสามารถของพระองค์ท่านในการจัดการกับอุปสรรคสำคัญที่จะขัดขวางการเข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติได้นั้นก็คือ การใช้สิทธิยับยั้งของประเทศสมาชิกถาวรแห่งคณะมนตรีความมั่นคง โดยเฉพาะฝรั่งเศส ซึ่งยังมีปัญหาค้างคากับไทย กรณีการปรับปรุงเขตแดนอินโดจีน เกรงว่าจะใช้สิทธิยับยั้งการสมัครเป็นสมาชิกของไทยได้ ซึ่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ก็ทรงร่วมคณะผู้แทนไทยด้วยและ ก็ได้ทรงเริ่มเจรจากับฝรั่งเศสที่กรุงวอชิงตัน ดี. ซี. จนสำเร็จ เนื่องจากทรงมีความคุ้นเคยกับนายจอร์จ ปีโกต์ (George Picot) ผู้แทนฝ่ายฝรั่งเศสซึ่งเคยเป็นทูตฝรั่งเศสประจำประเทศไทยมาก่อน การเจรจาดำเนินไปด้วยดี ผลคือฝรั่งเศสจะไม่ใช้สิทธิยับยั้งกับไทย และเรื่องข้อตกลงระหว่างไทยกับฝรั่งเศสนั้น จะมีการตั้งคณะอนุญาโตตุลาการเพื่อตัดสินปัญหาในภายหลัง⁵

แต่เมื่อมาถึงสำนักงานองค์การสหประชาชาติที่นิวยอร์ก ก็ต้องพบกับปัญหาใหม่อีกอย่างหนึ่ง คือ การที่สหภาพโซเวียตได้ประกาศว่า สหภาพโซเวียตจะใช้สิทธิยับยั้งคำร้องขอเข้าร่วมองค์การสหประชาชาติของประเทศที่ไม่มีตัวแทนทางการทูตแลกเปลี่ยนระหว่างกัน พระองค์ท่านจึงต้องทรงแก้ปัญหาดังกล่าวด้วยการเจรจากับ นายอังเดร โกรมิโก ผู้แทนของสหภาพโซเวียตในสหประชาชาติ หากทางสหภาพโซเวียต จะสนับสนุนเฉพาะประเทศที่มีการแลกเปลี่ยนตัวแทนทางการทูตแล้ว ทางฝ่ายไทยก็จะร่างหนังสือเป็นข้อตกลงเบื้องต้นว่า จะมีการแลกเปลี่ยนทางการทูตแก่กันและกัน เป็นการประกันให้สหภาพโซเวียตมั่นใจ จากนั้น จึงทรงร่างหนังสือฉบับนั้นภายใต้ระยะเวลาอันจำกัดแล้วจึงทรงนำมาเสนอต่อ นายโกรมิโก นายโกรมิโกเห็นแล้วขอให้แก้ไข

⁵ พลตรี กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. “ประสบการณ์ในการรับราชการในสหรัฐอเมริกา” ใน 100 ปี พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. หน้า 118

เล็กน้อย แล้วจึงลงนามในหนังสือฉบับนั้นคู่กับพระนามของพระองค์ แล้วจึงนำหนังสือฉบับนั้นเข้าไปในที่ประชุมด้วย ประเทศไทยจึงสามารถเข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติได้ทันสมัยประชุมนั้น⁶

ขณะเดียวกันนั้นทางรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯก็กำลังสรรหาบุคคลที่จะมาดำรงตำแหน่งอัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตัน ดี.ซี. (ก่อนการแต่งตั้งไม่นานนักสหรัฐอเมริกาได้พยายามกระชับและเพิ่มระดับความสัมพันธ์กับไทยให้แน่นแฟ้นมากขึ้นในช่วงเริ่มต้นของสงครามเย็น โดยการเสนอให้ทั้งสองประเทศยกฐานะของสถานอัครราชทูต เป็นสถานเอกอัครราชทูตในปีนั้นเอง) ทางรัฐบาลได้สอบถามความเห็นของนายดิเรก ชัยนามในฐานะที่เป็นผู้เชี่ยวชาญและคร่ำหวอดในวงการต่างประเทศของไทยมานาน และเป็นเอกอัครราชทูตคนแรกที่รัฐบาลไทยได้แต่งตั้งขึ้น ว่ามีผู้ใดบ้างที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับตำแหน่งนี้ นายดิเรกได้เสนอพระนามของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ไปยังรัฐบาล และได้สาธยายคุณสมบัติของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ต่อรัฐบาลจนได้มีการตัดสินใจว่าจะแต่งตั้งพระองค์ท่านเป็นอัครราชทูต แต่ขอให้นายดิเรกเป็นผู้ติดต่อทบทวนดูก่อนว่าจะทรงยอมรับตำแหน่งนี้หรือไม่ แต่ในเวลานั้น (เดือนกันยายน พ.ศ.2489) กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ยังทรงปฏิบัติราชการอยู่ในสหรัฐอเมริกา นายดิเรกจึงส่งหนังสือไปกราบทูลถามว่าจะขอให้ทรงดำรงตำแหน่งนี้ แต่ก็ทรงตอบปฏิเสธกลับมาว่า ทรงมีพระชนม์สูงแล้ว และโปรดที่จะใช้เวลาในบั้นปลายพระชนม์คั่นคว้าเรื่องวัฒนธรรม และทรงเห็นว่ารัฐบาลสหรัฐอเมริกา นั้นมีท่าที่เป็นมิตรกับไทยอยู่แล้ว เพียงแต่หาคนที่มีความกว้างขวางทางสังคมสักหน่อยก็ได้ การตอบปฏิเสธครั้งนี้ทำให้กระบวนการเกี่ยวกับการตั้งอัครราชทูตชะงักไปราว 3 เดือน จนกระทั่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เสด็จกลับมาจากภารกิจในสหรัฐอเมริกา จึงได้ไปกราบทูลทบทวนอีกครั้งด้วยตนเองจึงทรงยินยอมรับการแต่งตั้งที่จะเกิดขึ้น และก่อนมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งเอกอัครราชทูตในกลางปี พ.ศ.2490 นั้น วันที่ 30 มกราคม พ.ศ.2490 ทั้งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ และนายดิเรกได้รับเชิญจากสถานทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทยไปในงานเลี้ยงอาหารค่ำ นายเอ็ดวิน แสตนตัน อัครราชทูตอเมริกัน ได้เลียบเคียงถามนายดิเรกถึงผู้ที่จะได้ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูต นายดิเรกได้บอกใบ้ให้ทราบว่าผู้ที่จะได้เป็นทูตไทยประจำกรุงวอชิงตัน ดี.ซี. คนต่อไปนั้นได้รับเชิญมาในงานเลี้ยงนี้ด้วย ทำให้นายแสตนตันทราบโดยทันที และมีท่าทีพอใจคำตอบนั้นมาก การได้บุคคลที่เข้าใจในเกมของอำนาจกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์มาเป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐอเมริกานั้นจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินนโยบายของ

⁶ เรื่องเดียวกัน.

สหรัฐอเมริกาในอนาคต และการก็เป็นไปดังที่คาด นายเสตนตัน ได้กล่าวไว้ในหนังสือชื่อ Brief Authority ของเขาเมื่อวัยเกษียณว่า พระองค์ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่ได้ผลดีเด่นเป็นเวลาหลายปี⁷

ทันทีที่ได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งเป็นเอกอัครราชทูตแล้วต้องเสด็จไปปฏิบัติราชการ ณ กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. ทันที และงานแรกที่ต้องทรงเสาะแสวงคือเรื่องของการแก้ปัญหาระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในเรื่องเขตแดนอินโดจีน โดยมีการจัดตั้งคณะกรรมการประนีประนอมขึ้นโดยมีกรรมการคือ ผู้แทนฝ่ายสหรัฐอเมริกาเป็นประธาน และมีผู้แทนอังกฤษ เปรู ฝรั่งเศส และพระองค์ท่านเป็นกรรมการฝ่ายไทย ซึ่งหม่อมเจ้าสกลวรรณการ วรวรรณทรงได้รับมอบหมายจากรัฐบาลให้เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทยมาทำการเจรจา โดยคณะกรรมการประนีประนอมนี้จะทำหน้าที่แสวงหาทางออกของปัญหาเพื่อเสนอต่อรัฐบาลของคู่กรณี แต่ทางแก้ปัญหานั้นจะไม่ผูกมัดให้รัฐบาลต้องตัดสินใจตามนั้น สิ่งที่นายปรีดี พนมยงค์ หรือรัฐบาลในเวลานั้นต้องการก็คือเรื่องการค้าและการให้ประเทศเพื่อนบ้านอย่างลาวและกัมพูชาได้รับเอกราช โดยการเรียกร้องเอาดินแดนคืนทั้งหมดในส่วนที่เป็นราชอาณาจักรลาวและราชอาณาจักรกัมพูชา ซึ่งต่างไปจากความมุ่งหมายเดิมในสมัยรัฐบาลพิบูลสงครามที่ต้องการแค่ปรับแนวพรมแดนให้เป็นที่ไปตามธรรมชาติเท่านั้น จึงเลือกวิธีการตั้งคณะอนุญาโตตุลาการมาใช้ในตอนแรก แต่เมื่อความต้องการของไทยเปลี่ยนไป ฝ่ายฝรั่งเศสก็ได้อ้างว่าได้มีการตัดสินใจร่วมกันเลือกวิธีการนี้แล้ว วิธินุญาโตตุลาการนั้นสามารถใช้พิจารณาเรื่องเขตแดนได้เพียงบางส่วนเท่านั้น ไม่ใช่การพิจารณาเรียกร้องดินแดนคืนทั้งหมด ซึ่งต้องมีการเจรจาเพื่อทำสนธิสัญญาอีกต่างหาก กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์และกรรมการคนอื่นๆ จึงไม่สามารถทำอะไรได้มากไปกว่าการหาทางออกเกี่ยวกับร่องน้ำลึก เกาะแก่ง และสันดอนในแม่น้ำโขงให้กับทั้งสองฝ่ายเท่านั้น⁸ ซึ่งคณะอนุญาโตตุลาการได้มีมติว่าให้บริเวณที่เป็นข้อพิพาทนั้นเป็นไปตามสภาพเดิมก่อนเกิดสงคราม ผู้แทนไทยที่ไปเจรจานั้นแสดงท่าทีไม่เห็นด้วยกับข้อเสนอของคณะอนุญาโตตุลาการ แต่เมื่อเกิดการรัฐประหารในประเทศไทย ใน เดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2490 รัฐบาลใหม่ได้ประกาศยอมรับมติของคณะอนุญาโตตุลาการ อันมีผลให้ฝรั่งเศสประกาศรับรองรัฐบาลใหม่⁹ ขณะที่การประกาศนั้นทำให้ความพยายามของไทยในการเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศสล้มเหลวอีกครั้งหนึ่ง และนั่นก็เป็นความล้มเหลวครั้งสุดท้าย เพราะหลังจากนั้นก็ไม่มีใครกล้ามีการเจรจากันในเรื่องนี้อีกเลย

⁷ ดิเรก ชัยนาม. “ถวายพระพรแด่ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ รองนายกรัฐมนตรี”. อ้างใน คนหมายเลข ๑. กรุงเทพฯ: พินุลการพิมพ์, 2507. หน้า 717-723

⁸ พลตรี กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. “ประสบการณ์ในการรับราชการในสหรัฐอเมริกา”. เพิ่งอ้าง. หน้า 119

⁹ วิวัฒน์ มุ่งการดี. “การต่างประเทศของไทย ระหว่างปี ค.ศ.1940-1950” ใน 5 ทศวรรษการต่างประเทศของไทย: จากความขัดแย้งสู่ความร่วมมือ. หน้า 114

5.2.1 บทบาทในฐานะปัญญาชนผู้นำความคิด

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในระยะที่รัฐบาลพยายามดำเนินนโยบายเป็นอิสระอยู่นั้น ได้ทรงมีโอกาสแสดงบทบาทของปัญญาชนผู้นำทางความคิดอยู่บ้างในบางโอกาส แม้เวลาจะไม่เอื้ออำนวยมากนักเนื่องจากทรงมีงานในทางราชการมากพอสมควร แต่เมื่อมีโอกาสก็มักจะทรงแสดงความคิดเห็นในทางจุดประกายและนำทางให้แก่ความคิดของประชาชนอยู่บ้าง เช่นการกล่าวปาฐกถาที่สามัคยาจารย์สมาคม เรื่อง **“มติสาธารณะ”** ในปี พ.ศ.2481 ทรงกล่าวเรื่องการเคารพมติมหาชนตามแนวทางประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นในประเทศต่างๆ ในขณะที่ผู้นำประเทศมีอำนาจค่อนข้างเบ็ดเสร็จ แต่ทรงละเว้นไม่กล่าวถึงสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยช่วงนั้น¹⁰

ระยะนี้เป็นระยะที่หนังสือพิมพ์ประชาชาติเปลี่ยนตัวบรรณาธิการจากนายกุลหลาบ สายประดิษฐ์ ซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิดและได้รับความอุปถัมภ์จากกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ผู้หนึ่ง เป็นหม่อมเจ้าศิวากร วรวรรณ พระอนุชา ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับประชาชาตินี้ทำให้หลายอย่างเปลี่ยนไป ตั้งแต่เปลี่ยนจากรายวันเป็นรายสัปดาห์ การเพิ่มเรื่องบันเทิงเข้าไปมากขึ้น ทำให้เนื้อหาและความเข้มข้นของประชาชาติจืดจางลงไปในสายตาผู้อ่าน ซึ่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เองนั้นก็ทรงทราบและเข้าพระทัยดี และทรงรับว่าทรงมีเวลาดูแลกิจการหนังสือพิมพ์น้อยลง เนื่องจากมีงานราชการให้ทรงรับผิดชอบ

นอกจากการนิพนธ์ในหนังสือพิมพ์แล้วก็ยังพบว่าพระนิพนธ์ให้แก่บุคคล กลุ่มบุคคล หรือ องค์กร ในช่วงก่อนสงครามมหาเอเชียบูรพานั้นมีจำนวนไม่น้อยที่ทรงขึ้นเป็นการสนับสนุนแนวทางการดำเนินนโยบายของรัฐบาล รวมทั้งบทความเชิงสารคดีที่ให้อธิบายเกี่ยวกับญี่ปุ่นในเชิงบวก ได้แก่เรื่อง **“จิตใจญี่ปุ่น”** และ **“ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น”** ซึ่งตีพิมพ์ในปี พ.ศ.2482 นั้น และความสามารถด้านการประพันธ์ ทรงนิพนธ์บทความสั้นๆ ที่มีลักษณะเป็นการประชาสัมพันธ์นโยบายและแนวความคิดของรัฐบาลในเรื่องต่างๆ เช่น เรื่อง **“รัฐนิยม”** และ **“รัฐนิยมในรัชกาลที่ 4”** ในการทำความเข้าใจกับประชาชนเกี่ยวกับคำว่า **“รัฐนิยม”** ที่กำลังเป็นนโยบายใหม่ที่รัฐบาลประกาศใช้ พระนิพนธ์บทความเรื่อง **“ไทยกับสยาม” “สยาม” “ชื่อไทย” “ไทย-ไทยภูมิ”** และปาฐกถาทางวิทยุกระจายเสียงเรื่อง **“ไทย”** โดยได้แสดงการสนับสนุนการประกาศเปลี่ยนแปลงชื่อ

¹⁰ รายละเอียดมีอยู่ใน “ปาฐกถา เรื่องมติสาธารณะ พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงแสดง ณ สามัคยาจารย์สมาคม วันที่ 5 กันยายน พุทธศักราช 2481”. ใน ชุมนุมปาฐกถาแสดงที่สามัคยาจารย์สมาคม. หน้า 170-205

ประเทศจากสยาม เป็นประเทศไทย และอภิปรายศัพท์อย่างละเอียดเพื่อโน้มน้าวให้ประชาชนเห็นด้วยกับการเปลี่ยนชื่อประเทศ พระนิพนธ์เรื่อง “ความหวังของชาติ” ที่สนับสนุนการสร้างชาติ โดยนโยบายการอบรมยุวชนและยุวนารี¹¹ แม้จะไม่ได้ชี้้นำความคิดให้ประชาชนเห็นด้วยกับสิ่งที่รัฐบาลกำลังคิดและดำเนินการอยู่ แต่บทความต่างๆที่ทรงนิพนธ์ขึ้นนั้นก็มีผลในการสร้างบรรยากาศให้ประชาชนมีความรู้สึกร่วมในนโยบายโดยการตั้งประเด็นขึ้นมาแล้วอภิปรายอย่างสม่ำเสมอ และการแสดงพระดำริในนามปากกา “ไวยวรรณ” นั้นก็มีแนวโน้มเข้าข้างรัฐบาลมากขึ้น จนถูกมองว่า คอลัมน์ของไวยวรรณในหนังสือพิมพ์ประชาชาตินั้นเป็นเครื่องชี้วัดทิศทาง หรือท่าทีของรัฐบาลไทยในเวลานั้นได้เป็นอย่างดี สถานทูตของประเทศต่างๆจึงพยายามติดตามข้อเขียนของ “ไวยวรรณ” อยู่เสมอ¹²

บทบาทการชี้แนะความเห็นในฐานะปัญญาชนของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ค่อยๆหมดลงไปเนื่องจากการเสื่อมความนิยมของหนังสือพิมพ์ประชาชาติ และการที่พระองค์ท่านในฐานะเจ้าของไม่ทรงมีเวลามากพอที่จะลงมาควบคุมกิจการด้วยพระองค์เองอย่างใกล้ชิด หรือในฐานะนักเขียนประจำก็ตาม ก็ทรงหาเวลานิพนธ์งานได้ยากขึ้น แม้จะได้ทรงเปลี่ยนวิธีการจากการทรงเขียนเขียนเองเป็นการบอกจดแล้วก็ตาม จนกระทั่งรัฐบาลมอบหมายภารกิจในต่างประเทศให้ จึงทรงหยุดการแสดงบทบาทด้านนี้ไปจนกระทั่งทรงเกษียณจากการเมืองและจึงแสดงบทบาทอีกครั้งในฐานะอาจารย์พิเศษของสถาบันการศึกษาวิชาทหารชั้นสูงอย่างวิทยาลัยการทัพบก วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร หรือทรงบรรยายพิเศษประทานแก่หน่วยงานต่างๆ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹¹ ติดตามรายละเอียดของบทความทั้งหมดได้ใน พลตรี กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. ชุมนุมพระนิพนธ์ของท่านวรรณฯ. กรุงเทพฯ: ผดุงศึกษา, 2508.

¹² Judith Stowe. Siam Becomes Thailand A Story of Intrigue. p.160

5.3 บทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในช่วงพันธกิจการสกัดกั้นภัยคุกคามของคอมมิวนิสต์โดยการดำเนินนโยบายโน้มเอียงเข้าข้างสหรัฐอเมริกา

5.3.1 บทบาทในฐานะข้าราชการระดับระดับสูงที่ตอบสนองความต้องการของรัฐบาลอย่างเคร่งครัด

5.3.1.1 การเป็นผู้เชื่อมประเทศไทยเข้ากับสังคมโลกผ่านองค์การสหประชาชาติ

ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่ากรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้กลับเข้ารับราชการอีกครั้งในฐานะเอกอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐอเมริกา โดยการเกลี้ยกล่อมของเพื่อนร่วมงานในรัฐบาลก่อนอย่างนายดิเรก ชัยนาม แม้ว่ารัฐบาลใหม่อาจจะมีความคลางแคลงใจต่อท่าทีของพระองค์ท่านในการร่วมมือกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม และทำตามทีจอมพล ป. มอบหมายทุกเรื่อง แต่การได้รับการยืนยันพระคุณสมบัติทางการทูตจากบุคคลที่รัฐบาลให้ความเชื่อถือ ก็ทำให้รัฐบาลตัดสินใจมอบหมายหน้าที่สำคัญให้พระองค์ท่านอีกครั้ง และในครั้งนี้ทรงพิสูจน์ให้รัฐบาลใหม่เห็นว่าทรงงานได้อย่างมีประสิทธิภาพดังจะเห็นได้จากการดำเนินการขจัดอุปสรรคที่จะขัดขวางการเข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติได้ทันใจรัฐบาล เป็นไปได้ว่าความต้องการของรัฐบาลนั้นตรงกับพระดำริอยู่แล้ว กล่าวคือการมุ่งให้ประเทศไทยมีสภาพเป็นรัฐปกติ ได้รับการรับรองจากประชาคมโลก และการมุ่งนำหลักการขององค์การสหประชาชาติมาใช้ปกป้องผลประโยชน์และเสริมความมั่นคงให้กับนโยบายของประเทศชาติได้ในอนาคต ทางด้านนายปรีดี พนมยงค์ซึ่งยังคงมีอิทธิพลอยู่ในช่วงแรกต้องการใช้หลักการเรื่องสิทธิในการกำหนดใจตนเองสนับสนุนให้มีการปลดปล่อยเพื่อนบ้านให้ได้รับเอกราชสมบูรณ์ ซึ่งเป็นแนวนโยบายของนายปรีดีที่ต้องการมีความสัมพันธ์ที่ดีกับประเทศเพื่อนบ้าน และมีความมุ่งหวังที่จะร่วมมือกันสกัดกั้นการแผ่ขยายอิทธิพลของลัทธิจักรวรรดินิยมที่อาจก่อตัวขึ้นอีกครั้ง

ขณะที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเห็นว่าไทยควรจะได้ใช้ประโยชน์จากการเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติให้มากที่สุดเท่าที่จะมีทางทำได้ ทั้งการนำหลักการขององค์การมาใช้เสริมนโยบายของประเทศ การเข้าร่วมโครงการต่างๆของสหประชาชาติที่จะนำความช่วยเหลือและการพัฒนาจากองค์การสหประชาชาติมาสู่ประเทศ และการเสริมสร้างเกียรติยศศักดิ์ศรีของประเทศให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายไปในสังคมระหว่างประเทศด้วย ดังนั้นเมื่อทรงได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้แทนถาวรไทยประจำองค์การสหประชาชาติแล้ว จึงทรงพยายามทรงงาน และแสดงความรู้ความสามารถที่ทรงมีให้เป็นที่ประจักษ์ และได้รับความไว้วางใจจากกลุ่มสมาชิกให้ดำรงตำแหน่งในคณะกรรมการหลายคณะ และถึงจุดสูงสุดในการได้รับการสนับสนุนให้ทรงดำรงตำแหน่ง

ประธานสมัชชาใหญ่ในสมัยประชุมที่ 11 เมื่อ พ.ศ.2499-2500 ทำให้ประเทศไทยเป็นที่รู้จักและจับตามองในฐานะที่เป็นประเทศซึ่งมีนักการทูตที่มีความสามารถอย่างกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เป็นการผูกเกียรติยศศักดิ์ศรีของประเทศชาติในวงสังคมระหว่างประเทศที่สำคัญยิ่ง

5.3.1.2 การเป็นสื่อกลางระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลมหาอำนาจ

การเป็นสื่อกลางระหว่างประเทศนั้นเป็นหน้าที่ตามบทบาทของทูตที่กฎหมายกำหนดไว้ การกลับมาเป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐอเมริกาในคราวนี้ทำให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงย้อนกลับเข้าสู่บทบาทของข้าราชการประจำที่ต้องปฏิบัติตามระเบียบหรือคำสั่งของรัฐบาลอย่างเคร่งครัดอีกครั้ง ขณะเดียวกันนั้นก็ทรงทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของรัฐบาลไทยในการดำเนินนโยบายต่อประเทศสหรัฐอเมริกาไปด้วยในคราวเดียวกัน

เมื่อทรงเป็นเอกอัครราชทูตอยู่นั้นเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญในประเทศไทย นั่นคือการรัฐประหารในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2490 ในทางกฎหมายแล้วทำให้สภาพการเป็นผู้แทนประเทศทั้งในสหรัฐอเมริกาและในสหประชาชาติสิ้นสุดลงทันที และเมื่อยังไม่ได้รับการรับรองรัฐบาลจากประเทศอื่นก็ยังไม่ถือว่าผู้แทนนั้นเป็นผู้แทนที่ชอบด้วยกฎหมาย กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงทราบเรื่องนี้เป็นอย่างดี การแสดงบทบาทในระยะนั้นจึงทรงงานเท่าที่จะทรงทำได้ด้วยความระมัดระวัง เพราะรัฐบาลใหม่ยังไม่ได้รับการรับรองจากสหรัฐอเมริกาและสหประชาชาติ เวลานั้น หม่อมเจ้าสุภสวดี สวัสดิวัตน์ ทรงเป็นบุคคลหนึ่งในคณะผู้แทนไทยที่ไม่ชอบการกระทำของคณะทหาร จึงประทานสัมภาษณ์แก่หนังสือพิมพ์นิวยอร์กไทมส์เป็นเชิงตำหนิ คณะทหาร และจอมพล ป. พิบูลสงคราม เมื่อเกิดเหตุดังนี้ขึ้น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์จึงทรงขอร้องให้หม่อมเจ้าสุภสวดีเดินทางกลับประเทศอังกฤษด้วยการจัดหาบัตรโดยสารเรือสำราญมาถวายเป็นพาหนะในการเดินทาง พร้อมกับแจ้งต่อเลขาธิการแห่งสหประชาชาติว่าคณะผู้แทนไทยทั้งหมดจะไม่เข้าร่วมการประชุมของคณะกรรมการกลางที่จะมีการลงคะแนนให้ไทยไม่มีสิทธิออกเสียงจนกว่าจะกลับมาเป็นผู้แทนที่ชอบด้วยกฎหมายตามเดิม¹³

เมื่อสถานการณ์ในประเทศไทยคลี่คลายแล้ว สถานภาพการเป็นผู้แทนไทยประจำองค์การสหประชาชาติ และเอกอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐอเมริกาก็กลับคืนมาอีกครั้ง ด้วยความไว้วางใจที่จอมพล ป. พิบูลสงครามผู้นำที่กลับมาอีกครั้งมีต่อกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ซึ่งเคย

¹³ พลตรี กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. “ประสบการณ์ในการรับราชการในสหรัฐอเมริกา”

ร่วมงานกันมาตั้งแต่ครั้งรัฐบาลพระยาพลพลพยุหเสนา ประกอบกับการที่ทรงมีผลงานเป็นที่น่าพอใจ เหมาะสมที่จะอยู่ในตำแหน่งต่อไป การรับผิดชอบกิจการด้านสหรัฐอเมริกาจึงตกแก่พระองค์ท่านอย่างที่เคยเป็นก่อนการทำรัฐประหาร ในระหว่างนี้ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงติดตามข่าวสารทางการเมือง และความเคลื่อนไหวในนโยบายต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาแล้วแจ้งไปทางกรุงเทพอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะยุทธศาสตร์การสกัดกั้นคอมมิวนิสต์ของรัฐบาลสหรัฐอเมริกาโดยการให้ความช่วยเหลือทางการทหารแก่พันธมิตรในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อให้สามารถพัฒนาขีดความสามารถในการป้องกันตนเองจากการรุกรานของภัยคอมมิวนิสต์

เรื่องสำคัญที่ทรงเป็นคนกลางเชื่อมต่อข่าวสารระหว่างไทยและสหรัฐอเมริกาเมื่อรัฐบาลไทยมีความโน้มเอียงเข้าหาสหรัฐอเมริกาอันเนื่องมาจากความหวาดกลัวภัยคอมมิวนิสต์ก็คือ ความพยายามของสหรัฐอเมริกาที่ต้องการให้รัฐบาลไทยให้การรับรองรัฐบาลของประเทศในสหพันธอินโดจีนซึ่งฝรั่งเศสได้กลับเข้าไปตั้งขึ้นในลาว กัมพูชา และเวียดนาม ซึ่งล้วนแต่เป็นรัฐบาลราชาธิปไตยทั้งสิ้น โดยในลาวนั้นได้ตั้งรัฐบาลของพระเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์ ขณะที่ได้ตั้งรัฐบาลสมเด็จพระนโรดมสีหนุในกัมพูชา และรัฐบาลจักรพรรดิเบไตในเวียดนาม ซึ่งทั้งสามประเทศนี้จะเป็นปราการด่านแรกในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ในภูมิภาค ฝ่ายประเทศไทยเองนั้นไม่มีปัญหาในการรับรองรัฐบาลราชาธิปไตยในลาวและในกัมพูชา เพราะเป็นรัฐบาลที่มีความน่าเชื่อถือพอสมควร แต่สำหรับรัฐบาลเบไตแล้ว ทางด้านนายพจน์ สารสิน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศและเจ้าหน้าที่ระดับสูงในกระทรวงต่างประเทศของไทยได้ตั้งข้อสังเกตว่าเป็นรัฐบาลที่อ่อนแอและไม่เป็นที่นิยมชมชอบของประชาชน และหากรับรองรัฐบาลเบไตจะทำให้อำนาจและอิทธิพลของฝรั่งเศสยังคงอยู่ในอินโดจีน แต่หากวันใดที่ฝรั่งเศสออกไปจากภูมิภาคนี้แล้ว ไทยจะต้องตกเป็นศัตรูของประเทศเพื่อนบ้านอย่างแน่นอน เพราะเหตุที่ให้การสนับสนุนหรือรับรองอำนาจของเจ้าอาณานิคม ฝ่ายสหรัฐอเมริกาซึ่งสนับสนุนแผนการของฝรั่งเศสได้พยายามกระตุ้นรัฐบาลไทยให้รับรองรัฐบาลเบไตให้ได้ จึงมีการเจรจาผ่านกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ซึ่งเป็นสื่อกลางในการผลักดันการรับรองรัฐบาลที่ฝรั่งเศสตั้งขึ้น โดยยื่นข้อเสนอไปว่าจะให้ความช่วยเหลือในการพัฒนากองทัพ¹⁴

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเห็นคล้ายกับข้าราชการระดับสูงของกระทรวงการต่างประเทศว่าการจะปฏิบัติตามข้อเสนอ นั้นได้ก็จะต้องมีข้อผูกมัดที่ชัดเจนว่าสหรัฐอเมริกาจะต้องให้ความช่วยเหลือไทยอย่างจริงจัง แต่ในระยะแรกนั้นทั้งฝ่ายสหรัฐอเมริกาและฝ่ายจอมพล

¹⁴ Daniel Fineman. A Special Relationship The United States and Military Government in Thailand, 1947-1958. p.103

ป. เองต่างก็ถ่วงเวลาในการตัดสินใจ ทำให้คนกลางที่คอยติดตามเรื่องอย่างกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ถูกกลุ่มบุคคลที่ต้องการผลประโยชน์จากการให้ความช่วยเหลือของสหรัฐที่มีอำนาจอยู่ในรัฐบาลเวลานั้นตำหนิว่าทรงเป็นผู้ที่จงใจทำให้กระบวนการต่างๆล่าช้า ทางฝ่ายไทยจึงยังไม่ได้รับเงินช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา เรื่องนี้สร้างความไม่พึงพอใจให้กับนายพจน์มากจนต้องเข้าไปชี้แจงต่อนายกรัฐมนตรีว่าทั้งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์และเจ้าหน้าที่คนอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ต่างก็ติดตามผลในทางการเมืองอยู่¹⁵ กระทั่งเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2493 กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์จึงทรงได้รับความชัดเจนจากทางรัฐบาลสหรัฐว่าทั้งกระทรวงการต่างประเทศและกระทรวงกลาโหมของสหรัฐต่างก็กำลังพิจารณาข้อเรียกร้องของไทยอยู่ จึงแจ้งกลับมาทางกระทรวงการต่างประเทศเพื่อให้ นายพจน์นำเรื่องเสนอต่อนายกรัฐมนตรีต่อไป ในเวลาใกล้เคียงกันนั่นเอง นายฟิลิปป์ เจสซัป (Phillipps C. Jessup) ที่ปรึกษาคณะสำคัญของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาได้นำคณะเจ้าหน้าที่ระดับสูงของกระทรวง ซึ่งได้แก่เอกอัครราชทูตและผู้แทนของสหรัฐอเมริกาประจำประเทศต่างๆในเอเชียมาประชุมกำหนดแผนแม่บทสำหรับจัดการป้องกันคอมมิวนิสต์ในเอเชียในกรุงเทพฯ ซึ่งการมาของนายเจสซัปมีผลให้จอมพล ป. มีแนวโน้มนำนโยบายตามแผนการดังกล่าว¹⁶

เมื่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศเห็นว่านายกรัฐมนตรีมีท่าทีจะดำเนินการตามข้อเสนอของรัฐบาลอเมริกัน จึงสั่งให้นายกนัตธีร์ ศุภมงคลร่างบันทึกความเห็นฉบับหนึ่งขึ้นมาเสนอต่อคณะรัฐมนตรี ซึ่งมีเนื้อหาคัดค้านการรับรองทุกรัฐบาลในสหพันธ์อินโดจีน (The Associated States of Indochina) โดยเฉพาะรัฐบาลเบาไค ซึ่งไม่มีอำนาจจริงและไม่เป็นที่ยอมรับของประชาชน และการรับรองรัฐบาลที่ฝรั่งเศสจัดตั้งขึ้นอาจทำให้ไทยตกเป็นศัตรูของเพื่อนบ้านได้เมื่อฝรั่งเศสถอนตัวออกไปจากอินโดจีน หากจำเป็นจะต้องตัดสินใจรับรองจริงๆแล้ว ทางกระทรวงการต่างประเทศเห็นว่าควรจะรับรองแต่รัฐบาลราชาธิปไตยในลาวและกัมพูชาเท่านั้น และการรับรองจะต้องมีเงื่อนไขสำคัญคือสหรัฐอเมริกาต้องมีข้อผูกมัดในการปกป้องช่วยเหลือประเทศไทยจากภัยคุกคามของคอมมิวนิสต์ด้วย จากนั้นจึงได้มีการส่งบันทึกความเห็นดังกล่าวให้ข้าราชการระดับสูงคนอื่นๆในกระทรวงพิจารณาแล้ว ทุกคนเห็นชอบ นายพจน์จึงนำบันทึกความเห็นดังกล่าวนี้เสนอต่อคณะรัฐมนตรีต่อไป¹⁷

¹⁵ Ibid. p.104-105

¹⁶ ธานี สุขเกษม. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสาธารณรัฐประชาชนจีน: วิเคราะห์ แนวนโยบายต่างประเทศไทยที่มีต่อจีน พ.ศ.2492-2515. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525. หน้า 238

¹⁷ Daniel Fineman. *A Special Relationship*. p.111

อุปสรรคสำคัญในรัฐบาลก็คือกลุ่มทหารภายใต้การนำของจอมพลผิน ชุณหะวัณ พล.ต.เผ่า ศรียานนท์ และ พล.ต.สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ไม่เว้นแม้แต่ตัวของจอมพล ป. เอง ที่มีผลประโยชน์จากการให้เงินช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกาในการพัฒนากองทัพของไทย โดยเฉพาะกองทัพบกได้สนับสนุนการรับรองรัฐบาลเขาได้อย่างเต็มที่ แม้ว่ารัฐบาลในเวลานั้นจะมีความเห็นสอดคล้องกันว่าก๊กคอมมิวนิสต์เป็นภัยที่รัฐบาลควรต่อต้าน แต่ความเห็นในรัฐบาลต่อการรับรองสหพันธ์อินโดจีนในเวลานั้นกลับแตกแยกออกเป็นสองส่วน คือ ส่วนของกลุ่มทหารกับกลุ่มข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศ แต่เมื่อรัฐบาลนั้นดำรงอยู่ได้ด้วยการสนับสนุนของกลุ่มทหาร เมื่อได้รับแรงกดดันจากทั้งทางรัฐบาลอเมริกันและกลุ่มทหารในรัฐบาล ในที่สุดจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ตัดสินใจที่จะรับรองรัฐบาลในสหพันธ์อินโดจีนของฝรั่งเศสโดยร่างแถลงการณ์นั้นด้วยตนเองและประกาศรับรองรัฐบาลทั้งสามพร้อมกันเป็นประเทศแรกในเอเชีย กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ซึ่งประทับอยู่ที่องค์การสหประชาชาติในมหานครนิวยอร์กจึงทรงรับหน้าที่ในการชี้แจงต่อที่ประชุมสมัชชาใหญ่เกี่ยวกับการรับรองรัฐบาลต่างชาติของไทย คือการรับรองรัฐบาลจีนคณะชาติและรัฐบาลในสหพันธ์อินโดจีน แต่ไม่ยอมประกาศรับรองรัฐบาลอู๋เกรนที่สหภาพโซเวียตให้การสนับสนุน โดยทรงอ้างถึงเสียงข้างมากในสมัชชาใหญ่ที่รับรองรัฐบาลทั้งสี่แห่ง¹⁸

การตัดสินใจรับรองรัฐบาลเขาได้และสหพันธ์อินโดจีนนั้นทำให้นายพจน์ ประกาศขอลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศเป็นการประท้วงการตัดสินใจดังกล่าว เมื่อจอมพล ป. ทราบจึงเสนอตำแหน่งเอกอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐอเมริกาเป็นการชดเชยให้ ซึ่งนายพจน์ก็ยอมรับตำแหน่งใหม่โดยดี¹⁹ เมื่อมีการตกลงเกิดขึ้นอย่างนี้ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์จึงต้องทรงพ้นไปจากตำแหน่งเอกอัครราชทูตประจำกรุงวอชิงตัน ดี.ซี. เหลือแต่ตำแหน่งผู้แทนถาวรไทยประจำองค์การสหประชาชาติเพียงอย่างเดียว ในฐานะที่ทรงเป็นข้าราชการจึงต้องทรงปฏิบัติตามคำสั่งจากรัฐบาล เมื่อส่งมอบงานแล้วจึงเสด็จไปทรงงานที่องค์การสหประชาชาติในนครนิวยอร์กต่อไป

งานสำคัญอีกเรื่องในระหว่างที่ทรงเป็นเอกอัครราชทูตก็คือ การดำเนินการพิสูจน์ทราบมาตรการผูกหูทองคำ (ear mark) ของไทยที่อยู่ในคลังของประเทศญี่ปุ่นเพื่อไม่ให้ฝ่ายสัมพันธมิตรยึดไปเป็นค่าปฏิกรรมสงคราม ซึ่งทองคำดังกล่าวนั้นแบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนแรกเป็นทองคำได้มาก่อนสงคราม น้ำหนัก 6 ล้านกรัม มีมูลค่าประเมินในเวลานั้น 140 ล้านบาท ได้มีการ

¹⁸ Orawan Lopansri Pilun-Owad, Thailand and the Question of China's Representation in the United Nations, 1950-1971: An Analysis of Arguments. Ph.D. (Communication Arts) at the University of Wisconsin-Madison, 1977. p.98

¹⁹ Daniel Fineman. A Special Relationship. p.113

เจรจาที่กรุงเทพฯ แล้ว ไทยสามารถเรียกทองคำจำนวนนี้คืนจากญี่ปุ่นได้ อีกส่วนหนึ่งเป็นทองคำที่ได้มาในระหว่างสงครามซึ่งมีปัญหาว่าอาจไม่ได้คืน มีปริมาณทั้งสิ้น 35 ล้านกรัม มูลค่าประเมินในเวลาที่ดำเนินเรื่องเจรจาประมาณ 819 ล้านบาท เป็นเรื่องที่ไทยต้องรักษาผลประโยชน์อันพึงได้เอาไว้²⁰

ในการนี้ รัฐบาลไทยได้ทูลถามความเห็นเกี่ยวกับการดำเนินการพิสูจน์ทราบดังกล่าวว่าจะทำเช่นไรจึงจะสามารถเรียกคืนทองคำจำนวนนั้นมาได้ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์แนะนำให้รัฐบาลจ้างวานผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย และการเงินการคลัง 2 คน ชื่อนายริคส์ และนายออลด์ ที่รู้เรื่องเกี่ยวกับทองคำจำนวนนี้มาก่อนเนื่องจากเคยเป็นที่ปรึกษาด้านการคลังของนายพลแม็คอาเธอร์มาก่อนเป็นผู้พิสูจน์ทราบ โดยได้รับค่าจ้างเป็นเงินร้อยละ 1 เมื่อเทียบกับมูลค่าทองคำที่สามารถเรียกคืนได้ครั้งแรก และเพิ่มให้อีกร้อยละ 1.5 ของจำนวนทองคำที่เรียกคืนได้ในงวดหลัง ซึ่งต่อมารัฐบาลได้อนุมัติเพิ่มค่าจ้างให้อีกร้อยละ 0.5 ต่องวด ด้านข้อมูลการค้าขายระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในช่วงสงครามนั้นได้ทรงขอให้หม่อมหลวงเดช สนธิวงศ์เป็นผู้จัดหาข้อมูลเพื่อประกอบการพิสูจน์ทราบและยืนยันในการเจรจา ส่วนเรื่องทางกฎหมายและวิธีการเจรจากับสหรัฐอเมริกาในกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงรับเป็นผู้เจรจาเอง จนทางการไทยสามารถเรียกทองคำจำนวนที่เหลือคืนมาได้ทั้งหมด แต่การจ้างชาวต่างชาติในการทำงานครั้งนั้นถูกนายปรีดี พนมยงค์ วิพากษ์วิจารณ์ในภายหลังว่าเป็นการเสียเงินโดยใช่เหตุ เพราะหากคณะทหารไม่ก่อการรัฐประหารในปี พ.ศ.2490 แล้ว การเจรจากับสหรัฐอเมริกาที่กำลังดำเนินอยู่ในสมัยรัฐบาลของ พล.ร.ต.ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ก็คงจะดำเนินต่อไปจนสำเร็จ และรัฐบาลก็จะไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น²¹

5.3.2 บทบาทในฐานะผู้ริเริ่มองค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ องค์การ สปอ. (The Southeast Asia Treaty Organization – SEATO)

สถานการณ์ความมั่นคงในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลงเริ่มประสบกับปัญหาเกี่ยวกับความพยายามปลดแอกของประเทศต่างๆ ให้เป็นอิสระจากการครอบงำของเจ้าอาณานิคมเดิม โดยการแทรกแซงของลัทธิคอมมิวนิสต์ที่ได้เข้ามาขึ้นมือ

²⁰ พลตรี กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. “ประสบการณ์ในการรับราชการในสหรัฐอเมริกา”. อ้างแล้ว. หน้า 123

²¹ อ้างใน ประจวบ อัมพะเสวต. “นโยบายผูกหูทองคำของรัฐบาลบูรุษอาวโตะ”. ใน ปริทัศน์สาร ฉบับฉลองครบรอบ 100 ปีชาตกาลรัฐบาลบูรุษอาวโตะ ศาสตราจารย์ปรีดี พนมยงค์ 11 พฤษภาคม 2543. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์, 2543. หน้า 45

ช่วยเหลือในการจัดตั้งกองกำลังเพื่อทำสงครามปลดปล่อยตนเองในประเทศต่างๆ ให้คณะก่อการกู้ชาติทั้งหลายได้นำอาวุธยุทโธปกรณ์ และงบประมาณไปใช้เป็นจำนวนมากทั้งในลาว พม่า กัมพูชา และเวียดนาม ต่างก็กำลังมีสงครามเพื่อปลดปล่อยตนเองทั้งสิ้น ขณะที่ในจีนนั้นการสู้รบระหว่างจีนคณะชาติ (ก๊กมินตั๋ง) กับพรรคคอมมิวนิสต์จีนก็ถึงจุดสิ้นสุดโดยพรรคคอมมิวนิสต์สามารถยึดครองแผ่นดินใหญ่ไว้ได้ ขณะที่จีนคณะชาติต้องล่าถอยไปตั้งหลักอยู่ที่เกาะฟอร์โมซาในเดือนตุลาคม พ.ศ.2492 ตลอดจนเหตุการณ์สงครามที่เกิดขึ้นในคาบสมุทรเกาหลีในกลางปี พ.ศ.2493 โดยการรุกรานของกองทัพเกาหลีเหนือที่มีสหภาพโซเวียตหนุนหลังอยู่ เพื่อเปลี่ยนคาบสมุทรเกาหลีให้เป็นอาณาเขตของคอมมิวนิสต์ สหรัฐอเมริกาและพันธมิตรรวมทั้งไทยจึงส่งกองทหารเข้าไปสู้รบตามหลักการป้องกันภัยร่วมกันขององค์การสหประชาชาติ ทำให้รัฐบาลไทย ภายใต้การนำของจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้นตระหนักในการคุกคามของคอมมิวนิสต์มากขึ้น โดยเฉพาะภัยคุกคามที่มาจากทางทิศเหนือของประเทศ ทั้งจากจีน และจากเวียดนาม

ความไม่ไว้วางใจต่อสถานการณ์การขยายตัวอย่างรวดเร็วของลัทธิคอมมิวนิสต์ในเอเชีย ทำให้รัฐบาลไทยต้องพิจารณาการคุกคามของภัยคอมมิวนิสต์ในสองลักษณะ ได้แก่ การคุกคามโดยเปิดเผย และการแทรกซึมเพื่อก่อการร้าย ซึ่งรัฐบาลไทยมีความวิตกกังวลต่อภัยคุกคามอย่างหลังมากกว่าอย่างแรก ทำให้การรับรู้ของรัฐบาลไทยเกี่ยวกับสาธารณรัฐประชาชนจีนนั้นเป็นไปในทางที่ไม่เป็นมงคลนัก กล่าวคือ รัฐบาลไทยในเวลานั้นกำหนดให้คอมมิวนิสต์เป็นภัยคุกคามอันดับหนึ่ง เมื่อจีนเป็นคอมมิวนิสต์ก็ถือว่าเป็นภัยคุกคามด้วย การบุกรุกทิเบตและบทบาทของจีนในสงครามเกาหลี ทำให้ไทยมองว่าจีนนั้นเป็นประเทศที่มีพฤติกรรมก้าวร้าว รวมทั้งการที่รัฐบาลจีนประกาศจัดตั้งเขตปกครองตนเองของชาวไตในยูนนานกับข่าวการลี้ภัยทางการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์หลังจากพ่ายแพ้ในเหตุการณ์กบฏวังหลวง พ.ศ.2492 ได้สร้างกระแสเรื่องนายปรีดีจะจัดตั้งกองกำลังและฝึกอาวุธให้คนเชื้อชาติไตจากยูนนานเข้ามาปฏิบัติการแทรกซึมในประเทศไทย

ขณะที่ความวิตกกังวลในประเทศเวียดนามนั้นก็คือการสู้รบระหว่างกองทัพเวียดนามห์ ภายใต้การนำของ โฮจิมินห์ กับกองทัพฝรั่งเศสที่ยังไม่ยุติ และได้มีการบุกเข้ามาในประเทศลาวจนถึงชายแดนไทย ในปี พ.ศ.2496 ด้วย แม้ฝรั่งเศสเองเตรียมที่จะขอเจรจาสงบศึกกับเวียดนามห์ในการประชุมเกี่ยวกับปัญหาในคาบสมุทรเกาหลีที่จะมีการจัดขึ้นที่นครเจนีวา ปี พ.ศ.2498 แต่ในกลางปี พ.ศ.2497 นั้นกองทัพเวียดนามห์สามารถตี เดียนเบียนฟู ซึ่งเป็นที่มั่นสุดท้ายของฝรั่งเศสได้เป็นผลสำเร็จ ทำให้ไทยเกิดความรู้สึกไม่ปลอดภัยว่าอาจเกิดทั้งการรุกรานดินแดนโดยเปิดเผยและอาการแทรกซึมเข้ามาก่อการในประเทศไทยได้

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในปี พ.ศ.2495 ต่อจากนายวรการบัญชา (บุญเกิด สุตันตานนท์) ผู้อุปการคุณที่สำคัญคนหนึ่งของคุณะทวาทหลังจากที่พ้นจากตำแหน่งหลังได้ตอบแทนบุญคุณกันไปแล้ว เช่นเดียวกันกับนายพจน์ สารสินซึ่งเป็นทั้งเพื่อนและผู้มีพระคุณต่อจอมพล ป. ในยามที่ต้องตกเป็นผู้ต้องหาในศาลอาชญากรรมสงคราม²² อาจถือได้ว่ากรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์นั้นเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ “ตัวจริง” ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ทรงนำเรื่องการเคลื่อนทัพเข้ามาในประเทศไทยจนเกือบจะประชิดเขตแดนไทยเข้าร้องขอต่อคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ เพื่อให้ลงมติส่งคณะอนุกรรมการสันติภาพเข้าไปสังเกตการณ์ในบริเวณแนวชายแดนด้านที่ติดกับประเทศลาวด้วย แต่ก็ถูกสหภาพโซเวียตใช้สิทธิยับยั้งจนคำร้องขอนั้นตกไปนั้นเป็นเหตุการณ์หนึ่งที่ทำให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเห็นว่า ระบบความมั่นคงร่วมกันโดยคณะมนตรีความมั่นคงนั้นก็มีข้อจำกัดเหมือนกันในเรื่องของการหนีไม่พ้นอิทธิพลของประเทศมหาอำนาจ เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่กระทบต่อผลประโยชน์ของตนแล้วก็จะกระโดดเข้าขวางทันทีโดยใช้สิทธิพิเศษที่มีอยู่ และที่ทรงประจักษ์ว่า ระบบความมั่นคงร่วมกันขององค์การสหประชาชาตินั้นสามารถจัดการกับปัญหาการรุกรานชนิด “ซึ่งหน้า” ได้เพียงอย่างเดียว แต่ไม่สามารถจัดการกับปัญหาการแทรกซึมเพื่อเข้าไปก่อการร้ายได้เมื่อทรงพิจารณาข้อเสนอของนายจอห์น ฟอสเตอร์ ดัลเลส (John Foster Dulles) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา ในเรื่องของการจัดตั้งกลุ่มความร่วมมือที่จะมีปฏิบัติการร่วมกัน (United Action) เพื่อป้องกันภัยคอมมิวนิสต์ ทรงเห็นว่า การจัดตั้งกลุ่มความร่วมมือระดับย่อยนี้อาจสามารถป้องกันได้ทั้งการคุกคามซึ่งหน้า และการแทรกซึม เพราะการทำข้อตกลงนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับการสถาปนาองค์การสนธิสัญญาป้องกันแอตแลนติกเหนือหรือนาโต้ขึ้นในยุโรป กรอบความร่วมมือตามแผนการของนายดัลเลสนี้ จะครอบคลุมพื้นที่ของประเทศที่เข้าร่วมลงนามในกติกาสัญญาที่จะมีการนำเข้าสู่การประชุมหารือนี้ด้วย

นายดัลเลสได้นำแผนการนี้ไปทาบตามมิตรประเทศให้ร่วมลงนามในกติกาสัญญาลับนี้ ได้แก่ อังกฤษ ฝรั่งเศส ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ ปากีสถาน ฟิลิปปินส์ และประเทศไทย ตั้งแต่ก่อนมีการจัดการประชุมเรื่องปัญหาคาบสมุทรเกาหลีที่นครเจนีวา พ.ศ.2497 แล้วปรากฏว่าประเทศต่างๆ ไม่ได้รับการตอบรับอย่างกระตือรือร้นมากนัก กระทั่งพันธมิตรสนธิทอย่างอังกฤษเองก็ยังไม่ต้องการให้รีบมีการตั้งกลุ่มความร่วมมือในเวลานั้นทันที เพราะอาจจะกระทบต่อการประชุมที่จะจัดขึ้นในนครเจนีวาได้ ขณะที่ฝรั่งเศสยังลังเลที่จะเข้าร่วมเพราะติดพันสงครามในอินโดจีนอยู่และกำลังต้องการคำตอบที่ชัดเจนจากรัฐบาลอเมริกันเรื่องการช่วยทิ้งระเบิดใส่เวียดนามซึ่งได้เจรจากัน

²² Daniel Fineman. *A Special Relationship*. p.113

ในทางกลับไว้ก่อนหน้านั้น เมื่อชักชวนกลุ่มประเทศสมาชิกโคลัมโบที่มีท่าที่ไม่ต้องการเข้าร่วม ฝักฝ่ายทางการเมืองในสงครามเย็น คือ พม่า ศรีลังกา อินเดีย อินโดนีเซีย และปากีสถาน เพื่อให้ประเทศเหล่านี้เข้าร่วมด้วย ก็ปรากฏว่ามีเพียงปากีสถานเท่านั้นที่ตอบรับเข้าร่วมกลุ่ม แต่เมื่อนายคัลเลสได้กล่าวชักชวนประเทศไทยให้มาร่วมจัดตั้งกลุ่มความร่วมมือตามแผนการนี้ ทางการไทยใช้เวลาเพียงสองวันตัดสินใจตอบรับแผนการดังกล่าว และแม้ว่าในที่สุดทางอังกฤษและฝรั่งเศสจะขอให้สหรัฐอเมริกากระชับแผนการนี้ไว้ก่อน แต่ฝ่ายไทยก็ยังยืนยันว่าจะตอบรับการจัดตั้งกลุ่มความร่วมมือหากมีการนำขึ้นมาพิจารณาอีกครั้ง²³

หลังจากสิ้นสุดการเจรจาที่นครเจนีวา แล้ว นายคัลเลสได้นำเรื่องนี้ขึ้นมาพิจารณาอีกครั้ง และนำไปสู่การจัดการประชุมขึ้นที่กรุงมะนิลา ประเทศฟิลิปปินส์ ระหว่างวันที่ 6 – 8 กันยายน พ.ศ.2497 โดยมีประเทศต่างๆ ที่สหรัฐอเมริกาได้ทาบทามไว้ในครั้งแรก เข้าร่วมการประชุมในครั้งนี้อย่าง กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงนำคณะผู้แทนไทยไปร่วมการประชุมด้วย ในระหว่างการประชุมที่กรุงมะนิลา นั้น ได้ทรงกล่าวถึงมูลเหตุและความจำเป็นที่ประเทศไทยต้องมีกรอบปฏิบัติเกี่ยวกับความมั่นคงว่าประเทศไทยกำลังประสบกับภัยคุกคามและการบ่อนทำลายจากคอมมิวนิสต์ โดยเหตุที่ลัทธิคอมมิวนิสต์นั้นเป็นแนวคิดและวิธีการที่ขัดกับวิถีชีวิตของประชาชนชาวไทยที่รักความเป็นอิสระ รัฐบาลจึงจำเป็นต้องหาทางป้องกันประชาชนให้พ้นจากภัยดังกล่าว ในอดีตนั้นไทยเคยใช้นโยบายเป็นกลาง และการทำสนธิสัญญาไม่รุกรานซึ่งกันและกัน แต่วิธีการเหล่านั้นก็ไม่ได้ผล หากจะนำมาใช้กับปัญหาภัยคอมมิวนิสต์ก็คงจะไม่ได้ผลอีกเช่นกัน ไทยจึงต้องหันไปพึ่งหลักการขององค์การสหประชาชาติที่ทั่วโลกยอมรับ การทำข้อตกลงเพื่อสันติภาพและความมั่นคงจึงต้องกระทำภายใต้การอุปถัมภ์ของสหประชาชาติและอยู่ภายในกรอบขององค์การสหประชาชาติด้วย ซึ่งกรอบความร่วมมือที่กำลังประชุมนี้ก็จะเป็นไปตามกรอบหลักการป้องกันภัยร่วมกันที่ปรากฏอยู่ในกฎบัตรสหประชาชาติ²⁴

นอกจากการแถลงต่อที่ประชุมก่อนการลงพระนามและลงนามในกติกาสัญญาที่รัฐบาลอเมริกันได้ร่างขึ้นสำหรับการประชุมแล้ว คณะผู้แทนไทยภายใต้การนำของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้แจ้งความประสงค์ในการจัดตั้งองค์กรที่เป็นทางการเพื่อให้กติกาสัญญานี้มีผลในทางรูปธรรมที่ชัดเจน ได้แก่ เรื่องของการกำหนดมาตรการที่จะนำมาใช้ปราบปรามการก่อวินาศกรรมและบ่อนทำลาย การขอให้ข้อผูกพันตามกติกาสัญญานี้มีผลในลักษณะเดียวกันกับ

²³ ibid. pp.195-197

²⁴ อังโน โอวาท สุทธิวาทนฤพุดิ. “การเข้าร่วมเป็นภาคีของประเทศไทยในสนธิสัญญาการป้องกันร่วมกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (สปอ).” ใน รวมงานเขียนและปาฐกถา เรื่องการต่างประเทศของไทย จากอดีตจนถึงปัจจุบัน เล่มที่ 1. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542. หน้า 160

องค์การนาโต้ โดยเฉพาะการมีกองกำลังร่วมที่สามารถปฏิบัติการร่วมกันภายใต้การบังคับบัญชา ร่วมกัน (Joint force under unified command) การขอให้กรอบความร่วมมือนี้มีขอบเขตครอบคลุม อินโดจีน และเสนอให้มีการจัดตั้งองค์การความร่วมมือขึ้น โดยมีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ที่กรุงเทพฯ ซึ่งที่ประชุมได้อนุมัติจัดการตามข้อเสนอของฝ่ายไทยเว้นแต่เรื่องของการให้สนธิสัญญานี้มีผล บังคับใช้ในลักษณะเดียวกันกับนาโต้ เพราะการระดมความช่วยเหลือเพื่อป้องกันภัยร่วมกันของนา โต้นั้นไม่จำเป็นต้องผ่านความเห็นชอบตามกระบวนการในรัฐธรรมนูญของประเทศภาคีสัญญา ขณะที่กติกาสัญญาที่ได้มีการตกลงที่กรุงมะนิลาต้องการให้มีการพิจารณาตามกระบวนการ รัฐธรรมนูญของประเทศภาคี นายคัลเลสเองก็ไม่เห็นด้วยที่จะมีการตั้งองค์การให้เป็นแบบนาโต้ทุก ประการ²⁵

อย่างไรก็ดี กติกาสัญญามะนิลาได้มีผลบังคับใช้ในวันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2498 และมีการจัดการประชุมคณะมนตรีขององค์การ สปอ. ระหว่างวันที่ 23-25 เดือนเดียวกันนั้นเอง และได้มีการจัดตั้งองค์การ สปอ.ขึ้น โดยมีสำนักงานเลขานุการอยู่ที่กรุงเทพฯตามความประสงค์ของ รัฐบาลไทย โดยมีนายพจน์ สารสิน เอกอัครราชทูตไทย ประจำกรุงวอชิงตัน ดี.ซี. เป็นเลขานุการ คนแรก ในที่ประชุมนี้ได้มีการเสนอให้จัดตั้งคณะที่ปรึกษาฝ่ายทหารขึ้นเพื่อวางแผนและเสนอแนะ มาตรการทางทหารสำหรับเตรียมรับสถานการณ์ที่อาจเกิดขึ้นได้แทนการจัดตั้งกองกำลังร่วมของ สปอ.ที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเสนอต่อที่ประชุมให้มีการจัดตั้งขึ้นแล้วแต่ไม่ได้รับการ ตอบสนอง นอกเหนือไปจากการดำเนินงานด้านความมั่นคงแล้วองค์การ สปอ. ยังมีความร่วมมือ ทางด้านเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรม และวิชาการตามมาตลอดระยะเวลาที่องค์การนี้ดำรงอยู่

ผลสำเร็จในการจัดตั้งองค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยการ ผลักดันจากฝ่ายไทย โดยเฉพาะจากข้อเสนอของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทำให้สาธารณรัฐ ประชาชนจีน ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของความพยายามด้านภัยคอมมิวนิสต์ของไทย ตั้งข้อสงสัยว่า การจัดตั้งองค์การระดับภูมิภาคที่มีสมาชิกนอกภูมิภาคมากกว่าสมาชิกในภูมิภาค และมีอิทธิพลของ ประเทศมหาอำนาจแทรกสอดเข้ามาด้วยนั้นเป็นความต้องการของไทยที่จะนำสหรัฐอเมริกาเข้ามา ตั้งฐานทัพในภาคพื้นทวีปของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือไม่ แต่สิ่งที่จีนมองเห็นผ่านองค์การ สปอ. นั่นก็คือ รัฐบาลอเมริกันมีความต้องการที่จะแทรกแซงทางการทหาร เข้ามาในเอเชียโดยใช้ ผลประโยชน์ทางการเงินและการทหารเป็นสิ่งตอบแทน²⁶ ความตึงเครียดในทางการเมืองระหว่าง รัฐบาลจีนต่อรัฐบาลไทยเริ่มเข้มข้นมากยิ่งขึ้นเนื่องมาจากยังไม่มี การสื่อสารระหว่างกันโดยตรง

²⁵ เรื่องเดียวกัน.

²⁶ Orawan Lopansri Pilun-Owad. Thailand and the Question of China's Representation in the United Nations, 1950-1971: An Analysis of Arguments. pp.102-104

ข้อมูลข่าวสารที่ต่างฝ่ายต่างได้รับนั้น ได้สร้างความไม่เข้าใจและความหวาดกลัวภัยคุกคามจากฝ่ายตรงข้าม จนกระทั่งการพบกันครั้งแรกระหว่างผู้นำระดับสูงในรัฐบาลของทั้งสองประเทศ ระหว่างการประชุมเอเชีย-แอฟริกาที่นครบันดุงในเดือนเมษายน ปีเดียวกันนั้นเองที่นำไปสู่การผ่อนคลายท่าทีของทั้งไทยและจีนในช่วงเวลาสองปีสุดท้ายของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

5.3.3 บทบาทในฐานะผู้ดำเนินนโยบายผ่อนคลายความตึงเครียดกับจีนในการประชุมเอเชีย-แอฟริกา ที่นครบันดุง พ.ศ.2498

การไม่สามารถสร้างข้อผูกมัดให้สหรัฐอเมริกาสร้างหลักประกันความมั่นคงให้แก่ไทยได้ในการจัดตั้งองค์การ สปอ. นั้น นอกจากองค์การที่เกิดขึ้นนั้นจะสร้างความตึงเครียดให้กับฝ่ายจีนแล้ว ยังทำให้ประเทศไทยเองขาดความรู้สึกมั่นคงตามไปด้วย และประเทศกำลังพัฒนาประเทศอื่นๆ ต่างก็ไม่เข้าใจการกระทำของไทย จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐบาลไทยจะต้องแสวงหาโอกาสชี้แจงต่อประชาคมระหว่างประเทศด้วย ซึ่งโอกาสแรกสุดที่รัฐบาลเล็งเห็นก็คือ การประชุมของประเทศเอเชียและแอฟริกาที่มีกำหนดจะจัดขึ้นในเดือนเมษายน พ.ศ.2498 หลังจากการประชุมคณะมนตรี องค์การ สปอ. ที่กรุงเทพฯ เพียงสองเดือน

แม้ผู้จัดประชุมจะระบุวัตถุประสงค์ของการประชุมครั้งนี้ว่า เป็นการส่งเสริมไมตรีจิตและความร่วมมือระหว่างกลุ่มประเทศเอเชียและแอฟริกา มีการหยิบยกความสัมพันธ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมขึ้นมาพูดคุย มีการพิจารณาปัญหาเกี่ยวกับอธิปไตยแห่งชาติ ลัทธิเชื้อชาตินิยมกับลัทธิอาณานิคม และการประชุมนี้จะช่วยส่งเสริมสันติภาพและความร่วมมือแห่งโลก แต่วัตถุประสงค์แท้จริงของการประชุมเท่าที่ทรงรับรู้นั้นคือ นายกรัฐมนตรีเนห์รูของอินเดีย ต้องการให้ที่ประชุมแห่งนี้ผลักดันให้โจวเอินไหล นายกรัฐมนตรีจีนได้ทำความรู้จักกับบรรดาชาติที่ประกาศตัว “ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด” และให้ที่ประชุมได้รับรองหลัก “ปัญจศีล”²⁷ ได้แก่

1. การเคารพในอธิปไตยและบูรณภาพแห่งอาณาเขต

2. การไม่รุกรานกัน

²⁷ พลตรี กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. “พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน”. ใน รวมงานเขียนและปาฐกถา เรื่องการต่างประเทศของไทยจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เล่มที่ 1. หน้า 100

3. การไม่แทรกแซงกิจการภายในของกันและกัน
4. ความเสมอภาคและความเกื้อกูลกัน
5. การอยู่ร่วมกันโดยสันติ

การประชุมของกลุ่มประเทศเอเชีย-แอฟริกาในครั้งนี้ เกิดขึ้นได้โดยการร่วมกันจัดงานของกลุ่มประเทศโคลัมโบ อันประกอบไปด้วย ประเทศพม่า ศรีลังกา อินเดีย อินโดนีเซีย และปากีสถาน ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ริเริ่มการประชุมขึ้นที่กรุงโคลัมโบ ประเทศศรีลังกา ประเทศทั้งห้าได้เชิญประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย และแอฟริกา เว้นแต่ประเทศอิสราเอล เกาหลีใต้ และไต้หวัน โดยเหตุที่อิสราเอลนั้น ไม่เป็นที่พึงประสงค์ของกลุ่มประเทศอาหรับ ขณะที่เกาหลีใต้นั้นยังติดพันปัญหากับเกาหลีเหนืออยู่ และไต้หวันเองนั้นก็ไม่ได้การรับรองจากเจ้าภาพทั้งห้าประเทศ ในที่สุด มีผู้ตอบรับเชิญให้เข้าร่วมการประชุมที่นครบันดุง จำนวน 24 ประเทศ ซึ่งไทยก็เป็นประเทศแรก ๆ ที่ตอบรับการเข้าร่วมการประชุม เนื่องจากจอมพล ป. พิบูลสงครามต้องการให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ไปทรงปฏิบัติหน้าที่ในการประชุมครั้งนี้ คือ

1. การยืนยันความชอบธรรมขององค์การ สปอ. โดยระมัดระวังไม่ให้มีการคัดค้าน สปอ. และการพยายามให้มติของที่ประชุมยอมรับหลักการในการจัดตั้งองค์การ สปอ.

2. การใช้โอกาสของการประชุมพบปะพูดคุยกับ โจวเอินไหล นายกรัฐมนตรีจีน เกี่ยวกับภัยแทรกซึมจากฝ่ายต่อต้านรัฐบาลนอกประเทศที่อาจจะอาศัยร่มเงาของจีนอยู่ และในการนี้ จอมพล ป. ได้ออกเงินส่วนตัวเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับให้กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์นำคณะสื่อมวลชนไทยไปพบกับนายกรัฐมนตรี โจวเอินไหล ด้วย ทั้งนี้เพื่อทำให้การพบปะกันครั้งนี้เป็นข่าวใหญ่²⁸

สำหรับการยืนยันความชอบธรรมของ องค์การ สปอ. นั้นกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้ทรงเลือกที่จะให้ที่ประชุมมีมติยอมรับหลักการที่สนับสนุนการตั้ง สปอ. ซึ่งได้แก่ การป้องกันตนเอง และการรักษาสันติภาพ หลังจากการอภิปรายทั่วไป ซึ่งทรงกล่าวนำเรื่องเกี่ยวกับองค์การ สปอ. และภัยคุกคามจากการแทรกซึมและก่อวินาศกรรมในประเทศไทยแล้ว ที่ประชุมได้แต่งตั้งคณะกรรมการการเมืองขึ้นเพื่อพิจารณาร่างข้อมติของการประชุมเพื่อนำเสนอต่อ

²⁸ Daniel Fineman. *A Special Relationship*. p.213

ที่ประชุมใหญ่ โดยมีประธานาธิบดีนัสเซอร์แห่งอียิปต์เป็นประธาน และมีผู้เสนอให้พระองค์ทรงเป็นผู้เสนอรายงาน (rapporteur) ของที่ประชุม ทำหน้าที่คัดกรองญัตติต่าง ๆ ในเวลานั้น นายกรัฐมนตรีโจวเอินไหลส่งสก็๊วในอำนาจหน้าที่ของผู้เสนอรายงาน และกรอบความคิดสำหรับใช้ในการจัดทำร่างข้อมติ นายเนห์รู ซึ่งทำหน้าที่ประธานในเวลานั้นได้ประกาศพักการประชุม 10 นาที เพื่อออกไปอธิบายให้นายโจวเข้าใจ หลังจากนั้นจึงกลับเข้ามาในที่ประชุม และสามารถดำเนินการต่อไปได้ และเมื่อจะเริ่มประชุมคณะกรรมการการเมืองนั้น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้ทรงกล่าวกับนายโจวว่าจะทรงเสนอต่อที่ประชุมคณะกรรมการการเมืองให้ใช้กฎบัตรสหประชาชาติเป็นกรอบอ้างอิง การพิจารณา จะช่วยทำให้การตกลงกันสะดวกราบรื่นมากขึ้น ซึ่งนายโจวก็นึกด้วย

ในการชี้แจงเพื่อทำให้ประเทศต่าง ๆ ยอมรับการตั้ง สปอ. นี้ พระองค์ได้ทรงอ้างบทสนทนาในพุทธประวัติระหว่างพระพุทธเจ้ากับนายพลสิงห์ขึ้นมาในที่ประชุม ระหว่างที่มีการซักถามกันเรื่องขององค์การ สปอ. โดยใจความสรุปนั้นเห็นว่า นายพลสิงห์ เป็นนายทหารที่พระมหากษัตริย์ใช้ให้ไปทำสงคราม ได้มาทูลถามถึงเรื่องการทำสงครามซึ่งเกี่ยวพันกับการฆ่าและการทำร้าย เพื่อปกป้องคุ้มครองครอบครัวและทรัพย์สิน พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า พระองค์นั้นทรงสอนให้เป็นผู้ยอมตนสิ้นเชิง แต่ไม่ได้ทรงสอนให้ยอมแก่อำนาจที่ร้าย และผู้ที่ทำสงครามเพื่ออุดมการณ์อันชอบธรรม เมื่อได้พยายามรักษาสันติภาพหมดแล้วทุกทางไม่ควรถูกตำหนิ ขณะที่ผู้พยายามก่อสงครามนั้นต่างหากที่สมควรถูกตำหนิ²⁹ ซึ่งทรงหมายความว่าความพยายามของไทยที่ต้องปกป้องตนเองจากภัยคุกคามที่มาจากภายนอกประเทศ ปรากฏว่าที่ประชุมก็พอใจ และในฐานะที่ทรงได้รับมอบหมายจากที่ประชุมให้เป็นผู้ร่างข้อมติแต่เพียงผู้เดียว เนื่องมาจากการเสนอของนายโจวเอินไหล (ทั้ง ๆ ที่ในครั้งแรกนั้น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้ทรงเสนอให้มีคณะกรรมการร่างจำนวนสามคน) ได้ทรงขยายหลักปรัชญาศีลของนายกรัฐมนตรีเนห์รูออกมาเป็นหลักแห่งการอยู่ร่วมกันโดยสันติ (Peaceful coexistence) ทั้งนี้เป็นการขยายความตามกรอบของกฎบัตรสหประชาชาติ เพื่อให้ครอบคลุมถึงวัตถุประสงค์ที่รัฐบาลไทยต้องการด้วย³⁰ ซึ่งหลักการใหม่ทั้งสิบข้อมีเนื้อหาดังนี้

²⁹ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. “พระพุทธศาสนากับสหประชาชาติ”. ใน ปกิณกะ. วันคล้ายวันประสูติ พระชนมายุ 80 บริบูรณ์. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2514.

³⁰ พลตรี กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ “การประชุมบันดุง”. ใน เรื่องเดียวกัน. หน้า 290-291.

1. เคารพสิทธิมนุษยชน หลักมูล และความมุ่งประสงค์ และหลักการแห่งกฎบัตรสหประชาชาติ
2. เคารพอธิปไตยและบูรณภาพอาณาเขตของทุกชาติ
3. รับรองความเสมอภาคของบรรดาเชื้อชาติและความเสมอภาคของบรรดาชาติใหญ่-น้อย
4. ละเว้นจากการแทรกแซง และการแทรกสอดในการภายในของอีกประเทศหนึ่ง
5. เคารพสิทธิ์ของแต่ละชาติที่จะป้องกันตนเอง โดยลำพังหรือร่วมกันตามกฎบัตรสหประชาชาติ
6. (ก) ละเว้นจากการใช้ข้อตกลงการป้องกันร่วมกัน เพื่อสนองคุณผลประโยชน์เฉพาะของประเทศใหญ่ใด ๆ
(ข) ละเว้นโดยประเทศใด ๆ จากการบีบบังคับต่อประเทศอื่น ๆ
7. งดเว้นจากการกระทำ หรือคุกคาม-รุกราน หรือ การใช้กำลังบังคับต่อบูรณภาพอาณาเขต หรือ เอกราชทางการเมืองของประเทศใด ๆ
8. ระงับข้อพิพาทระหว่างประเทศทั้งหมดโดยสันติวิธี เช่นการเจรจา การประนีประนอม การอนุญาโตตุลาการ หรือ การระงับคดีทางศาล กับทั้งสันติวิธีอื่น ตามแต่คู่กรณีจะเลือกเอาเองตามกฎบัตรสหประชาชาติ
9. ส่งเสริมผลประโยชน์ และความร่วมมือแห่งกันและกัน
10. เคารพความยุติธรรม และข้อผูกพันระหว่างประเทศ

โดยเฉพาะในข้อที่ 5 นั้น เห็นได้ชัดเจนว่าทรงประสบความสำเร็จในการสร้างมติของที่ประชุมให้ยอมรับความชอบธรรมของการจัดตั้งกรอบความร่วมมือเพื่อความมั่นคงร่วมกัน หลังจากความสำเร็จที่บังคองแล้ว ก็ได้ทรงนำเรื่องนี้ไปแถลงในที่ประชุมสมัชชาใหญ่

แห่งสหประชาชาติอีกอย่างน้อย 2 สมัยประชุม เพื่อให้ประเทศอื่นๆที่ไม่ได้เข้าร่วมการประชุมดังกล่าวได้รับรู้และรับทราบมติดังกล่าวด้วย เป็นอันว่าพระภารกิจแรกนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ความสำเร็จในการชี้แจงสถานภาพและความชอบธรรมในการจัดตั้งองค์การ สปอ. ที่นครบันดุงนั้นเป็นบันไดที่นำไปสู่การชี้แจงเรื่องนี้ต่อประชาคมโลกต่อไป ดังปรากฏว่าเมื่อกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ต้องเสด็จไปร่วมการประชุมสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติก็จะทรงนำหลักการอยู่ร่วมกันโดยสันตินั้นไปช่วยในการสนับสนุนความชอบธรรมของการจัดตั้งองค์การ สปอ. เสมอ³¹ และทรงย้ำถึงหลักการนี้หลายครั้ง แม้กระทั่งได้ทรงดำรงตำแหน่งประธานสมัชชาใหญ่แล้วก็ยังทรงย้ำเน้นต่อที่ประชุมถึงหลักการนี้เมื่อต้องทรงกล่าวสุนทรพจน์ต่อที่ประชุม³²

ส่วนการพบกับนายกรัฐมนตรี โจวเอินไหลนั้นเกิดขึ้นหลังจากการประชุม โดยที่นายโจวได้เข้ามาทูลชี้แจงเกี่ยวกับความวิตกกังวลของรัฐบาลไทยตามที่ได้ทรงแถลงไปเมื่อช่วงต้นของการประชุมที่ว่า

“...มีความข้อหนึ่งซึ่งด้วยความรับผิดชอบ ข้าพเจ้าจะต้องคำนึงถึง คือ ปรีดี พนมยงค์ นักการเมืองไทย กำลังจัดระเบียบการฝึกชาวจีนที่พูดภาษาไทยได้ และบุคคลเชื้อชาติไทย ในยูนนาน เพื่อการแทรกซึมและก่อกวนในประเทศไทย ข้าพเจ้าใคร่จะทราบด้วยว่าสาธารณรัฐประชาชนจีนมีท่าทีอย่างไร ในเรื่องบุคคลที่เรียกว่า คนสองสัญชาติในประเทศไทย หรืออีกนัยหนึ่งก็คือชุมชนชาวจีนสามล้านคนในประเทศไทย ในจำนวนประชากรสิบแปดล้านคน ข้าพเจ้าอาจกล่าวด้วยว่ามีผู้ลี้ภัยชาวเวียดนามห้าหมื่นคนอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยตามชายแดนแม่น้ำโขง ... เนื่องจากสถานการณ์นี้กับทั้งการบุกถล่มของกองทหารเวียดนามที่ ใน ค.ศ.1953 และ1954 ประเทศไทยต้องเผชิญโดยขัดแย้งต่อภัยคุกคามแห่งการแทรกซึมและการก่อกวน ถึงแม้จะไม่ถึงการรุกรานก็ตาม”³³

และนายโจวได้ชี้แจงดังนี้³⁴

³¹ Orawan Lopansri Pilun-Owad. *Thailand and the Question of China's Representation in the United Nations, 1950-1971: An Analysis of Arguments*. p.142

³² รายละเอียดของสุนทรพจน์ที่ทรงกล่าว ณ ที่ประชุมสมัชชาใหญ่ทุกครั้งปรากฏอยู่ใน กรมองค์การระหว่างประเทศ. *รวมสุนทรพจน์ของหัวหน้าคณะผู้แทนไทยในการประชุมสมัชชาสหประชาชาติ สมัยสามัญครั้งที่ 9-ครั้งที่ 29 (พ.ศ.2497-2517)*. กรุงเทพฯ : กระทรวงการต่างประเทศ, 2518. หน้า 1-22

³³ พลตรี กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. “การประชุมบันดุง”...หน้า 287

³⁴ เรื่องเดียวกัน.

1. เรื่องนายปรีดี พนมยงค์นั้น ทางการเงินได้อนุญาตให้เป็นผู้ลี้ภัยทางการเมือง โดยไม่อนุญาตให้ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองได้ การกระจายเสียงวิทยุเพื่อปลุกระดมก็ไม่สามารถทำได้แล้ว อีกทั้งไม่มีการฝึกรบใด ๆ ในมณฑลยูนนานเพื่อแทรกซึมและก่อกวนในประเทศไทย

2. เรื่องคนสองสัญชาตินั้นเป็นเรื่องเก่าแต่สามารถเจรจาตกลงกันได้อย่างที่จีนตกลงกับอินโดนีเซีย ทั้งนี้ทางจีนพร้อมที่จะเจรจาด้วย และได้ทูลเชิญให้เสด็จไปเจรจากันที่กรุงปักกิ่ง แต่ที่ทรงปฏิเสธคำทูลเชิญนั้น เนื่องจากทรงมีพระภารกิจทางด้านการประชุมระหว่างประเทศอีกมาก

3. กรณีชาวเวียดนามลี้ภัยในประเทศไทยนั้น นายโจวได้ติดต่อให้นายฟาม วัน ดง นายกรัฐมนตรีเวียดนามเหนือมาเฝ้า และได้ทูลรับรองว่าพร้อมที่จะเจรจาเช่นเดียวกัน แต่รัฐบาลไทยในเวลานั้นยังไม่มีคำริที่จะเจรจากับเวียดนามเหนือ เพราะถ้าหากเจรจาในเวลานั้นจะกลายเป็นว่ารัฐบาลไทยรับรองรัฐบาลเวียดนามเหนือไป จึงจะใช้ช่องทางการเจรจาผ่านสหประชาชาติแทน

4. การจัดตั้งเขตปกครองตนเองของชาวไทในยูนนาน ซึ่งเรื่องนี้ไม่ได้ทรงกล่าวในที่ประชุม แต่ก็ถือโอกาสนี้ทูลชี้แจงว่าการจัดตั้งเขตปกครองตนเองนั้นเป็นนโยบายการให้อิสระในการปกครองตนเองแก่เชื้อชาติต่าง ๆ ในจีน ไม่เป็นนโยบายที่จะแผ่ออกไปยังต่างประเทศ

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงพอพระทัยในสิ่งที่นายโจว ทูลชี้แจงมาพอสมควร เพราะรัฐบาลไทยได้ข่าวเรื่องเหล่านี้มานาน แต่ไม่มีผู้ใดให้ความกระจ่าง หรือ รับรองเรื่องนี้ได้ การที่นายโจว ซึ่งเป็นผู้บริหารระดับสูงในรัฐบาลจีนกล่าวรับรองอย่างชัดเจนเช่นนี้เป็นผลดีทั้งในแง่ของการตรวจสอบข้อมูลข่าวสารและในแง่ของการป้องปรามภัยคุกคามผ่านทางรัฐบาลจีน จากนั้น นายโจวได้กราบทูลเชิญเพื่อทรงร่วมในงานเลี้ยงอาหารค่ำ นายกรัฐมนตรีในหัว ได้ขอให้เสด็จไปตามคำเชิญนั้น การที่ทรงลงเลในตอนแรกนั้นอาจเป็นไปได้ว่าทรงต้องปฏิบัติต่อจีนอย่างระมัดระวังเพื่อไม่ให้เกิดการตีความการพบกันครั้งนี้ไปมากกว่าที่รัฐบาลไทยคาดไว้ และการกราบทูลเชิญนั้นก็อยู่นอกเหนือความคาดหมายของจอมพล ป. ซึ่งในเวลานั้นได้ออกเดินทางไปเยือนต่างประเทศ และกำลังพำนักอยู่ที่สหรัฐอเมริกาด้วย การตัดสินใจที่จะไปพบกันในงานเลี้ยงของนายโจวนั้นจึงต้องระมัดระวังอย่างยิ่ง เมื่อนายเนห์รูกล่าวรับรองจึงเสด็จไปตามคำกราบทูลเชิญนั้น งานเลี้ยงนั้นก็ผ่านไปด้วยดี และในวันรุ่งขึ้น นายโจวได้ให้คนนำของที่ระลึกมาถวาย กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์จึงทรงส่งของที่ระลึกเป็น หีบบุหรืถมไปให้เป็นการตอบแทน และหีบบุหรืไบนั้นได้กลายเป็นวัตถุพยานยืนยันความสัมพันธ์อันดีระหว่างรัฐบาลทั้งสอง และทำที่ที่ผ่อนคลายระหว่างไทยและจีน เมื่อมีคณะบุคคลไทยเดินทางไปเยือนจีนในปีต่อมา (พ.ศ.2499) นำโดยนายเทพ

โชติनुชิต ได้เข้าคารวะนายกรัชมุนตรีโจวเอนไหล ที่ทำเนียบ นายโจวก็นำหีบบุหรีไบนั่นออกมา หีบบุหรีส่งให้สูบ และกล่าวฝากความระลึกถึงมายังกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ด้วย การพบกัน ของนายเทพ กับนายโจวในวันนั้น ได้มีการออกข่าวประกาศทางวิทยุกระจายเสียงมาถึงประเทศไทยด้วย เมื่อจอมพล ป. ทราบเรื่องจากวิทยุจึงรีบโทรศัพท์มาทูลถาม กรมหมื่นนราธิปพงศ์ ประพันธ์จึงทรงเล่ารายละเอียดการพบกันและที่มาของหีบบุหรีในมือของนายโจวให้จอมพล ป. ทราบด้วย³⁵

การพบปะกันในครั้งนั้นนอกจากจะเป็นโอกาสที่ทำให้รัฐบาลทั้งสองประเทศมีความ เข้าใจซึ่งกันและกันมากขึ้นแล้ว ยังรวมไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสำคัญทั้งสองท่านนี้ด้วย และทุกครั้ง ที่มีคณะผู้แทนไทยเดินทางไปสาธารณรัฐประชาชนจีน และได้มีโอกาสเข้าเยี่ยมคารวะ นายโจวเอนไหล เขาก็มักจะถามผู้แทนไทยเหล่านั้นถึงกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ หรือ Prince Wan อยู่เสมอ นับว่าการพบกันที่บันดุงระหว่างรัฐบุรุษทั้งสองท่านเป็นส่วนหนึ่งของ จุดเริ่มต้นในการสถาปนาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนอย่างเป็นทางการในเวลาต่อมา ซึ่ง นายกรัชมุนตรีโจว ได้เขียนจดหมายถึงนายสังข์ พัธโนทัย คนสนิทคนหนึ่งของจอมพล ป. พิบูล สงคราม ซึ่งมีความคุ้นเคยกับนายโจว ลงวันที่ 27 เมษายน พ.ศ.2499 ความว่า จีนนั้นมีความมุ่งหวัง ที่จะแก้ไขปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีน โดยอาศัย “จิตใจบันดุง” เป็นที่ตั้ง³⁶ จิตใจบัน ดุงที่นายโจวหมายถึงก็คือ หลักการอยู่ร่วมกันโดยสันติที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เป็นผู้ทรง ขยายหลักห้าประการที่เขาและนายกรัชมุนตรีเนห์รุเป็นผู้ร่วมกันคิดค้นขึ้นนั่นเอง

5.4 สรุป

บทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในช่วงพันธกิจต่างๆ ของการ ต่างประเทศของไทยนั้น ได้พัฒนาจากการเป็นเพียงผู้ปฏิบัติตามนโยบายที่ผู้นำรัฐบาลในแต่ละยุค สมัยกำหนดขึ้นไปสู่การเป็นผู้ให้ข้อมูลและแนวทางสำหรับการกำหนดนโยบาย และการเป็นผู้ริเริ่ม กำหนดนโยบายในที่สุด ทรงเป็นผู้ปฏิบัติงานตามพันธกิจสำคัญของการต่างประเทศทั้งความ พยายามแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคกับประเทศต่างๆ การปฏิบัติหน้าที่แทนผู้นำประเทศในการ เจริญจากคลงกับต่างประเทศในระยะที่ผู้นำพยายามดำเนินนโยบายอย่างเป็นทางการเพื่อแสดงให้เห็นว่าตัวผู้นำเองนั้นไม่พัวพันกับอำนาจภายนอกประเทศจนทำให้เกิดความ โน้มเอียงไปทางด้านใด

³⁵ เรื่องเดียวกัน

³⁶ อังโน วรรณไว พัธโนทัย. โจวเอนไหล ผู้ปลุกไมตรีไทย-จีน. กรุงเทพฯ: ศูนย์การพิมพ์,

ด้านหนึ่งแม้จะเป็นผู้ควบคุมการกำหนดและดำเนินนโยบายต่างประเทศด้วยตนเอง ดังกรณีของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่พยายามจะไม่ให้ภาพพจน์ของตนเองตนเองเป็นผู้นำที่พัวพันกับญี่ปุ่นมากนักในระยะสงครามมหาเอเชียบูรพา และการก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งรัฐมนตรีผู้กำหนดนโยบายตามลำดับ สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทั้งภายในประเทศและการเมืองระหว่างประเทศ และความเปลี่ยนแปลงที่มาจากการเมืองระดับโลก

นอกจากนี้ยังทรงมีบทบาทภายนอกวงการเมืองที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ บทบาทในลักษณะปัญญาชนผู้นำความคิดซึ่งทรงมีโอกาสแสดงในสองลักษณะคือ บทบาทในลักษณะการถ่ายทอดความรู้โดยตรงทั้งการเป็นอาจารย์สอนหนังสือและการเป็นองค์ปาฐกในโอกาสต่างๆ และบทบาทในลักษณะการนำเสนอความรู้และแนวความคิดแก่มหาชนผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ ทั้งที่เป็นกิจการที่ทรงอุปถัมภ์อยู่อย่างหนังสือพิมพ์ประชาชาติ หรือหนังสือพิมพ์ในโอกาสพิเศษขององค์กรต่างๆ ที่มาขอประทานข้อเขียนไปลงตีพิมพ์ แม้ว่าการแสดงบทบาทในลักษณะปัญญาชนจะเป็นที่ชื่นชอบ และประทับใจประชาชนจำนวนมาก แต่บทบาทดังว่านั้นไม่ได้ส่งผลกระทบต่อบทบาทในส่วนอื่นมากนัก โดยเฉพาะต่อบทบาทที่ทรงแสดงในการต่างประเทศของไทย และบทบาทด้านการเสนอแนวความคิดสำหรับประชาชนก็พราถือนลงไปเรื่อยๆ จนกระทั่งหยุดไปเมื่อหนังสือพิมพ์ประชาชาติต้องปิดตัวลงหลังจากเสื่อมความนิยมมาหลายปี และเหตุที่ต้องเสด็จไปทรงงานในต่างประเทศตามคำสั่งรัฐบาลจนไม่ทรงมีเวลามากพอสำหรับบทบาทนี้

อย่างไรก็ตาม การแสดงบทบาทตามช่วงพันธกิจต่างๆ ในการต่างประเทศของไทยของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์นั้น ได้สร้างคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติในระยะที่ประเทศไทยตกอยู่ในกระแสความเปลี่ยนแปลงของการเมืองในระดับโลกหลายประการ ทั้งผลประโยชน์ที่เป็นรูปธรรม เช่นการสามารถหลุดพ้นจากภาวะจำยอมภายใต้สนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค การได้ดินแดนคืน การได้รับผลประโยชน์และความช่วยเหลือจากต่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศ เป็นต้น และยิ่งไปกว่านั้นก็คือสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่นความรู้สึกรากภูมิใจอันเนื่องมาจากการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคเป็นผลสำเร็จ เป็นการทำให้ไทยกลับเป็นประเทศปกติที่ดี หรือการสร้างศักดิ์ศรีเกียรติภูมิของไทยให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายไปในประชาคมโลกจากการแสดงบทบาทการทรงงานในองค์การสหประชาชาติก็ดี เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นคุณประโยชน์ที่ประเทศไทยได้รับจากการแสดงบทบาทของพระองค์ท่านทั้งสิ้น

บทที่ 6

บทสรุป

การศึกษาบทบาทของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราชพงศประพันธ์ในการต่างประเทศของไทย ระยะ พ.ศ.2460 ถึง พ.ศ.2501 ตามแนวทางของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ชี้ให้เห็นประเด็นความเข้าใจอยู่สองประเด็น ประเด็นแรก คือ คุณลักษณะของการต่างประเทศไทยในยุคก่อนสงครามเย็นคาบเกี่ยวมาจนถึงยุคต้นของสงครามเย็น และประเด็นที่สอง คือ อิทธิพลของคุณลักษณะส่วนพระองค์ของกรมหมื่นนคราชพงศประพันธ์ที่ส่งผลกระทบต่อการแสดงบทบาทต่างๆของพระองค์ท่านในการเมืองและการต่างประเทศของไทย

การต่างประเทศของไทยตามที่ได้พบในการศึกษานั้นมีลักษณะเป็นการแสวงหาทางเลือกที่ดีที่สุดสำหรับตนเอง นั่นก็คือการมีเอกราช และสามารถดำเนินนโยบายต่างๆได้อย่างเป็นอิสระ ไม่ถูกอิทธิพล หรืออำนาจภายนอกเข้ามาแทรกแซงการตัดสินใจ แต่เมื่อประสบกับข้อจำกัดที่สำคัญก็คือปัญหาความต้องการอยู่รอดในสถานการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ อันได้แก่การคุกคามของลัทธิจักรวรรดินิยม และการตกอยู่ในระหว่างกลางสงครามหรือความขัดแย้งระหว่างประเทศมหาอำนาจ ทั้งกรณีสงครามมหาเอเชียบูรพา และกรณีของสงครามเย็น ทำให้เกิดการปรับลดความต้องการของกลุ่มผู้นำซึ่งทำหน้าที่กำหนดนโยบาย ไปสู่ทางเลือกที่ดีที่สุดเป็นอันดับสอง (Second best) ซึ่งก็คือ การยอมโอนอ่อนผ่อนตามอำนาจหรืออิทธิพลที่มาจากภายนอกประเทศเพื่อประวิงเวลาให้สามารถอยู่รอดไปก่อน ดังจะเห็นได้จากการผ่อนปรนกับมหาอำนาจจักรวรรดินิยมในรัชกาลที่ 4 และการดำเนินนโยบายสอดคล้องกับนโยบายของสหรัฐอเมริกาในสมัยรัฐบาลหลังการรัฐประหาร พ.ศ.2490 แต่เมื่อรัฐบาลไทยสบโอกาสที่จะหลีกพ้นจากภาวะจำยอมได้แล้ว ก็ไม่รีรอที่จะปรับวัตถุประสงค์ของนโยบายกลับมาสู่ทางเลือกที่ดีที่สุดอีกครั้ง ดังจะเห็นได้จากการพยายามแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคกับนานาประเทศที่มีการริเริ่มมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 อย่างค่อยเป็นค่อยไปจนกระทั่งเริ่มดำเนินการได้จริงเมื่อไทยเป็นผู้ร่วมชนะสงครามโลกครั้งที่ 1 และความพยายามดำเนินนโยบายที่เป็นอิสระของทั้งจอมพล ป. พิบูลสงคราม และของนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งการหมุนเวียนสลับกันไปมาของการดำเนินนโยบายนี้เป็นเหตุให้นักวิเคราะห์นโยบายต่างประเทศของไทยหลายท่านมองว่า การต่างประเทศ หรือนโยบายต่างประเทศของไทยนั้นเป็นการกระทำแบบลู่ตามลม (Bend with the wind) แม้จะดูเหมือนว่าเป็นการดำเนินนโยบายที่ขาดจุดยืนที่ชัดเจน แต่นั่นก็อาจเป็นทางออกที่ดีที่สุดสำหรับประเทศที่ไม่ใช่มหาอำนาจ

ประเด็นที่สอง เรื่องของปัจจัยด้านคุณลักษณะส่วนพระองค์ (idiosyncratic factors) ของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ซึ่งท่านผู้นี้ทรงเป็นนักการทูตที่มีความรู้ความสามารถมากที่สุดคนหนึ่งที่ประเทศไทยเคยมีมา ความโดดเด่นของพระองค์ท่านนั้นนอกจากจะมาจากส่วนของความรู้ความสามารถส่วนพระองค์แล้ว ยังมาจากช่วงเวลาที่ทรงมีพระชนม์ชีพและช่วงเวลาที่ทรงมีบทบาทอยู่ในการต่างประเทศของไทยอีกด้วย นั่นคือระยะเปลี่ยนผ่านที่สำคัญในการต่างประเทศของไทย นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 มาจนถึงรัชกาลปัจจุบัน

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์นั้นทรงได้รับบทบาทหลากหลายเกี่ยวข้องกับต่างประเทศของไทย ทั้งบทบาทในฐานะข้าราชการประจำ บทบาทในฐานะข้าราชการการเมืองที่อยู่ในกระบวนการกำหนดและดำเนินนโยบายต่างประเทศ การแสดงบทบาทของพระองค์ท่านในการต่างประเทศของไทยนั้นมีความสอดคล้องกันโดยตลอดเนื่องจากปัจจัยสองประการ ได้แก่ ปัจจัยที่มาจากคุณลักษณะส่วนพระองค์ต่างๆ และปัจจัยที่ไม่ได้มาจากพระองค์เองซึ่งปัจจัยดังกล่าวนี้มีส่วนทำให้การแสดงผลบทบาทต่างๆ ทั้งการเป็นปัญญาชนผู้ชักนำความคิด และบทบาทรัฐมนตรีผู้กำหนดนโยบายต่างประเทศของพระองค์ท่านถูกปรับให้คล้อยตามบทบาทแรกที่ทรงได้รับ นั่นก็คือบทบาทของข้าราชการประจำ

ปัจจัยที่มาจากคุณลักษณะส่วนพระองค์ นั้นได้แก่ การเป็นสมาชิกในพระราชวงศ์ที่ต้องอยู่ภายใต้กฎระเบียบ และช่วงชั้นทางสังคมของกลุ่มราชวงศ์ที่มีความสลับซับซ้อนมากกว่าสังคมของสามัญชน ประสบการณ์การบริหารการในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่เน้นการเชื่อฟังและยอมรับอำนาจของผู้บังคับบัญชา ค่านิยมส่วนพระองค์ในแง่ที่ทรงประเมินสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง และการที่ทรงมองระบบราชการในเชิงสถาบัน การทำงานราชการแผ่นดินนั้นไม่ว่าจะเป็นราชการแผ่นดินในระบอบใด หรือผู้ใดจะก้าวขึ้นมาเป็นผู้บริหารประเทศ งานที่ต้องทำนั้นก็ยังคงเป็นงานเพื่อประเทศชาติเป็นสำคัญ และความสามารถพิเศษในการเจรจาทางการทูต ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ทรงบำเพาะมาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ เป็นสิ่งที่ผู้บริหารประเทศต้องการนำมาใช้เพื่อดำเนินการตามนโยบายให้บรรลุเป้าหมายที่ตนเองได้กำหนดไว้

ส่วนปัจจัยที่มาจากภายนอกนั้น ได้แก่บทบาทที่เข้มแข็งและการควบคุมการต่างประเทศด้วยตนเองของผู้นำสูงสุดโดยเฉพาะบทบาทของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในการก้าวขึ้นมาเป็นรัฐบาลทั้งสองครั้งและบทบาทของนายปรีดี พนมยงค์ในการต่างประเทศ เป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ หรือการปรับบทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ให้เหมาะสมแก่สถานการณ์ ขณะที่ปัจจัยที่มีผลอีกอย่างหนึ่งแต่เป็นผลกระทบทางอ้อมได้แก่ สภาพแวดล้อมทางการเมือง ทั้งการเมืองภายใน และการเมืองระหว่างประเทศ หรือ

แม้กระทั่งการเมืองระดับโลก ต่างก็ส่งผลกระทบต่อการแสดงบทบาทของพระองค์ท่านทั้งสิ้น เพื่อให้ทรงสามารถอยู่รอดในการเมืองได้ การสังเกตทิศทางของความเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น เมื่อพิจารณาปัจจัยทั้งสองส่วนประกอบกันแล้วก็ทำให้สามารถเข้าใจได้ว่า เหตุใด บทบาทในลักษณะอื่นๆ ทั้งการพยายามเป็นปัญญาชนผู้นำทางความคิด หรือกระทั่งบทบาทของรัฐมนตรีที่ต้องทำหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย ถูกปรับให้โน้มเอียงเข้าหาบทบาทความเป็นข้าราชการประจำที่เชื่อฟังผู้บังคับบัญชา และเคร่งครัดต่อระเบียบปฏิบัติทางราชการ แต่อย่างไรก็ดี หากพระองค์ท่าน ไม่ทรงถูกจำกัดโดยปัจจัยภายนอกแล้ว อาจเป็นไปได้ว่าการแสดงบทบาทอย่างอื่นอาจมีความโดดเด่นขึ้นมาได้ โดยที่จะทรงสามารถบริหารจัดการบทบาทที่หลากหลายเหล่านั้นได้อย่างสมดุล

ความคล้ายคลึงกันอย่างหนึ่งระหว่างลักษณะของการต่างประเทศของไทย และการแสดงบทบาทต่างๆ ของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์นั้นก็คือความสามารถในการปรับลดหรือเพิ่มเป้าหมาย ผลประโยชน์ และทำการแสดงออกให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างค่อนข้างราบรื่น และแนบเนียน แสดงให้เห็นถึงความยืดหยุ่น เน้นผลที่จะได้รับในทางปฏิบัติ และความคล้ายคลึงกันอีกอย่างหนึ่งก็คือ การถูกนักวิเคราะห์ห่มองว่าเป็นการต่างประเทศที่ไม่มีจุดยืน และการถูกนักการเมืองบางคนมองว่าทรงเป็น “นายก齡” ที่ไม่ใช่ “ในกรมฯ” แต่ความต่างระหว่างการแสดงบทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์และการต่างประเทศของไทยนั้นก็คือ การดำเนินการต่างประเทศของไทยนั้น มีโอกาสที่จะกลับไปสู่ทางเลือกที่ดีที่สุดได้เป็นระยะๆ แม้บางครั้งจะเป็นระยะที่ไม่ยาวนานมากนักก็ตาม ขณะที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นเพียงมนุษย์คนหนึ่งในกระบวนการอันสลับซับซ้อนของการต่างประเทศในยุคสมัยที่ผู้นำประเทศหลายคนต่างก็มีความสามารถ มีความมั่นใจ และมีความกระตือรือร้นในการดำเนินนโยบายต่างประเทศด้วยตนเอง นับเป็นข้อจำกัดอันสำคัญซึ่งทำให้พระองค์ท่านไม่สามารถปรับเป้าหมายในการแสดงออกซึ่งจุดยืน หรือพระดำริทางการเมือง ในบทบาทต่างๆ ที่ทรงมีได้อย่างเต็มที่

อย่างไรก็ตาม การศึกษาบทบาทของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์นั้นให้ทำให้เห็นความสำคัญของปัจจัยด้านตัวบุคคลที่มีต่อการดำเนินกิจการต่างประเทศของไทย ในระยะที่ประเทศไทยต้องเดินทางเข้าสู่ยุคเปลี่ยนผ่าน ทั้งการเมืองภายในและการเมืองระหว่างประเทศ ผู้วิจัยเห็นว่าหากมีการขยายการศึกษาบทบาทและความคิดของนักการทูตของไทยอีกหลายๆ ท่านทั้งในอดีตและในปัจจุบันเพิ่มเติมก็อาจทำให้นักศึกษาด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยมีความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และภูมิปัญญาการทูตของประเทศไทยได้รอบด้านและสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กนต์ธีร์ สุขมงคล. การวิเทโศบายของไทย ระหว่างปี พ.ศ.2483 ถึง 2495. พิมพ์แก้ไขครั้งที่สอง. กรุงเทพฯ : โปสต์ พับลิชชิง, 2537.
- กรรณิการ์ ตันประเสริฐ. จดหมายเหตุวังไกลกังวล. กรุงเทพฯ: มติชน, 2546.
- กอบเกียรติ สุวรรณทัต – เพียร. นโยบายต่างประเทศของรัฐบาลพิบูลสงคราม พ.ศ.2481 – 2487. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา, 2532.
- กาญจณี ละอองศรี และคนอื่น ๆ. อาณาจักรสยามในสยาม. แปลจาก The End of the Absolute Monarchy in Siam ของ Benjamin A. Batson. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, 2543.
- การต่างประเทศ, กระทรวง. 120 ปี กระทรวงการต่างประเทศ. ประมวลเอกสาร และภาพกระทรวงการต่างประเทศ พ.ศ. 2418-2538. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2539.
- แก้ว สุวรรณ, นามแฝง- แปล. บันทึกท่านหญิง ม.จ. หญิง ฤดีวรรณ. แปลจาก The Treasured One : the Story of Rudivorawan Princess of Siam. กรุงเทพฯ : ดับเบิลยูบี, 2544.
- ชมพูนุท นาภิรักษ์. บทบาทของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศในสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.2411-2453. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.
- ชัยโชค จุลศิริวงศ์ , บรรณาธิการ. 5 ทศวรรษการต่างประเทศของไทย: จากความขัดแย้งสู่ความร่วมมือ. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- ชุมนุมปาฐกถาแสดงที่สามัคยาจารย์สมาคม, พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา. พิมพ์ครั้งที่สาม, 2514.
- ดวงดาว ยังสามารถ. บัลลังก์พระปิยะ บทวิเคราะห์พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์. กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2537.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. เสด็จยุโรป ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ และหม่อมเจ้าจงจิตรถนอม ดิศกุล พระธิดา, 2540.
- แถมสุข นุ่มนนท์. การทูตไทยสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2528.

- ทักษ์ เถลิงเกียรติ. การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.
- ทรงวิทย์ แก้วศรี. บรรณานุกรมของศูนย์ราชบัณฑิตยสถานเพื่อการศึกษาทางสังคมศาสตร์ เล่ม 1. กรุงเทพฯ : สหประชาพาณิชย์, 2522.
- ทรงศรี อัจจุรงค์. การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2506.
- ทวี ชีระวงศ์เสรี. สัมพันธภาพทางการเมืองระหว่างไทยกับญี่ปุ่น. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2524.
- ธานี สุขเกษม. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสาธารณรัฐประชาชนจีน: วิเคราะห์แนวโน้มนโยบายต่างประเทศไทยที่มีต่อจีน พ.ศ.2492-2515. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525.
- ข้าราชการคดี เพชรเลิศอนันต์. แนวความคิดทางการเมืองและเศรษฐกิจไทย ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมทย์ สมัยเป็นนายกรัฐมนตรี. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ, 2544.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. การปฏิวัติสยาม พ.ศ.2475. พิมพ์ครั้งที่สาม. กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2543.
- นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. พระประวัติของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ. พระนคร, 2486.
- นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. พระนิพนธ์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2503.
- นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. ชุมนุมพระนิพนธ์ของท่านวรวงศ์. ธนบุรี : ผดุงศึกษา, 2508.
- นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. ปกิณกะของพลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2514.
- นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. วรรณนิพนธ์. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2518.
- นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. วรรณไวทยากร : พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ.2519.
- นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. นราธิปพงศ์ประพันธ์ : พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ.2519.

- นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. วรรณไวทยากร. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 28 ตุลาคม 2519.
- นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. นราธิปพงศ์ประพันธ์. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 28 ตุลาคม 2519.
- นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. 100 ปี พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ “เสด็จในกรม” อดีต อธิการบดีของชาวธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.
- นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. พระนิพนธ์ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายอรุณ วิจิตรานนท์. จช. ณ เมรุวัดธาตุทอง 2 กรกฎาคม 2535.
- นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. วิทยทัศน์พระองค์วรรณ ๗. กรุงเทพฯ : มูลนิธินราธิปพงศ์ประพันธ์-วรวรรณ, 2544.
- นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. ความเป็นจริงในวิเทโศบาย ใน สรวณมย์. ปีที่ 14 (ฉบับวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2507): 5-7.
- นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. คดีการทูตของสมเด็จพระยาเทววงศ์ฯ ใน สรวณมย์. ปีที่ 15 (ฉบับวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2508): 5-9.
- นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. การเงินในการหาเสียงเลือกตั้ง ใน สรวณมย์. ปีที่ 18. (ฉบับที่ระลึก 10 กุมภาพันธ์ 2511): 5-8.
- นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. ภูมิหลังการร่วมมือส่วนภูมิภาค ใน สรวณมย์. ปีที่ 19 (กุมภาพันธ์, 2512): 5-8.
- นวลศิริ เปาโรหิตย์. จิตวิทยาสังคมเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่เจ็ด. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2538.
- นายกรัฐมนตรีนายกรัฐมนตรี, สำนัก, คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย. ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 – พ.ศ. 2475. กรุงเทพฯ : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2525.
- นาวิ รังสิวารักษ์. รัฐบาลผู้ยิ่งใหญ่ ปรีดี พนมยงค์. กรุงเทพฯ: ดับเบิลเดย์, 2544.
- ปรัชญา เวสารัชช. “การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับต่างประเทศ”. ร่างเอกสารการสอนชุดวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช, มปป.
- ประยูท สัทธพันธ์. ราชสำนักพระมงกุฎเกล้าฯ. พระนคร : ธรรมเสวี, 2489.
- ประยูท สัทธพันธ์. คนหมายเลข ๑. พระนคร : พิบูลการพิมพ์, 2507.

- ประวัติโรงเรียนราชวิทยาลัย. ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ ร่องเสวกเอก ม.ร.ว. บรรมฤศศักดิ์
กฤดากร. ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม 8 มกราคม 2509.
- ปรีดีสาร ฉบับฉลองครบรอบ 100 ปีชาตกาลรัฐบุรุษอาวุโส ศาสตราจารย์ปรีดี พนมยงค์ 11
พฤษภาคม 2543. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์, 2543.
- ปรียนันทนา รังสิต, หม่อมราชวงศ์, บรรณาธิการ. สมุดพระรูป : พระราชโอรส พระราชธิดาและ
พระราชนัดดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4). กรุงเทพฯ :
คูัดวิลเพรส ประเทศไทย, 2546.
- แผน วรรณเมธี. ชีวิตงานของเสมียนกระทรวงการต่างประเทศเมื่อ 55 ปีที่แล้ว ใน สรณมัย.
(กุมภาพันธ์, 2540): 235-243.
- พันธุ์ทิพย์ บริพัตร, หม่อมราชวงศ์. พระประวัติและงานของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศ
ประพันธ์ กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ. กรุงเทพฯ : คราฟแมนเพรส, 2526.
- พูนพิศมัย คิสกุล, หม่อมเจ้า. สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น : ประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง
2475. พิมพ์ครั้งที่สอง. กรุงเทพฯ : มติชน, 2544.
- พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม. บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยตั้งแต่การเปลี่ยนแปลง
การปกครอง พ.ศ. 2475. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และ
มนุษยศาสตร์, 2520.
- พระเสด็จสุเรนทราธิบดี, เจ้าพระยา รวบรวม. พระราชหัตถเลขา และหนังสือกราบบังคมทูล เล่ม 2.
พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, 2506.
- พอใจ ฉมथा, บทบาทของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์: ศึกษากรณีการเจรจาตกลงในหนังสือสัญญา
เกี่ยวกับสุราษฎร์ธานีประเทศ, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์)
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.
- มณี สิริวรสาร, คุณหญิง และนรุตม์, นามปากกา. ชีวิตเหมือนฝัน : คุณหญิงมณี สิริวรสาร.
กรุงเทพฯ : แพรวล้านกพิมพ์, 2544.
- มนู อมาตยกุล. ท่านผู้เชิดชู “บัวแก้ว”. ใน สรณมัย. ปีที่ 42 (10 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2535): 5-16.
- มานวราชเสวี, พระยา, รวบรวม. ชุด ชุมนุมนิพนธ์เพื่อถวายพระเกียรติแด่ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ
กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2513.
- ยศ สันตสมบัติ. อำนาจ บุคลิกภาพและผู้นำการเมืองไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา, 2533.
- ราม วชิราวุธ, นามแฝง. “ประวัติต้นรัชกาลที่ 6 ตอน คดีพญาระกา (ตอนต้น)” ใน ศิลปวัฒนธรรม(ปี
ที่ 24, ฉบับที่ 7 พฤษภาคม 2545): 139-157.
- รุ่งฤทธิ ศยามานนท์, ผู้รวบรวม. นโยบายรัฐบาลไทย 2475-2519. เอกสารประกอบการศึกษาของ
แผนกวิชารัฐประศาสนศาสตร์ ลำดับที่ 2 คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2519.

- ละอองทอง อมรินทร์รัตน์. การส่งนักเรียนไทยไปศึกษาต่อต่างประเทศตั้งแต่ พ.ศ. 2411-2475.
 วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาประวัติศาสตร์) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
 2522.
- ลิขิต ชีรเวคิน. วิวัฒนาการการเมืองการปกครองของไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
 พิมพ์ครั้งที่ 9, 2546.
- วัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงานคณะกรรมการ, รวบรวม. 100ปี พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น
 นราธิปพงศ์ประพันธ์. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2534.
- วรรณไว พัทโนทัย. โจวเอินไหล ผู้ปลูกไมตรีไทย-จีน. กรุงเทพฯ: ศูนย์การพิมพ์, 2519.
- วรรณไวทยากร วรวรรณ, หม่อมเจ้า. วัชนธัมไทย ; ประวัติการทูตของไทย.
 กรุงเทพฯ : ไทยพิทยา, 2487.
- ศรีกรุง 19 ก.ค.2475.
- ศันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. ลูกท่านหลานเธอที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จในราชสำนัก. กรุงเทพฯ: มติชน,
 2546.
- ศุภกิจ นิมมานนรเทพ. สารคดีวิจารณ์. พระนคร : เกษมบรรณกิจ, 2513.
- ศุภวัชย์ เกษมศรี, พล.ต. ม.ร.ว. และ รัชณี ทรัพย์วิจิตร. พระองค์เจ้าอนุวงศ์ขึ้นหม่อมเจ้า
 ในพระราชวงศ์จักรี. กรุงเทพฯ : ไร่ไทยเพรส, 2543.
- สมชัย อนุমানราชชน. ระลึกถึงเสด็จในกรมฯ ใน สราญรมย์ (ปีที่ กุมภาพันธ์, 2535): 17-25.
- สมบัติ จันทรวงศ์ และ รังสรรค์ ธนะพรพันธ์, บรรณาธิการ. รักเมืองไทย เล่ม 1. กรุงเทพฯ :
 โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย,
 2519.
- สายสกุลบุญนาค, ชมรม. สกุลบุญนาค. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2542.
- สิริ เปรมจิตต์. ผลงานของปรีณัศวรณ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์.
 กรุงเทพฯ : มปท., 2516.
- สุภาพันท์ บุญสะอาด. ประวัติหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : บรรณกิจเทรคดิง, 2517.
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์. เจตนาประชาราษฎร์. กรุงเทพฯ : ศีกษิตสยาม, 2544.
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์. นึกจิ๋ว ข้อนดูชาติ ศาสน์ กษัตริย์. กรุงเทพฯ: ศีกษิตสยาม, 2546.
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์. ช่วงหลังแห่งชีวิตของ ส.ศิวรักษ์. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2540.
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ร้อยปีพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ตามที่สนะของ
 ส. ศิวรักษ์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเสถียร โภคเศศ-นาคะประทีป, 2534.
- สุวิทย์ ไพบทวัฒน์, บรรณาธิการ. พระราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า เจ้าอยู่หัว
 จากข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่า. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2538.

- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ 19.1/3 พระนิพนธ์บทความ เรื่อง หลักประกันความเป็นกลางถาวร ประธานตีพิมพ์ลงนิตยสารประจำปีของกระทรวงการต่างประเทศแห่งสาธารณรัฐเวียดนาม (3 ก.ย. 2505).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ 19.1/4 บทความเรื่อง Thailand 1962 ประธานนิตยสาร La Revue Frencais กรุงปารีส (ตีพิมพ์ 3-15 ม.ค. 2506).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ 19.1/7 ลายพระหัตถ์ พระนิพนธ์บทความ เรื่อง “ศรัทธา” พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในการบำเพ็ญกุศลอายุครบ 6 รอบ พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารีเถระ) เจ้าคณะจังหวัดชลบุรี (2-12 มี.ค. 2516).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ 19.1/11 พระนิพนธ์ค่านำหนังสือ จัดพิมพ์เนื่องในการพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงถ้วนศรี วรวรรณ ม.ท.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ 19.1/15 พระนิพนธ์ เรื่อง ความมั่นคงร่วมกันและองค์การภูมิภาค ตีพิมพ์ลงนิตยสาร “รัฐชาติภิรภัย” ม.ท.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ 19.1/16 เรื่อง หลักประกันความเป็นกลาง.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ 19.1/17 เรื่อง ตำแหน่งเลขาธิการสหประชาชาติ ม.ท.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ 19.1/18 พระนิพนธ์เรื่อง วิชาชีพการทูต ม.ท.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ 19.2/9 หนังสือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร เอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงวอชิงตัน ถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เรื่อง ขอเรียนปฏิบัติว่า รัฐบาลประสงค์จะให้ทรงแสดงสุนทรพจน์ในการชักชวนให้ชาวอเมริกันไปลงทุนตามแผนการ “ข้อ 4” ของประธานาธิบดีทรูแมนหรือไม่ (25 มกราคม 2493).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ 19.2/12 พระคำรัสทางวิทยุกระจายเสียงเกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาลไทย และความร่วมมือกับสหประชาชาติต่อกรณีสงครามเกาหลี (7-19 มี.ย.2493).

- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ 19.2/16 คำปราศรัยทรงมีถึงประชาชนชาวไทยในโอกาสสถานีวิทยุกระจายเสียงของอเมริกา (Voice of America) เริ่มทำการกระจายเสียงเป็นภาษาไทยไปยังประเทศไทย (15 พ.ค. 2500).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ 19.3/8 เรื่อง การใช้สงครามทางการเมืองเป็นเครื่องมือในการดำเนินนโยบายของชาติ ทรงบรรยาย ณ วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร (25 มิ.ย. 2501).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ 19.3/9 เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างสงครามทางการเมืองกับสงครามจิตวิทยา ทรงบรรยายที่โรงเรียนสงครามจิตวิทยา วันที่ 11 มกราคม 2503.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ 19.3/10 เรื่อง ประวัติของการขัดแย้งระหว่างชาติ ทรงบรรยายที่วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร เมื่อ 23 กุมภาพันธ์ 2503.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ 19.3/11 เรื่อง ลักษณะของการต่อสู้ในปัจจุบัน ปาฐกถาทรงบรรยายที่วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร (7 มีนาคม 2503).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ 19.3/12 เรื่อง การอยู่โดดเดี่ยวและการดำรงตนเป็นกลาง.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ 19.3/13 เรื่อง ระบบการเมืองที่ขัดกัน ทรงบรรยายที่วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร วันที่ 26 พฤษภาคม 2503.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ 19.3/14 เรื่อง การต่อสู้เพื่ออำนาจในวงการเมืองระหว่างประเทศ โดย พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงแสดงที่วิทยาลัยการทัพบก วันที่ 29 กรกฎาคม 2503.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ 19.3/15 พระดำรัสคำบรรยาย เรื่อง ประเมินค่าของแนวความคิดแห่งการรวมกัน ทรงแสดงที่ วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร (1 สิงหาคม 2503).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ สบ 19.3/16 พระราชดำรัสคำบรรยาย เรื่อง สถานการณ์ของโลกปัจจุบัน ทรงแสดงที่ มหาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร (12 มิถุนายน 2504).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
สบ 19.3/17 เรื่อง จีนแดงกับสหภาพโซเวียตแตกกันหรือ ? ทรงแสดงที่สมาคม
 สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย (5 กรกฎาคม 2504).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
สบ 19.3/18 เรื่อง การกำหนดความมั่นคงและการดำเนินการในเรื่องความมั่นคงของ
 ชาติ โดย พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงแสดงที่วิทยาลัย
 การทัพบก (3 ม.ค. 2503).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
สบ 19.3/20 เรื่อง การต่อสู้เพื่ออำนาจในวงการเมืองระหว่างประเทศ โดย พลตรี พระ
 เจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ณ วิทยาลัยการทัพบก วันที่ 15 มกราคม
 2505.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
สบ 19.3/22 พระคำรัสคำบรรยาย ทรงแสดงที่วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร เรื่อง
 ลักษณะของการเมืองระหว่างประเทศ (1 ต.ค. 2512).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
สบ 19.3/24 พระคำรัสคำบรรยายที่วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร เรื่อง แผนการ
 ต่างประเทศในเวลาสงคราม.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
สบ 19.3/26 ปาฐกถา เรื่อง ประชาธิปไตยแบบไทย ทรงแสดงที่มหาวิทยาลัย
 ธรรมศาสตร์ ให้สมาคมกิจการวิเทศสัมพันธ์และกฎหมายระหว่างประเทศ (ม.ท.).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
สบ 19.3/26 พระคำรัส คำบรรยาย เรื่อง ประวัติศาสตร์ทางการทูตภายหลัง
 สงครามโลก ครั้งที่ 1 ในการอบรมข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศ (ม.ท.).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
สบ 19.3/28 พระราชดำรัสคำบรรยาย เรื่อง ความสำคัญของประเทศในแอฟริกาในการ
 ต่อสู้เพื่ออำนาจ (ม.ท.).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
สบ 19.3/30 พระคำรัสคำบรรยายที่วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร เรื่อง สภาพของ
 การเมืองระหว่างประเทศ.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
สบ 19.3/31 เรื่อง ปาฐกถา เรื่อง ประวัติการขัดแย้งระหว่างชาติ.

- องค์การระหว่างประเทศ, กรม. รวมสุนทรพจน์ของหัวหน้าคณะผู้แทนไทยในการประชุมสมัชชาสหประชาชาติสมัยสามัญ ครั้งที่ 9 – ครั้งที่ 29 พ.ศ.2497-2517. กรุงเทพฯ : กระทรวงการต่างประเทศ, 2518.
- อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมพร้อยสุพิณ วรวรรณ ณ อรุณยา มวม. ปช. ทจว. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 16 สิงหาคม 2525.
- อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พันโทท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ปจ. มวม. ปช. ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร วันอังคารที่ 16 สิงหาคม พุทธศักราช 2527.
- อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายวงศ์ พลนิกร ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ. ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร วันเสาร์ที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2545.
- อนุสรณ์ ลืมมณี. การอธิบายกับการวิเคราะห์ทางการเมือง : ข้อพิจารณาเบื้องต้นในเชิงปรัชญาสังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ : โครงการผลิตตำราและเอกสารการสอน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- อภิญา รัตนมงคลมาส. นโยบายต่างประเทศ : แนวทางศึกษา ทฤษฎี และระเบียบวิธีวิจัย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กำลังอยู่ในระหว่างการจัดพิมพ์.
- อภิญา รัตนมงคลมาส. กรอบความคิดว่าด้วยการวิเคราะห์นโยบายต่างประเทศ.เอกสารประกอบการเรียน การสอน วิชา นโยบายต่างประเทศของสาธารณรัฐประชาชนจีน. ภาคการศึกษาที่ 2/2542, มปป, มปท.
- อมรรุณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), จมื่น. พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 5 เรื่อง เหตุผลที่รัชกาลที่ 6 ทรงประกาศสงคราม, ดุสิตธานี. กรุงเทพฯ : องค์การค้ำครุสภา, 2512.
- อมรรุณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), จมื่น. พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง พระบรมราโชบายทางการเมือง. กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของครุสภา, 2519.
- อวิศา ปกมนตรี, นามแฝง. ก่อนเลื่อนหายในสายลม. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2542.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 – พ.ศ. 2475. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- อารง สุทธาศาสน์, บรรณาธิการ. การทำวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทฉบับคิด ดุษฎีบัณฑิต, เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ วันเสาร์ที่ 26 สิงหาคม 2543 โดยงานบริการวิชาการและวิจัย คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์

สบ 19.1/1 บทนิพนธ์ “How the U.N. Works” ตีพิมพ์ลงวารสาร Current Affairs ของ
องค์การสหประชาชาติ (16 มิ.ย. 2500).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์

สบ 19.1/2 พระนิพนธ์ เรื่อง THE Boon of Buddhism to Thailand (26 พ.ค. 2504 – 19
ก.พ. 2505).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์

สบ 19.2/1 Speech of H.R.H. Prince Wan Waithayakon. Chief of Siam ness
Delegation to the United Nations Security Council, Broadcasted by the Invitation of
the Columbia Broadcasting System of Washington of the CBS Network (21 ธันวาคม
1946).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์

สบ 19.2/2 The Ramarks of the Newly Appointed Siamese Ambassador His Royal
Highness Wan Waithayakon Warawan Upon the Occasion of the Presentation of his
Letters of Credence and the Reply of the President of the United States of America
(18 เมษายน 2490).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์

สบ 19.2/4 Speech of H.R.H. Prince Wan Waithayakon, Siamese Ambassador at
Washington, delivered at the Baltimore Museum, Dec. 2, 1947 on the Occasion of the
opening of the Exhibit of the Art of Siam, which part of the collection loaned by
Prince Wan Waithayakon. (2 ธ.ค.249).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์

สบ 19.2/6 เรื่อง The Siamese way of Life, Speech at Washington Club on January 13,
1948.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์

สบ 19.2/10สุนทรพจน์ เรื่อง เกี่ยวกับประเทศไทยและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ
ประธาน The Rotary Club of Pikesville. April 12, 1950. (3 มี.ค. – 17 เม.ย. 2493).

- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
สบ 19.2/11 สุนทรพจน์ ทรงแสดงที่ Foundation for Rheumatic Diseases, Inc. กรุง
 Washington D.C. เรื่อง “Coronation in Thailand” (6 พ.ค. – 22 มิ.ย. 2493).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
สบ 19.2/15 เรื่อง Address by Prince Wan Waithayakon Ambassador of Thailand,
 Philadelphia, March 28, 1951.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
สบ 19.2/18 เรื่อง คำปราศรัย ทรงมีถึงประชาชนชาวไทยผ่านทางวิทยุกระจายเสียงของ
 อเมริกา (Voice of America) เนื่องในวันสหประชาชาติ (1-15 ต.ค.2494).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
สบ 19.2/17 พระดำรัสประทานสัมภาษณ์ผู้สื่อข่าวประเทศต่าง ๆ ณ Flushing Meadow,
 New York หัวข้อเรื่อง United or not ? (27 สิงหาคม 2494).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
สบ 19.2/20 พระดำรัสสุนทรพจน์ ประทาน The Mount Vermon Teacher’s
 Association เรื่อง Thailand Today (พ.ศ.2497).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
สบ 19.2/21 สุนทรพจน์ ทรงกล่าวที่ The American Association กรุงเทพฯ เกี่ยวกับ
 บทบาทของประเทศไทยต่อสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศผ่านทางองค์กร
 ระหว่างประเทศ (7 ก.พ. 2499).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
สบ 19.2/22 Speech for the President of the General Assembly to Welcome New
 Members (First Item on the Afternoon Session of the Plenary Meeting on 13
 November 1956).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
สบ 19.2/23 เรื่อง เบ็ดเตล็ด (จดหมายถึงบุคคลต่าง ๆ ที่ขอสุนทรพจน์ คำขวัญ รายชื่อ
 คำกล่าวของเสด็จในกรมฯ รองนายกรัฐมนตรี ฯลฯ) (21 ธ.ค.2499-3 ม.ค.2500).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
สบ 19.2/25 พระราชดำรัสปราศรัย ประทาน Sport Broadcaster Association
 เปรียบเทียบเทคนิค การเล่นกีฬากับการดำเนินงานขององค์การสหประชาชาติ (31
 ม.ค. 2500).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์
สป 19.2/31 เรื่อง SEATO The Southeast Asia Treaty Organization, Speech at
 American Club (4-10 มิ.ย.2501).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์
สป19.2/35 สุนทรพจน์ ทรงแสดงต่อประชาชนชาวออสเตรเลีย ผ่านทางรายการ
 วิทยุกระจายเสียงออสเตรเลีย เรื่อง เกี่ยวกับบทบาทของออสเตรเลียกับองค์การ SEATO
 (24 ส.ค.2501).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์
สป 19.2/36 พระดำรัสคำปราศรัย ประธาน The American Association เรื่อง The
 Twelfth Assembly of the United Nations (2501)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์
สป 19.3/3 Address to the Convention of the Patriotic Order, Sons of America.
 Ashville, N.C. (18 พ.ค. 1950).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์
สป 19.3/4 เรื่อง Address to the Honeywell Foundation June 30, 1950.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์
สป 19.3/6 เรื่อง Psychology in Negotiations ทรงแสดง ณ Yale University Law
 School (Jan 24, 1951).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์
สป 19.3/7 ปาฐกถาเรื่อง “The United Nations and China” ทรงแสดงที่ The Institute
 of world Organization กรุง Washington D.C. ทรงแสดงเมื่อวันที่ 11 มกราคม 2494 (4
 ธ.ค. 2493 – 11 ม.ค. 2494).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์
สป 19.5/1 เรื่อง Presenting Siam by His Royal Highness Prince Wan Waithayakon :
 A lecture delivered at Department of Commerce Auditorium. June 17, 1947.

Aldrich, Richard J., The Key to the South: Britain, the United States and Thailand during the
 Approach to the Pacific War, 1929-1942., Kuala Lumpur: Oxford University Press,
 1993.

Amstuzt Mark R , International Conflict and Cooperation: An Introduction to world Politics,
 Dubuque, IA: Quebecor Printing Book Group, 2nd edition, 1999.

Charivat Santaputra, Thai Foreign policy (1932-1946), Bangkok: Institute of Thai Khadi Studies,
 1985.

- Charivat Santaputra. Thai Foreign Policy, 1932-1946. Bangkok : Institute of Thai Khadi Studies, 1985.
- Charnvit Kasetsiri. The First Phibun Government and Its Involvement in World War II. in Journal of Siam Society 62,2 (July 1974) : 25-88.
- Chinvanno, Anuson. “Brief Encounter”: Sino-Thai Rapprochement after Bandung, 1955-1957. Bangkok: International Studies Centre, Institute of Foreign Affairs, 1991.
- Cobert, Evelyn. Southeast Asia in International Politics 1941 – 1956. Ithaca: Cornell University Press, 1997.
- Collected Articles in Memory of H.R.H. Prince Wan Waithayakon, Krommamun Naradiph Bonsprabandh. President of the Siam Society 1944-1949, 1969-1976, Bangkok: Siam Society Under Royal Patronage, 1976.
- East , Maurice A. / Salmore , Stephen A. / and Hermann , Charles F. (editors), Why Nation Act, Beverly Hills: SAGE Publications, 1978.
- Fineman, Daniel, A Special Relationship: the United States and Military Government in Thailand, 1947-1958, Honolulu: University of Hawaii Press, 1997.
- Heine, Patricke Johns., Personality and Social Theory, Chicago: Aldine Publishing, 1971.
- Holsti, K.J., International Politics: A Framework for Analysis, Eaglewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 2nd editon, 1976.
- K. Kasemsri , pseudonym. Prince Wan of Thailand: A Diplomat for All Seasons. in Saranrom. (February, 1992): 37-46.
- Kerkoff, Alan, Socialization and Social Class, New Jersey: Prentice Hall, 1972.
- Kobkua Suwannathat-Pian, Thailand’s Durable Premier : Phibun through Three Decaes 1932-1957. Oxford/Kuala Lumpur : Oxford University Press, 1995.
- Neuchterlein, Donald E.. Thailand and the Struggle for Southeast Asia. Ithaca: Cornell University Press, 1965.
- Prest, John, editor. The Illustrated History of Oxford University. New York : Oxford University Press, 1993.
- Phuangkasem, Corrine. Thailand and SEATO. Bangkok : Thai Watana Panich, 1973.
- Pilun-Owad, Orawan Lopansri. Thailand and the Question of China’s Representation in the United Nations, 1950-1971; An Analysis of Arguments. Ph.D. (Communication Arts) at the University of Wisconsin-Madison, 1977.

- Ritzer, George and Goodman, Douglas J.. Sociological Theory. Singapore : Mc Graw Hill, sixth edition, 2003.
- Rosenau, James N., editor. International Politics and Foreign Policy. A Reader in Research and Theory, New York: The Free Press, 1969.
- Rosenau, James N. .The Scientific Study of Foreign Policy. New York : The Free Press, 1971.
- Rosenau, James N . .World Politics. New York : The Free Press, 1976.
- Sill, David L.. International Encyclopedia of the Social Sciences Vol.13. New York : Crowell Collier and Macmillan, 1968.
- Stowe , Judith A., Siam becomes Thailand. A Story of Intrigue, Honolulu: University of Hawaii Press, 1991.
- The Centennial of His Royal Highness Prince Wan Waithayakon Krommun Naradhip Bonsprabandh. Bangkok: Amarin printing Group, 1991.
- Turling, Nicholas. Britain Southeast Asia and the Onset of the Pacific War. New York: Cambridge University Press, 1996.
- Willetts, Peter. The Non – Aligned Movement : the Origin of a Thai World Alliance. London : Frances Pinter, 1978.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายฉลองรัฐ เจริญศรี เกิดเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2521 ที่จังหวัดตาก สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาจากโรงเรียนตากสินราชานุสรณ์ เมื่อ พ.ศ.2534 สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นจากโรงเรียนตากพิทยาคม พ.ศ.2536 สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายจากโรงเรียนผดุงปัญญา จังหวัดตาก พ.ศ.2539 และสำเร็จการศึกษารัฐศาสตรบัณฑิต จากคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ.2543

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย